

UNIVERSITATEA LIBERĂ INTERNAȚIONALĂ DIN MOLDOVA

Cu titlu de manuscris

CZU: 343.13 (043.3)

Ursu Viorica

**VINOVĂȚIA – CONDIȚIE INERENTĂ A RĂSPUNDERII
JURIDICE**

(Specialitatea 551.01 – Teoria Generală a Dreptului)

Teză de doctor în drept

**Conducător științific: BALTAG Dmitrii, doctor hab. în drept,
profesor universitar**

Autor: URSU Viorica

CHIȘINĂU, 2017

©Ursu Viorica, 2017

CUPRINS

ADNOTARE	4
АННОТАЦИЯ	5
ANNOTATION.....	6
LISTA ABREVIERILOR.....	7
INTRODUCERE	8
1. TENDINȚE ÎN ABORDAREA ȘTIINȚIFICĂ A CATEGORIEI DE VINOVĂȚIE ÎN SISTEMUL CONDIȚIILOR RĂSPUNDERII JURIDICE.....	16
1.1. Analiza doctrinară specifică vinovăției în doctrina juridică	16
1.2. Reglementări asupra categoriei de vinovăție: interpretări istorice și sistematice	28
1.3. Concluzii la Capitolul 1	45
2. CONCEPTUALIZAREA VINOVĂȚIEI, CONDIȚIE A RĂSPUNDERII JURIDICE DIN PERSPECTIVELE TEORIEI GENERALE A DREPTULUI	47
2.1. Conceptul de vinovăție în filosofie, psihologie și teologie.....	47
2.2. Vinovăția în sistemul condițiilor răspunderii juridice	57
2.3. Construcția teoretică a vinovăției în drept (esența, conținutul și forma)	72
2.4. Concluzii la capitolul 2	104
3. MODALITĂȚI DE MANIFESTARE A VINOVĂȚIEI ÎN SISTEMUL DE DREPT CONTEMPORAN.....	107
3.1. Particularitățile vinovăției în dreptul constituțional.....	107
3.2. Vinovăția – trăsătură principală a laturii subiective a infracțiunii, faptă incriminată în dreptul penal	118
3.3. Vinovăția – trăsătură caracteristică a contravenției, faptă ilicită în dreptul contravențional.....	132
3.4. Vinovăția sau culpa – element esențial al răspunderii juridice civile.....	139
3.5. Caracteristicile vinovăției – element constitutiv al laturii subiective în cadrul răspunderii juridice a dreptului muncii	149
3.6. Concluzii la Capitolul 3	162
CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI	165
BIBLIOGRAFIE	170
DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII	185
CURRICULUM VITAE	186
LISTA LUCRĂRILOR ȘTIINȚIFICE, ȘTIINȚIFICO-METODICE, DIDACTICE.....	188

ADNOTARE

*Ursu Viorica, „Vinovăția – condiție inerentă a răspunderii juridice,
Teză pentru obținerea gradului științific de doctor în drept. Specialitatea 551.01 – Teoria Generală a
Dreptului.*

Structura tezei este următoarea: Introducere, trei capitole, concluzii generale și recomandări, bibliografia din 372 titluri, anexe, 169 pagini text de bază. Rezultatele obținute au fost publicate în 12 lucrări științifice, volumul total al publicațiilor la temă este de circa 3,67 c.a.

Numărul de publicații la tema tezei. Rezultatele obținute sunt publicate în 12 lucrări științifice.

Cuvinte-cheie: vinovăție, intenție, culpă, imprudență, neglijență, greșeală, infracțiune, delict, latura subiectivă, răspundere juridică.

Domeniul de studiu: Teoria generală a dreptului.

Scopul și obiectivele prezentei teze: este fundamentarea teoretică a conceptului de vinovăție din perspectivele teoriei generale a dreptului, identificând locul și rolul vinovăției în sistemul condițiilor subiective ale răspunderii juridice. Pentru atingerea acestui scop au fost formulate următoarele **obiective:** efectuarea unei analize științifice a conceptului de vinovăție, a necesității de reevaluare a locului și rolului vinovăției în sistemul condițiilor subiective ale răspunderii juridice; cercetarea istorică a condițiilor răspunderii juridice cu privire specială asupra vinovăției ca condiție temeinică a răspunderii juridice; analiză comparativă a vinovăției în calitate de concept filosofic, religios, psihologic și juridic; fundamentarea teoretică a conceptului de vinovăție, dezvăluirea conținutului și formelor acestei categorii juridice; cercetarea vinovăției în plan comparativ în diferite ramuri ale dreptului cu determinarea trăsăturilor caracteristice; clarificarea asupra conceptului de vinovăție pornind de la reglementările legale și ținând cont de practica judiciară.

Noutatea și originalitatea științifică. Prezenta cercetare s-a concretizat într-o lucrare complexă în care au fost elucidate problemele pe care vinovăția ca condiție a răspunderii juridice le-a ridicat în fața teoreticienilor și practicienilor dreptului, adevărate surse de interpretări, dispute doctrinare și soluții jurisprudențiale neuniforme. Lucrarea conține nu numai o sinteză a celor mai multe dintre opiniile și argumentele literaturii de specialitate, a soluțiilor de practică judiciară, ci și exprimarea propriilor puncte de vedere și argumente în cele mai multe dintre aspectele analizate, ce sunt îndreptate spre asigurarea eficienței aplicării răspunderii juridice, precum și să contribuie la completarea lacunelor doctrinare cu unele subiecte și soluții cu caracter analitic în materie de vinovăție, condiție a răspunderii juridice.

Problema științifică soluționată constă în elaborarea instrumentarului de identificare și fundamentare științifică a categoriei de vinovăție din punct de vedere al Teoriei generale a dreptului, ceea ce a condus la determinarea locului și rolului vinovăției în sistemul condițiilor subiective ale răspunderii juridice, argumentându-se reconsiderarea vinovăției, condiție a răspunderii juridice, pentru că toate faptele ilicite, indiferent de natura lor și forma de răspundere pe care o generează, pot antrena răspunderea numai în măsura în care autorul lor are o anumită poziție subiectivă față de consecințele negative produse de ele.

Semnificația teoretică derivă din rezultatele acestui demers științific, sintezele și analizele realizate pe parcursul investigațiilor, dar și din concluziile, și recomandările pe care le aduce autorul la finele lucrării. Toate acestea vor contribui la amplificarea și aprofundarea cunoștințelor teoretice privind răspunderea juridică, sistemul condițiilor răspunderii juridice, precum și corelația dintre aceste condiții; importanța dezbaterilor la această temă, determinând nu doar schimbări de paradigme, ci și soluții legislative.

Valoarea aplicativă a tezei. Ideile și concluziile științifice cuprinse în conținutul tezei vor fi utilizate: în plan doctrinar-teoretic, ca material inițial pentru o abordare ulterioară a problematicii conceptului de vinovăție juridică; în plan normativ-legislativ, în procesul de reformare a legislației ce reglementează condițiile obiective și subiective ale răspunderii juridice. Este adevărat, că în stabilirea vinovăției unii autori au prezentat-o ca fiind specifică dreptului penal, dar aceasta justifică și opinia, că orice formă de răspundere presupune atitudinea subiectivă a persoanei față de urmările încălcării normei de drept; în procesul didactic universitar la tema „Teoria răspunderii și responsabilității juridice”.

Implementarea rezultatelor științifice. Concepțiile și concluziile de bază ale tezei au fost expuse în cadrul mai multor conferințe internaționale și naționale, publicate în diverse reviste de specialitate, fapt ce a contribuit la îmbogățirea cadrului teoretic național privind vinovăția, condiție a răspunderii juridice. Rezultatele obținute vor fi utilizate în predarea cursului *Teoria generală a dreptului și Teoria responsabilității și răspunderii juridice* în cadrul U.L.I.M.

АННОТАЦИЯ

**Виорика Урсу «Вина как неотъемлемое условие юридической ответственности»,
Докторская диссертация. Специальность 551,01 - Общая теория права.**

Структура диссертации: Введение, три главы, выводы и рекомендации, библиография из 372 наименований, приложения, 169 страниц основного текста. Полученные результаты были опубликованы в 12 научных работах, общий объем публикаций по теме составил более 3,67 авт. изд.

Количество публикаций по теме диссертации: Результаты опубликованы в 12 научных статьях.

Ключевые слова: вина, намерение, виновность, неосторожность, ошибка, правонарушение, преступление, субъективная сторона, юридическая ответственность.

Область исследования: Общая теория права.

Цель и задачи диссертации: теоретическое обоснование понятия вины с точки зрения общей теории права, определение места и роли вины в системе субъективных условий юридической ответственности. Для достижения этой цели были поставлены следующие **задачи**: проведение научного анализа концепции вины, необходимость пересмотра роли и места вины в системе субъективных условий юридической ответственности; историческое исследование условий юридической ответственности и, в частности, вины как основного условия юридической ответственности; сравнительный анализ вины как философского, религиозного, психологического и юридического понятия; теоретическое обоснование концепции вины, раскрытие содержания и форм данной правовой категории; сравнительное исследование вины в различных областях права, определение характерных черт; уточнение концепции вины, исходя из правовых норм и с учетом юридической практики.

Научная новизна. Исследование выразилось в обширной работе, в которой были отражены проблемы, поставленные виной как условием юридической ответственности перед теоретиками и практиками права, истинные источники толкования, доктринальные дискуссии и неоднозначные правоведческие решения. Работа содержит не только краткое изложение большинства мнений и аргументов, встречающихся в специализированной литературе, в решениях из судебной практики, но и выражение личных взглядов и аргументов по поводу большинства анализируемых аспектов, которые направлены на обеспечение эффективности осуществления юридической ответственности и вклад в устранение пробелов в доктринальных вопросах аналитического характера в отношении вины как условия юридической ответственности.

Решенная научная проблема заключается в разработке инструментов для выявления и научного обоснования категории вины с точки зрения Общей теории права, что способствовало определению места и роли вины в системе субъективных условий юридической ответственности, приведены доводы в пользу пересмотра вины как условия юридической ответственности, поскольку все незаконные деяния, независимо от их характера и формы ответственности, которую они влекут за собой, могут вызвать ответственность только в той мере, в которой у их автора имеется определенная субъективная позиция в отношении их негативных последствий.

Теоретическое значение вытекает из полученных результатов данного научного исследования, синтеза и анализа, осуществленных в ходе исследования, а также выводов и рекомендаций, приведенных автором в конце работы. Все это должно способствовать расширению и углублению теоретических знаний о юридической ответственности, соотношении между ее условиями, важности дискуссий по этому вопросу, что обусловит изменения не только в парадигме, но и в законодательных решениях.

Ценность работы. Содержащиеся в диссертации научные идеи и выводы будут использованы: с точки зрения теории и доктрины - в качестве исходного материала для последующего подхода к вопросу о понятии юридической вины; с нормативно-правовой точки зрения, в законодательной деятельности - в процессе реформирования законодательства, регулирующего объективные и субъективные условия юридической ответственности. Действительно, при определении вины некоторые авторы представили ее как характерную для уголовного права, но это оправдывает и мнение, что любая форма ответственности предполагает субъективное отношение лица к последствиям нарушения правовой нормы; в процессе преподавания в университете темы «Теория юридической ответственности».

Внедрение научных результатов. Основные понятия и выводы диссертации были представлены на ряде международных и национальных конференций, опубликованы в различных специализированных изданиях, чем был внесен вклад в обогащение национальных теоретических знаний о вине как условии юридической ответственности. Результаты будут использованы в преподавании курса Общей теории права и Теории юридической ответственности в ULIM (Международном Свободном Университете Молдовы).

ANNOTATION

Ursu Viorica, „The Guilt - the inherent condition of the legal liability”. Thesis for obtaining the scientific degree of doctor of law; Specialty 551.01 - The General Theory of Law, Chişinău, 2016.

The thesis's structure is the following: introduction, three chapters, general conclusions and recommendations, bibliography consisting of 372 titles, appendixes, and 169 pages of basic text. The results have been published in 12 scientific works. The total volume of publications on this topic is about 3,67 author sheets.

The number of publications on the thesis' topic: The results have been published in 12 scientific works.

Key words: guilt, intention, fault, imprudence, negligence, mistake, offence, misdemeanor, the subjective side, legal liability.

The field of study: *The general theory of law.*

The purpose and the objectives of this thesis represent the theoretical concept of the guilt from the perspectives of the general theory of law, identifying the place and the role of guilt in the subjective condition system of the legal liability. In order to achieve this goal, the following **objectives** were formulated: making a scientific analysis of the concept of guilt, the need for re-evaluation of the place and the role of guilt in the subjective condition system of the legal liability; the historical research about the conditions of the legal liability with a special concern over the guilt, as an essential condition of the legal liability; the comparative analysis of the guilt as a philosophical, religious, psychological and legal concept; the theoretical justification of the concept of guilt, the disclosure of the contents and the legal forms of this category; the research of the guilt in the comparable way for various branches of law, with the determination of the characteristic traits; the clarification on the concept of guilt on the basis of the legal regulations and taking into consideration the juridical practice.

The scientific novelty and originality. This research resulted in a complex work that has elucidated the issues of guilt as a condition of the legal liability that has raised in front of the law theorists and practitioners the true sources of interpretations, doctrinal disputes and irregular legal solutions. The work contains not only a summary of the most of the opinions and arguments of specialty literature and practical solutions, but it also expresses their own points of view and arguments in most of the analyzed aspects which are directed towards ensuring the effectiveness of the application of the legal liability, as well as contributing to filling in the doctrinal gaps with some topics and solutions with the analytical nature in terms of guilt, as the condition of the legal liability.

The scientific solved problem consists in developing instruments for identifying and supporting the scientific category of the guilt in terms of *The general theory of law*, that led to the determination of the guilt's place and role in the subjective conditions of the legal liability, the guilt reconsideration, as a condition of the legal liability is argued, because all the infringements regardless of their nature and form of liability that they generate, can exercise responsibility only to the extent in which their author has a certain subjective position towards the negative consequences produced by them.

The theoretical significance is derived from the results of this scientific approach, the synthesis and analyses performed during the course of the investigations, as well as the conclusions and recommendations, brought by the author at the end of the paper. All these will help to amplify and deepen the theoretical knowledge concerning the legal liability, the correlation between these conditions, the importance of the debate on this topic, determining not only the changes of paradigms, but also the legislative solutions.

The applied value of the thesis. The scientific ideas and conclusions contained in the contents of the thesis will be used in the doctrinal – theoretical way, as the initial material for a subsequent approach to the problem of the legal guilt concept; in the normative and legislative ways, legislative inaction, in the process of reforming the laws governing the objective and subjective conditions of the legal liability. It is true that in establishing the guilt, some authors have presented it as specific to criminal law, but it justifies the opinion, that every form of liability involves a person's subjective attitude towards the consequences of breaching the rule of law; in the university teaching process on the topic “The theory of legal liability and responsibility”.

The implementation of the scientific results. The basic concepts and conclusions of the thesis were presented in several international and national conferences, published in various specialty magazines, the fact that has contributed to the enrichment of national theoretical framework regarding the guilt as the condition of the legal liability. The obtained results will be used in teaching the course of *The general theory of law* and *The theory of legal liability and responsibility* at ULIM.

LISTA ABREVIERILOR

alin. – alineatul;
art. – articolul;
C. Civ. – Codul civil;
C.C. – Codul contravențional;
C.M. – Codul muncii;
C.P. – Codul penal;
C.P.M. – Cod penal model;
C.P.P. – Codul de procedură penală;
C.S.J. – Curtea Supremă de Justiție;
c.t. – coli de tipar;
Cap. – capitol;
C.E.D.O. – Convenția Europeană a Drepturilor Omului;
DEX – Dicționar Explicativ;
Ed. – editura;
lit. – litera;
M.O. - Monitorul Oficial;
p. – pagina;
paragr. – paragraf;
Prof. – profesorul;
R.Moldova. – Republica Moldova;
secț. – secțiunea;
U.L.I.M. – Universitatea Liberă Internațională a Republicii Moldova;
U.R.S.S. - Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste.

INTRODUCERE

Actualitatea și importanța problemei abordate. Odată cu dezvoltarea civilizației, atunci când viața umană și libertatea individului au dobândit cea mai mare valoare, principiul răspunderii pentru vinovăție devine unul din principiile centrale ale realității juridice. Iar necesitatea ocrotirii drepturilor fundamentale ale omului implică existența unor reguli clare de conduită. Aceste reguli trebuie să fie și mai stricte, atunci când e vorba de acele situații în care este pusă în joc soarta omului. Procesele (penale, civile etc.) trebuie organizate în așa fel încât nicio persoană să nu sufere pe nedrept. Or, anume acesta a constituit scopul instituirii conceptului de vinovăție în sistemele contemporane de drept, iar definirea conceptului de vinovăție capătă importanță atât de mare.

Așadar, importanța conceptului vinovăției reiese din semnificația acestuia în sistemul valorilor juridice. Conceptul juridic al vinovăției reprezintă unica garanție a faptului că nicio persoană nu poate fi judecată conform aparențelor, că nicio persoană nu va putea fi condamnată până când cazul ei nu va fi examinat în cele mai mici detalii atât sub aspectul elementelor obiective, cât și sub aspectul elementelor subiective.

Vinovăția reprezintă elementul obligatoriu pentru orice formă a răspunderii juridice. Răspunderea juridică este exclusă în lipsa vinovăției. Totuși, nu putem spune că vinovăția reprezintă elementul care delimitează sfera legalului de ilegal, ea reprezintă mai degrabă elementul ce delimitează responsabilitatea de nonresponsabilitate. Or, o faptă în aparență ilegală nu implică și răspunderea în lipsa elementului vinovăției.

Anume din motivele prezentate, analiza teoretică a conceptului de vinovăție reprezintă o problemă de actualitate majoră.

Aceasta însă nu înseamnă că vrem să dăm la o parte ideile deja statornicite și să creăm o proprie teorie a vinovăției juridice. Din contra, ideile cunoscute deja trezesc idei suplimentare care vin să ajute în elaborarea unor soluții teoretice care să răspundă necesităților actuale. Or, realitatea juridică este atât de schimbătoare, încât lacunele legislative, chiar și în acest domeniu, sunt inevitabile.

Pe lângă faptul că vinovăția reprezintă o categorie juridică, aceasta are și un profund caracter psihologic. Or, cunoașterea acestui fenomen ne permite să cunoaștem și cauzele care duc la încălcarea normelor de conviețuire. Prin urmare, cunoașterea elementelor esențiale ale conceptului de vinovăție poate facilita crearea unor politici adecvate de micșorare a fenomenului antisocial.

Fiind un fenomen care se regăsește în resorturile interioare ale omului, vinovăția nu-și poate găsi aplicabilitate practică decât potrivit unor semnalmente exterioare. Totuși, chiar și aceste semnalmente ne pot oferi o serie de indicii referitoare la gândurile, emoțiile, intențiile și

dorințele persoanei. Dar, pentru că aceste semnalmente exterioare sunt mai mult sau mai puțin asemănătoare, poate apărea confuzia între elementele subiective și cele obiective. Din acest motiv sarcina de delimitare a vinovăției de celelalte elemente care declanșează răspunderea juridică este și astăzi actuală.

Pe de o parte, vinovăția este un element al realității sociale, pe de altă parte - un fenomen juridic, al cărui conținut este prevăzut de normele juridice. Esența social-juridică a vinovăției poate fi scoasă în evidență numai luând în considerare totalitatea caracteristicilor ei filosofice, psihologice și juridice. Prin urmare, institutul de vinovăție este examinat în teză, în sensul larg al cuvântului, ca un fenomen social și juridic multilateral.

Scopul și obiectivele cercetării. Lucrarea își propune ca scop cercetarea multilaterală și complexă a conceptului de vinovăție din perspectivele teoriei generale a dreptului, prin determinarea conținutului, esenței, formelor acestuia, pentru a formula propriile concluzii. În același timp, ne-am propus efectuarea unui studiu complex de analiză juridică comparativă, a apariției, evoluției și dezvoltării conceptului de vinovăție, atât în baza reglementărilor existente în R. Moldova, cât și în baza reglementărilor din alte state. O importanță deosebită se acordă identificării locului și rolului vinovăției în sistemul condițiilor subiective ale răspunderii juridice.

Pentru atingerea acestui scop au fost formulate următoarele **obiective**:

- Efectuarea unei analize științifice a conceptului de vinovăție, a necesității de reevaluare a locului și rolului vinovăției în sistemul condițiilor subiective ale răspunderii juridice;
- Cercetarea istorică a condițiilor răspunderii juridice cu privire specială asupra vinovăției, condiție temeinică a răspunderii juridice;
- Analiza comparativă a vinovăției în calitate de concept filosofic, religios, psihologic și juridic;
- Fundamentarea teoretică a conceptului de vinovăție, dezvăluirea conținutului și formelor acestei categorii juridice;
- Cercetarea vinovăției în plan comparativ, în diferite ramuri ale dreptului, cu determinarea trăsăturilor caracteristice;
- Cercetarea conceptului de vinovăție pornind de la reglementările legale și ținând cont de practica judiciară;
- Formularea concluziilor teoretice, orientate spre evaluarea și completarea instituției vinovăției.

Noutatea științifică a rezultatelor obținute. Prezenta cercetare s-a concretizat într-o lucrare complexă în care au fost elucidate problemele pe care vinovăția ca condiție a răspunderii juridice le-a ridicat în fața teoreticienilor și practicienilor dreptului, adevărate surse de interpretări, dispute doctrinare și soluții jurisprudențiale neuniforme. Lucrarea conține nu numai o sinteză a celor mai multe dintre opiniile și argumentele literaturii de specialitate, a soluțiilor de

practică judiciară, ci și exprimarea propriilor puncte de vedere și argumente în cele mai multe dintre aspectele analizate.

Astfel în procesul de investigație au fost obținute următoarele rezultate:

- a fost realizat un studiu complex al conceptului de vinovăție, al necesității de reevaluare a locului și rolului vinovăției în sistemul condițiilor subiective ale răspunderii juridice;
- a fost analizată cercetarea istorică a condițiilor răspunderii juridice cu privire specială asupra vinovăției, condiție a răspunderii juridice;
- a fost determinată și analizată comparativ vinovăția din punct de vedere istoric, filosofic, religios, psihologic și juridic (atât teoretic, cât și practic);
- au fost identificate esența, conținutul și formele vinovăției, condiție a răspunderii juridice;
- a fost înaintată propunerea de definire a vinovăției, condiție a răspunderii juridice;
- au fost identificate și evidențiate particularitățile vinovăției în diverse ramuri ale dreptului public sau privat;
- s-a stabilit că în unele ramuri ale dreptului, conceptul de vinovăție este slab dezvoltat, probabil, din cauza abordării greșite că aceste concepte pot fi preluate din alte ramuri ale dreptului. O asemenea situație nu este una satisfăcătoare, pentru că fiecare ramură a dreptului are specificul ei și din acest motiv conceptul de vinovăție în acestea trebuie pe alocuri nuanțat, iar în alte locuri redefinit.
- a fost identificată o terminologie vastă, în literatura de specialitate pentru descrierea aceluiași fenomen. Totuși, pentru legislație, o asemenea abordare poate implica dificultăți practice pentru că unul din instrumentele principale ale practicienilor îl constituie activitatea de interpretare a legilor. Or, această activitate se rezumă, de cele mai multe ori, la interpretarea termenilor. Totodată, este de remarcat în acest sens că legea trebuie să fie clară, iar utilizarea diferitor termeni pentru desemnarea aceluiași fenomen poate să pericliteze acest principiu;
- au fost formulate concluzii teoretice, orientate spre evaluarea și completarea instituției vinovăției.

Problema științifică soluționată constă în elaborarea instrumentarului de identificare și fundamentare științifică a categoriei de vinovăție din punct de vedere al Teoriei generale a dreptului, ceea ce a condus la determinarea locului și rolului vinovăției în sistemul condițiilor subiective ale răspunderii juridice, argumentându-se reconsiderarea vinovăției, condiție a răspunderii juridice, pentru că toate faptele ilicite, indiferent de natura lor și forma de răspundere pe care o generează, pot antrena răspunderea numai în măsura în care autorul lor are o anumită poziție subiectivă față de consecințele negative produse de ele.

Importanța teoretică a tezei derivă din rezultatele acestui demers științific, din sintezele și analizele realizate pe parcursul investigațiilor, dar și din concluziile, și recomandările pe care le

aduce autorul la finele lucrării. Toate acestea vor contribui la amplificarea și aprofundarea cunoștințelor teoretice privind răspunderea juridică, sistemul condițiilor răspunderii juridice și corelația dintre aceste condiții și a vinovăției, condiție inerentă a răspunderii juridice; importanța dezbaterilor la această temă, determinând nu doar schimbări de paradigme, ci și soluții legislative.

Importanța abordării vinovăției - condiție inerentă a răspunderii juridice, din perspectiva Teoriei generale a dreptului este apreciată atât pentru faptul că oferă o privire generală asupra acestui concept, cât și pentru marcarea elementelor distincte, specifice doar ei.

Valoarea aplicativă a tezei. Ideile și concluziile științifice cuprinse în conținutul tezei vor fi utilizate:

- În plan doctrinar-teoretic, ca material inițial pentru o abordare ulterioară a problematicii conceptului de vinovăție juridică;
- În plan normativ-legislativ, în activitatea de legiferare, în procesul de reformare a legislației ce reglementează condițiile obiective și subiective ale răspunderii juridice. Este adevărat, că în stabilirea vinovăției, unii autori au prezentat-o ca fiind specifică dreptului penal, dar aceasta justifică și opinia, că orice formă de răspundere presupune atitudinea subiectivă a persoanei față de urmările încălcării normei de drept;
- În procesul didactic universitar la disciplinele Teoria generală a dreptului, la tema „*Teoria răspunderii și responsabilității juridice*”; Drept constituțional, Drept penal, Drept contravențional, Drept civil, Dreptul muncii la tema „*Răspunderea juridică*”; Logica și psihologie juridică.

Rezultatele științifice principale înaintate spre susținere: fundamentarea științifică a vinovăției-condiție inerentă a răspunderii juridice; identificarea construcției teoretice a vinovăției în drept: esența, conținut și forme; determinarea și analiza comparativă a vinovăției din punct de vedere istoric, filosofic, religios, psihologic și juridic; identificarea și evidențierea particularităților vinovăției în diverse ramuri ale dreptului; elucidarea principalelor probleme ce țin de condiția inerentă a răspunderii juridice – vinovăția etc.

Aprobarea rezultatelor cercetării. La tema tezei au fost publicate mai multe articole științifice în diferite reviste de specialitate și în cadrul conferințelor științifice. Rezultatele cercetării au fost utilizate la predarea lecțiilor în cadrul disciplinelor de studiu: Istoria universală a statului și dreptului, Teoria generală a dreptului, Drept civil, Drepturile patrimoniale, Logica și psihologia juridică, în cadrul Universității Tehnice din Moldova, Departamentul „Drept”.

Prezenta lucrare a fost elaborată în cadrul Universității Libere Internaționale din Moldova, unde a fost analizată și prezentată spre susținere conform procedurilor regulamentare. Principalele sale rezultate (12) au fost expuse în 4 reviste de specialitate, precum și în cadrul a 8 conferințe științifice internaționale:

1. Ursu V. Unele aspecte ale evoluției formelor vinovăției civile. În: Jurnalul juridic național: Teorie și practică, n.4 (14), 2015, p. 31-39 (0,56 c.t.).
2. Ursu V. Evoluția conceptului de vinovăție cu valoare juridică în teologie și filosofie, în contextul istoric. În: Legea și viața nr. 9, 2015, p. 37-44 (0,5 c.t.).
3. Ursu V. Aspecte generale ale dezvoltării istorice a conceptului de vinovăție în Rusia. În: Legea și viața nr. 9, 2016, p. 26-31 (0,38 c.t.).
4. Ursu V. Tendințe în abordarea științifică a categoriei de vinovăție în dreptul contravențional. În: Studii Juridice Universitare, U.L.I.M., nr. 1-2, 2016, pag. 156-163 (0,5 c.t.).
5. Ursu V. Vinovăția – un element esențial al răspunderii civile delictuale în concepția doctrinei naționale și a doctrinelor străine. În: Universitas Europaea XXI: Știința universitară în contextual integrării europene — Promovarea drepturilor omului în contextul integrării europene: teorie și practică: Conf. șt. teoretico-practică intern., Chișinău: U.L.I.M., 2013, p. 405-411 (0,44 c.t.).
6. Ursu V. Theories regarding the criminal guilt in the foreign doctrine conception. În: Proceedings of the Internațional Conference European Union's Hystory, Culture and Citizenship 6th edition, Bucharest: Publishing House, 2013, p. 275-283 (0,56 c.t.).
7. Ursu V. Theoretical and practical analysis of guilt as an essential condition or element of the civil legal liability. În: Proceedings of the Internațional Conference European Union's Hystory, Culture and Citizenship 7th edition, Bucharest: Publishing House, 2014, p. 262-272 (0,7 c.t.).
8. Ursu V. Concepts and historical references regarding the criminal guilt in ancient times. În: Proceedings of the Internațional Conference European Union's Hystory, Culture And Citizenship 8th edition, Bucharest: Publishing House, 2015, p. 707-718 (0,75 c.t.).
9. Ursu V. The concept of guilt: its notion and essence. În: Proceedings of the Internațional Conference European Union's Hystory, Culture And Citizenship 9th edition, Bucharest: Publishing House, 2016, p. 826-837 (0,75 c.t.).
10. Ursu V. The evolution of the guilt notion in the medieval period at some european nations. În: Proceedings of the Internațional Conference European Union's Hystory, Culture And Citizenship 9th edition, Bucharest: Publishing House, 2016, p. 838-847 (0,6 c.t.).
11. Ursu V. Vinovăția victimei - problemă a cauzalității criminalității. În: Conferința Științifică Internațională a doctoranzilor „Tendințe contemporane ale dezvoltării științei: viziuni ale tinerilor cercetători”: Teze, Chișinău: Artpoligraf, 2014, p. 138 (0,4 c.t.).
12. Ursu V., Vinovăția penală. În: Conferința Tehnico-științifică a Colaboratorilor, Doctoranzilor și Studenților, 15-23 noiembrie, Chișinău: Tehnica-UTM, 2014, p. 295-298 (0,25 c.t.).

Sumarul compartimentelor tezei. Prezenta lucrare este condiționată de scopurile și sarcinile cercetării. Teza este compusă din adnotare (în limbile: română, rusă și engleză), lista

abrevierilor și introducere, structurându-se în trei capitole care includ 14 subcapitole, concluzii și sursele bibliografice. Toate aspectele și problemele sunt tratate metodic, contributiv, creator și direct proporțional cu importanța fiecăreia în ansamblul subiectului cercetat.

Partea introductivă a studiului doctoral constituie argumentarea științifică a temei propuse pentru cercetare. Astfel, ea cuprinde actualitatea și importanța temei investigate, scopul și obiectivele propuse spre realizare, noutatea științifică a rezultatelor obținute, problema științifică soluționată, importanța teoretică și valoarea aplicativă a lucrării, implementarea și aprobarea rezultatelor cercetării.

În conținutul celor trei capitole se reflectă atât cercetările în domeniu dat la diferite etape de dezvoltare a științei juridice, dar cu o pondere mai mare la etapa actuală de dezvoltare, cât și opinia personală a autorului.

Concluziile care au fost determinate în urma cercetărilor efectuate sunt prezentate în conținutul tezei, dar și în partea finală a acesteia. Alăturat concluziilor, autorul își propune și perspectivele legate de tema de cercetare.

Capitolul 1 – Tendințe în abordarea științifică a categoriei de vinovăție în sistemul condițiilor răspunderii juridice reprezintă o trecere în revistă a gradului de cercetare științifică a temei propriu-zise, dar și a componentelor acesteia, în sursele de specialitate autohtone și din alte țări, cât și formularea obiectivelor de cercetare a subiectului selectat.

În *1.1., „Analiza doctrinară specifică a vinovăției în doctrina juridică”* au fost identificați autorii din doctrina națională și internațională care au cercetat instituția vinovăției nu doar în teoria generală a dreptului, dar și în științele juridice de ramură. În scopul elucidării complexe a temei tezei de doctorat, s-a efectuat o retrospectivă a manifestărilor doctrinare din domeniu, din perspectiva celor două teorii: *teoria psihologică* și *teoria normativă*. Aceste studii au influențat și inspirat autorul în procesul analizei acestui concept, dar care și i-au dat posibilitatea de a-și forma o concepție clară asupra subiectului ales spre cercetare.

În *1.2., „Reglementări asupra categoriei de vinovăție: interpretări istorice și sistematice”* este analizat cadrul normativ și jurisprudențial al vinovăției, condiție inherentă a răspunderii juridice. Datorită faptului, că acest subiect de cercetare este destul de complex și important, atât din punct de vedere al Teoriei generale a dreptului, dar și a diferitor ramuri de drept, este necesară prezentarea cadrului general de reglementare a subiectului vizat prin prisma evoluției sale istorice, (deoarece ne va permite să înțelegem mai bine originile și evoluția sa de mai departe), dar și a legislației contemporane, atât naționale, cât și cele străine.

Capitolul 2 – Conceptualizarea vinovăției ca condiție a răspunderii juridice din perspectivele teoriei generale a dreptului este consacrat clarificării naturii juridice a vinovăției. Vinovăția este un fenomen multilateral, multidimensional, care trebuie caracterizat printr-o abordare pe mai multe direcții de determinare a acesteia. Astfel, pentru înțelegerea

esenței vinovăției ca fenomen juridic, pentru elucidarea conținutului real al acestei categorii, pentru stabilirea formelor și analizei acestora, vinovăția este examinată sub diferite aspecte, fiind sistematizate toate conceptele privind vinovăția, caracteristică sistemului de drept și unei anumite familii juridice.

În 2.1., *Conceptul de vinovăție în teologie, filosofie și psihologie* se analizează problema vinovăției în tratatele teologice și filosofice, studiile în psihologie, psihanaliză. Se urmărește evoluția conceptului filosofic de vinovăție de la ideea filosofilor medievali, care considerau că vinovăția este un act de evaluare divină a căderii omului în păcat, spre ideile reprezentanților filosofiei clasice germane, care justificau natura duală a vinovăției, și opiniile materialiştilor și idealiştilor cu privire la conceptul și esența vinovăției. De altfel, se examinează pozițiile savanților psihologi, vis-a-vis de conceptul vinovăției, în știința psihologică din diferite perioade ale istoriei.

În 2.2., *Vinovăția în sistemul condițiilor răspunderii juridice*, accentul este pus pe identificarea, analiza și sistematizarea tuturor opiniilor referitoare la vinovăție, condiție a răspunderii juridice, legătura dintre vinovăție și celelalte condiții, dar și problema des-discutată în teoria dreptului, dacă vinovăția este temei sau condiție a răspunderii juridice.

În 2.3., *Construcția teoretică a vinovăției în drept (esența, conținutul și forma)* este analizată dimensiunea vinovăției, cât și dimensiunea definirii acestui concept. De altfel, acest compartiment este dedicat construirii structurii juridice a vinovăției. Pe lângă elementele constitutive, autorul a investigat legăturile dintre ele, precum și factorii care au impact direct asupra elementelor structurii vinovăției:

- *Esența* vinovăției este constituită din atitudinea negativă a persoanei față de valorile societății, exprimată în fapta ilicită.
- În *conținutul* vinovăției autorul include componentele: intelectual, volitiv și emoțional.
- *Forma vinovăției* este combinația proceselor intelectuale și volitive care au loc în mintea făptuitorului în ceea ce privește proprietățile obiective relevante din punct de vedere juridic ale actului social dăunător în cooperare cu condițiile externe. Diferența în intensitatea și determinarea proceselor intelectuale și volitive care au loc în psihicul subiectului determină forma de vinovăție (intenționată sau din imprudență), și în limitele unei forme de vinovăție – tipurile ei (intenție - directă sau indirectă, culpa - imprudență sau neglijență).

Capitolul 3 – Modalități de manifestare a vinovăției în sistemul de drept contemporan conține o analiză detaliată și complexă a instituției vinovăției în diverse ramuri de drept public (constituțional, penal, contravențional) și privat (civil, muncii), ceea ce este oglindit și în cele 6 subcapitole ale acestui capitol. Astfel, s-a constatat că în ciuda faptului că principiul răspunderii pentru vinovăție este universal pentru dreptul autohton, pentru toate ramurile lui, acesta se manifestă în diferite moduri în dependență de domeniul de reglementare juridică. Pentru a arăta

particularitățile instituției vinovăției în domeniul dreptului privat și ale dreptului public, autorul pornește de la faptul că, vinovăția în dreptul public și cel privat are particularități proprii și depinde de obiectivele și mecanismele de stabilire și aplicare a măsurilor de răspundere juridică, iar scopurile răspunderii juridice, la rândul lor, depind de faptul ale cui interese sunt protejate de normele de drept respective.

Autorul susține, în subcapitolele **3.1. Particularitățile vinovăției în dreptul constituțional, 3.2. Vinovăția – trăsătura principală a laturii subiective a infracțiunii, faptă incriminată în dreptul penal și 3.3 Vinovăția - trăsătură caracteristică a contravenției, faptă ilicită în dreptul contravențional** că trăsătura caracteristică a răspunderii juridice în dreptul public este principiul răspunderii numai pentru faptele comise cu vinovăție. Pentru ramurile de drept public este caracteristică înțelegerea vinovăției persoanelor fizice din punct de vedere al *conceptului psihologic* de vinovăție. Asupra gradului de vinovăție influențează în mod direct starea psihologică și emoțională a persoanei în momentul comiterii infracțiunii, motivul și scopul infracțiunii. Forma vinovăției în dreptul public are o valoare mare, deoarece este luată în considerare la calificarea acțiunilor și la atribuirea măsurii de răspundere.

Autorul identifică, în subcapitolele **3.4. Vinovăția sau culpa - element esențial al răspunderii juridice civile și 3.5. Caracteristicile vinovăției - element constitutiv al laturii subiective în cadrul răspunderii juridice a dreptului muncii**, că specificul instituției de vinovăție în dreptul privat este condiționat de faptul că, pentru compensarea pierderilor suferite de către participanții circulației de bunuri, atitudinea subiectivă a făptuitorului față de comportamentul său, de obicei, nu este semnificativă. Autorul identifică caracteristica esențială a vinovăției în dreptul privat: starea psihologică a persoanei, scopul, emoțiile practic nu influențează gradul de vinovăție, iar forma vinovăției, de regulă, nu afectează cuantumul răspunderii.

La finalul fiecărui capitol sunt prezentate concluzii, iar teza de doctorat finalizează cu un compartiment: **Concluzii generale și recomandări**, care cuprinde un șir de idei generalizatoare la subiectul tezei.

1. TENDINȚE ÎN ABORDAREA ȘTIINȚIFICĂ A CATEGORIEI DE VINOVĂȚIE ÎN SISTEMUL CONDIȚIILOR RĂSPUNDERII JURIDICE

1.1. Analiza doctrinară specifică vinovăției în doctrina juridică

Doctrina despre vinovăție ocupă un loc special în jurisprudență din vremuri străvechi. Problemele despre natură, teoriile, conținutul, formele sale au fost dezvoltate atât în literatura de specialitate națională, cât și în cea străină, și nu doar în teoria generală a dreptului, dar și în științele juridice de ramură. Cu certitudine, că printre savanții juriști o dată pentru totdeauna s-a format și a devenit aproape crestomatică concepția despre vinovăție ca element al laturii subiective a infracțiunii. Căci anume această interpretare a noțiunii de vinovăție este oferită în multe manuale juridice moderne.

Problema vinovăției pare a fi epuizată și soluționată definitiv doar la prima vedere. De fapt, având o simplitate externă înșelătoare, ea provoacă dificultăți serioase în cunoaștere. Corectitudinea acestei concluzii este confirmată, în special, de greutatea care apar la definirea conceptului de vinovăție. În cele din urmă, există diferențe semnificative la interpretarea naturii vinovăției în unele ramuri ale științelor juridice, deși, aparent, ar fi mai corect să vorbim doar despre anumite nuanțe, particularități ale vinovăției care decurg din specificul obiectului de reglementare juridică.

Astfel, vinovăția este un fenomen multidimensional, multilateral, caracterizat printr-o abordare pe mai multe direcții de determinare a acesteia.

Cercetarea categoriei de vinovăție, în doctrina juridică, se face în contextul abordării științifice a condițiilor răspunderii juridice. Din aceste considerente, ne vom referi la toate aceste abordări, urmând ca apoi să identificăm interesul științific al doctrinarilor contemporani față de studiul uneia dintre condițiile răspunderii juridice, cum este vinovăția juridică.

Înainte însă de a trece la analiza propriu – zisă a domeniul vizat, vom încerca să explicăm unii dintre termenii cei mai des folosiți în această lucrare:

- **Condiție** - un eveniment viitor și nesigur că se va produce, de care depinde însăși existența raportului juridic obligațional [76].
- **Categorie** - noțiune fundamentală și de maximă generalitate care exprimă proprietățile și relațiile esențiale și generale ale obiectelor și fenomenelor realității [76].
- **Instituție** este totalitatea normelor juridice care reglementează o anumită categorie (o grupă unitară) de relații sociale, generând astfel o categorie aparte de raporturi juridice [76].
- **Concept** - idee generală care reflectă corect realitatea; noțiune [76].

- **Conținutul** este înțeles ca un ansamblu de elemente ordonate într-un anumit mod care compun fenomenul și forma – ca un mod de exprimare și existență a conținutului său organizarea internă (structura) a conținutului [76].
- **Esența vinovăției** este ansamblul celor mai durabile proprietăți care caracterizează acest fenomen [76].
- **Construcția teoretică** este construcția abstractă dezvoltată de diferite științe, scopul de stabilire a căruia este consolidarea principalelor reglementări teoretice și normative pentru soluționarea unei probleme teoretice sau practice concrete [252, p. 189-196].
- **Construcția juridică a vinovăției** este generalizarea mai profundă vis-a-vis de definiția acestui fenomen, care reflectă legătura dintre elementele și factorii care au un impact direct asupra lor [76].
- **Vinovăția victimei** reprezintă o noțiune etico-morală și juridico-criminologică, care este în legătură strânsă cu întrebările răspunderii sociale privind comportamentul amoral sau ilicit.

În abordarea cercetătorului român Gh. Antoniu, pentru a fixa conceptul numit vinovăție, se impune analiza sa în toată complexitatea sub care se prezintă, cadru în care, prima remarcă ce se impune este aceea că, vinovăția este un concept ce nu aparține limbajului dreptului, ci psihologiei, ea fiind preluată în drept, absorbită în limbajul juridic, limbaj care i-a imprimat un anume specific [6, p. 18].

În planul dreptului, **vinovăția apare ca o formă a corelației dintre fapta ilicită și autor de natură a pune în evidență resorturile psihice adânci, care explică manifestarea individuală în raport cu un anumit sistem de valori, ocrotite prin norma juridică** [6, p. 15-16].

În elucidarea conceptului de vinovăție există două teorii: *teoria psihologică* și *teoria normativă*.

Teoria normativă a apărut în Germania prin anii '30 a secolului trecut. Pentru prima dată F. Reinhard a conceput vinovăția ca o judecată de valoare asupra conținutului psihic al faptei, limitând reproșul la modul de constituire al acțiunii [361, p.34; 106, p. 133]. Acela care a adus mai departe această teorie, pe baza concepției finaliste asupra acțiunii, a fost H. Welzel. Teoria a fost dezvoltată ulterior de Hirsch, Kaufmann, Wolf, Grafzu Dohna, Jakobs, Schmidhauser, Roxin, Achenbach etc. [100, p.93]. Doctrina penală germană, care a exercitat și continuă să exercite o puternică influență asupra întregii gândiri vest-europene, nu mai definește vinovăția ca legătură psihică între autor și fapta ilicită (teoria psihologică), ci ca „*legătură internă între autor - ca destinatar, și legitimitatea normei*” [361, p. 34; 106, p.134] în virtutea căreia apare „*componența emoțională a decepției pentru violarea normei*” [361, p. 34; 106, p.134].

Dar la originea acestei teorii stau primele „studii” asupra sistemului dreptului penal, elaborate de Hans Welzel, în anii 1935-1936. Aceste studii constituie momentul de început al

acestei atitudini - de repudiere fățișă a teoriei psihologice. Însă, la început, teoria lui Welzel nu constituia, cel puțin în concepția autorului, o teorie „normativă”, ci o teorie ontologică [11, p. 9].

Autorul T. Avrigeanu susține că, „cu Welzel lua naștere așa-numitul curent al finalismului în dogmatica germană, curent care reprezenta însă exact contrariul a ceea ce denumirea sa părea să sugereze: nu o teorie penală ale cărei concepte să fie orientate către scopul dreptului penal și, ca atare, normativă - cu noțiuni construite - ci o teorie cu noțiuni preluate din realitate și orientată către realitate, o teorie așadar ontologică”. În esență, Welzel cerea să se renunțe la explicarea cauzală a acțiunii ilicite – în virtutea căreia infracționalitatea era concepută ca o simplă adiționare a două laturi diferite și chiar opuse (latura obiectivă și latura subiectivă) – propunând în schimb un model intențional, în care acțiunea era înțeleasă ca „un demers orientat spre un scop” [11, p. 9].

Astfel, autoarea M. K. Guiu, stabilește că Welzel, urmărind să construiască o teorie a infracțiunii care să refacă unitatea naturală dintre obiectiv și subiectiv, a găsit de cuviință să desprindă elementul subiectiv - și, împreună cu el, toate procesele psihice – din conținutul vinovăției, transformându-l într-o „caracteristică” (cerință) a conținutului obiectiv al incriminării (elementul subiectiv urma să se „constate” odată cu latura obiectivă, externă a acțiunii), iar vinovăția însăși a transformat-o într-o „judecată de valoare” asupra proceselor psihice constatate - ceea ce însemna, de fapt, să se constate inexistența vreunei cauze justificative ori care ar înlătura vinovăția [106, p.133].

Dar să analizăm în continuare și poziția doctrinei germane ce privește faptul că vinovăția este definită ca o „*legătură internă între autor și normă*”. Astfel Welzel, observa că normele dreptului pozitiv presupun nu numai determinarea valorilor sociale și a comportamentelor periculoase pentru acestea, dar și o apreciere a acestor comportamente în funcție de finalitatea urmărită de agent. Welzel a dedus însă, din acest fapt, ca judecătorul ar trebui să aprecieze și el acțiunea concretă sub aspectul finalității sale - ceea ce a constituit un alt motiv care l-a determinat să modifice structura infracțiunii, să considere toate procesele psihice ale acțiunii ca cerințe atașate elementului material și să explice vinovăția ca „judecata de valoare” asupra gradului de motivare a agentului în sensul respectării normei (cu alte cuvinte, vinovăția ar pretinde să se evalueze lipsa de atașament a agentului față de normă) [372, p. 77].

În urma acestor argumente, cercetătorii germani își propun să explice teza, potrivit căreia conceptul de vinovăție este un concept juridic, care exprimă o judecată de valoare, o apreciere a valorii acțiunii în raport cu norma și care se bazează pe presupunerea că norma este legitimă. Iată aici și apare întrebarea care se cere explicată: De ce se acceptă presupunerea legitimității normei și cine a hotărât că această normă este legitimă?

Astfel, la această întrebare găsim răspuns în una din lucrările cercetătoarei M. K. Guiu, care stabilește că doctrina germană, urmând tradiția sa filosofică, se vede silită să răspundă că norma

este legitimă, fiindcă este legală. Cu alte cuvinte, norma nu ar fi expresia unei idei comune de justiție, ci ar reprezenta doar un ordin, arbitrar și relativ, a cărui legitimitate este dependentă de legitimitatea autorității care l-a emis. De unde se înțelege că, în această concepție - susținută totuși în decursul timpului de gânditori renumiți, precum Hugo Grotius, Benedict Spinoza, Tomas Hebbes ș.a. - dreptul nu ar putea exista în afara statului (adesea, el a și fost înțeles ca ordine asigurată de forța publică care comandă) și că, de regulă, existența sa este justificată exclusiv prin considerente de ordin utilitar (apărarea sau coordonarea intereselor individuale, asigurarea „binelui comun” etc.) [106, p.135].

Însă, în urma analizei de mai sus, apare o altă întrebare și anume, cum explică doctrina germană teza identității dintre legitimitate și legalitate?

Astfel, U. Kindhäuser [351, p. 35-36] susține că scopul dreptului ar fi integrarea socială care nu trebuie obținută însă oricum, ci în mod legitim, adică ținând seama de interesele tuturor. Prin norme se crează o „legislație a conviețuirii”, care limitează aria conduitelor posibile la „ceea ce se cade”, fără ca această limitare să îndreptățească considerarea ca nevalabilă sau nelegitimă a unei conduite contrare normei. Căci normele nu sunt decât expresia unui „acord polemic asupra coordonării intereselor”. Doar consensul este acela care dă normei valabilitate, care îi conferă legitimitate. Legitimitatea normei decurge, mai exact, din caracterul democratic al procesului de adoptare a ei, din autonomia comunicativă a participanților la acord, care nu se supun decât „puterii celui mai bun argument”. Legitimitatea („raționalitatea”) normei este însă provizorie și discutabilă. Democrația - pe care Kindhäuser o interpretează ca „domeniul dreptului” – nu poate oferi acorduri definitive, fiindcă „nimeni nu poate spune vreodată că opinia sa este absolut rațională”. Mai mult, noi trebuie să facem eforturi pentru a demonstra falsitatea ei, adică să căutăm cazuri în care norma nu este justă”. În niciun caz, însă, legitimitatea normei nu ar putea fi dedusă - spune autorul – dintr-un principiu etico-rațional a priori, fiindcă atunci am nesocoti principiul neutralității dreptului față de motivele de neobservare a sa; în acest caz, reproșul de vinovăție ar privi caracterul irațional al agentului. Or, noi nu-i putem reproșa agentului lipsa sa de raționalitate – căci s-ar putea dovedi că această lipsă aparține, de fapt, normei – ci îi putem reproșa doar încălcarea acordului care stă la baza normei sau, în alți termeni, lipsa sa de „loialitate comunicativă” [351, p. 45].

Astfel, lipsa de fidelitate față de lege constituie în opinia autorului, singurul criteriu al vinovăției: „vinovăția este o acțiune care exprimă lipsa de fidelitate față de lege”.

În termeni mai concisi și clari, vinovăția este definită, în această concepție, ca un „reproș” adresat autorului pentru comportamentul său antijuridic și care relevă o lipsă sau insuficientă motivare în sensul respectării normei, căci, după cum susține profesorul U. Kindhäuser dacă autorul și-ar fi format ca motiv dominant pe acela de a respecta norma, atunci ar fi reușit să evite încălcarea ei. Vinovăția este pusă în relație cu ceea ce doctrina germană numește „eficacitatea

motivatorie a normelor”, astfel încât stabilirea ei pretinde o prealabilă evaluare a conduitei persoanei în raport cu gradul de atașament al acesteia față de valorile (bunurile juridice) protejate de norme [351, p. 34; 106, p.132]. Această teorie constituie și astăzi obiect de controverse. După părerea cercetătoarei M. K. Guiu, insuficienta claritate a explicațiilor oferite, reprezintă, foarte probabil, adevăratele motive pentru care doctrina germană s-a scindat, o parte a acesteia manifestând o evidentă tendință de a înlătura cu totul conceptul de vinovăție, înlocuindu-l cu diverse criterii de „imputare obiectivă” fie a comportamentului, fie a rezultatului. Iar pe măsură ce se concretizează ideea elaborării unor teorii ale „*imputării obiective*”, în care răspunderea juridică nu se mai întemeiază doar pe elemente naturaliste - cauzalitate, dol - opoziția doctrinei germane față de teoria psihologică a vinovăției devine tot mai puternică [106, p.133].

Marele profesor Djuvara făcând o analiză a doctrinei germane, consideră că aceasta însă, nu vrea să suprimă ideea vinovăției, considerând că ar putea să o justifice prin ceea ce ea numește „*obligatia legală de a respecta norma*” [81, p. 88].

Iar cercetătorul rus A. H. Satușiev consideră că, astăzi, concepția normativă a vinovăției în sine, este inutilă. Ea nu contribuie la înlăturarea contradicțiilor existente în legislație, deși „pe măsura studierii problemelor laturii subiective a infracțiunii se creează impresia că autorii legii penale erau adepți ai diferitor poziții și de aceea nu este respectată logica și sistematica soluționării problemelor ei în Codul penal”. Astfel, abordarea normativă a noțiunii de vinovăție nu aduce nimic nou pentru formarea conceptului teoretic general de vinovăție [303, p. 35].

Majoritatea cercetătorilor, cei ce nu sunt de acord cu argumentele teoriei normative, definesc vinovăția *ca atitudine psihică subiectivă* a persoanei care comite o faptă ilicită față de această faptă și consecințele ei. Astfel, suntem în prezența **teoriei psihologice**. Teoria psihologică, de asemenea, o datorăm gândirii juridice germane. Ea a fost formulată de Zittmann în 1873 și ulterior susținută de Gierke Regelsberger [81, p. 88]. Astfel, aceștia au considerat că trebuie să se facă o netă distincție între latura subiectivă a delictului și că, așadar, nu s-ar putea accepta un concept juridic complex, în care să se întrepătrundă ceea ce este obiectiv cu ceea ce este subiectiv. De aceea, ei au optat pentru o definiție a vinovăției în care accentul se pune nu pe actul ilicit, ci pe voința psihologică relevată de acest act, care este contrară voinței exprimate în normă [106, p.139].

Astfel, s-a încercat să se explice de ce trebuia limitată importanța actului ilicit. Astfel, Franz von Liszt [370, p. 233] stabilea că judecata de vinovăție exprimă caracterul injust al consecinței implicate de actul comis, consecință pe care o leagă de persoana autorului nedreptății. Aprecierea reprobatoare asupra actului este asociată cu aprecierea juridică reprobatoare asupra autorului. Dar, această legătură prin care actul este imputat autorului are ca o condiție prealabilă necesară relația subiectivă între act și autor. Această relație constituie vinovăția în sens material. Cu alte

cuvinte, Liszt susține că vinovăția este, în esență, o voință psihologică reprobabilă din punct de vedere social.

Însă doctrina juridică, într-un timp foarte scurt, a făcut un „salt” pentru a defini vinovăția doar ca atitudine psihică a autorului față de fapta comisă și față de urmările acesteia.

Astfel, profesorul Baltag consideră că vinovăția înglobează în conținutul său procesul psihic care precede sau însoțește consumarea conduitei ilicite. Un individ aflat în deplinătatea facultăților mintale este în măsură să conceapă și să aprecieze caracterul ilicit al acțiunii sale și urmările negative aferente ei [16, p. 162]. Pentru ca persoană responsabilă să devină subiect al răspunderii juridice, este necesar ca ea să fi avut posibilitatea de a decide în mod liber asupra săvârșirii faptelor sale, deci posibilitatea de a acționa cu discernământ și capacitatea de a-și dirija voința în raport cu un scop urmărit în mod conștient [136, p. 239].

Gh. Mihai definește vinovăția, din punctul de vedere al naturii sale, ca stare subiectivă, concretizată în atitudinea psihică pe care o are autorul față de fapta pe care a săvârșit-o și față de consecințele acesteia [136, p. 239]. D. Popa și M. Botomei consideră vinovăția ca pe o atitudine psihică a subiectului față de fapta săvârșită și de rezultatul acesteia. În opinia acestora, vinovăția este expresia unei atitudini psihice conștient negative față de valorile juridice ocrotite prin lege. Săvârșirea faptei ilicite este, de regulă, precedată de apariția ideii devenită hotărâre sau rezoluție și transformată în manifestare de voință ce impulsionează și declanșează energia necesară săvârșirii faptei. Individul aflat în deplinătatea facultăților mintale poate concepe și aprecia caracterul ilicit al faptei sale, cât și urmările negative aferente ei. Pentru a putea răspunde sau a da seama, individul trebuie să aibă în acel moment al săvârșirii o voință conștientă față de rezultatele faptei sale și liberă, neconstrânsă, putând hotărî nestânjenit în deplină cunoștință de cauză în vederea atingerii unui scop [164, p. 44; 166, p. 206].

R. Vonică indică asupra faptului că vinovăția sau culpa constă în atitudinea psihică a persoanei care comite o faptă ilicită față de fapta sa și consecințele acesteia. Vinovăția este deci o stare subiectivă care îl caracterizează pe autorul faptei ilicite în momentul încălcării normei juridice [207, p. 517]. În același context, există și părerea cercetătoarei Lidia Barac, care apreciază că vinovăția exprimă starea subiectivă ce caracterizează pe autorul faptei incriminate în momentul încălcării normei ce interzice fapta respectivă. Ea implică și exprimă totodată o atitudine psihică negativă față de anumite valori sociale ocrotite de norma de drept [22, p. 98]. În aceeași idee, G. Pogoneț definește vinovăția ca fiind atitudinea psihică a unei persoane față de fapta ilicită săvârșită de ea, precum și față de urmările acestei fapte. În situația în care autorul prevede rezultatul faptei sale și urmărește producerea lui prin comiterea faptei, avem de a face cu intenția directă, iar când producerea urmărilor a fost numai admisă, acceptată, intenția este indirectă [160, p. 79].

I. Oancea susține că vinovăția constă în „atitudinea conștiinței și voinței infractorului față de faptă și urmări, sintetizată în intenția sau culpa cu care săvârșește o faptă periculoasă pentru societate” [149, p. 150]. Iar M. Zolyneac susține că vinovăția constă în atitudinea psihică a făptuitorului, act de conștiință și voință față de fapta săvârșită și de urmările ei atitudine ce se manifestă sub formă de intenție sau culpă [209, p. 20]. Un alt cercetător, C. Bulai, consideră că vinovăția este reprezentată în atitudinea psihică a persoanelor care, săvârșind cu voință neconstrânsă o faptă ce prezintă pericol social, a avut posibilitatea reală, subiectivă a acestei reprezentări [37, p. 308]. I. Dogaru definește vinovăția ca „atitudine psihică a autorului faptei ilicite sau potrivnică regulilor de conviețuire atât față de acțiunea ori inacțiunea considerată astfel, cât și față de consecințele faptei sale (față de rezultatul produs) [85, p. 266]. Profesorul Gh. Avornic, stabilește că, vinovăția presupune și implică recunoașterea capacității omului de a pătrunde și a aprecia un lucru la justa lui valoare [10, p. 501]. Iar cercetătorii Gh. Chibac și E. Cojocari definesc vinovăția ca atitudinea psihică a autorului prejudiciului față de propriile acțiuni și urmările acestora [253, p. 324; 60, p.22].

O analiză sumară a definițiilor referitoare la vinovăție denotă că toate acestea - cu unele deosebiri de nuanță - încearcă să demonstreze că problema abordată este în primul rând de factură psihologică. Într-adevăr, *vinovăția are un conținut psihologic* și, în consecință, ea se poate pune și cercetează ca problemă numai în legătură cu acțiunile sau inacțiunile conștiente ale omului. E știut că orice acțiune sau inacțiune conștientă a individului uman se definește pe plan psihologic prin *voința și conștiință* [16, p. 161].

Profesorul D. Baltag stabilește că voința exprimă dorința manifestă a persoanei de a acționa sau nu într-un anumit fel ori indiferența acesteia față de eventualitatea producerii consecințelor socialmente negative ale faptei sale [16, p. 163]. Sau sub aspect volitiv, interesează dacă subiectul a voit, a fost indiferent, nu a voit să se producă rezultatul și consecințele acestuia [136, p. 150].

Conștiința implică prevederea consecințelor concrete ale faptei ilicite de către autorul acesteia, precum și reprezentarea pe planul lui intelectual a relației cauzale dintre actul său de conduită și rezultatul material datorat acestui act. Este indiferent din punct de vedere subiectiv dacă individul acceptă și dorește producerea urmărilor negative ori le privește cu indiferență, sperând în mod ușuratic să nu se producă, deși nu exclude posibilitatea producerii [16, p. 163].

Chiar dacă teoria psihologică se apropie destul de mult de adevăr, aceasta nu poate însă să explice ce legătură există între voința psihologică a autorului și sistemul cauzelor care înlătură vinovăția. Oare se poate, într-adevăr, ca prin aprecieri juridice (sistemul cauzelor care înlătură vinovăția) să înlăturăm voința psihologică a celui care a comis un act ilegal? Răspundem categoric negativ la această întrebare, deoarece atât minorul, cât și persoana ce acționează sub

constrângere, sau persoana iresponsabilă, toate separat au o voință psihologică, care nu ar putea fi înlăturată de nicio sforțare a gândirii noastre.

Astfel, îi dăm dreptate marelui profesor Djuvara, care a demonstrat, în modul cel mai elocvent cu putință, că voința de care vorbim atât de des în drept nu este voința, de fapt, psihologică, ci o voință elaborată, construită, pe care el o numește „voință rațională”. Deci, voința juridică este o voință rațională și nu o voință psihologică. Întregul sistem al cauzelor care au drept efect înlăturarea vinovăției ne arată, suficient de limpede că, într-adevăr, ne referim la o voință normativă – la voința care ar trebui să fie, conform unor aprecieri juridice, și care, numai ea, poate justifica răspunderea juridică. Numai atunci când voința psihologică este întru totul conformă voinței normative, autorul poate fi socotit vinovat și poate fi făcut răspunzător de fapta sa [82, p. 186].

M. K. Guiu remarcă că voința psihologică (sau „intenționalitatea”) este suficientă pentru a vorbi de o faptă a omului, de o acțiune, dar nu mai este suficientă pentru a explica vinovăția. Atunci când vorbim de vinovăție, avem nevoie de un concept juridic al voinței, concept care pretinde ceva în plus, și anume, că cel care a voit (autorul) să fie o persoană capabilă (cu discernământ, responsabilă) și care, pe lângă aceasta a acționat voluntar, liber, neconstrâns. Prin urmare, pe lângă aprecierea juridică a acțiunii, vinovăția pretinde și o apreciere juridică a voinței psihologice. Abia cu această a doua apreciere, conținutul conceptului de vinovăție se realizează integral, dezvăluindu-și caracterul complex [107, p. 11-15].

Conținut psihologic al vinovăției este valabil pentru toate formele de răspundere juridică, deoarece în el se poate încadra atât culpa intenționată sau dolul, cât și culpa propriu-zisă, cu toate modalitățile concrete de manifestare a lor. O voință conștientă înseamnă o voință capabilă să reprezinte fapta și consecințele ei, deși nu a avut reprezentarea faptei și consecințelor, a avut posibilitatea reală a acestei reprezentări [14, p. 163].

Termenul „vinovăție” are sensuri diferite, în funcție de faptul despre care subiect de drept este vorba: conceptul de vinovăție a individului și conceptul de vinovăție a persoanei juridice nu sunt identice între ele. Prin urmare, persoanei juridice nu-i poate fi aplicată direct noțiunea de vinovăție ca o atitudine psihologică a subiectului față de actul său social periculos și consecințele lui nocive. Cu toate acestea, încercări de a înțelege conținutul psihologic al categoriei „vinovăție”, în ceea ce privește persoana juridică, au fost făcute în mod repetat în literatura de specialitate, însă nu au fost încununate de succes, deoarece vinovăția persoanei juridice a fost redusă, de obicei, la vinovăția angajaților săi, dar cu tot felul de rezerve [291, p. 83-96]. Această abordare a provocat o schimbare vădită a obiectului de studiu, deoarece în loc de vinovăția persoanei juridice ca atare, era investigată vinovăția persoanelor fizice care făceau parte din ea. De aceea, la examinarea problemei vinovăției persoanei juridice trebuie să înțelegem mai întâi natura și esența celei din urmă. Există diferite teorii care dezvăluie esența persoanei juridice

[257, p. 32]. Conform „teoriei ficțiunii”, persoana juridică există doar în concept, în mintea umană, că ea este o ficțiune inventată de minte și nu este înzestrată cu corp, deci, prin urmare, nu are voință. Această teorie susține că persoana juridică nu poate acționa de la sine, deoarece capacitatea de a acționa este proprie doar membrilor săi. Prin urmare, corporația nu poate nici să comită o crimă, nici să fie excomunicată [318, p. 153].

Potrivit teoriei realiste, persoana juridică este o entitate colectivă specială având propria sa voință în scopul de a realiza interesele care leagă un grup de oameni într-un tot întreg [249, p. 93]. Persoana juridică este, mai întâi de toate, un subiect juridic independent al raporturilor juridice, și nu este fictiv, și plenipotențiar. Deși acțiunile juridice sunt produse de angajații individuali ai persoanei juridice, dar ei fac acest lucru cu utilizarea statutului juridic, capacităților organizației și în interesele ei.

Este evident faptul că, persoana juridică reprezintă un mecanism mult mai subtil și complex de interacțiune dintre elementele sale constitutive, care include un sistem de relații sociale între oameni, decât doar un set de drepturi și obligații ale persoanelor fizice sau grupurilor de persoane aparte ce acționează în numele persoanei juridice. Doctrina juridică, în acest sens, își ridică o întrebare destul de legitimă: poate oare voința persoanei juridice să fie examinată ca o sumă simplă a voinței individuale a membrilor colectivului dat? Nu este vorba doar despre faptul că voința persoanei juridice este mult mai eficientă, dar, mai important, ea devine independentă în raport cu voința participanților individuali, adică obține o nouă calitate. Fiind un subiect independent al raporturilor juridice, persoana juridică are statutul juridic care-i permite la comiterea infracțiunii să utilizeze în măsură deplină nu numai potențialul angajaților individuali (inclusiv cel intelectual-volitiv), dar și proprietatea aflată la dispoziția ei, mijloacele bănești, tot mecanismul de organizare a întreprinderii. O persoană juridică este o organizație care are în structura sa entități sub formă de legături sociale stabile, care-i permit ei prin acțiunile coordonate ale participanților, care au voință și conștiință comună, să atingă scopurile și obiectivele comune ale persoanei juridice [320, p. 92-93]. Faptul că organizația are o voință și conștiință comună este confirmat prin acțiunile ei sistematizate și rezultatele finale ale acestor acțiuni. Acestea nu sunt niște mișcări împrăștiate, haotice ale angajaților individuali, ci sunt acțiuni calculate, planificate, organizate, cu un obiectiv comun și cu un singur vector. Persoana juridică acționează ca un singur organism. Uneori, vinovăția organizației se manifestă în mod indirect, prin comportamentul culpabil al angajaților săi individuali care supraveghează exercitarea de către organizație a drepturilor și obligațiilor ei și acționează în interesele ei. Participare directă a angajaților la comiterea unei infracțiuni oferă unor susținători ai abordării psihologice temeiul de a reduce vinovăția angajaților persoanei juridice la vinovăția organizației ca atare [329, p. 65].

Cu toate acestea, evidența vinovăției angajatului concret sau chiar a întregului colectiv al persoanei juridice nu este un factor decisiv la stabilirea vinovăției organizației. Prezența vinovăției angajatului concret sau a colectivului de muncă este doar unul din factorii care indică la posibila vinovăție a persoanei juridice, deoarece actul putea fi comis chiar și fără vreo legătură cu persoana juridică. Astfel, persoana juridică nu poate să fie vinovată de comportamentul angajaților sau participanților (membrilor) săi, deciziile și acțiunile cărora, chiar dacă au fost acoperite de numele ei, nu corespund intereselor persoanei juridice, nu vin de la ea, și, prin urmare, nu sunt deciziile și acțiunile ei [320, p. 92-105].

Prin urmare, identificarea vinovăției subiectului concret va fi dificilă. Iar în unele cazuri acest lucru este practic imposibil, pentru că uneori infracțiunea este rezultatul unor acțiuni (inacțiunii) ale unui număr mare de persoane, fiecare dintre care au manifestat diferite atitudini față de actul în sine și consecințele lui nocive [329, p. 69-70].

Se pare că vinovăția persoanei juridice este legată de procesele intelectuale și volitive speciale, este generată de ele. Aceasta poate să nu coincidă cu vinovăția unor persoane fizice aparte și poate să fie manifestată în exterior, în afară de conștiința și voința lor. Prin urmare, vinovăția persoanei juridice nu poate fi identificată cu vinovăția persoanei fizice [329, p. 69-70].

În literatura de specialitate a fost sugerată opinia că vinovăția persoanei juridice nu știe astfel de forme, cum sunt intenția și imprudența [296, p. 71; 226, p. 40; 280, p. 60; 284, p. 35; 285, p. 3; 288, p. 43-49]. Cu toate acestea, practica infracțiunilor comise de persoanele juridice, permit să se vorbească despre forme specifice de vinovăție a acesteia. Faptul că vinovăția persoanei juridice poate fi exprimată în diferite forme, este confirmat și de rezultatele cercetării componenței anumitor fapte ilicite. Este ușor de observat că unele fapte ilegale sunt săvârșite cu intenție [329, p. 65-68].

În practica judiciară a unor țări europene de mult timp există cazuri ce țin de acțiunile deliberate, intenționate ale subiectelor juridice colective, inclusiv ale statului [276].

Conținutul vinovăției persoanei juridice, ca și al vinovăției individului, este dezvăluit în fapta ca atare. Numai din acțiunile concrete putem judeca despre atitudinea reală a subiectului față de actul ilegal comis și consecințele lui nocive. De aceea, pentru a stabili forma concretă de vinovăție este necesar, în primul rând, de a analiza caracteristicile laturii obiective a infracțiunii, de a investiga toate circumstanțele reale ale cauzei, pentru ca ulterior, pe baza datelor obținute, să fie făcută o impresie corectă despre adevărata atitudine a subiectului față de cele săvârșite. Astfel, vinovăția ar trebui să fie luată în considerare pentru toate infracțiunile, indiferent dacă acestea sunt comise de persoana fizică sau de persoana juridică [316, p. 99]. Așadar, am stabilit că știința dreptului, și nu doar, analizează vinovăția ca pe un element propriu persoanei care a comis o faptă prohibită de lege. Totuși, există științe care sunt preocupate de cealaltă latură a problemei – vinovăția victimei. Sub aspect teoretic o asemenea analiză este deosebit de

interesantă, fiindcă din punctul de vedere al științei criminologice vinovat de comiterea unei fapte antisociale se face nu doar autorul faptei, dar și victima [314, p. 28].

Vinovăția victimei a căpătat o tratare minuțioasă în cercetările speciale. Astfel, V. Kudreavțev, atrage atenția asupra lipsei de studii privind importanța juridico-penală a vinovăției victimei, menționând, totodată, existența unei interdependențe între vinovăția victimei și răspunderea vinovatului [260, p.224-227]. Un alt cercetător rus, A. Saharov, pune în discuție problema despre valoarea juridico-penală a vinovăției victimei [304, p.154]. Iar Plehan Daghele, a concentrat atenția asupra posibilității creării unei componente de infracțiune de sine stătătoare atunci când este prezentă vinovăția victimei. În aceste cazuri, potrivit opiniei cercetătorului, victima urmează a fi trasă la răspundere penală [234, p.26]. În opinia lui Gh. Gladchii, vinovăția victimei reprezintă atitudinea negativă a victimei față de valorile sociale, care se exprimă prin comiterea de către victimă a acțiunilor ilicite sau imorale, ce pot duce la încălcarea funcționării normale a acestor valori, contribuind astfel la săvârșirea atentatului criminal asupra sferei de interese a victimei [103, p.10].

Vinovăția victimei în criminologie - victimologia – este abordată ca o categorie social-psihologică, care are o însemnătate morală și servește ca bază pentru soluționarea problemei privind răspunderea socială atât a individului, cât și a grupului social, colectivului sau persoanei juridice. Vinovăția în victimologie, ca o categorie socială, se exprimă prin comportarea necorespunzătoare a victimei infracțiunii, determinate de atitudinea ei negativă față de interesele societății, instituției ei sau cetățeni [320, p.74-75]. Astfel, vinovăția victimei reprezintă o noțiune etico-morală și juridico-criminologică, care este în legătură strânsă cu întrebările răspunderii sociale privind comportamentul amoral sau ilicit [314, p.27].

Totuși, vinovăția victimei reprezintă prin sine o categorie social-psihologică, care nu corespunde cu conținutul și volumul vinovăției în drept. Vinovăția victimei, ca unul dintre pretextele comiterii faptei ilicite, nu poate să aparțină laturii subiective a componenței de infracțiune, ci își ocupă locul printre semnele laturii obiective a acesteia ca și orice alte circumstanțe ce contribuie la săvârșirea actului. Aceasta este una din deosebirile principale dintre definiția juridică a vinovăției și noțiunea vinovăției definite în victimologie criminologică [200, p. 136].

Cercetarea victimologică a „vinovăției” victimei reprezintă cheia de soluționare a problemei cauzalității criminalității și clarificării mecanismului comportamentului infracțional individual, fiind importantă, de asemenea, la individualizarea răspunderii și pedepsei penale a făptuitorului, precum și la elaborarea și realizarea măsurilor de prevenire victimologică [36, p.120-125; 200, p. 136].

În procesul investigațiilor asupra temei tezei de doctor s-au folosit pe larg următoarele metode: analiza, sinteza, deducția, inducția, comparația, metoda sistematică, analogia istorică,

formal – juridică și statistică. O parte semnificativă a lucrării se bazează pe rezultatele de cercetare și analiză empirică a unei multitudini de surse ce au ca studiu atât răspunderea juridică, cât și vinovăția, ca una din condițiile răspunderii juridice. Sursele utilizate în lucrare includ acte normative, monografii, publicații științifice, teze de doctorat. Aspectele teoretice ale studiului dat se bazează pe lucrările savanților autohtoni și străini, ale publiciștilor, juriștilor, psihologilor, filosofilor, sociologilor, precum și pe literatura de specialitate, obiectul de studiu al căreia îl reprezintă teoria generală a dreptului.

În materie de vinovăție, ca una din condițiile răspunderii juridice, în R. Moldova regăsim cercetători ce sunt preocupați de problematica dată și care au fost adevărate „ghiduri” în cadrul procesului de cercetare a temei propuse. Aici îi putem menționa pe cercetătorii: Gh. Avornic [10]; Gh. Costachi, O. Arseni [65; 66; 67]; D. Baltag [13; 14; 15, 16; 17; 18; 19; 20]; I. Bantuș [21]; E. Boișteanu, N. Romandaș [31]; T. Cârnaț [43]; E. Cojocari [59; 60]; C.N. Florea [96]; S. Furdui [98]; D. Georgian [100]; Gh. Gladchii [102; 103]; V. Guțuleac [109; 110; 111]; T. Ivancova [59; 118; 119; 120]; Z. Lupașcu [127]; A. Mariț [129; 130; 131; 132; 133]; G. Pogoneț [160]; A. Smochină [181] și alții.

Școala juridică românească, spre deosebire de cea a R. Moldova este mult mai bogată în studii dedicate temei de cercetare. Astfel, putem să-i identificăm pe următorii autori: Gh. Antoniu [3; 4; 5; 6]; L. Barac [22]; L. R. Boilă [28; 29; 30]; C. Bulai [37; 38]; A. M. Cerchez [44; 45]; E. Cernea [46]; M. Djuvara [81; 82]; E. Molcuț [141]; F. Ciutacu, C. Jora [48]; I. Craiovan [70]; Fr. Deak [71]; I. Dogaru [84; 85; 86; 87]; Mioara- Ketty Guiu [106; 107]; Gh. Mihai [136]; Ioan Muraru [143; 144]; N. Popa [165, 166]; D. Popa [164]; V. Botomei [33]; I. D. Romoșan [176]; C. Stătescu, C. Bîrsan [184; 185]; R. Vonică [207]; I. Ștefănescu [188]; C.E. Verdeș [203; 204] și alții.

Referitor la cercetătorii lucrărilor din dreptul Federației Ruse, care au fost studiate pentru studiul de față, putem să-i numim pe: И. Грунтов [233]; О.А. Кожевников [256]; В.Н. Кудрявцев [260; 261; 262; 263; 264]; Э.В. Кузнецов [265]; А.Х. Сатушиев [303]; Поляков А. В. [298]; В.А. Виноградов [224; 225]; А.В. Зиновьев [246]; А.Н. Харламов [315]; Г.Ф. Цельникер [320]; Е.В. Юрчак [328; 329] și alții.

Bineînțeles, că nu putem vorbi despre un studiu complex asupra problemei abordate în prezenta lucrare fără a studia și literatura străină, adică germană, franceză, engleză, italiană etc. Aici putem să-i menționăm pe următorii cercetători: Șt. L. Boulloc [337]; J. Carbonnier [338]; T. Padovani [358]; U. Kindbhauser [351]; G. Viney [369]; Hans Welzel [371; 372]; Avril Pierre [332] și alții.

1.2. Reglementări asupra categoriei de vinovăție: interpretări istorice și sistematice

Orice analiză a unor concepte care au o încărcătură juridică nu poate fi deplină fără o trimitere la reglementările legale care oficializează rezultatele cercetărilor științifice. Această oficializare trebuie să răspundă la cel puțin două rigori. În primul rând, reglementările trebuie să redea destul de fidel rezultatele cercetărilor științifice. În al doilea rând, reglementările respective trebuie să reprezinte un sumar cu aplicabilitate practică, ceea ce presupune și o simplificare a noțiunilor.

În acest compartiment al prezentului capitol, ne-am propus să efectuăm o analiză a vinovăției, condiție a răspunderii juridice, elucidată prin prisma istorică a unor prevederi legale de la începuturile apariției acestui concept și continuând cu actualele reglementări din legislația Republicii Moldova în raport cu legislația altor state.

Primele „apariții” ale vinovăției penale au fost descoperite în legiurile egiptene cum ar fi acelea ale lui *Menes* (3100 î. Cr), *Ramses II* (1304-1237 î. Cr.) sau a lui *Sasychis* și *Bocoris* (sec. VIII î. Chr.) [134, p. 168; 215, p.23]. Ulterior, reglementări cu privire la vinovăție, și anume, vinovăția penală, le putem găsi și în *Codul lui Hammurabi*, ce conține norme cu caracter strict juridic, norme morale și norme religioase [187, p.16]. Pentru a putea fi pedepsit, inculpatul trebuia să fi săvârșit delictul sau infracțiunea în mod premeditat. Infracțiunile comise prin imprudență erau pedepsite mai ușor dacă se făcea dovada prin jurământ că fapta nu a fost comisă cu intenție: „Dacă într-o încăierare, cineva lovește pe altul și-i face o rană, dacă va jura: „Nu l-am lovit cu intenție”, să plătească numai pe medic” (art. 206); „Dacă, din pricina loviturilor sale, rănitul a murit, se va jura (că n-a fost cu intenție) și dacă (cel mort) va fi fost om liber, va plăti o mină de argint” (art. 207) [25, p.3]. S-a mai apreciat că acest cod mai consacră și alte ipoteze de fapte comise din culpă (imprudență) cum ar fi situația prevăzută la (art. 207) după care: „Dacă soțul se afla în prizonierat, iar soția neavând de mâncare pleca în casa altui bărbat, în acest caz, ea nu purta nici o vină (art. 208)” [323, p.29; 364, p. 708].

Un alt monument legislativ al timpurilor au fost *Legile lui Manu*, care a reliefat existența unor idei avansate asupra înțelesului vinovăției penale, care se manifesta deja prin unele prevederi asupra formelor vinovăției penale, adică ale intenției și a imprudenței, precum și a altor elemente subiective ale infracțiunii cum ar fi motivul acesteia [124, p.123].

În *Legile lui Manu* și *Legea karmei* se constată că pedeapsa era aplicată numai dacă la comiterea vreunei fapte socialmente periculoase a intervenit culpa făptuitorului, precum și în cazul constatării prezenței la persoana făptuitorului a stării de responsabilitate. Ea trebuia constatată chiar și în cazul unui accident (afară de domeniul religios). Pentru cei inconștienți și nebuni, precum și în cazurile de legitimă apărare sau de extremă necesitate se absolvea culpabilitatea [181, p. 43].

În Asia, toate faptele socialmente periculoase și pedepsele pentru ele, au fost adunate într-un *Cod Penal* al perioadei date, unde la majoritatea dintre acestea era recunoscută necesitatea de a se dovedi vinovăția lor (ex. Furtul se consideră pagubă intenționată care era pedepsită cu moartea [231, p.104], sau dacă persoana a fost depistată în flagrant delict, dar totuși aceasta refuza să-și recunoască vinovăția, sau își schimba depozițiile în timpul cercetărilor...”, se permitea folosirea torturilor) [323, p.32].

Începând cu secolul al V-lea î.e.n. [181, p.56], apar primele semne, în gândirea juridică a vremii, de luare în considerare a factorului psihic: textele legilor (*Legile lui Lycurg, Solon, Dragon*), deși incomplete și controversate, relevă că începe să se facă deosebire între omorul intenționat și neintenționat, între omorul premeditat și omorul în legitimă apărare [131, p.10].

Începând cu sec. II, în gândirea juridică și în practica legislativă a Romei antice este prezentă tot mai frecvent ideea corelației psihice dintre faptă și autor. Ceva mai frecvent, elementul intențional apare în legile adoptate în perioada Republicii - prin unele expresii, cum ar fi *dolo malo (Lex Bantia)* - intenție rea, *scientem dolo malo* - intenționat cu știință (*Lex Acilia*). Romanii făceau distincție dintre *dolus bonus* (dolul bun) și *dolus malus* (dolul rău). [112, p. 217]. Anume dreptul roman, în cazul infracțiunilor intenționate, apariția ideii de a comite infracțiunea se numea formarea intenției, iar punerea la cale a infracțiunii - intenție pură [35, p. 40]. În asemenea mod, omorul comis din culpă - ca rezultat al unui incendiu - atrăgea după sine o pedeapsă mai mică comparativ cu faptele comise cu rea-voință [218, p. 113].

Legea Aquilia a consacrat, pentru prima dată, concepția subiectivă a răspunderii civile, potrivit căreia răspunderea nu putea fi admisă când se îndreaptă împotriva unor ființe lipsite de rațiune, precum copiii și nebunii. Mai târziu, s-a ivit timid și ideea că nebunii și copiii nu pot deosebi binele de rău, așadar ei nu pot fi în culpă. Această reglementare a reprezentat un progres prin atenția acordată vinovăției conștiente a făptuitorului [120, p.45]. În pofida acestei interpretări, nu a fost instituit un principiu general privind latura subiectivă a faptei ilicite și nici nu s-a făcut o diferențiere clară între materialitatea prejudiciului și atitudinea psihologică a făptuitorului față de faptă și urmările ei [28, p.151; 197, p. 35].

Oricum însă, conform Legii lui Aquilia, trebuia ca fapta respectivă să fie una comisă prin culpă sau cu dolul delincentului [141, p.326]. Tot conform legii menționate în dreptul roman, criteriul de distincție dintre dol și culpă se făcea, după cum se menționează, sub aspectul intențional. În cazul dolului vinovăția îmbrăca forma intenției, pe când la culpă se aprecia lipsa acestui element intențional. Așa încât, chiar și cauzarea unei pagube materiale neintenționate era de asemenea sancționată [215, p.12].

În Dreptul penal al francilor și anume în *Legea Salică* (*Pactus Legis Salicae*), se prevedea că pentru fiecare caz, făptuitorului trebuia să-i fie dovedită vinovăția [108, p.128].

În *Codul Carolinei* (1532), sau Constituția penală a lui Carol era prevăzut că, răspunderii pentru infracțiunea comisă era supusă doar persoana vinovată de comiterea acesteia [108, p.77]. Tot în acest cod se mai conțin și unele mențiuni cu privire la formele ei; intenția și imprudența [131, p.33].

În istoria juridică românească apar tot mai multe monumente legislative, ce evidențiază noțiunea vinovăției. Cartea românească de învățătură denumită și *Pravila lui Vasile Lupu* (1646) conține dispoziții de drept penal, cum ar fi infracțiunea, care, la acele timpuri purta denumirea de vină. În mod corespunzător în aceasta deja se enumera printre circumstanțele care excludeau sau care puteau atenua vinovăția făptuitorului [8, p.59]. Mai târziu, *Pravila lui Matei Basarab* (1652) conține printre reglementările sale și acelea cu privire la vinovăția penală, și anume, în ceea ce privește coparticiparea sau implicarea infractorilor la comiterea infracțiunii [112, p.182].

Adoptarea *Codului civil francez* la 1804 a constituit una dintre cele mai strălucite realizări ale domniei împăratului Napoleon, cu o influență hotărâtoare asupra dreptului pozitiv al țărilor europene. Codul civil a instituit teoria subiectivă în materia fundamentării răspunderii delictuale în cadrul art. 1382. Inițial, a fost considerat fundamentul unic al răspunderii pentru fapta proprie, fără a se face distincție cu privire la gravitatea culpei și trăsăturile sale specifice în anumite domenii. Ulterior, legea și jurisprudența au adăugat efecte particulare pentru anumite categorii de fapte ilicite, ceea ce a contribuit la o adevărată „ierarhie”, în raport cu gravitatea culpei persoanei responsabile. Articolul 1382 al Codului civil francez, a instituit principiul general potrivit căruia „culpa” făptuitorului angajează răspunderea acestuia, fără nici o referire la natura obligațiilor încălcate, iar art. 1383 al Codului civil francez, a invocat simpla neglijență sau imprudența, prin încălcarea obligației generale de diligență și prudență [120, p. 25; 197, p. 37].

Raportate la dreptul român de la sfârșitul orânduirii feudale și începutul orânduirii capitaliste, două importante monumente legislative, care au fost influențate de Codul civil francez de la 1804, au consacrat principiul general de răspundere civilă fundamentată pe culpă: *Legiuirea Caragea* (aplicată în Țara Românească începând cu 1 septembrie 1818) și *Codul Calimach*, (intrat în vigoare din 1817 în Moldova), în care se consacră răspunderea civilă întemeiată pe vinovăție indiferent că este intenționată sau nu [131, p.42; 197, p.37].

Legiuirea lui Caragea (1818) intitulează cartea a cincea „Despre vini”, pe care le clasifica în: vini mari și vini mici. Deși noțiunea infracțiunii nu se desprindea încă de persoana infractorului, totuși credem că ar fi de menționat că în Codul Caragea omorul se pedepsește în mod diferit după cum acesta este unul cugetat (cu intenție) sau necugetat [131, p.44]. Așadar un progres pe planul vinovăției penale s-a realizat totuși în privința dozării pedepsei în raport cu atitudinea psihică a făptuitorului până la săvârșirea infracțiunii. Sau mai bine zis se observă deja o gradare a intențiilor în unele premeditare și altele fără premeditare [131, p.48].

Pentru a face o analiză a reglementărilor legale în materia vinovăției este necesar să facem o trecere în revistă a reglementărilor ce se conțin în actele normative de bază actuale.

Astfel, principalul act normativ al Republicii Moldova, **Constituția** [63], face referire la vinovăție o singură dată. Este vorba de art. 21 care stabilește că *orice persoană acuzată de un delict este prezumată nevinovată până când vinovăția sa va fi dovedită în mod legal, în cursul unui proces judiciar public, în cadrul căruia i s-au asigurat toate garanțiile necesare apărării sale*. Astfel, să nu uităm că prezumția nevinovăției a fost, este și va fi o reglementare deosebit de importantă pentru legislația multor state. **Declarația franceză a drepturilor omului și cetățeanului din 1789** [74] în art.9 a stabilit că „*Orice om trebuie considerat nevinovat până la probarea culpabilității sale. Dacă se consideră indispensabil să fie arestat, orice severitate care n-ar fi necesară pentru a se asigura de persoana sa, trebuie să fie în mod riguros reprimată prin lege*”. Această Declarație a luat naștere ca o reacție împotriva folosirii excesive și abuzive a măsurii arestării preventive, care facilita folosirea torturii. Nu în ultimul rând, textul Declarației era menit a preveni erorile judiciare, multe dintre acestea făcând mare vâlvă în epocă și provocând indignare națională [155]. Acest text este considerat ca fiind **prima consacrare legală a prezumției de nevinovăție**. Iar, textul fundamental al prezumției nevinovăției, a fost acela, care a influențat în mod decisiv, în sens umanist, toate sistemele de drept procesual penale din Europa și, în parte, din lume [78, p.75].

Evoluția prezumției de nevinovăție nu poate fi despărțită de evoluția drepturilor omului. Astfel, la 10 decembrie 1948, Adunarea Generală a O.N.U. a adoptat și proclamat **Declarația Universală a Drepturilor Omului** [75]. Considerând că scopul Consiliului Europei este acela de a realiza o uniune mai strânsă între membrii săi și că unul dintre mijloacele pentru a atinge acest scop este apărarea și dezvoltarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, ia naștere articolul 11 alin. (1) din Declarație care prevede că „*Orice persoană acuzată de comiterea unui act cu caracter penal are dreptul să fie presupusă nevinovată până când vinovăția sa va fi stabilită în mod legal în cursul unui proces public în care i-au fost asigurate toate garanțiile necesare apărării sale*.” Declarația universală a drepturilor omului recomandă legislațiilor naționale ale statelor să consfințească această prezumție în actele normative interne [120, p. 32].

Ulterior, o reglementare mai amplă o cunoaște principiul, prin **Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice**, adoptat de Adunarea Generală a ONU la 16 decembrie 1966 și ratificat de R. Moldova prin Hotărârea Parlamentului nr.217-XII din 28.07.90 prin textul art. 14, pct. 2, „*Orice persoană acuzată de săvârșirea unei infracțiuni este prezumată a fi nevinovată cât timp culpabilitatea sa nu a fost stabilită în mod legal*” [153].

Pe plan internațional, prezumția de nevinovăție mai este reglementată expres și în art. 66 al **Statutului Curții Penale Internaționale de la Roma**, ratificat de R. Moldova prin Legea nr.

212 din 09.09.2010, potrivit căruia: *“Orice persoană va fi considerată nevinovată până ce vinovăția sa va fi stabilită în fața Curții, în concordanță cu legea aplicabilă”* [183].

La nivelul Uniunii Europene, textul de avut în vedere este cel al **Cartei drepturilor fundamentale a Uniunii Europene** [42], proclamată la Nisa la 7 decembrie 2000, care face referire la prezumția de nevinovăție în art. 48, aparținând cap. VI Justiție. Acest articol prevede: *“Orice acuzat este prezumat nevinovat până când vinovăția sa va fi legal stabilită”* [42].

Toate statele lumii au consacrat prezumția de nevinovăție în actele normative fundamentale ale lor, și nu putea face abstracție și excepție de acest fapt și legea fundamentală a R. Moldova - Constituția R. Moldova. Astfel, prezumția de nevinovăție este un principiu de bază constituțional a răspunderii juridice.

Sub aspectul răspunderii juridice constituționale, în Republica Moldova, putem analiza câteva norme juridice prevăzute de Constituția R. Moldova [63, art. 81, al.3; art. 89] și de Legea cetățeniei R. Moldova [123, art.23], unde putem vorbi de vinovăția subiecților individuali ai dreptului constituțional.

Potrivit art. 81, alin. (3) din Constituția Republicii Moldova este prevăzut că Parlamentul poate hotărî punerea sub acuzare a Președintelui Republicii Moldova, cu votul a cel puțin două treimi din numărul deputaților aleși, în cazul în care *săvârșește o infracțiune*. Iar la art. 89 (1) este prevăzut că în cazul săvârșirii unor fapte prin care încalcă prevederile Constituției, Președintele Republicii Moldova poate fi demis de către Parlament cu votul a două treimi din numărul deputaților aleși. Însă nici legislatorul nu a reglementat criteriile de apreciere a încălcării prevederilor Constituției ca o faptă pentru care Președintele ar putea fi demis [157, p. 121]. Iar conform prevederilor Legii cetățeniei R. Moldova [123], cetățenia R. Moldova poate fi retrasă printr-un decret al Președintelui Republicii Moldova persoanei care: a) a dobândit cetățenia R. Moldova în mod fraudulos, prin informație falsă sau prin ascunderea unui fapt pertinent; b) s-a înrolat benevol în forțe armate străine; c) a săvârșit fapte deosebit de grave prin care se aduc prejudicii esențiale statului.

Întrucât sancțiunea penală este cea mai gravă din sancțiunile cunoscute în drept, este normal ca garanțiile pentru persoanele pasibile de asemenea sancțiuni să beneficieze de o protecție juridică pe măsură. Din acest motiv, prevederile legii penale în materia vinovăției sunt cele mai numeroase ca în alte ramuri ale dreptului.

Totodată, este de observat că, deși Codul penal (în continuare C.P.) [55] al R. Moldova nu ne oferă o definiție a vinovăției, conținutul subiectiv al acesteia poate fi dedus dintr-o serie de articole.

Astfel, conform art. 6 alin. (1) C. P. al R. Moldova, *persoana este supusă răspunderii penale și pedepsei penale numai pentru fapte săvârșite cu vinovăție* (principiul caracterului personal al răspunderii penale) [55, art. 6 alin. (1)]. Iar, art.19 stipulează: *„Dacă drept rezultat al săvârșirii*

cu intenție a infracțiunii se produc urmări mai grave care, conform legii, atrag înăsprirea pedepsei penale și care nu erau cuprinse de intenția făptuitorului, răspunderea penală pentru atare urmări survine numai dacă persoana a prevăzut urmările prejudiciabile, dar considera în mod ușuratic că ele vor putea fi evitate sau dacă persoana nu a prevăzut posibilitatea survenirii acestor urmări, deși trebuia și putea să le prevadă. În consecință, infracțiunea se consideră intenționată” [55, art. 19].

Pentru confirmarea respectării principiului răspunderii pentru fapta săvârșită cu vinovăție, legislația penală mai stipulează că *„fapta se consideră săvârșită fără vinovăție, dacă persoana care a comis-o nu își dădea seama de caracterul prejudiciabil al acțiunii sau inacțiunii sale, nu a prevăzut posibilitatea survenirii urmărilor ei prejudiciabile și, conform circumstanțelor cauzei, nici nu trebuia sau nu putea să le prevadă” [55, art. 20].*

Stabilind formele vinovăției - intenția și culpa - în Partea Generală a C.P., legiuitorul nu valorifică absolut toate elementele psihice care formează structura internă a acestei forme de corelație dintre faptă și autor, ci se limitează doar la acele elemente care sunt necesare și suficiente pentru recunoașterea existenței vinovăției și fără de care răspunderea penală este imposibilă. Elementele care influențează asupra formării conștiinței și voinței, dirijează comportamentul uman și, desigur, influențează asupra gradului de vinovăție nu au fost introduse în definiția formelor vinovăției, dar sunt luate în considerație atât de legiuitor, cât și de practică judiciară la diferențierea și individualizarea răspunderii și pedepsei penale. Așadar, mobilul, scopul și emoțiile sunt elemente indispensabile ale conținutului psihic al vinovăției și trebuie stabilite în toate cazurile de comitere a infracțiunilor atât prin intenție, cât și din culpă. Scoaterea acestor elemente dincolo de limitele vinovăției complică determinarea atât a formei concrete, cât și a conținutului social-politic al vinovăției, a pericolozității persoanei vinovate, precum și a cauzelor și condițiilor care au generat comportamentul infracțional [199, p. 295].

Argumentând această poziție, profesorul rus P.S. Daghel scrie: „Opinia potrivit căreia latura subiectivă a infracțiunii nu este identică cu vinovăția, dar include în sine alături de vinovăție mobilul și scopul infracțiunii se bazează... pe confundarea laturii subiective a infracțiunii (vinovăției) și semnelor componente de infracțiune, care caracterizează această latură subiectivă (intenție, culpa, mobil, scop, afect etc.), precum și pe confundarea noțiunilor de conținut și formă a vinovăției [235, p. 9]”.

Cercetătorul Dan Georgian consideră că concepția dată nu este destul de convingătoare în raport teoretic și inadmisibilă pentru practica judiciară. Explicarea rezidă în următoarele: 1) identificarea vinovăției cu latura subiectivă a infracțiunii nu corespunde descrierii legislative a vinovăției. Potrivit art.19 alin. (1) din C.P. român și art.6 alin. (2) din C.P. al R.Moldova, vinovăția există când fapta care prezintă pericol social este săvârșită cu intenție sau din culpă. Deci, legea prevede vinovăția ca noțiune generică doar a intenției și culpei și nu include în

conceptul dat alte elemente psihice. Noțiunea de vinovăție pare a fi un concept global, o generalizare a trăsăturilor comune ambelor forme de manifestare ale procesului psihic, constituind, prin urmare, genul, iar intenția și culpa - specii ale genului [100, p. 93]. Legiuitorul include în conținutul vinovăției, adică al intenției și culpei, doar conștiința și voința [57, art.19 alin. (1); 55, art.17, 18] și lasă în afara limitelor vinovăției mobilul, scopul și alte elemente care caracterizează activitatea psihică a subiectului la comiterea infracțiunii; 2) conceperea vinovăției ca latură subiectivă a infracțiunii reprezintă o noțiune insuficient concretizată atât sub aspectul conținutului psihic al acesteia, cât și sub aspect juridic. Includerea în conținutul vinovăției a mobilului, scopului, emoțiilor și a altor elemente psihice, al căror cerc nu este determinat definitiv, produce confuzii în soluționarea problemei privind formele vinovăției și înlătură caracterul de sine stătător al acestor elemente ale laturii subiective a infracțiunii, cu toate că legea frecvent le atribuie un astfel de conținut.

În continuare se va face o trecere în revistă și analiza legislației altor state, referitor la vinovăția penală.

Definiția legislativă a vinovăției penale în C.P. al României [57] din 28 iunie 2004 ca și al aceluia din 1969 nu este dată în mod expres. Astfel la Titlul II intitulat „Infracțiunea”, în art. 17, la alin. 1 se menționează: *„Infracțiunea este fapta prevăzută de legea penală, care prezintă pericol social și este săvârșită cu vinovăție”*. La alin. 2 al aceluiași articol se menționează de fapt ca și în fosta legislație că: *„Infracțiunea este singurul temei al răspunderii penale”*.

Iar articolul 20 intitulat: „Vinovăția” se referă la formele și modalitățile de manifestare ale acestora. Astfel se reglementează că: *„Fapta prevăzută de legea penală care prezintă pericol social este săvârșită cu vinovăție când este comisă cu intenție, din culpă sau cu intenție depășită”*.

Actualmente în Federația Rusă, C. P. accentuează studiul și înțelesul vinovăției penale mai mult pe baza criteriul psihologic. În articolul 5 al codului se incriminează în mod expres principiul vinovăției penale, în care se prevede: *„Persoana este supusă răspunderii penale numai pentru producerea unor fapte (acțiuni sau inacțiuni) socialmente periculoase și pentru producerea urmărilor și a rezultatelor social periculoase, în raport cu care a fost stabilită vinovăția acestuia”*. Acest principiu face trimitere la un alt principiu al dreptului penal, principiul caracterului personal al răspunderii penale. Așa încât, principiul vinovăției presupune nu numai implicarea subiectului din punct de vedere fizic la comiterea infracțiunii ci și o participație psihică din partea acestuia. Cu alte cuvinte, individul poate fi tras la răspundere penală, nu numai atunci când fapta infracțională este produsul propriilor sale acțiuni, dar și atunci când aceasta constituie un product al conștiinței și voinței sale [221, p. 39].

Vinovată în comiterea infracțiunii se va considera persoana care într-un mod a comis fapta social periculoasă, fie că aceasta s-a produs prin acțiune sau inacțiune, în mod intenționat sau din

imprudență [56, art. 24-26]. Problema infracțiunilor cu două forme de vinovăție, caracterizate printr-o construcție specială a laturii subiective, a fost pusă în discuție în acest cod. Pentru prima dată această problemă a obținut soluționare legislativă în art. 27 Cod penal din 1996, în care a fost formulat conceptul de infracțiune comisă cu două forme de vinovăție, adică premeditat și prin neglijență. Dacă am evalua asemenea act ca atitudinea subiectului față de acțiuni, atunci acesta trebuie să fie considerat intenționat, iar în cazul atitudinii subiectului față de consecințele grave survenite, atunci neglijent. Astfel, în articole care conțin componente complexe de infracțiuni este indicat direct care din elementele lor sunt fapte intenționate și care sunt neglijente. În al doilea rând, art. 27 prevede în mod expres că, în cazul în care în rezultatul unei infracțiuni cu intenție au fost provocate consecințe grave, care conform legii implică o pedeapsă mai severă și nu sunt acoperite de intenția persoanei, răspunderea penală pentru acestea survine numai în cazul provocării lor din nechibzuință și neglijență. Legea nu utilizează denumirile acestor tipuri de neglijență, ci repetă formulele lor normative reglementate în lege.

C. P. al Republicii Belarus [312] în art. 3 stabilește că răspunderea pentru fapta personală săvârșită cu vinovăție este un principiu fundamental al dreptului penal și răspunderii penale. Acesta constă în faptul că „o persoană poate fi supusă răspunderii penale doar pentru acele acțiuni (inacțiuni) socialmente periculoase comise de ea și consecințele socialmente periculoase provocate, prevăzute de C.P., pentru care vina lui, adică intenția sau neglijența au fost stabilite. Răspunderea penală pentru prejudicierea nevinovată nu este admisă”. Astfel, în alin. 1 art. 21 din C.P. vinovăția este definită ca „atitudinea mentală a unei persoane față de actul socialmente periculos comis, exprimată sub formă de intenție sau neglijență”.

De asemenea, concepția psihologică a vinovăției este definită în C.P. al Ucrainei [313]. De exemplu, în art. 23 este menționat: „Vinovăția este atitudinea mentală a unei persoane față de acțiunea sau inacțiunea săvârșită, prevăzute de prezentul Cod, și efectele sale exprimate în formă de intenție sau neglijență” [233, p. 58].

Vinovăția, în legea penală italiană, este o un element subiectiv sau psihologic al crimei și anume atitudinea psihică a persoanei față de acțiunile (inacțiunile) sale și rezultatul dăunător. Alin. 1 art. 42 din Codul penal al Italiei [341] indică: „Nimeni nu poate fi pedepsit pentru o acțiune sau inacțiune prevăzută de lege ca infracțiune în cazul în care aceasta nu este făcută cu bună știință și în mod voluntar”. Astfel, cercetătorul Pannain [359, p. 354] consideră că dreptul penal italian distinge asemenea componente ale atitudinii mentale manifestate prin crimă, cum sunt conștiința și voința. În dreptul penal italian aspectul subiectiv al infracțiunii – vinovăția - este temei pentru răspunderea penală, la rând cu elementul material al infracțiunii. Elementul material include toate particularitățile obiective ale faptei și anume acțiunea sau inacțiunea, legătura de cauzalitate și efectele nocive [245, p. 103].

Art. 43 din Codul penal al Italiei definește toate formele de vinovăție. Forma principală de vinovăție, conform dreptului penal italian, este intenția. Crima este recunoscută ca fiind intenționată sau relevantă atunci când rezultatul periculos și dăunător, care este consecința acțiunii sau inacțiunii prin care este încălcată legea, și de care, conform legii, depinde existența crimei, a fost conștientizat de subiect și a fost dorit ca urmare a acțiunii lui voluntare sau a neexecutării obligației juridice [245, p. 104].

După cum se poate observa din formularea intenției, Codul penal al Italiei prevede doar intenția directă. Cu toate acestea, teoreticienii dreptului penal în literatura juridică delimitează atât intenția directă, cât și cea indirectă. Intenția directă și indirectă în Italia se disting prin elementul volitiv. Intenția directă apare atunci când o persoană dorea să obțină rezultatul și și-a îndreptat acțiunea anume spre realizarea lui. Intenția este considerată indirectă în cazul în care persoana ce comitea actul a prevăzut urmările lui, cu toate că nu a avut scopul de a le atinge sau chiar spera că aceste urmări nu vor avea loc. Practica judiciară definește la fel intenția directă și indirectă [245, p. 103-105].

Răspunderea pentru fapta comisă din neglijență apare numai în cazurile prevăzute expres de lege [341, art. 42]. Fapta este recunoscută neglijență dacă rezultatul ei este o consecință nedorită de subiect, chiar dacă și prevăzută, cauzată din neglijență, imprudență sau lipsa de experiență, fie din cauza nerespectării legilor, regulilor, dispozițiilor sau regulamentelor [341].

Codul penal al Italiei delimitează două tipuri de neglijență: generală și specială. Pe lângă intenție sau neglijență, Codul penal italian prevede și o a treia formă de vinovăție – preterintenționalitatea, prevăzută la alin. 2 art. 43 din Codul penal al Italiei.

Un act este considerat preterintențional sau comis în afara intenției atunci când acțiunea sau inacțiunea dă naștere unui rezultat negativ mult mai grav decât cel așteptat de subiect. În legislația penală italiană cazurile de drept penal cu vinovăție preterintențională în forma sa pură sunt numai două: omorul preterintențional (art. 584 C.P.) și avortul preterintențional (alin. 2 art. 18 din Legea Nr. 194 din 22.05.78) [245, p. 106].

Faptele preterintenționale sunt prevăzute, de asemenea, în legislația penală din mai multe țări din America Latină. De exemplu, în Codul penal al Columbiei fapta este recunoscută preterintențională atunci când rezultatul presupus de subiect este mai grav decât cel dorit [342, art. 38].

În conformitate cu C. P. al țării El Salvador [343, art. 34], infracțiunea se consideră comisă cu preterintenționalitate atunci când acțiunea sau inacțiunea provoacă un rezultat mult mai grav decât cel care persoana a vrut să-l cauzeze, cu condiția ca rezultatul criminal ar putea fi prevăzut de persoană în cauză.

În doctrina și legislația penală franceză există încercări similare de a identifica o a treia formă de vinovăție [133, p.16].

Între noile reglementări ale C. P. francez [340] intrat în vigoare în anul 1994 se află și prevederile art.121-5 care, alături de intenție și neglijență, consacră o nouă formă de atitudine subiectivă și anume „punerea în pericol deliberat a persoanei altuia”. O atare formă de vinovăție apare și ca un element circumstanțial de agravare în cazul uciderii din culpă (art.221-6) sau al vătămării integrității corporale din culpă (art.222-19). O mențiune similară apare și ca un element constitutiv în conținutul infracțiunii de punere în pericol a unei persoane (art.223-1). Se manifestă, astfel, intenția legiuitorului francez de a acorda o mai mare atenție apărării sociale prin ocrotirea nu numai a persoanei care a fost vătămată efectiv printr-o acțiune sau inacțiune, dar și în cazul când a fost expusă unui pericol de a i se aduce atingere vieții sau integrității corporale. În anul 1996 acest text (art.121-3) a suferit o modificare, fiind împărțit în 4 alineate distincte, punerea în pericol a persoanei ocupând o poziție intermediară între intenție și culpă. La 10 iulie 2000 (legea Fauchon) a fost modificat din nou acest text, cuprinzând în alin.1 definiția dolului, în alin. 2 definiția punerii în pericol, în alin.3 este definită culpa (când autorul nu a respectat regulile elementare de diligență), iar în alin.4 este definită culpa în cazul persoanei fizice care n-a cauzat o daună efectivă, ci a contribuit la crearea situației ce a permis producerea prejudiciului sau nu a luat măsurile care ar fi permis să se evite producerea rezultatului.

Așa cum se observă, în noua formulare a art.121-3, este introdusă o ierarhizare după gravitate a formelor de vinovăție non intenționate. În viziunea legiuitorului francez aceasta ar fi: culpa deliberată (art.121-5 alin.2), culpa simplă - neglijența, imprudența (art.121-3 alin.3) și violarea unei obligații de prudență și securitate (art.121-3 alin.4) [133, p. 16].

Majoritatea cercetătorilor au subliniat că prin modificările aduse legii penale franceze s-a urmărit întărirea răspunderii penale pentru crearea deliberată a unor situații de risc, adică a posibilității producerii unor consecințe periculoase pentru viața și integritatea corporală a persoanelor [336, p.289-295].

Referitor la vinovăția persoanelor juridice, cercetătoarea A. Cerchez stabilește că, Codul penal al Republicii Moldova reglementează pentru prima dată răspunderea penală a persoanelor juridice. În accepțiunea art. 21 alin. 3 din C. P. al R. Moldova, persoana juridică, cu excepția autorităților publice, este pasibilă de răspundere penală pentru o faptă prevăzută de legea penală dacă există una din următoarele condiții: persoana juridică este **vinovată** de neîndeplinirea sau îndeplinirea necorespunzătoare a dispozițiilor directe ale legii, ce stabilesc îndatoriri sau interdicții pentru efectuarea unei anumite activități; persoana juridică este **vinovată** de efectuarea unei activități ce nu corespunde actelor de constituire sau scopurilor declarate; fapta care cauzează sau crează pericolul cauzării de daune în proporții considerabile persoanei, societății sau statului a fost săvârșită în interesul acestei persoane juridice sau a fost admisă, sancționată, aprobată, utilizată de organul sau persoana împuternicită cu funcții de conducere a persoanei

juridice respective. Răspunderea penală a persoanei juridice nu exclude răspunderea persoanei fizice pentru infracțiunea săvârșită [44, p.126-127].

În continuare se vor face referințe la reglementările vinovăției civile. Astfel C. Civ. al R. Moldova [49] nu prevede reglementări exprese privind definirea noțiunii de vinovăție, a formelor acesteia, influența gradelor de vinovăție asupra valorii prejudiciului, totuși putem evidenția unele articole care reglementează diferite forme și grade ale vinovăției, în dependență de forma răspunderii juridice civile [120, p. 23]. Astfel, art. 603 C. Civ. al R. Moldova, persoana poartă răspundere civilă contractuală numai pentru dol (intenție) sau culpă în formă de neglijență sau imprudență. Dolul are loc atunci când autorul prevede rezultatul faptei sale, și îl dorea. Imprudența are loc atunci când autorul prevede rezultatul faptei sale, dar nu-l acceptă, socotindu-l fără temei, că nu se va produce. Neglijența are loc atunci când, autorul nu prevede rezultatul faptei sale dar putea și trebuia să le prevadă. De asemenea, putem întâlni reglementări cu privire la vinovăție și în prevederile diferitor categorii de contracte [120, p. 24].

Prevederi mai cuprinzătoare referitoare la vinovăția civilă sunt cuprinse în capitolul dedicate obligațiilor care nasc din cauzarea de daune. Astfel art. 1398 alin. (1) al C. Civ. stabilește că *cel care acționează față de altul în mod ilicit, cu vinovăție este obligat să repare prejudiciul patrimonial, iar în cazurile prevăzute de lege, și prejudiciul moral cauzat prin acțiune sau omisiune*. Alin. doi al aceluiași articol ne spune că *prejudiciul cauzat prin fapte licite sau fără vinovăție se repară numai în cazurile expres prevăzute de lege*. Prin urmare ilicitul civil se pedepsește doar pentru faptele comise cu vinovăție, excepțiile fiind admise doar în cazuri izolate și numai atunci când o asemenea posibilitate este reglementată în mod expres de prevederile legale. Totuși, reglementarea conținută în art. 1398 Cod civil ar putea duce la concluzia că vinovăția civilă este similară vinovăției penale. Această problemă este lămurită de art. 1406-1408 C. Civ. al R. Moldova, în care este reglementată răspunderea supravegheților legali pentru faptele persoanelor aflate sub supraveghere (răspunderea pentru faptele minorilor și a incapacabililor). Deși s-ar părea că aici se vorbește despre o răspundere fără vinovăție, o asemenea concluzie nu este pe deplin corectă. Or, supravegheții răspund doar pentru cazul în care aceștia se fac vinovați de încălcarea obligațiilor de supraveghere adecvată [120, p. 24].

Reglementările referitoare la vinovăție sunt asemănătoare în toate cazurile care cheamă subiectele la răspundere civilă delictuală fără vinovăție directă. Persoana cu funcție de răspundere va răspunde solidar în cazul intenției sau culpei grave. Deci, vinovăția poate fi directă sau indirectă. Totuși este o deosebire în dependență de vârsta minorilor, deoarece părinții (adoptatorii) sau tutorii răspund integral și nemijlocit pentru prejudiciul cauzat de un minor care nu a împlinit 14 ani, dacă nu demonstrează lipsa vinovăției lor în supravegherea sau educarea minorului. Deci, în cazul dat vina nu se prezumă, ea poate fi demonstrată sau dezmințită prin probe. Acestora li se acordă o șansă de către legislație [120, p. 23].

Alin. (2) al art.1407 C. Civ. al R. Moldova prevede răspunderea subsidiară pentru părinți (adoptatori) sau curator, în cazul în care minorul între 14 și 18 ani nu are bunuri sau venituri suficiente pentru repararea prejudiciului cauzat, acesta trebuie reparat, integral sau în partea nereparată, de către părinți (adoptatori) sau curator dacă nu demonstrează că prejudiciul s-a produs nu din vina lor și posibilitatea de a demonstra nevinovăția [120, p. 23].

Alin. (3) al art. 1409 C. Civ. al R. Moldova prevede că autorul prejudiciului nu este exonerat de răspundere dacă el însuși este vinovat de faptul că a ajuns într-o astfel de stare în urma consumului de alcool, de droguri, de alte substanțe psihotrope sau din altă cauză. În acest caz vinovăția este dublă, ea este prevăzută și pentru starea de incapacitate a autorului prejudiciului.

Articolul 1411, C. Civ. al R. Moldova, răspunderea pentru prejudiciul cauzat de animale și articolul 1413 C. Civil al R. Moldova, răspunderea în cazul căderii sau scurgerii din construcție, ne demonstrează existența unei vinovății prezumate [120, p. 23].

Deși gradul de vinovăție pentru un delict civil nu are o importanță atât de mare ca în cazul faptelor penale, totuși legiuitorul s-a îngrijit și de acest aspect. Conform art. 1417 C. Civ. al R. Moldova, *prejudiciul cauzat din intenția persoanei vătămate nu se repară. Dacă culpa gravă a persoanei vătămate a contribuit la producerea prejudiciului sau la agravarea lui, despăgubirea se reduce potrivit gradului de vinovăție a persoanei vătămate.*

Așadar, se observă o schimbare de accente. Cuantumul prejudiciului ce va fi reparat nu depinde de gradul de vinovăție al făptuitorului, dar de vinovăția persoanei vătămate. Această logică a legiuitorului este de înțeles întrucât întinderea prejudiciului pe care îl are de suportat partea vătămată în urma unui delict nu depinde de faptul dacă acel delict a fost comis intenționat sau din imprudență. Or, orice persoană prejudiciată beneficiază de principiul despăgubirii integrale. Iar această despăgubire va trebui compensată integral indiferent dacă cel ce a acționat ilegal a acționat intenționat sau s-a manifestat imprudent.

C. Civ. al României din 2009 [50] a introdus mari schimbări referitoare la răspunderea civilă, reglementând-o expres în ambele ei forme, precum reglementează nemijlocit și noțiunea de vinovăție și o prezintă în două forme: de intenție și de culpă. Intenția poate fi directă – când autorul faptei prevede consecințele acesteia și dorește săvârșirea ei. La intenția indirectă autorul prevede rezultatul faptei, deși nu-l dorește, dar acceptă posibilitatea producerii lui [120, p. 25].

C. Civ. al Federației Ruse [232] de asemenea conține unele reglementări identice celor din R. Moldova, privind vinovăția în calitate de condiție a răspunderii juridice civile.

Și Codul Civ. din Quebec [339] prevede reglementări cu privire la conceptul vinovăției, dar nu atât de clare ca în alte acte normative analizate anterior, și anume: “Orice persoană are îndatorirea de a respecta regulile de conduită, stabilite în concordanță cu circumstanțele, uzanța sau legea, astfel încât să nu cauzeze altuia un prejudiciu. În situația în care o persoană cu discernământ eșuează în îndeplinirea acestei îndatoriri, aceasta este responsabilă pentru toate

prejudiciile cauzate altei persoane, fiind obligată la repararea lor în natură, indiferent dacă sunt corporale, morale sau materiale. În anumite cazuri, o persoană este de asemenea obligată să repare prejudiciul cauzat prin fapta altuia sau de către lucrurile aflate sub paza sa”. Totuși acest articol omite să facă vreo referire la vinovăția făptuitorului ca o condiție esențială pentru angajarea răspunderii, în cadrul articolului cu care demarează reglementarea acestei instituții. Se menționează doar că persoana în cauză va fi obligată să răspundă în măsura în care a avut *discernământul faptei sale*, efectiv sau prezumat de lege, în momentul comiterii acesteia. Aceasta presupune că, prin însușirile sale psihice, intelective și volitive, autorul faptei a putut să își dea seama de caracterul ilicit și urmările dăunătoare pe care le-ar putea produce, având posibilitatea de a le preveni sau evita. În aceste condiții, capacitatea delictuală a persoanei responsabile reprezintă condiția esențială pentru angajarea răspunderii delictuale, pentru că numai persoana care a acționat cu discernământ poate fi considerată a fi vinovată de faptele sale. În absența discernământului, nu se poate reține imputabilitatea comportamentului acestei persoane, astfel că nu sunt întrunite elementele constitutive ale răspunderii, existând riscul ca victima inocentă să suporte în mod injust aceste consecințe [28, p.151].

Referindu-se la vinovăția persoanei în dreptul contravențional, Alexandru Țiclea argumentează că deoarece legislația contravențională nu definește vinovăția aceasta nu poate avea alte forme și modalități decât cele stabilite de legea penală [191, p. 57]. De regulă, aceasta are loc atunci când trimiterea la forma vinovăției se conține în însăși dispoziția normei materiale a dreptului contravențional. De exemplu: art. 49 alin. (2) C.C. al R. Moldova, art. 78 C.C. al R. Moldova, art. 93 alin. (2) C.C. al R. Moldova, art. 104, 126, 129 C.C. al R. Moldova [110, p. 113]. Totuși C. C. al R. Moldova [51] face descrierea atât a intenției, ce combină cele două tipuri ale ei: directă și indirectă, cât și descrierea imprudenței, ce include neglijența și frivolitatea. Structurile ambelor forme de vinovăție în C. C. în general coincid cu structurile similare din Codul penal [55].

Codul administrativ al F.R. [255], în art. 2.2, prevede 2 forme ale vinovăției contravenționale: „1. Contravenția administrativă este considerată comisă în mod intenționat în cazul în care persoana care a comis-o a fost conștientă de ilegalitatea acțiunii (sau inacțiunii) sale, a prevăzut consecințele ei dăunătoare și a dorit astfel de consecințe sau în mod conștient le-a admis, sau le-a tratat cu indiferență. 2. Contravenția administrativă este considerată comisă din imprudență în cazul în care persoana care a comis-o a prevăzut posibilitatea apariției consecințelor negative ale acțiunii (sau inacțiunii) sale, dar fără motive suficiente cu încredere a contat pe prevenirea acestor consecințe, sau nu a prevăzut posibilitatea apariției unor asemenea consecințe, deși ar fi putut și ar fi trebuit să le prevadă.”

Ordonanța Guvernului României nr.2/2001 privind regimul juridic al contravențiilor [148] reglementează termenul „vinovăție” doar în articolul 1, care definește contravenția ca fiind

„fapta săvârșită cu vinovăție, stabilită și sancționată prin lege, ordonanță, prin H.G. sau, după caz, prin hotărâre a consiliului local al comunei, orașului, municipiului sau a sectorului Municipiului București, a consiliului județean ori a Consiliului General al Municipiului București” [148, art.1].

Deși, în ciuda studiului slab al conceptul de „vinovăție” și conceptul legat de el de „culpă”, în știință dreptului muncii, acestea apar în mod repetat în actualul Cod al muncii.

Spre exemplu, art. 94 al C.M. [53], stabilește că *persoanele vinovate de încălcarea normelor privind obținerea, păstrarea, prelucrarea și protecția datelor personale ale salariatului poartă răspundere conform legislației în vigoare*. Articolul 146 alin. (2) C.M. prevede că *persoanele cu funcție de răspundere din bănci, autorități publice și unități, vinovate de neachitarea la timp a salariilor, poartă răspundere materială, disciplinară, administrativă și penală, în condițiile legii*.

De asemenea, în actualul C.M. este prevăzută și noțiunea de culpă. A se vedea spre exemplu art. 86 (k) comiterea de către salariatul care mânuiește nemijlocit valori bănești sau materiale a unor *acțiuni culpabile* dacă aceste acțiuni pot servi temei pentru pierderea încrederii angajatorului față de salariatul respectiv), art. 262 ((2) În cazurile prevăzute de legislația în vigoare, conducătorul unității repară prejudiciul cauzat unității ca urmare a *acțiunii sau inacțiunii sale culpabile*.), art. 264 (În caz de încetare a contractului individual de muncă încheiat cu conducătorul unității în baza ordinului (dispoziției, deciziei, hotărârii) organului abilitat sau al proprietarului unității (art.263 lit.b)), în lipsa unor *acțiuni sau inacțiuni culpabile*, conducătorul este preavizat în scris cu o lună înainte și i se plătește o compensație pentru încetarea contractului individual de muncă înainte de termen, în mărime de cel puțin 3 salarii medii lunare.), art.328 ((1) Partea contractului individual de muncă repară prejudiciul material pe care l-a cauzat celeilalte părți în urma *acțiunii sau inacțiunii sale ilegale și culpabile*, dacă prezentul cod sau alte acte normative nu prevăd altfel.), art. 338 ((1) Salariatul poartă răspundere materială în mărimea deplină a prejudiciului material cauzat din vina lui angajatorului în cazurile când: c) prejudiciul a fost cauzat în urma *acțiunilor sale culpabile* intenționate, stabilite prin hotărâre judecătorească;), art. 388 ((4) Concedierea salariaților care au fost aleși în organele sindicale, indiferent de faptul dacă au fost eliberați sau nu de la locul de muncă de bază, nu se admite timp de 2 ani după expirarea mandatului, cu excepția cazurilor de lichidare a unității sau de comitere de către salariații respectivi a unor *acțiuni culpabile*, pentru care legislația în vigoare prevede posibilitatea concedierii.) etc.

Totodată, art. 337 alin. (3) C.M. prevede că salariații în vârstă de până la 18 ani poartă răspundere materială deplină doar pentru cauzarea *intenționată* a prejudiciului material, precum și pentru prejudiciul cauzat în stare de ebrietate alcoolică, narcotică ori toxică, stabilită în modul prevăzut la art.76 lit.k), sau în urma comiterii unei infracțiuni.

Dintre toate formele și tipurile de vinovăție cunoscute în dreptul muncii sunt menționate numai actele vinovate, fără a face o trimitere expresă a formelor acesteia. Astfel, art. 340 al C.M. stabilește că *la repararea benevolă a prejudiciului material, gradul de vinovăție al fiecărui membru al colectivului (brigăzii) se determină prin acordul dintre toți membrii colectivului (brigăzii) și angajator. La stabilirea prejudiciului material de către instanța de judecată, gradul de vinovăție al fiecărui membru al colectivului (brigăzii) se determină de judecată.* Conform art. 344 alin. (1) C.M., *ținând cont de gradul și forma vinovăției, de circumstanțele concrete și situația materială a salariatului, instanța de judecată poate să micșoreze mărimea prejudiciului ce urmează a fi reparat de acesta.*

Legislația muncii din România, face deosebire între răspunderea disciplinară și răspunderea patrimonială. Astfel, art. 247, al.2 din Codului muncii al României [54] prevede că, *„abaterea disciplinară este o faptă în legătură cu munca și care constă într-o acțiune sau inacțiune săvârșită cu vinovăție de către salariat, prin care acesta a încălcat normele legale, regulamentul intern, contractul individual de muncă sau contractul colectiv de muncă aplicabil, ordinele și dispozițiile legale ale conducătorilor ierarhici”.* Iar art. 253, al.1 stabilește că, *„angajatorul este obligat, în temeiul normelor și principiilor răspunderii civile contractuale, să îl despăgubească pe salariat în situația în care acesta a suferit un prejudiciu material sau moral din culpă angajatorului în timpul îndeplinirii obligațiilor de serviciu sau în legătură cu serviciul”.* Și chiar dacă mai sunt articole în această lege, care fac trimitere la vinovăție (art. 250, 254), ele sunt puține și insuficient explicate, ceea ce îngreunează interpretarea concretă a acestor norme.

În ciuda studiului slab al acestui fenomen în știință, conceptul de „vinovăție” și de „culpă” apar în mod repetat în Codul muncii actual al Federației Ruse [311, art. 24, 54, 55, 76, 81, 90, 127, 137, 155, 156, 157, 165, 192, 220, 230, 242, 243, 245, 246, 248, 250, 277, 279, 302, 326, 356, 357, 362, 370, 414, 416, 419]. Cu toate acestea, definiția ca atare a conceptului de vinovăție, precum și caracteristica formelor sale în lege sunt absente. Dintre toate formele și tipurile de vinovăție cunoscute în dreptul muncii sunt menționate numai actele intenționate și neglijența gravă. Art. 250 din Codul muncii al Federației Ruse prevede că *„organul de examinare a litigiilor de muncă poate, ținând cont de măsura și forma de vinovăție... să reducă mărimea daunelor care urmează a fi încasate de la angajat”.* În continuare este menționat că *„reducerea cuantumului daunelor care urmează să fie recuperate de la angajat nu se face în cazul în care prejudiciul a fost cauzat de o infracțiune comisă cu intenția de câștig personal”.*

Analizând aspectul doctrinar și normativ al temei investigate, am ajuns la concluzia că cercetarea oricărui subiect juridic poate avea succese doar atunci, când se fundamentează pe o metodologie adecvată. Astfel, este important să reținem că complexitatea și multitudinea de aspecte ce țin de problema vinovăției obligă la o abordare mai serioasă a metodologiei de cercetare. Astfel, cercetarea conceptului de vinovăție în drept, trebuie să pornească de la

înțelegerea cadrului doctrinar, științifico-juridic și, de asemenea, a cadrului normativ, în limitele cărora se va efectua cercetarea.

Pentru realizarea cercetării temei propuse, s-a optat pentru metoda bazată pe procedeele de culegere directe și indirecte a datelor. Printre aceste procedee se regăsește culegerea datelor prin implicarea unui contact nemijlocit între cercetător și realitatea juridică normativ investigată; cercetarea nemijlocită a surselor bibliografice; consultarea diferitor lucrări științifice în domeniu, monografii, articole de specialitate, teze de doctorat, dar și surse Internet.

Această documentare complexă se referă nu doar la situația existentă la etapa actuală de dezvoltare a societății, dar face și o incursiune în evoluția istorică a conceptului de vinovăție.

În cadrul procesului de studiere a multiplelor discuții și dispute referitoare la locul și rolul vinovăției în sistemul condițiilor răspunderii juridice, ne permit să concluzionăm că nici până la momentul actual, nu s-a stabilit o concepție unitară a acesteia, fapt ce face și mai dificilă sarcina cercetătorilor, care au ales doar un aspect al sistemului condițiilor răspunderii juridice, pe cel ce vizează vinovăția persoanei în stabilirea răspunderii juridice. Această situație reprezintă o motivație suplimentară pentru studierea aspectelor teoretice și practice ale vinovăției în domeniul dreptului, iar reflectarea acestor probleme a și determinat cercetarea prezentei teze de doctorat.

Lucrarea își propune ca scop cercetarea multilaterală și complexă a conceptului de vinovăție din perspectivele teoriei generale a dreptului, prin determinarea conținutului, esenței, formelor acestuia, pentru a formula propriile concluzii. În același timp, s-a propus efectuarea unui studiu complex de analiză juridică comparativă, a apariției, evoluției și dezvoltării conceptului de vinovăție, atât în baza reglementărilor existente în Republica Moldova, cât și în baza reglementărilor din alte state. O importanță deosebită se acordă identificării locului și rolului, vinovăției în sistemul condițiilor subiective ale răspunderii juridice.

Pentru atingerea acestui scop au fost formulate următoarele **obiective**:

- Efectuarea unei analize științifice a conceptului de vinovăție, a necesității de reevaluare a locului și rolului vinovăției în sistemul condițiilor subiective ale răspunderii juridice;
- Cercetarea istorică a condițiilor răspunderii juridice cu privire specială asupra vinovăției, condiție temeinică a răspunderii juridice;
- Analiza comparativă a vinovăției în calitate de concept filosofic, religios, psihologic și juridic;
- Fundamentarea teoretică a conceptului de vinovăție, dezvăluirea conținutului și formelor acestei categorii juridice;
- Cercetarea vinovăției în plan comparativ în diferite ramuri ale dreptului, cu determinarea trăsăturilor caracteristice;
- Cercetarea conceptului de vinovăție pornind de la reglementările legale și ținând cont de practica judiciară;

- Formularea concluziilor teoretice, orientate spre evaluarea și completarea instituției vinovăției.

Noutatea științifică a rezultatelor obținute. Prezenta cercetare s-a concretizat într-o lucrare complexă în care au fost elucidate problemele pe care vinovăția ca condiție a răspunderii juridice le-a ridicat în fața teoreticienilor și practicienilor dreptului, adevărate surse de interpretări, dispute doctrinare și soluții jurisprudențiale neuniforme. Lucrarea conține nu numai o sinteză a celor mai multe dintre opiniile și argumentele literaturii de specialitate, a soluțiilor de practică judiciară, ci și exprimarea propriilor puncte de vedere și argumente în cele mai multe dintre aspectele analizate.

Astfel, în procesul de investigație au fost obținute următoarele rezultate:

- a fost realizat un studiu complex al conceptului de vinovăție, al necesității de reevaluare a locului și rolului vinovăției în sistemul condițiilor subiective ale răspunderii juridice;
- a fost analizată cercetarea istorică a condițiilor răspunderii juridice cu privire specială asupra vinovăției, condiție a răspunderii juridice;
- a fost determinată și analizată comparativ vinovăția din punct de vedere istoric, filosofic, religios, psihologic și juridic (atât teoretic, cât și practic);
- au fost identificate: esența, conținutul și formele vinovăției, condiție a răspunderii juridice;
- a fost înaintată propunerea de definire a vinovăției, condiție a răspunderii juridice;
- au fost identificate și evidențiate particularitățile distinctive ale vinovăției în diverse ramuri ale dreptului public sau privat;
- s-a stabilit că în unele ramuri ale dreptului, conceptul de vinovăție este slab dezvoltat, probabil, din cauza abordării greșite că aceste concepte pot fi preluate din alte ramuri ale dreptului;
- a fost identificată o terminologie vastă, în literatura de specialitate pentru descrierea aceluiași fenomen;
- au fost formulate concluzii teoretice, orientate spre evaluarea și completarea instituției vinovăției.

Problemă științifică soluționată constă în elaborarea instrumentarului de identificare și fundamentare științifică a categoriei de vinovăție din punct de vedere al Teoriei generale a dreptului, ceea ce a condus la determinarea locului și rolului vinovăției în sistemul condițiilor subiective ale răspunderii juridice, argumentându-se reconsiderarea vinovăției, condiție a răspunderii juridice, pentru că toate faptele ilicite, indiferent de natura lor și forma de răspundere pe care o generează, pot antrena răspunderea numai în măsura în care autorul lor are o anumită poziție subiectivă față de consecințele negative produse de ele.

Importanța teoretică a tezei derivă din rezultatele acestui demers științific, sintezele și analizele realizate pe parcursul investigațiilor, dar și concluziile, și recomandările pe care le

aduce autorul la finele lucrării. Toate acestea vor contribui la amplificarea și aprofundarea cunoștințelor teoretice privind răspunderea juridică, sistemul condițiilor juridice, precum corelația dintre aceste condiții, și vinovăția, condiție inherentă a răspunderii juridice; importanța dezbaterilor la această temă, determinând nu doar schimbări de paradigme, ci și soluții legislative. Importanța abordării vinovăției - condiție inedită a răspunderii juridice, din perspectiva Teoriei generale a dreptului este apreciată atât pentru faptul că oferă o privire generală asupra acestui concept, cât și pentru marcarea elementelor distincte, specifice doar ei.

Ideile și concluziile științifice cuprinse în conținutul tezei pot fi aplicate în cercetările teoretice generale și de ramură care au ca obiect categoria vinovăției, în procesul de studii, precum și la predarea cursurilor de teorie generală a dreptului.

1.3. Concluzii la Capitolul 1

Din toate aceste considerații cu privire la stadiul actual al dezbaterilor asupra problematicei vinovăției, am putea deprinde câteva concluzii:

1. Vinovăția ocupă un loc special în literatura de specialitate națională, cât și străină, iar problemele ce le îmbracă vinovăția sunt dezvoltate nu doar în teoria generală a dreptului, dar și în științele juridice de ramură;
2. Interesul sporit față de categoria „vinovăție” se explică prin semnificația acesteia în sistemul valorilor social-juridice;
3. Prezumția de nevinovăție realizează o importantă funcție de evitare a erorilor judiciare, de garantare a justei soluționări a cauzelor și de menținere a prestigiului justiției.
4. În elucidarea conceptului de vinovăție există două teorii: teoria normativă și teoria psihologică;
5. În concepția normativă asupra vinovăției, vinovăția nu este o realitate psihologică, ci un concept normativ, care exprimă un raport de contrarietate între voința subiectului și norma de drept, cadru în care, faptul intenționat este un fapt voluntar, care nu trebuie voit, reproșându-i-se voinței individuale că a comis fapta, iar faptul culpabil, un fapt involuntar care nu trebuie produs, imputându-i-se voinței individuale faptul de a nu fi împiedicat producerea faptei. Autorul acționează deci, altfel decât i-ar fi cerut ordinea de drept să acționeze. Astfel, vinovăția nu mai este un concept global care generalizează trăsăturile comune ale intenției și culpei, ci un concept autonom, fără conținut psihic. Intenția și culpa aparțin laturii obiective a conținutului incriminării, ca elemente subiective ale acțiunii volitive;
6. În concepția psihologică, vinovăția constituie ansamblul proceselor psihice (volitive, intelective, afective) care stau la baza relației dintre autor și fapta comisă. În prim-plan sunt puse procesele psihice (voința, cunoașterea, reprezentarea), procese de natură a releva apartenența faptei autorului, cât și caracterul conștient și voit al acțiunii și al rezultatului. Teoria promovează

vinovăția ca element al răspunderii juridice (îndeosebi penale), intenția și culpa devenind forme ale vinovăției. În această concepție, răspunderea autorului faptei se justifică prin aceea că el și-a folosit defectuos capacitatea psihică de înțelegere, prevedere, dirijare a voinței, cauzând un rezultat care aduce atingerea unor valori sociale, ocrotite de norme;

7. În teoria generală a dreptului, noțiunea de „vinovăție” este utilizată destul de des, fiindcă ea are legătură strânsă cu instituția răspunderii juridice. Lipsa unei opinii comune asupra noțiunii date nu contribuie la slăbirea interesului științific față de ea, ci doar îl provoacă mai tare. De aceea, cercetarea făcută a aspectelor teoretice ale vinovăției se prezintă destul de actuală și oportună;

8. Vinovăția, care un timp îndelungat a fost un semn al laturii obiective a infracțiunii și se referea la actul ilegal în sine sau la implicarea în comiterea lui, odată cu dezvoltarea legislației și opiniilor teoretice cu privire la vinovăție, a devenit un element al laturii subiective a componenței infracțiunii, necesar pentru tragerea la răspunderea juridică. A crescut în timp importanța atitudinii psihologice a individului față de actul său social dăunător;

9. Analizând majoritatea prevederilor legale, din diverse acte normative, atât naționale, cât și străine, se poate spune cu certitudine că noțiunea de vinovăție, ca condiție a răspunderii juridice, nu este pe deplin conturată și sistematizată. Totuși există diferențe semnificative la interpretarea naturii vinovăției în unele ramuri ale dreptului, deși ar fi mai corect să vorbim doar despre anumite nuanțe, particularități ale vinovăției care decurg din specificul obiectului de reglementare juridică;

10. Termenul „vinovăție” are sensuri diferite, în funcție de faptul despre care subiect de drept este vorba: conceptul de vinovăție a individului și conceptul de vinovăție a persoanei juridice nu sunt identice între ele. Prin urmare, persoanei juridice nu-i poate fi aplicată direct noțiunea de vinovăție ca o atitudine psihologică a subiectului față de actul său social periculos și consecințele lui nocive;

11. Vinovăția victimei reprezintă o noțiune etico-morală și juridico-criminologică, care este în legătură strânsă cu întrebările răspunderii sociale privind comportamentul amoral sau ilicit.

Vinovăția, ca o condiție a răspunderii juridice, indiferent de ramură de drept, are rolul de a asigura o anumită securitate raporturilor juridice de răspundere, astfel încât, cel ce aplică legea va căuta nu doar să rezolve echitabil cazul concret, ci și să coordoneze decizia sa în conformitate cu toate condițiile răspunderii juridice, să asigure astfel o unitate între condițiile obiective și subiective ale răspunderii. Această unitate și coerență, generatoare de securitatea raporturilor juridice de răspundere, face din vinovăție, o condiție inerentă a răspunderii juridice.

În baza studiului doctrinei juridice, a lucrărilor de specialitate din domeniu, a legislației actuale, teza pune în lumină un studiu multilateral și complex al vinovăției, condiție a răspunderii juridice.

2. CONCEPTUALIZAREA VINOVĂȚIEI, CONDIȚIE A RĂSPUNDERII JURIDICE DIN PERSPECTIVELE TEORIEI GENERALE A DREPTULUI

2.1. Conceptul de vinovăție în filosofie, psihologie și teologie

Realitatea contemporană nu poate fi separată de trecut și viitor. Ea este doar o anumită etapă de dezvoltare. Tendințe multilaterale, deseori contradictorii, ale trecutului, pot determina o situație calitativă nouă. Pentru înțelegerea esenței vinovăției ca fenomen juridic, pentru elucidarea conținutului real al acestei categorii, vinovăția trebuie examinată sub diferite aspecte [364, p. 707].

În ciuda faptului că vinovăția este un concept juridic, este imposibil de a dezvălui conținutul său numai prin utilizarea metodelor juridice, pentru că premisele generale psihologice ale conceptului de vinovăție sunt ipotezele filosofice despre voința liberă și necesitate, despre activitatea omului menită să schimbe lumea obiectivă, ș.a. care, la rândul său, pot fi elucidate numai din punct de vedere istoric, adică aplicate la condițiile de timp și loc [278, p. 174].

Problema vinovăției este multilaterală și poate fi examinată de pe pozițiile diferitor discipline și metodologii. Aceasta este o temă complicată și plină de polemică. La baza conceptului de vinovăție stau ideile morale, iar domeniul moralei nu se supune cunoașterii prin mijloacele științei pozitive [328, p. 261].

Din punct de vedere istoric, conceptul de vinovăție a existat nu doar în legislație și lucrările de jurisprudență. Vinovăția omului și problemele de vinovăție demult fac obiectul discuțiilor în tratatele teologice și filosofice, tratatele în domeniul psihologiei, psihanalizei, cercetările culturologice [328, p. 261]. Totuși, în filosofie, teologie, psihologie și în științele juridice lipsește un concept unic al vinovăției. Anume de aceea este importantă delimitarea caracteristicilor generale ale „vinovăției” în aceste direcții, iar o analiză completă și profundă a acestei noțiuni, ne poate apropia de elaborarea noțiunii unice a acestui concept [195, p. 37].

Cineva poate fi vinovat față de Dumnezeu „cu vorba, cu gândul, cu fapta”, indiferent ce crede el despre atare vinovăție, indiferent dacă crede sau nu în Dumnezeu; același cineva poate fi vinovat față de sine (de orizontul valorilor sădite în spiritul său), față de microgrupul în care trăiește, față de comunitatea națională căreia aparține, indiferent ce crede el despre națiune, despre națiunea sa, față de societatea organizată în stat, al cărei cetățean este [16, p. 167].

Deci, vinovăția este un element atribuit individului, care se face sau poate să se facă vinovat cu vorba, fapta sau/ și gândul, iar fără libertate în spirit și act, ființa umană nu are cum să fie vinovată. Există tendința de a considera că vinovăția sub aspect juridic se află într-o izolare

deplină cu cea morală și, mai ales, cu vinovăția religioasă; deși nu pare un punct de vedere realist [16, p. 165].

În epoca străveche, toate civilizațiile considerau că regulile, normele ce le direcționau viața sub toate aspectele erau dictate direct de divinitate, de zei. Numai cu timpul dreptul a devenit o „afacere a oamenilor” ceea ce, așa cum vom vedea, nu a însemnat excluderea din sfera juridică a factorului religios și psihologic, ci mai degrabă o precizare a distincției dintre ele [139, p. 7].

Aristotel probabil este primul care a acordat o atenție deosebită aspectului psihologic ca obiect de studiu aparte, unde încearcă să demonstreze corelația dintre suflet și trup. Tot el mai consideră că omul spre deosebire de celelalte ființe vii are rațiune, iar aceasta la rândul său și constituie factorul determinant al acțiunilor lui [216, p. 199; 315]. Pe când Platon, considera că sufletul individului constituie doar o continuare a sufletului omenesc (etern), menționând în acest sens că el este constituit și presupune următoarele trei începuturi: intelectual (conștient), afectiv (impulsiv) și volitiv (volitional, de voință) [295, p. 232].

Ulterior conceptul de vinovăție a fost bazat pe conceptul de vinovăție în religia creștină [320, p. 126]. Pentru mulți oameni, era clar că forța, nu numai că nu coincidea cu dreptul, ci prea deseori îl contrazicea și chiar îl elimina [93, p. 348]. Ceea ce caracteriza sub acest raport Evul Mediu era tocmai o atitudine de adevărată venerație a legii ca aspirație spre o justiție ideală. Odată cu răspândirea creștinismului, religia creștină - ce devine dominantă - își instituie o filozofie proprie, care va domina gândirea multă vreme. La constituirea ei au stat și concepte împrumutate din filosofia antică grecească, neoplatonism dar și tradiția iudaică [366, p.839].

Nașterea viziunii filosofice asupra problemei esenței vinei (vinovăției) în această perioadă, aparține teoriei cauzei primare dumnezeiești. Odată cu statornicirea creștinismului se formează concepția metafizică a vinovăției: omul este recunoscut vinovat necondiționat nu doar ca urmare a imperfecțiunii sale și incapacității legate de aceasta de a-și executa datoria până la sfârșit, dar și în legătură cu toate cele ce se petrec în jurul lui; vinovăția este asociată cu ideea naturii umane, depravate prin păcatul original [237, p.89].

Pentru prima dată putem găsi mențiuni despre vinovăție în Vechiul Testament [202]. Dumnezeu îi încredințează lui Adam îngrijirea grădinii în care ei trăiesc, și îi poruncește în special lui Adam să nu mănânce din *Copacul Cunoașterii Binelui și Răului*. Eva este zeflemisită de șarpe cu privire la abținerea de a mânca din acest copac. În dialogul dintre cei doi, Eva elaborează asupra poruncii de a nu mânca din fructele copacului. Ea spune că doar de va atinge fructele, ea va muri. Șarpele răspunde că nu va muri, ci în schimb ea și soțul ei vor fi „asemeni zeilor, cunoscând binele și răul”, și o convinge pe Eva să mănânce din *Copacul Cunoașterii Binelui și Răului*. Apoi mănâncă și Adam din el. Acesta este momentul în care cei doi devin conștienți, de „cunoașterea binelui și a răului”, evidențiată de conștientizarea goliciunii lor. Dumnezeu apoi îi găsește, îi mustră și judecă pentru neascultare. Când a aflat despre păcătuirea

lui Adam și a Evei, Dumnezeu l-a întrebat pe Adam: „Nu cumva ai mâncat din pomul din care îți poruncisem să nu mănânci?” Dar Adam a zis: „Femeia care mi-ai dat-o să fie cu mine, aceea mi-a dat din pom și am mâncat” [202]. Astfel Adam a încercat să dea vina pe Eva și chiar pe Dumnezeu, care i-a dat femeia. În această formulă poate fi urmărită destul de clar lipsa delimitării concrete dintre vinovăție și răspundere, precum și faptul că vina este cauza furiei lui Dumnezeu și greutăților și lipsurilor ulterioare pe care el le-a năpustit asupra oamenilor [328, p. 262].

Totuși teologii vorbesc despre păcat, efecte ale păcatului și legătura acestora cu vina? Unul dintre motivele pentru care acest subiect părea atât de confuz, constă în absența câtorva simple definiții. Se pare că nu se spune nimic despre deosebirea dintre păcatul în sine și efectele lui. Păcatul lui Adam a avut multe efecte pe această planetă: moartea domnește în lumea oamenilor, a animalelor și a plantelor; suferința și durerea abundă în viața noastră, iar pământul însuși este plin de violența și tragedia blestemului rostit asupra păcatului. Deși efectele păcatului sunt de lungă durată și, în cele din urmă, mortale, nimeni nu considera că vinovăția și condamnarea se află printre acestea. Nici o plantă, animal sau ființă umană, nu sunt vinovate pentru că au fost prinse în capcana efectelor mortale ale păcatului. Pe de altă parte, conceptul de păcat este asociat cu vinovăția, condamnarea, despărțirea de Dumnezeu, judecata și moartea [171].

Testamentul nou [147], fără a utiliza termenul ca atare al vinovăției, oferă o interpretare specifică a conținutului acesteia, precum că, „Dar dacă robul acela zice în inima lui: „Stăpânul meu zăbovește să vină”; dacă va începe să bată pe slugi și pe slujnice, să mănânce, să bea și să se îmbete. Stăpânul robului aceluia va veni în ziua în care el nu se așteaptă și în ceasul în care nu știe și-l va tăia în bucăți; și soarta lui va fi soarta celor necredincioși în lucrul încredințat lor. Robul acela, care a știut voia stăpânului său, și nu s-a pregătit deloc și n-a lucrat după voia lui, va fi bătut cu multe lovituri. Dar cine n-a știut-o, și a făcut lucruri vrednice de lovituri, va fi bătut cu puține lovituri. Cui i s-a dat mult, i se va cere mult; și cui i s-a încredințat mult, i se va cere mai mult” [147]. Din aceste mențiuni putem concluziona că, încă la începuturile existenței neamului omenesc noțiunea de vinovăție cuprindea și răspunderea pentru faptele urâte săvârșite, și atitudinea persoanei față de ceea ce ea a comis [319, p. 198].

Anume depunerea dumnezeiască a vinovăției asupra lui Adam și Eva a devenit cauza acuzării umanității de faptele sale. Ideea despre natura păcătoasă a vieții omului și ideea esenței vinovăției ca act de apreciere dumnezească a păcatului au fost fundamentale în istoria gândirii filosofice [195, p.38].

Thomas Aquinas (1225-1274) [7], în lucrarea sa, dezvoltă sistemul său de etică, care are rădăcina în Aristotel. Într-un lanț de acte de voință, omul se străduiește pentru scopul său cauza divină. Dacă actul este bun sau rău depinde de scop. Prin repetarea unor acțiuni sau fapte bune omul dobândește un obicei moral sau o calitate morală, care îi permite să facă binele cu bucurie

și cu ușurință. Însă „dispoziția” răului este opusă. Un act (fapt) devine rău prin abatere de la motivul și legea morală divină. Prin urmare, păcatul este format din următoarele: substanța sau materia lui, adică o „poftă” ce este o abatere de la legea divină. Păcatul își are originea în voință, care decide, împotriva rațiunii, schimbarea actelor sau faptelor bune. Voința este indusă în eroare de iubire de sine, astfel încât aceasta funcționează ca motiv în fiecare păcat. Voința permite oricui să cadă în păcat și să atragă pedeapsa condamnării pentru păcat. Păcatul este însă original. Primul păcat al lui Adam este trecut asupra întregii rase umane ulterioare; fiindcă el este „începutul” rasei umane și „în virtutea procreației naturii umane este transmis cu fiecare sau prin fiecare om”. Întrucât păcatul este contrar ordinii divine, el reprezintă vina, dar și pedeapsa ulterioară. Vina și pedeapsa trebuie să corespundă reciproc; și din moment ce vina este nesfârșită sau infinită, pedeapsă este veșnică [348].

Astfel, filosoful analizând problema motivației comportamentului uman, a ajuns la concluzia că structura faptei este compusă din patru elemente: tendința spre ceva anume; voința, alegerea, aprecierea motivelor, analiza modului de acțiune; consimțirea și acțiunea ca atare. În conformitate cu teoria lui, faptele trebuie să fie săvârșite pe bază de raționament, care se prezintă ca temei al libertății umane ce se realizează în limitele impuse de Dumnezeu [195, p. 39].

Credința oarbă în intervenția divinității pentru a arăta **culpabilitatea** sau inocența celui învinuit, în perioada creștinismului, a generat existența unor probe judiciare cunoscute sub numele de „ordalii” sau Judecata lui Dumnezeu”. Se apela la aceste probe în cazul furtului, asasinatului, vrăjitoriei și adulterului (ex: *proba focului*, *proba apei clocotite*, *proba apei reci*, *proba crucii*, *proba sicriului* [25, p.31; 366, p. 839].

În cursul dezvoltării de mai departe a gândului filosofic despre esența vinei (vinovăției), tot mai clar se vede tendința spre dualism sau teoria care presupune existența unui principiu veșnic al răului. Astfel **G. Leibniz** (1646-1716) pune la îndoială natura obiectivă a vinei (vinovăției) și încearcă să-i opună teoria subiectivă. Omul de știință își pune întrebarea „în ce mod sufletul poate fi contaminat de păcatul originar, care servește rădăcină a păcatelor proprii, fără ca Dumnezeu, care-l expune la aceasta, să nu dea dovadă de nedreptate?” [269, p.108].

G. Leibniz aplică Principiul rațiunii suficiente care spune că „nici un fapt nu poate fi adevărat sau real, nici o propoziție veridică, fără să existe un temei, o rațiune suficientă pentru care lucrurile sunt așa și nu altfel, deși aceste temeiuri, de cele mai multe ori, nu ne sunt cunoscute” [126, p.509]. Astfel, el încearcă să demonstreze natura obiectivă și subiectivă a esenței vinei (vinovăției).

Doctrina lui **Schleiermacher** (1768-1834) despre păcat și **vină**(**vinovăție**) este atât de înrudită cu întregul sistem teologic și filozofic, încât unul nu poate fi înțeles fără o anumită cunoaștere a celuilalt. Filozofia sa este panteistă, iar teologia sa este simplă interpretare a

conștiinței umane în conformitate concluzia principiile fundamentale ale filozofiei sale. Principiile conducătoare ale sistemului său sunt următoarele: [362, p. 415].

- Religia constă în simțirea unei dependențe absolute. Adică, în recunoașterea faptului că Dumnezeu, sau Ființa absolută, este singura cauză, și că noi suntem doar forma în care cauzalitatea sa este revelată sau exercitată.
- Starea originală a omului nu a fost o stare normală sau ideală. Adică, conștiința de Dumnezeu sau principiul divin nu era suficient de absolut pentru a controla conștiința de sine. Aceasta era o stare care urma să fie atinsă prin progres sau dezvoltare.
- Sentimentul care se naște din dorința acestui control absolut al principiului mai înalt este simțul păcatului; și convingerea că principiul mai înalt ar trebui să conducă, este simțul **vinei**. Cu acest simț al păcatului și **al vinovăției**, se naște simțul nevoii de răscumpărare.
- Această răscumpărare constă în dăruirea controlului complet a conștiinței de Dumnezeu.

Potrivit acestei teorii, ceea ce se numește păcat și **vinovăție** sunt așa doar în conștiința noastră, sau în priceperea noastră subiectivă cu privire la ele. Ele nu au nici o realitate obiectivă. Noi suntem păcătoși și vinovați doar în simțurile noastre [362, p. 415].

În Epoca iluministilor [131, p. 53] conceptul culpabilității penale a fost o necesitate istorică a omenirii, impusă de sarcinile pe care le ridică în fața sa dezvoltarea și agravarea treptată în societate a fenomenului criminal. La apariția conceptului modern al culpabilității penale au contribuit în mod indirect și insuficiențele, limitele sau neajunsurile dreptului penal și ale științei penale din secolele XVII și XVIII. Până în secolul al XVIII-lea se vorbea, sigur, despre dolus sau factorul de legătură între elementul moral și culpabilitate, totodată se mai vorbea și despre culpă, dar culpabilitatea se ignora cu desăvârșire [47, p. 254].

Dintre contemporanii acelor timpuri care au contribuit ori s-au referit la concepția răspunderii subiective sau asupra vinovăției penale direct ori tangențial, îi putem evidenția pe o serie de filosofi.

Rolul decisiv în motivarea teoriei naturii duble a vinei (vinovăției) aparține filosofiei clasice germane. Dualismul vinei (vinovăției) se conturează în aspectul său contemporan datorită concepțiilor lui I. Kant și G. Hegel.

Astfel, analizând libertatea voinței și examinând comportamentul omului, „**I. Kant** propune de a aprecia atât latura empirică exprimată în manifestarea externă a actului, cât și elementul inteligibil al activității care este rezultatul voinței libere, bazat pe începutul independent transcendent” [319, p.199]. Astfel, în ceea ce privește vinovăția penală, filosoful aprecia că: „Pedeapsa penală (poena forensis) întotdeauna trebuie aplicată împotriva celui vinovat, așa încât, niciodată un om nu poate fi folosit drept mijloc pentru intențiile altui om. Cu toate că ideal ar fi trebuit să fie găsit vinovat mai înainte de a se fi gândit să tragă vreun folos din această pedeapsă...” [122, p.181-182].

Kant scrie că, „atunci când omul comite o infracțiune, *vinovăția* este totalmente a lui, pentru că, necătând la toate condițiile empirice ale actului, mintea era destul de liberă”. În lucrările sale [122, p. 326], el demonstrează că, pe de o parte, omul este o ființă a lumii materiale, pe de altă parte – o ființă suprasenzuală, morală. Judecând despre valoarea morală a comportamentului omului în societate, Kant formulează următoarea regulă: „Procedeează astfel, încât atitudinea ta față de umanitate în persoana ta și în persoana oricărui alt om să fie ca față de un scop, ci nu ca față de un mijloc” [251, p. 34]. Astfel într-o altă ordine de idei, Kant formulează astfel principiul „imperativului categoric”, considerat ca fundament al moralei: „Acționează în așa fel încât maxima acțiunilor tale să poată fi impusă ca lege universală”.

O contribuție semnificativă la studierea și întemeierea concepției de vinovăție a avut **Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770-1831)** - filosof german remarcabil. **G. Hegel** în polemică cu Kant, unde opune dualismului kantian ideea unității rațiunii cu sensibilitatea, menționa că, nu trebuie de ridicat convingerile și conștiința individului la grad de lege. Concepția lui Hegel permite de a examina sentimentul de *vinovăție* ca „spirit real reflectat în sine”, individualitate simplă a substanței morale în întregime. În special, el scria că, „nu există suferință nevinovată, suferința întotdeauna este *vinovăție*” [268, p. 8].

În operă sa [228; 229], el cercetează natura juridică a intenției și vinovăției. Hegel ajunge la concluzia că „vinovăția este o judecată complet externă am făcut eu ceva sau nu am făcut. Din faptul că eu port vina pentru ceva, nu rezultă că infracțiunea poate să-mi fie imputată”. Hegel în mod constant face corelația dintre vinovăție și răspundere. El susține că, dacă lucrurile sau obiectele unei persoane cauzează daune altor oameni sau societății, cele din urmă nu se referă la fapta acestui om, deși atunci când se examinează problema răspunderii acest fapt trebuie luat în considerare. Filozoful a scris: „Dacă lucrurile, ale căror proprietar sunt eu, cauzează prejudicii altora, acestea din urmă nu constituie propriul meu act. Cu toate acestea, eu sunt responsabil într-o măsură mai mare sau mai mică pentru acest prejudiciu...”. În acest context, el ajunge la concluzia că trebuie să fie considerat vinovat cel care știe și înțelege că el a comis. Și în cazul în care persoana comite fapta și nu știe că ceea ce face ea nu se permite de făcut, ea nu ar trebui să nu fie considerată vinovată: „Vinovăția din voința mea este numai în măsura în care știu despre ea”[228]. Confirmând esența naturală a omului, Hegel recunoaște că existența prezentă externă poate denatura fapta omului, însă persoană poate recunoaște *vina* sa doar în acea „existență prezentă în acțiune, care constă în cunoașterea și voința sa, doar ceea ce a constituit intenția sa [228, p. 334].

Filosoful, de fapt, face delimitarea dintre expresia internă a vinovăției, exprimată în intenția volitivă a persoanei, și concepția externă (estimativă) a vinovăției ca judecată despre comportamentul uman pe baza manifestărilor sale morale a principiilor etice și spirituale obiective [319, p. 200]. În acest sens, Hegel consideră că subiectului îi pot fi atribuite doar acele

acte care sunt condiționate și determinate de el însuși – de intențiile sale. Totodată, din conținutul unei anumite păreri morale se poate determina, dacă conștiința unui individ și concepțiile lui despre bine corespund ideii conștiinței și binelui real sau contravin acestora.

În așa fel, în concepțiile sale despre **vinovăție**, Hegel pornește de la prioritatea statului moral față de subiectul moral. Totodată, ideile lui Hegel în măsură deplină completează și amplifică teoria lui Kant despre natura dublă a **vinovăției** [195, p.40].

Ulterior, **F. Engels** negă cu vehemență concepțiile școlilor filosofice religioase și idealiste despre problemele **vinovăției**. În lucrarea sa [320], filosoful a dedicat o mare parte criticii dure a opiniilor idealiste asupra problemei **vinovăției**. El a determinat porunca creștină despre păcatul originar ca idee despre egalitatea oamenilor care corespunde caracterului religiilor sclavilor și asupriților, și a respins idealismul și ideile lui despre **vinovăție** ca fiind o teorie perversă și falsă [327, p.105].

Motivarea filosofică-religioasă a conceptului de vinovăție poate fi întâlnită în lucrările lui B. Vysheslavtsev și N. Berdiaev. B. Vysheslavtsev întemeiază opiniile sale pe principiul dumnezeiesc de vinovăție a omului în fața lui Dumnezeu. Totodată, în concepția lui B. Vysheslavtsev voința poate avea valoare etică care-i permite ființei libere să-și realizeze libertatea, adică să realizeze „actul de alegere”, „actul preferinței”, bazat pe preferințele morale [195, p. 40]. Concepția filosofică raționalizată a vinovăției că păcat originar se raportează la posibilitățile subiective ale individului de a-și realiza voința în temeiul percepției senzuale.

Nikolai Alexandrovici Berdiaev (filosof rus, reprezentant al existențialismului) numește căderea în păcat „libertate negativă, goală, formală a samavolniciei”, căreia se opune actul de voință liber plin de conținut. La ispășirea vinei persoană trebuie nu doar s-o conștientizeze, dar și să-și recunoască greșeala, să se pocăiască, fără a se lăsa pradă disperării. În opinia lui N. Berdiaev asemenea fapte sunt capabile să facă doar persoanele „libere cu adevărat”, care-și consolidează voința substanțial, ci nu formal [319, p.200]. Asemenea concepție a problemei vinovăției și ispășirea ei printr-un act de voință liberă, în opinia noastră, de asemenea este o expresie de recunoaștere a principiului dualismului.

În **psihologie**, vinovăția este descrisă ca un fenomen antisocial, un comportament deviant al persoanei și este asociată cu comportamentul inconștient, dorința de a provoca durere, uneori fără nici un motiv. Sigmund Freud, părintele psihanalizei, considera vinovăția ca un tip de anxietate, „anxietate de conștiință”, care este capabilă de a diviza propriul „eu” în justiție și jertfă [97]. Freud acordă importanță primordială complexului oedipian (Complexul Oedip este un concept teoretic central în psihanaliză. Sigmund Freud a descris această noțiune, referindu-se la o legendă a Greciei antice, în care Oedip, fiul regelui din Teba, fără să știe, își ucide propriul tată, Laios, și se căsătorește cu mama lui, Iocasta). În psihanaliză, complexul Oedip simbolizează legătura erotică inconștientă cu părintele de sex opus și rivalitatea față de părintele de același

sex, care se dezvoltă încă din copilărie și provoacă sentimente de vinovăție și teamă în cadrul unei stări nevrotice [78] și complexului de culpabilitate (stare psihică complexă predominant afectiv-intelectivă, resimțită de o persoană ca urmare a săvârșirii unei fapte nepermise de normele sociale. Se manifesta prin muștrări de conștiință, conflicte morale și poate duce la perturbări patologice. Culpabilitatea poate să aibă caracter imaginar, limitându-se la gânduri, dorințe, dar poate fi generată și de fapte reale (ex. victima unui incest), care sunt resimțite ca vinovăție. După S. Freud, sentimentul de culpabilitate se înrudește cu sentimentul de inferioritate. În concepția lui Freud [9], diferența dintre infractor și noninfractor s-ar situa la nivelul Supraeului, întrucât în sfera Sinelui și a Eului nu există deosebiri semnificative. Pulsunile organice antisociale, tendințele criminogene ar fi astfel prezente la toți indivizii. Acestea rămân ascunse în pliurile cele mai profunde ale personalității individului, fiind controlate și stăpânite pe măsura dezvoltării acestuia și trecerii la faza adultă de către “Eu”, care se desăvârșește în permanență, datorită experiențelor succesive trăite de individ în cursul procesului de maturizare, prin structura conștiinței morale (a Supraeului). Freud consideră ca structurarea Supraeului este marcată îndeosebi de procesul de identificare, de amintirea tatălui asociată ideii de bine și rău ca și de regulile de morală proprii grupului familial în care individul se dezvoltă. Supraeul este cel care dictează Eului, acesta din urmă supunându-se sau nu ordinului de a controla și stăpâni pulsunile Sinelui. Diferența specifică care separă infractorul de noninfractor s-ar situa la nivelul Supraeului și s-ar datora unei incapacități de a depăși complexul oedipian. Un loc aparte îl ocupă criminalul care săvârșește infracțiunea datorită complexului de vinovăție.

Potrivit concepției freudiene, complexul de vinovăție favorizează comiterea crimei, pentru că unii indivizi ar suferi de un sentiment de vinovăție atât de puternic, încât devenind insuportabil, face ca pedeapsa să fie așteptată ca o eliberare. Aceasta ar explica și de ce unii infractori își „semnează crima” pentru a fi cât mai repede descoperiți, de ce mărturisesc foarte ușor fapte comise sau își arogă fapte pe care nu le-au comis. Către sfârșitul vieții sale, Freud lărgeste, întrucâtva, fundamentul pe care se sprijină teoria sa, explicând vinovăția ca pe o expresie a unui conflict ambivalent, a luptei eterne între Eros și Thanatos, conflict care se naște în familie și care se amplifică, ulterior în viața comunitară [9].

Potrivit teoriei lui Freud, sursa sentimentului de vinovăție este frica, care se transformă în conștiință și apare în două forme - două surse de vinovăție: 1) frica față de autoritate - impune abandonarea satisfacției dorințelor primare; 2) frica de „super-ego” - mai târzie - conduce la abandonarea dorințelor interzise și pune în aplicare pedeapsa [97].

Același punct de vedere este împărtășit de un alt psihanalist - Gottfried Mandler, care susține că vinovăția și anxietatea sunt nume diferite pentru același fenomen. În opinia lui vinovăția este anxietatea ce ține de o gafă reală sau imaginară. Experiența acestei varietăți de anxietate

declanșează un mecanism de apărare special, prin care o persoană încearcă să compenseze sau să neutralizeze prejudiciul cauzat prin acțiunile sale [329, p. 45-46].

Behaviorismul este direcția principală a psihologiei americane, apărută la sfârșitul secolului XIX – începutul secolului XX, - se bazează pe principiul, conform căruia psihologia trebuie să studieze comportamentul, dar nu conștiința. Spre deosebire de psihanaliză, teoriile behaviorismului indică condițiile, sursele de dezvoltare a sentimentului de vinovăție. Potrivit lui B.F. Skinner, sentimentul de vinovăție este frica care apare într-un individ după comiterea infracțiunii, dacă mai devreme pentru un comportament similar el a fost supus pedepsei [240, p. 84].

Reprezentanții tendinței existențialiste consideră că vinovăția există în mod independent și nu are legătură cu încălcarea interdicțiilor. Psihologul Rollo May a identificat trei forme de vinovăție existențială: vinovăția pentru potențialul nerealizat, vinovăția pentru incapacitatea de a fuziona complet cu o altă persoană, vinovăția pentru incapacitatea de a fuziona cu natura. Iar K. Izard atribuie vinovăția la una dintre douăsprezece emoții fundamentale. Împreună cu emoțiile de rușine și timiditate, emoția de vinovăție este un element inerent al naturii umane. Vinovăția joacă un rol important în formarea conștiinței și formarea moralei umane. Temei pentru apariția sentimentelor de vinovăție servește actul „greșit”, care este în conflict cu normele morale, etice sau religioase. Vinovăția apare în situațiile care au legătură cu sentimentul de responsabilitate. Cauza principală a vinovăției este un delict. K. Izard definește delictul, în primul rând, ca un act imoral și, în al doilea rând, ca o încălcare a standardului personal intern, iar, în al treilea, ca o trădare. Sentimentul de vinovăție este activat de senzația de păcat comis. Autorul definește păcatul ca fiind cauzarea de daune unei ființe vii și menționează că, percepția păcatului este determinată în mare măsură de religie, educație și cultură [250, p. 397-409].

În studiile ulterioare celor ale lui S. Freud, cum sunt ale lui *D.W. Winnicott* (1896-1971), pediatru și psihanalist englez, care a fost deosebit de influent în domeniul teoriei relațiilor de obiect; cunoscut pentru ideile sale cu privire la sinele adevărat și sinele fals [79], s-a pus problema creșterii și dezvoltării emoționale a individului.

D.W. Winnicott studiază sentimentul de vinovăție nu ca pe ceva inoculat religios, moral, ci ca pe un aspect al dezvoltării individului uman [79].

Conform cu viziunea lui D.W. Winnicott, câmpul psihanalitic al sentimentului de vinovăție sau al lipsei lui poate fi mai ușor înțeles dacă analiza se pliază pe următoarele coordonate:

1. Sentimentul de vinovăție la acei indivizi care și-au dezvoltat și stabilit capacitatea sentimentului de vinovăție.
2. Sentimentul de vinovăție aflat la punctul său de origine în cadrul dezvoltării emoționale a individului.
3. Sentimentul de vinovăție ca trăsătură evidențiată prin absența sa la anumite persoane.

Teoria psihanalitică analizează sentimentul de vinovăție ca o angoasă de o calitate particulară, angoasă resimțită din cauza conflictului dintre iubire și ură [79].

V.V. Stolin vede vinovăția ca un fenomen de remușcare, care face parte din procesul de autoconștientizare, declanșat de sensul conflictual în rezultatul comiterii actului. Actul, în opinia lui, este acțiunea asociată în mod obiectiv cu două motive, astfel încât este un pas în direcția unuia dintre ele și, în același timp, un pas în direcția celuilalt, și din această cauză acțiunea are sens conflictual. Conștientizarea sentimentului de vinovăție ține numai de situațiile în care, în primul rând, omul a recunoscut în mod obiectiv actul, adică, s-a făcut alegerea între două motive, și, pe de altă parte, se pocăiește de acest act, pentru că emoțiile, sentimentele îi sugerează omului că alegerea făcută de el nu este corectă, că el a mers împotriva propriei persoane, că motivul respins în realitate este mai important decât cel ales. Totodată, individul trăiește sentimentul de sens conflictual și este gata să poarte răspundere pentru acesta [307, p. 67].

Este foarte interesantă poziția omului de știință rus K. Muzdybaev, care este fondatorul teoriei complexe a vinovăției pe plan intern. Conform acestei teorii, vinovăția este un sentiment negativ asociat cu conștientizarea actului său și capacitatea de a face concluzii cauzale. „Vinovăția - scrie Muzdybaev, - este un sentiment negativ asociat cu conștientizarea actului său” [282, p. 5]. Individul conștientizează rezultatele acțiunilor sale, recunoaște că astfel de acțiuni sunt interzise. Asume contradicția între norma prescrisă și acțiunea incorectă a individului este o premisă pentru apariția sentimentului de vinovăție la individ. Condiția pentru apariția sentimentului de vinovăție este capacitatea infractorului pentru autocritică. Sancțiunile pentru un comportament condamnat pot fi impuse cât de mediul înconjurător, atât și de însăși personalitatea. În ultimul caz diapazonul de sancțiuni variază de la regret și pocăință până la remușcări de conștiință și complexul de vinovăție. Trăirea sentimentului de vinovăție de către individ are loc în trei dimensiuni: afectivă, cognitivă, motivațională. Componenta emoțională afectivă include tensiunea internă a individului asociată cu riscul de pierdere a respectului de sine. În cazul în care persoana se consideră pe sine vinovată, la ea apare intenția de a repara prejudiciul cauzat (componenta motivațională a vinovăției). Dimensiunea cognitivă a vinovăției este cea mai importantă, pentru că, în primul rând, individul trebuie să fie în măsură să înțeleagă consecințele dăunătoare ale actului său [282, p. 6].

Este demnă de remarcat abordarea problemei de vinovăție propusă de cercetătorul rus Yu. Orlov. Gândurile care apar involuntar, în mod aleatoriu, de la sine pot porni mecanismul de activitate care construiește sentimentul de vinovăție în situațiile cele mai nepotrivite. Sentimentul de vinovăție apare în urma unei activități involuntare, obișnuite, rezultatele căreia autorul le descrie după cum urmează. În primul rând, mintea umană construiește în mod automat un model care arată cum ar trebui să fie subiectul din punctul de vedere al altui subiect. Acest model poate fi real, adică să se potrivească cel puțin în momentele-cheie cu așteptările autentice ale celuilalt,

dar poate fi absolut diferit de așteptările celui alt. În al doilea rând, subiectul percepe comportamentul său, starea sa de aici și de acum. În al treilea rând, are loc compararea modelului așteptării cu propriul său comportament, ca rezultat este depistată discordanța. Acest decalaj între ceea cum ar trebui să fie omul aici și acum, și ceea cum el este se amplifică și se întărește de manifestările exterioare ale sentimentului de supărare a celui alt. Și dacă supărarea poate fi încă depășită prin schimbarea atitudinii față de situație și fapta altuia, atunci sentimentul de vinovăție nu poate fi modificat prin voința omului, el suferă de vinovăție. Astfel, cunoașterea vinovăției constă în conștientizarea acestor trei grupe de operații efectuate de mintea noastră (construirea modelului așteptărilor, ideea despre comportamentul și starea sa și actul de comparare între el însuși și această imagine) și controlul lor [292, p. 48].

În știința psihologică modernă, vinovăția este considerată, în primul rând, ca un *sentiment* care ia naștere după comiterea actului. În psihologie sentimental este perceput ca un proces uman emoțional, reflectând atitudinea evaluativă subiectivă a persoanei față de obiecte reale sau abstracte [270, p. 35].

Privirea de ansamblu asupra literaturii științifice psihologice, filosofice și religioase ne-au făcut să concluzionăm că atât de diferite sunt abordările în aceste domenii, dar toate împreună au contribuit esențial la studierea și investigarea naturii vinovăției, care bineînțeles au avut impact pozitiv și asupra științelor juridice.

2.2. Vinovăția în sistemul condițiilor răspunderii juridice

Definind răspunderea juridică, ca fiind instituția juridică ce cuprinde ansamblul normelor juridice, care vizează raporturile juridice ce se nasc în sfera activității specifice, desfășurată de autoritățile publice, în temeiul legii, împotriva tuturor celor care încalcă sau ignoră ordinea de drept, în scopul asigurării respectării și promovării ordinii juridice și binelui public [22, p. 40], s-a evidențiat substanța acestei realități juridice, pe care o numim răspundere juridică, căci, răspunderea juridică există și dincolo de încălcarea unor norme juridice, pe de o parte, iar, pe de altă parte, ea vizează și un „construit”, adică un cadru furnizat de drept dezvoltării ei. Ea implică o serie de raporturi sociale, cu valoare de premise, care i-au determinat apariția, dar și o serie de condiții, care i-au favorizat evoluția, și i-au determinat complexitatea [22, p. 40-41].

Stabilirea condițiilor răspunderii juridice a generat controverse în literatura de specialitate și a dat naștere la mai multe opinii.

Astfel, autoarea S. Popescu arată că, condițiile de îndeplinirea cărora depinde stabilirea răspunderii juridice sunt: A) **condiții obiective**, în care sunt incluse fapta ilicită și legătura cauzală dintre fapta ilicită și rezultatul ilicit produs; B) **condiții subiective**, ce sunt de natură

psihologică și constau în atitudinea psihică a persoanei față de fapta ilicită și consecințele acesteia” [168, p.313].

Unii cercetători consideră că nu este nevoie de divizat condițiile în obiective și subiective” [22, p.42], dar cer să fie întrunite următoarele condiții: conduita rezultatul socialmente dăunător; legătura cauzală dintre conduita ilicită și rezultatul socialmente dăunător; vinovăția autorului faptei ilicite și capacitatea juridică a autorului faptei ilicite” [136, p. 225]. Într-o altă opinie, se afirmă că o condiție a răspunderii juridice ar fi și inexistența unor împrejurări sau cauze, care înlătură, în principiu, răspunderea juridică” [70, p. 345].

Astfel, unii autori, atribuie la valoarea de condiții ale răspunderii juridice următoarele elemente: conduita ilicită, vinovăția făptuitorului, prejudiciul, legătura de cauzalitate dintre faptă și prejudiciu [184, p.134].

Alți autori, enumeră între condițiile răspunderii juridice doar ultimele trei elemente, vinovăția, prejudiciul, legătura de cauzalitate, atribuind conduitei ilicite valoare de temei al răspunderii juridice [22, p.42; 278, p. 28-36], iar alții, separând temeiul răspunderii juridice de condițiile sale, identifică un temei obiectiv al răspunderii juridice, care constă în conduita ilicită și un temei subiectiv, constând în vinovăția făptuitorului, astfel că, valoarea de condiții ale răspunderii juridice o dețin doar prejudiciul și raportul de cauzalitate între faptă și prejudiciu [68, p.123-196].

Ca concluzie la toate opiniile, enumerate mai sus, putem cu certitudine confirma faptul că, nu există o părere unanimă în ceea ce privește elementele ce urmează a fi incluse în componența condițiilor răspunderii juridice. După D. Baltag [16, p.146], în componența condițiilor răspunderii juridice pot fi incluse următoarele dintre ele:

- a) *conduita sau fapta ilicită;*
- b) *rezultatul dăunător al acestei conduite;*
- c) *legătura cauzală dintre conduita ilicită și rezultatul socialmente dăunător;*
- d) *vinovăția autorului faptei ilicite;*

e) totuși există situații când, deși sunt întrunite formal toate condițiile enumerate mai sus, condiții cerute de lege, pentru a exista răspundere juridică, aceasta nu **depinde operantă** din anumite cauze pe care le cere legea, aceste cauze sau împrejurări fie exclud caracterul ilicit al faptei, fie înlătură răspunderea juridică.

Aceste condiții se regăsesc în toate formele de răspundere juridică, însă fiecare din ele acționează în mod diferit, în funcție de forma răspunderii juridice. Astfel unele dintre ele pot să fie prezumate de lege, ca existente sau uneori sunt subliniate în existența lor. De asemenea în unele forme ale răspunderii juridice se cer și alte condiții suplimentare specifice fiecărei forme de răspundere [16, p.146].

De altfel, suntem adepții acestei clasificări, de aceea în analiza ulterioară a condițiilor răspunderii juridice, ne vom axa, în special, pe ea.

A) Conduita sau faptă ilicită

Poate fi apreciată ca o conduită ilicită în raport cu exercițiul unui drept sau interes al autorului ei, la care formal era autorizat, dacă produce consecințe oprite de regula de drept, negative, păgubitoare, dăunătoare, ce naște ilicitatea [22, p.48].

Gh. Matei consideră că o conduită ilicită este sursa materială a declanșării raportului de constrângere, constând în săvârșirea faptului ilicit, care a înfrânt dispozițiile normative în vigoare” [134, p.226]. Iar conform opiniei lui M. Costin [69, p.67], conduita ilicită poate fi definită ca fiind împrejurarea ce determină nașterea unui raport juridic de constrângere. Sub aspect juridic, conduita ilicită este un fapt juridic ilicit, iar despre un fapt se spune că este ilicit atunci când contravine ordinii de drept. Într-o altă idee, se apreciază că pentru a avea caracter ilicit, o faptă trebuie să constituie o încălcare a normelor de drept (cuprinse în diferite acte normative) sau a altor acte juridice emise sau stabilite pe baza normelor de drept (acte de aplicare a dreptului, contracte, testament etc.) și să prezinte un grad mai mic sau mai mare de pericol social.

Cercetătorul rus A.V. Poleakov susține că fapta ilicită este orice acțiune care încalcă o interdicție legală ce prevede o reacție determinată din partea organelor de ocrotire a dreptului” [298, p. 819].

M. Costin arată că noțiunea de fapt ilicit se poate explica numai prin referire la doi factori, și anume: conduita desfășurată de către un subiect de drept în planul relațiilor sociale și ordinea juridică lezată prin această conduită” [68, p.183].

Profesorul D. Baltag, susține ideea că obiectul ilicitului juridic îl constituie însăși ordinea juridică. Caracterul ilicit al conduitei umane trebuie să se stabilească, în exclusivitate, în raport cu normele de drept. Esența respectării ordinii de drept constă tocmai în respectarea normelor de drept, iar esența încălcării ordinii de drept constă în încălcarea normelor de drept [16, p.151].

Conduita ilicită ar prezenta trei caractere: 1) **antisocialitatea**, ce se exprimă în aceea că, orice conduită ilicită prezintă un caracter antisocial, căci lezează, înfrânge anumite valori sociale, iar gradul de antisocialitate exprimă pericolul social și generează, în funcție de aceasta, anumite forme de răspundere juridică; 2) **antijuridicitatea**, ce se exprimă prin contradicția dintre conduita individului și o normă juridică, prin care se interzic sau se impun anumite comportamente; și 3) **imoralitatea**, ce presupune că, toate faptele ilicite sunt contrare și normelor morale [22, p.49].

Conduita ilicită se produce prin acțiune sau inacțiune.

Acțiunea este voința conștientă, exteriorizată a omului, mișcarea lui voluntară către un anumit scop, încălcarea unei norme de drept cu caracter prohibitive [160, p.85]. Însă profesorul

D. Baltag, consideră că este imposibil ca normele juridice să cuprindă toate acțiunile interzise, prin normele prohibitive stabilindu-se ceea ce este interzis, iar prin normele dispozitive se arată conduita legală, lăsând să se înțeleagă că orice altă conduită contrară încalcă prevederile legii [16, p.152].

Inacțiunea este abținerea de la o acțiune pe care persoana este obligată prin lege să o îndeplinească. Deci inacțiunea poate fi considerată ilicită numai atunci când această persoană avea obligația juridică să acționeze într-un anumit fel și ea nu a acționat ca atare [160, p.85].

Conduita ilicită poate să se exprime în forme diferite. În funcție de natura sancțiunilor prevăzute de lege și de gradul de pericol social al faptelor, formele conduitei ilicite și ale răspunderii juridice sunt următoarele [16, p.150]: infracțiunea (ce atrage răspunderea penală); contravenția (ce atrage răspunderea administrativă și contravențională); delictul (ce atrage răspunderea civilă și constituțională); abaterea disciplinară (ce atrage răspunderea de dreptul muncii (materială și disciplinară)).

Analiza detaliată a acestor forme de conduită ilicită, este prezentată în Capitolul 3 al prezentei teze.

B) Prejudiciul sau rezultatul socialmente dăunător. Această condiție reprezintă consecința negativă, patrimonială sau morală, suferită de către o persoană ca urmare a faptei ilicite săvârșite de o altă persoană sau, altfel spus, rezultatul prin care se vatamă ori periclitează valorile sociale ocrotite prin normele juridice [16, p.153-154].

Această problemă a rezultatului produs prin conduita ilicită se pune diferit în ramuri de drept diferite. În dreptul civil sau în dreptul muncii, răspunderea civilă sau materială este direct legată de existența prejudiciului produs (art. 14, 16 C. Civil al R. Moldova). În dreptul penal nu se cere ca rezultatul faptei ilicite să fie patrimonial, putând fi infracțiuni de pericol sau de punere în primejdie și care să nu aibă o astfel de consecință materială (cum ar fi de exemplu cazul infracțiunilor de amenințare, de conducere a unui autovehicul cu numere false de înmatriculare sau neînmatriculat etc.). În cazul unor anume fapte ilicite, rezultatul păgubitor este tocmai elementul probator prin care se ajunge la dovedirea săvârșirii ei. În cazul altor situații, mărimea prejudiciului creat poate atrage o răspundere sporită prin reținerea unor circumstanțe agravante [163, p. 284].

Prejudiciul determină obligații de reparațiune în anumite condiții prevăzute de legea în vigoare: a) să se fi atins un drept subiectiv dobândit sau un interes; b) acest interes să nu fi fost reparat [16, p.154].

Deci, rezultatul socialmente dăunător, este intrinsec legat de săvârșirea conduitei ilicite, cu care se află într-o strânsă legătură de cauzalitate.

C) Legătură cauzală dintre fapta ilicită rezultatul socialmente dăunător

La cercetarea cauzalității în domeniul dreptului, trebuie surprins caracterul necesar al legăturilor dintre cauză și efect, în sensul că oricărui efect îi este proprie o anumită cauză sau, altfel spus, orice cauză generează un anumit efect. Uneori cauzalitatea este simplă, alteori complexă. Este simplă, atunci când efectul este rezultatul direct și nemijlocit al cauzei, fără apariția altor determinări sau interpretări. Spunem că relația de cauzalitate are un caracter complex, în cazul în care, producerea efectelor a fost însoțită de existența unor condiții care au influențat acțiunea cauzei. Cauza se deosebește de condiție prin caracterul său activ, de orientare a acțiunii sau inacțiunii. Stabilirea rolului de cauză sau de condiție a unui fenomen dat, se realizează printr-un proces intelectual, în cadrul unei activități practice [163, p. 284-285].

Rezultatele independente de acțiunea unei cauze determinate se vor situa în afara acestora și, în consecință, răspunderea juridică va interveni numai atunci când între acțiunea ilicită și rezultatul produs există un raport de cauzalitate. În practică judiciară s-a stabilit ca fapta omului poate fi considerată cauză a unui rezultat nu numai atunci când raportul dintre faptă și rezultat constituie expresia necesității, ci atunci când acel raport are caracterul unei înlănțuiri întâmplătoare [16, p.155].

Profesorul D. Baltag [16, p.155], într-o analiză mai minuțioasă a acestei condiții a răspunderii juridice, deduce că, de cele mai multe ori, stabilirea raportului juridic de cauzalitate constituie o operațiune destul de lesnicioasă, totuși, uneori - datorită complexității raportului juridic, a multitudinii de premise și condiții care au concurat la producerea prejudiciului - această operație se complică; intervin direct sau indirect factori generali și particulari psihici - personali, sociali, economici și culturali, fiecare cu roluri diferite, cu ponderi diferite, în care selecția devine delicată și minuțioasă pentru a stabili starea concretă reală de lucruri. O relație cauzală, generală se manifestă variabil, sub influența condițiilor concrete, de naturi variabile; aceste condiții, exterioare relației cauzale, care au contribuit precumpănitor în manifestarea ei într-un anumit fel, alcătuiesc - împreună cu relația cauzală - unitate care se impune în caracterizarea, delimitarea, determinarea prejudiciului” [16, p.157].

Întru determinarea corectă a raportului de cauzalitate, în doctrina occidentală și în cea românească s-au propus diverse criterii. Astfel, cele propuse de dreptul occidental ar fi: sistemul echivalenței condițiilor (*condition sine qua non*), sistemul cauzei proxime (*causa proxima*), sistemul cauzei adecvate” [351, p. 467-473]. Dintre criteriile propuse de doctrina română nominalizăm: sistemul cauzalității necesare” [2, p. 92], sistemul ce pornește de la teza indivizibilității cauzei cu condițiile.

Acțiunea omului este cauza unui rezultat numai atunci când raportul dintre acesta și defectul produs, constituie expresia unei necesități și nu este consecința unei înlănțuiri întâmplătoare de evenimente. Răspunderea juridică se naște numai atunci când efectul dăunător este rezultatul necesar al acțiunii unui individ, atunci când efectul decurge în mod logic din această conduită.

Ceea ce înseamnă că, atunci când rezultatele negative din punct de vedere juridic și social s-au produs din cauze exterioare față de voința individului și acțiunea sa, legătura cauzală între conduita sa și faptă nu poate fi reținută, acestea situându-se în afara cauzalității juridice, iar consecința acestui fapt este că nu se antrenează răspunderea juridică [163, p. 284-285].

Cauzalitatea în domeniul dreptului este în primul rând o cauzalitate socială, adică forma cea mai complexă a raporturilor de cauzalitate. Prin urmare, atât cauzele, cât și efectele au un caracter orientat și intenționat, apărând ca scopuri care determină pe oameni să înfăptuiască anumite transformări în relația de determinare, cauza fiind întotdeauna un fapt uman, o acțiune voluntară [16, p.159].

D) Vinovăția autorului faptei ilicite

În literatura de specialitate [16, p.159], atât națională cât și străină, deseori întâlnim discuții aprinse și deseori chiar complicate pe marginea problemei, dacă **vinovăția este temei sau condiție a răspunderii juridice?** Deci, trebuie să elucidăm modul în care trebuie să fie abordată vinovăția în prezenta lucrare. Răspunsul la această întrebare implică, la rândul său, fixarea noțiunilor puse în discuție, și anume, acelea de temei, respectiv condiție [22, p.98].

În literatura națională [18, p.18-22], găsim o explicație completă referitor la acest subiect. Noțiunea de temei e folosit și pentru ideea de principiu și pentru aceea de cauză, deși nu-i ajunge nici una, nici cealaltă (articolul cutare, invocat de judecător, nu e cauza, *stricto sensu*, a hotărârii sale, e rațiunea de îndreptățire într-un caz dat, principiul libertății invocat de legiuitor nu e cauza, *stricto sensu*, a legii promulgate, ci rațiunea ei de a fi. Temeiul este ceea ce rostește lucrurile și pune totdeauna în rost gândurile noastre despre ele; ba ne pune pe noi înșine în rost.

Dar să afirmăm că dacă justiția este ceea ce rostesc sistemele de drept, câte or fi ele, ea pune totdeauna în rost (în ordinea lumii umanului) gândurile noastre despre cutare sau cutare prevedere legală care, prin aceasta, nu sunt neapărat și juste; punându-ne și pe noi în rostul ei, atunci afirmăm că ar fi mai multă dreptate pe lume [18, p.18-22].

Deci: este vinovăția rațiunea a răspunderii juridice sau condiție (ceea ce însemnează că influențează) a ei? În condițiile în care, răspunderea manifestă o tendință de obiectivizare, rezultat al complexității vieții sociale și progresului tehnic, indiferent dacă dreptul nostru admite această realitate doar prin fundamentarea ideii de risc sau garanție, principiul fiind cel al răspunderii pe bază de vinovăție, nu vom putea înfățișa vinovăția ca temei, astfel că, îi vom atribui valoarea de condiție a răspunderii juridice [22, p. 98].

În aceeași idee, se reliefează clar și o altă analiză, și anume că pe conceptul de vinovăție se clădește ansamblul normelor juridice care vizează raporturile juridice, născute în domenii specifice, împotriva celor ce încalcă ordinea de drept existentă acolo. Lipsa temeiului conduce la lipsa întemeiatului; mai mult, el există totdeodată cu aceasta, dându-i măsura. Prin urmare, dacă există o faptă și ea nu prezintă pericol social cum îl stabilește legea în vigoare sau nu există

vinovăția făptuitorului, această faptă nu e ilicită. Disjuncția „sau” ne arată că, întrucât poate lipsi, și totuși poate ilicitatea să fie prezentă, astfel că vinovăția nu poate să constituie temeiul răspunderii juridice. Înseamnă că fiecare condiție fiind necesară, nu și suficientă, împreună constituie condiție necesară și suficientă [18, p.18-22].

Deci, răspunderea juridică își are unicul temei în faptul ilicit, adică în conduita ilicită (de a descoperi conținutul încălcării), apreciată ca măsură a conformității dintre normalitatea activității umane și ordinea de drept, văzută ca un ansamblu de norme juridice de natură diferită. Celelalte elemente care caracterizează răspunderea juridică, în strânsa corelație ce există între ele face ca - într-un anumit sens - fiecare dintre acestea și toate împreună să constituie temei al tragerii la răspundere juridică. Fapta ilicită reprezintă relevanța din punctul de vedere al răspunderii juridice [18, p.22].

În condițiile în care răspunderea juridică manifestă o tendință de obiectivizare, rezultat al complexității vieții sociale și progresului tehnic, indiferent dacă dreptul nostru admite această realitate, doar prin fundamentarea ideii de risc sau garanție, nu vom putea considera vinovăția, ca temei al răspunderii juridice, ca și condiție a răspunderii juridice.

Susținem aceste păreri, care de facto reprezintă o unificare clară și profundă a problemei enunțate la începutul acestei analize, întrucât noțiunea de temei, trebuie să existe și să poată fi utilizată, ori de câte ori ne vom afla în fața aplicării unei forme de răspundere, în mod corect.

Într-o analiză la acest subiect complicat autoarea L. Barac [22, p.98] consideră că această construcție ar putea fi sfârșită, dacă admitem teza că, tot ceea ce depășește cadrul normativ ori contravine cadrului este produsul vinei. Ori, conduita ilicită, prin chiar definirea ei ca „ilicită”, evocă ideea unei comportări nepermise, contrare normelor juridice. În acest cadru, vinovăția se absoarbe în ilicitatea conduitei. Dar, această interpretare, apreciem că, excede granițele dreptului, ea putând fi acceptată mai degrabă de morală, și aceasta, pentru simplul motiv că în drept, „conduita ilicită” beneficiază de o abordare obiectivă, ea fiind raportată exclusiv la ordinea juridică, percepută ca ansamblu de norme juridice. Mai mult, există legislații care disting între noțiunea de vinovăție-culpă și cea de ilicit [22, p.98].

Deci, vinovăția este o condiție distinctă și esențială a răspunderii cu un caracter de sine stătător și precis determinat [198 p. 406]. Potrivit principiului răspunderii doar pentru faptele comise cu vinovăție, orice subiect de drept poate fi sancționat numai atunci când este vinovat și numai în limitele vinovăției sale.

Vinovăția, este deci, o stare subiectivă care îl caracterizează pe autorul faptei ilicite în momentul încălcării normei juridice, stare exprimată în atitudinea psihică negativă față de fapta socialmente periculoasă și față de consecințele acesteia [207, p. 547].

Vinovăția este categoria juridică ce înglobează în conținutul său un ansamblu de procese intelective, volitive și emoționale care-l determină pe subiect să ia decizia ilicită și îl dirijează în activitatea de executare fizică a faptei ilicite.

În cazul vinovăției, săvârșirea faptei ilicite apare inițial (înainte ca aceasta să devină realitate), sub forma unei idei comportamentale concepută în planul conștiinței individuale, la nivel intențional. Urmează apoi faza în care individul analizează motivațiile acțiunii-inacțiunii sale, urmată de hotărârea de săvârșire sau abținere de la săvârșirea faptei ilicite. După ce procesul decizional s-a finalizat, manifestarea de conștiință se transformă în manifestare de voință care direcționează și declanșează energia individului în scopul realizării conduitei propuse.

Majoritatea autorilor definesc vinovăția, cu unele deosebiri de nuanță, ca o atitudine psihică, subiectivă a persoanei, care comite fapta ilicită, față de această faptă și consecințele ei [16, p.160; 70; 136; 166; 206].

Astfel, profesorul D. Baltag, în lucrările sale a încercat să demonstreze că problema vinovăției este, în primul rând, de factură psihologică. În același context, profesorul Gh. Avornic stabilește că într-adevăr, vinovăția are un conținut psihologic și, în consecință, ea se poate pune și cerceta ca problemă numai în legătură cu acțiunile sau inacțiunile conștiente ale omului. E știut că orice acțiune sau inacțiune conștientă a individului uman se definește pe plan psihologic prin voință și conștiință [10, p. 501]. O altă opinie în direcția dată, presupune că vinovăția constituie caracteristica întregii activități psihice a persoanei legată de săvârșirea faptei. Tot ea, la rândul ei, cuprinde totalitatea condițiilor privitoare la atitudinea psihică a făptuitorului față de activitatea săvârșită, condiții cerute de lege. Aceste elemente reprezintă condiții care privesc atitudinea conștiinței și a voinței făptuitorului față de acțiunea sau inacțiunea care constituie elementul material al infracțiunii, respectiv, față de urmarea imediată, precum și față de legătura de cauzalitate dintre acestea [100, p.17].

Sau, vinovăția este privită ca o răsfrângere a factorului conștiință asupra factorului voință și prin intermediul lui asupra faptei materiale [152, p.115]. În fixarea noțiunii date se apelează la alte noțiuni și anume: factorul intelectual și factorul volitiv [84, p.170-171].

Analiza laturii intelective pune în lumină împrejurarea dacă făptuitorul a lucrat în conștiință de cauză sau nu, a avut sau nu imaginea exactă a acțiunii sale sau inacțiunii sale, semnificația acestora și caracterul ei ilicit și moral, precum și imaginea și semnificația urmărilor faptei săvârșite.

Așadar, factorul intelectual este dat de evaluarea de către făptuitor a proceselor psihice intelective declanșate în legătură cu acțiunea (inacțiunea) sa, în raport cu capacitatea sa generală intelectuală.

Factorul volitiv este dat de acțiunea conjugată a proceselor volitive și afective declanșate în legătură cu săvârșirea faptei și urmările pe care aceasta le produce. În acest cadru, voința reprezintă formă psihică de organizare a activității, strâns legată de alte procese, precum: sentimentele, afectele, pasiunile, evaluate față de fapta săvârșită și urmările ei [22, p. 103].

Astfel, latura afectiv - volitivă pune în lumină împrejurarea dacă, făptuitorul a dorit, a fost indiferent sau nu a voit fapta săvârșită și urmările ei, dacă a fost sau nu afectat de faptă și de urmări.

Deci, vinovăția este definită ca fiind acea condiție a răspunderii juridice ce exprimă corelația dintre fapta ilicită și autor, punând în evidență resorturile psihice adânci, care explică manifestarea individuală în raport cu un anumit sistem de valori ocrotite prin norma juridică, de natură a asigura însăși finalitățile instituției răspunderii juridice [22, p.104].

Definită astfel, vinovăția își dublează conținutul, în sensul că, alăturat conținutului său psihologic, ea exhibă, deopotrivă, și un conținut socio-politic [184, p.186], atitudinea individului nefiind o simplă atitudine psihică negativă, ci o atitudine cu pronunțat caracter social-politic, căci, în evaluarea comportamentelor posibile, conștiința operează cu criterii puse la dispoziție de societate, vinovăția afectând ordinea de drept, în ansamblul său. La fel, sub aspect intelectual, în stabilirea gradului de vinovăție se are în vedere nivelul posibilităților de cunoaștere umană generală, iar sub aspect volitiv-afectiv, subiectul suportă influența factorilor cognitivi [22, p.105].

Problema, dacă persoana respectivă este vinovată, cu intenție sau fără intenție, știa sau trebuie să știe, că în momentul comiterii faptei vor fi consecințe negative, nu are importanță. Această opinie este adevărată numai în măsura în care se analizează răspunderea juridică ca fenomen social. Însă, din punct de vedere juridic, într-o nuanțare accentuată, înțelegem că forma vinovăției este foarte importantă.

Deci, putem afirma faptul că, pentru ca să intervină răspunderea juridică, nu interesează forma vinovăției, însă pentru a stabili întinderea răspunderii, forma vinovăției trebuie să ne intereseze atât din punct de vedere teoretic cât și din punct de vedere practic.

În același timp, în dependență de incidența ramurii dreptului în raport cu fapta comisă, trebuie să remarcăm că forma vinovăției are o importanță mai mare sau mai mică.

E) Cauze sau împrejurări care exclud caracterul ilicit al faptei sau care înlătură răspunderea juridică.

Sunt situații sau împrejurări prevăzute de lege în care, deși formal sunt întrunite toate condițiile răspunderii juridice (conduită ilicită, prejudiciu, legătură de cauzalitate între faptă și rezultat, vinovăție), totuși autorul nu răspunde pentru conduita sa culpabilă, fie pentru că legiuitorul a exclus caracterul ilicit al faptei, fie că a înțeles să înlătorească răspunderea făptuitorului.

Aceste cauze mai sunt denumite *cauze de neresponsabilitate sau cauze exoneratoare de răspundere* [163, p. 280].

Cauzele care exclud caracterul ilicit al faptei diferă în funcție de forma pe care o îmbracă conduita ilicită.

Cauzele care înlătură caracterul penal al faptei sunt determinate de diverse stări, situații, împrejurări, care fac ca faptei prevăzute de legea penală să îi lipsească una din trăsăturile esențiale ale infracțiunii: caracterul prejudiciabil, vinovăția, prevederea în lege. În lucrarea grupului de cercetători Al. Barbăneagră, V. Berliba, M. Bârgău, A. Borodac, V. Bujor, T. Carpov, M. Gheorghită, C. Gurschi, M. Lașcu, O. Popovici Tudor, V. Țaulean, Gh. Ulianovschi, X. Ulianovschi [23, p.111] se abordează într-un mod explicit și corelat toate aceste cauze, care înlătură caracterul penal al faptei. Ulterior într-o următoare lucrare [56] - se face corelația și importanța vinovăției penale în contextul aceluiași cazuri care înlătură caracterul penal al faptei.

Ele sunt expres prevăzute în art. 35 din C.P. al R.Moldova [55]:

- legitima apărare;
- reținerea infractorului;
- starea de extremă necesitate;
- constrângerea fizică și psihică;
- riscul întemeiat;
- executarea ordinului său dispoziției superiorului.

Legitima apărare. Ideea de legitimă apărare este în consens direct cu drepturile și libertățile fundamentale ale omului, prevăzute în D.U.D.O. [75], Convenția din 04.11.1950 etc. Stipulările din art. 24 alin.(1) și art.26 alin.(2) din Constituția R. Moldova acordă fiecărei persoane dreptul la viață, la integritate fizică și psihică, precum și dreptul de a reacționa independent, prin mijloace legitime, la încălcarea drepturilor și libertăților sale.

Conform art. 36 C.P. al R. Moldova, alin.2 se prevede că, „*este în stare de legitimă apărare persoana care săvârșește fapta pentru a respinge un atac direct, imediat, material și real, îndreptat împotriva sa, a altei persoane sau împotriva unui interes public și care pune în pericol grav persoana sau drepturile celui atacat ori interesul public*” și respectiv alin. 3, „*este în legitimă apărare și persoana care săvârșește fapta, prevăzută la alin.(2), pentru a împiedica pătrunderea, însoțită de violență periculoasă pentru viața sau sănătatea persoanei ori de amenințarea cu aplicarea unei asemenea violențe, într-un spațiu de locuit sau într-o altă încăpere*.

Temeiurile pentru instituirea legitimei apărări în calitate de cauză care înlătură caracterul penal al faptei servește: *lipsa caracterului prejudiciabil*, astfel fapta prezentându-se ca o activitate social-utilă; *lipsa de vinovăție*, căci făptuitorul nu a acționat cu voință liberă, ci constrâns de necesitatea apărării valorilor sociale amenințate grav prin atac periculos. Atacul este

o agresiune, o comportare violentă a omului, care este îndreptat împotriva unei valori sociale ocrotite de lege și trebuie să fie direct (acțiunile îndreptate nemijlocit asupra valorilor ocrotite de lege), imediat (acesta s-a dezlănțuit și se află în curs de desfășurare), material (pentru a-l realiza, se folosește forța fizică, armele, instrumentele etc. care sunt în măsură să producă o modificare în substanța fizică a valorilor sociale protejate de lege), real (dacă există obiectiv, dar nu doar presupus de persoană) [23, p.50].

Legitima apărare are tangențe cu reținerea infractorului (art.37) și cu starea de extremă necesitate (art.38). Exceptând asemănarea de formă a acestora cu infracțiunile, aceste cauze care exclud caracterul penal al faptei au un cadru comun: utilitatea acțiunilor întreprinse pentru binele societății. Diferențele dintre aceste trei cauze care înlătură caracterul penal al faptei sunt următoarele:

- legitima apărare se realizează numai în timpul desfășurării unui atac direct, imediat, material și real, iar reținerea infractorului se întreprinde dacă persoana a fost prinsă asupra faptului sau imediat după săvârșirea infracțiunii;
- scopul legitimei apărări este orientat spre prevenirea infracțiunii, iar scopul reținerii infractorului – spre privarea făptuitorului de libertate și aducerea lui la organele de urmărire penală sau la alt organ al puterii de stat;
- mărimea daunei cauzate infractorului în timpul legitimei apărări și a reținerii infractorului poate să fie mai mare decât dauna care putea fi cauzată sau a fost cauzată de făptuitor, iar mărimea daunei pricinuite în timpul stării de extremă necesitate trebuie să fie mai mică în raport cu urmările care s-ar fi putut produce dacă pericolul iminent nu ar fi fost înlăturat.

Reținerea infractorului. Conform art. 37 C.P. al R. Moldova „*nu constituie infracțiune fapta, prevăzută de legea penală, săvârșită în scopul reținerii persoanei care a comis o infracțiune și al predării ei organelor de drept*”.

Sintagma „reținere a infractorului” exprimă sensul acțiunilor de cauzare a unor prejudicii în timpul captării și predării către organele de drept a persoanei care a comis o infracțiune și care se sustrage de la răspunderea penală. Orice persoană este în drept să rețină infractorul, să-l aducă forțat la poliție sau în fața altui organ al puterii de stat, dacă făptuitorul a fost prins asupra infracțiunii sau a încercat să se ascundă sau să fugă după aceasta (art.168 C.P.P.). Colaboratorii poliției aplică forța fizică, inclusiv procedeele speciale de luptă, pentru curmarea infracțiunilor, pentru înfrângerea rezistenței opuse cerințelor legale, dacă metodele neviolente nu asigură îndeplinirea obligațiilor ce le revin. Iar Legea cu privire la poliție prevede că aplicarea forței, a mijloacelor speciale sau a armei de foc trebuie să fie precedată de un avertisment privind intenția recurgerii la ele cu acordarea unui timp suficient pentru reacția de răspuns, cu excepția cazurilor în care tergiversarea aplicării forței fizice, a mijloacelor speciale și a armei generează un pericol

direct pentru viața și sănătatea cetățenilor și a colaboratorilor poliției, poate conduce la alte urmări grave [23, p. 50].

În concluzie la acest aspect putem spune cu certitudine că reținerea infractorului și predarea acestuia organelor de drept va constitui un impediment la săvârșirea de noi infracțiuni, iar prejudiciul se justifică dacă în timpul reținerii infractorului aceasta a fost unica metodă de a-l reține.

Starea de extremă necesitate. Conform art. 38, alin.2 C.P. al R. Moldova „*este în stare de extremă necesitate persoana care săvârșește fapta pentru a salva viața, integritatea corporală sau sănătatea sa, a altei persoane ori un interes public de la un pericol iminent care nu poate fi înlăturat altfel*”.

Sursele pericolului care amenință valorile sociale ocrotite de lege pot fi de diferită natură: cutremure, incendii, inundații, reacții manifestate de animale, anumite stări ale organismului omului: foame, sete sau maladii, activități ale persoanei, săvârșite intenționat sau din imprudență.

Pericolul social trebuie să fie iminent (situația, întâmplările, care pun în primejdie existența, integritatea cuiva sau a ceva, adică să fi ajuns pe cale să se producă), să amenințe viața, integritatea corporală, sănătatea făptuitorului sau a altor persoane ori un interes public; să nu poată fi înlăturat decât prin comiterea unei fapte prevăzute de legea penală.

Spre deosebire de legitimă apărare, sfera de protecție a stării de extremă necesitate este mai restrânsă. Din acest motiv nu pot invoca starea de extremă necesitate persoanele care, în virtutea obligațiilor de serviciu, înfruntă pericolul (lucrătorii de poliție, pompierii, medicii și persoanele care au avut o altă posibilitate de a evita pericolul etc.).

Ca concluzie la acest aspect putem spune cu certitudine că includerea stării de extremă necesitate în categoria cauzelor care înlătură caracterul penal al infracțiunii este condiționată de faptul că persoana poate fi expusă unor pericole generate de evenimente, energii, diverse întâmplări cu caracter accidental. În acest caz persoana nu acționează cu vinovăție, iar fapta comisă nu prezintă caracter prejudiciabil.

Constrângerea fizică sau psihică. Conform art. 38, alin. 1, C.P. al R.Moldova „*nu constituie infracțiune fapta, prevăzută de legea penală, care a cauzat daune intereselor ocrotite de lege ca rezultat al constrângerii fizice sau psihice, dacă în urma acestei constrângeri persoana nu putea să-și dirijeze acțiunile*”.

Alin.(1) al prezentului articol stabilește două forme distincte de înlăturare a caracterului penal al faptei: **constrângerea fizică**, carea reprezintă o presiune condiționată de o energie străină care îl pune pe făptuitor în imposibilitatea de a-și dirija în mod liber voința și îl determină să săvârșească o faptă prevăzută de legea penală și **constrângerea psihică** care este reprezentată printr-o amenințare asupra psihicului persoanei care, sub imperiul acestei presiuni și ca urmare a ei, nu-și dirijează voința în mod liber și săvârșește o faptă prevăzută de legea penală.

Condițiile constrângerii fizice și psihice, cu toate că nu sunt stipulate expres de lege, pot fi deduse din conținutul legii: existența sau exercitarea asupra făptuitorului a unei acțiuni de constrângere fizică sau psihică; constrângerea să fie de natură gravă, să pună în pericol viața, sănătatea, integritatea corporală ori bunurile persoanei; pericolul grav să nu poată fi înlăturat în alt mod decât prin săvârșirea unei fapte prevăzute de legea penală.

În cazul constrângerii fizice sau psihice se înlătură caracterul penal al faptei din motivul că infracțiunii îi lipsește una din trăsăturile esențiale: **vinovăția**. Conform regulilor generale ale răspunderi penale, nu există vinovăție când făptuitorul este lipsit de capacitatea de a-și manifesta voința și a-și dirija acțiunile [23, p. 53].

Ca concluzie la acest aspect putem spune cu certitudine că temeiul includerii constrângerii fizice sau psihice în categoria cauzelor care înlătură caracterul penal al infracțiunii este generat de lipsa libertății de voință și acțiune (inacțiune) a făptuitorului, cerință generată de subiectul infracțiunii, cauză din care făptuitorul nu-și poate dirija acțiunile. Temeiurile enunțate produc efecte de înlăturare a caracterului penal al faptei numai cu privire la persoana care a acționat efectiv sub aspectul constrângerii.

Riscul întemeiat. Progresul tehnico-științific este imposibil fără a introduce noi tehnologii, fără a realiza experimente în diferite domenii ale activității ființei umane. Pentru a nu frâna activitatea persoanei în diferite domenii – știință, tehnică, medicină, farmacologie, sfera de producție etc. – a fost introdusă în legislația penală o nouă cauză care înlătură caracterul penal al faptei: **riscul întemeiat**.

Conform art. 40, alin 2, C.P. al R.Moldova „*Riscul se consideră întemeiat dacă scopul socialmente util urmărit nu a putut fi realizat fără un anumit risc și dacă persoana care l-a admis a luat măsurile necesare pentru a preveni cauzarea de daune intereselor ocrotite de lege*”.

Noțiunea de risc înseamnă o acțiune (inacțiune) cu posibile consecințe dăunătoare. Evaluarea gradului de risc exprimă probabilitatea acestuia de a se produce, precum și impactul pe care îl poate avea asupra relațiilor sociale. Riscul se consideră întemeiat dacă îndeplinește următoarele condiții: scopul social util nu putea fi atins fără acțiunile (inacțiunile) însoțite de risc; persoana care a riscat a întreprins toate măsurile pentru a nu leza interesele și valorile sociale ocrotite de legea penală. Riscul întemeiat înlătură răspunderea penală pentru dauna cauzată intereselor și valorilor ocrotite numai în cazul în care persoana care a riscat nu a avut la dispoziție o altă cale de a atinge scopul social util [23, p.54].

Ca concluzie la acest aspect putem spune cu certitudine că drept cauză care înlătură caracterul penal al faptei este considerat și riscul întemeiat, pentru că are drept scop realizarea unor acțiuni socialmente utile. În cazul riscului întemeiat lipsește și elementul vinovăției, dat

fiind faptul că persoana care l-a admis a luat măsurile necesare pentru a preveni știrbirea intereselor ocrotite de lege.

Executarea ordinului sau dispoziției superiorului. Conform art. 40¹ alin.(1), C.P. al R.Moldova [55] *„nu constituie infracțiune fapta, prevăzută de legea penală, săvârșită de o persoană în vederea executării unui ordin sau dispoziții a superiorului, care sunt obligatorii pentru aceasta, dacă ordinul sau dispoziția nu sunt vădit ilegale și dacă persoana care le-a executat nu a știut că ordinul sau dispoziția sunt ilegale. Răspunderii penale pentru fapta săvârșită este supusă persoana care a emis ordinul său dispoziția ilegală.*

Ordinul sau dispoziția se consideră legale dacă au fost date de către persoanele respective și în limitele competenței lor, iar după conținutul lor nu contravin legislației în vigoare și nu sunt legate de încălcarea drepturilor și libertăților constituționale ale omului și cetățeanului. Emițătorul ordinului poartă răspundere de ordinul emis și de consecințele acestuia, de corespunderea ordinului cu legislația, precum și de abuzul de putere și de excesul de putere sau de împuterniciri funcționale în ordinul pe care îl emite și de neluarea măsurilor de executare a prevederilor respective. Ilegalitatea ordinului trebuie să fie evidentă, acest fapt presupunând că executorul este conștient de ilegalitatea ordinului, dar, exceptând acest fapt, îl îndeplinește.

Ordinul ierarhic (o dispoziție obligatorie, scrisă sau orală, emisă de o autoritate sau de o persoană oficială pentru a fi executată întocmai) și executarea dispoziției (are sensul de aducere la îndeplinire întocmai a prevederilor unui ordin emis de o autoritate sau de o persoană oficială) se încadrează perfect în numărul cauzelor care exonerează răspunderea penală numai în următoarele condiții strict prevăzute de dispoziția legii: dacă ordinul ierarhic sau dispoziția nu este vădit ilegală; dacă persoana care l-a executat nu a știut că ordinul său dispoziția este ilegală [23, p. 55].

În materia **dreptului civil** cauzele care exclud răspunderea civilă sunt:

- Consimțământul persoanei vătămate (alin. 4, art. 1398 C. Civ. al R. Moldova);
- Legitima apărare (art. 1401 din C. Civ. al R. Moldova);
- Extremă necesitate (art. 1402 din C. Civ. al R. Moldova);

Consimțământul persoanei vătămate. Alin. (4) art. 1398 din C. Civ. al R. Moldova prevede că, *„prejudiciul nu se repară dacă a fost cauzat la rugămintea sau cu consimțământul persoanei vătămate și dacă fapta autorului nu vine în contradicție cu normele de etică și morală”.*

Printre împrejurările care înlătură caracterul ilicit al faptei și, deci, răspunderea delictuală legiuitorul a enumerat pentru prima dată consimțământul persoanei vătămate. Fapta prejudiciabilă nu va avea caracter ilicit atunci când persoana vătămată a consimțit în prealabil la săvârșirea unei fapte, știind că este posibil să i se cauzeze un prejudiciu. Suntem în prezența unei clauze de nerăspundere (alin. 2, art. 603 indică un caz în care asemenea clauze nu se admit sub

sanctiunea nulității lor). Prin această clauză persoana își dă consimțământul nu la producerea prejudiciului, ci la săvârșirea unei fapte, la desfășurarea unei activități, care potențial ar putea produce un prejudiciu. Clauzele de nerăspundere nu sunt admise în materia răspunderii delictuale dacă contravin normelor de etică și morală. Ca urmare a acestui fapt, clauza de nerăspundere nu va elibera delincventul de răspundere în materia prejudiciului cauzat ființei umane prin vătămarea sănătății sau a integrității corporale [62, p.1121].

Legitima apărare. Conform art. 1401 din C.C. al R. Moldova „*nu este pasibil de reparare prejudiciul cauzat de o persoană în stare de legitimă apărare*”.

Legitima apărare este o cauză care înlătură caracterul ilicit al faptei și, deci, obligația de reparare a prejudiciului cauzat astfel. Legislația civilă nu definește legitima apărare, urmând să apelăm la cea existentă în Codul penal (art. 36). Cauzarea prejudiciului cu depășirea limitelor legitimei apărări se consideră a fi ilicită. În acest caz autorul faptei ilicite va fi obligat să repare integral sau parțial prejudiciul dacă culpa gravă a persoanei vătămate a contribuit la producerea prejudiciului sau la agravarea lui [62, p.1122].

Extremă necesitate. Conform art. 1402 din C Civ. al R. Moldova „*Prejudiciul cauzat de o persoană în caz de extremă necesitate urmează a fi reparat de ea*”. Alin. 2 al aceluiași articol prevede că, „*Luând în considerație împrejurările în care a fost cauzat prejudiciul, instanța de judecată poate obliga la repararea lui terțul în al cărui interes a acționat autorul prejudiciului sau poate exonera de obligația de reparare, integral sau parțial, atât autorul prejudiciului, cât și terța persoană*”.

Cauzarea prejudiciului în caz de extremă necesitate, deși este considerată licită, nu înlătură obligația autorului faptei prejudiciabile de a-l repara. Aceasta se explică prin faptul că se prejudiciază o persoană care nu săvârșește acțiuni ilicite și care devine persoană vătămată în virtutea unor împrejurări întâmplătoare. Debitor în obligația de reparare a prejudiciului cauzat în caz de extremă necesitate este autorul faptei dăunătoare. În situația în care acțiunile prejudiciabile au fost săvârșite în scopul ocrotirii intereselor altor persoane, legea oferă instanței de judecată posibilitatea de a adopta și o altă soluție. În acest caz instanța poate obliga terța persoană, în interesul căreia a acționat autorul prejudiciului, să repare dăuna, sau poate exonera de răspundere, integral sau parțial terța persoană și pe autorul prejudiciului [62, p.1123].

În materia **dreptului muncii** există circumstanțe ce exclud răspunderea materială a angajatului (alin. (1) art. 334 din C.M. a R. Moldova): „salariatul este absolvit de răspundere materială dacă prejudiciul a fost cauzat în cazuri de forță majoră, confirmate în modul stabilit, de **extremă necesitate, de legitimă apărare, de executare a unei obligații legale sau contractuale**, precum și **în limitele riscului normal de producție** [53]”.

Ne vom opri la una din aceste circumstanțe, și anume la **riscul normal de producție**. Această cauză acționează în materia răspunderii din dreptul muncii.

C.M. al R.Moldova vizează efectele păgubitoare ale unor factori inerenți procesului muncii, care, atunci când se înscriu în sfera normalului, transferă riscul asupra patrimoniului unității. Noțiunea de risc normal cuprinde alte două concepte, și anume - cel de normat și cel de risc nenormat. Riscul normat, reprezintă pierderile inerente procesului de producție, care se încadrează în limitele prevăzute de lege, precum: normele de perisabilitate, normele și normativele de consum, normele de uzură la fondurile fixe, limitele maxime ale pierderilor tehnologice. Iar riscul nenormat reprezintă pierderile care nu pot face obiectul normării, dar care, de la caz la caz, în funcție de specificul activității, se pot aprecia că fiind scăpări accidentale, care produc pagube de o pondere redusă în raport cu lucrările executate și care nu sunt imputabile, întrucât operează cauza de exonerare a riscului normal al serviciului [16, p.177].

În concluzie, cercetând locul și rolul vinovăției în sistemul condițiilor răspunderii juridice, putem spune că pentru a se declanșa răspunderea juridică unui subiect, acesta trebuie să fie acționat cu vinovăție, iar rezultatul ilicit trebuie să fie consecința nemijlocită a conduitei sale sau, altfel spus, acțiunea sa să fie cauza producerii efectului negativ pentru ordinea juridică. Cauzele pot fi asociate, concurente ori succesive, principale sau secundare, directe ori indirecte, influențate sau nu de anumite condiții, iar stabilirea răspunderii juridice față de toate aceste împrejurări este un proces deosebit de complex și revine organului de stat însărcinat cu aplicarea legii. Iar Teoriei Generale a Dreptului îi revine obligația de bază, cea care să asigure o uniformitate în utilizarea conceptelor, în acest domeniu al răspunderii juridice, fiind în drept să furnizeze distincțiile de natură conceptuală, respectiv a delimita temeiul răspunderii juridice, de condițiile răspunderii juridice – problemă în care se regăsește și vinovăția.

2.3. Construcția teoretică a vinovăției în drept (esența, conținutul și forma)

Construcțiile juridice sunt construcții abstracte dezvoltate de știința juridică, scopul de stabilire a cărora este consolidarea principalelor reglementări teoretice și normative pentru soluționarea unei probleme teoretice sau practice concrete. Cu ajutorul lor este atinsă claritatea analizei relațiilor sociale.

Construcțiile juridice, de asemenea, ajută la identificarea și clasificarea fenomenelor juridice prin determinarea naturii lor juridice. Construcția juridică este modelul relațiilor sociale creat cu ajutorul gândirii abstracte, elementele căruia sunt strâns legate între ele [252, p. 189-196]. Principalele caracteristici teoretice ale vinovăției (elementele ei) sunt esența, conținutul, forma.

Esența vinovăției este cel mai important element al vinovăției, importanță ce reiese din însăși definiția vinovăției.

Problema corelației dintre formă și conținut este una filozofică. În filozofie conținutul este înțeles ca un ansamblu de elemente ordonate într-un anumit mod care compun fenomenul și

forma – ca un mod de exprimare și existență a conținutului sau organizarea internă (structura) a conținutului [329, p. 75].

Abordările față de definirea conținutului vinovăției în jurisprudență sunt variate și depind de opiniile oamenilor de știință cu privire la anumite probleme din doctrina vinovăției. De obicei, conținutul vinovăției include o serie de componente psihologice: fie numai conștiința și voința (componentele intelectuală și volitivă ale vinovăției), fie conștiința, voința, motivul și scopul. Motivul și scopul nu fac parte din noțiunea de vinovăție, dar sunt baza, fundamentul psihologic al vinovăției, ele determină în mare măsură conținutul vinovăției și au un impact direct asupra gradului său. În cele mai multe cazuri, vinovăția nu poate fi stabilită fără cercetarea scopului, motivelor și stării emoționale a persoanei la momentul comiterii infracțiunii, de aceea conținutul vinovăției ar trebui să includă componentele intelectuală, emoțională și volitivă.

Vinovăția ar trebui să fie examinată în unitatea de formă și conținut, pentru că conținutul vinovăției este de neconceput în afara unei forme fixe, iar forma, la rândul său, nu are nici o valoare dacă nu este forma conținutului [308, p. 81-82].

Spre deosebire de definiția noțiunii de vinovăție, care este, de asemenea, rezultatul unei generalizări, fiindcă în ea trebuie să fie reflectate caracteristicile generale ale acestui fenomen socio-legal, construcția juridică a vinovăției este generalizarea mai profundă: în plus față de elementele care le conține, ea reflectă legătura dintre aceste elemente și factorii care au un impact direct asupra lor [329, p. 75].

Urmărind calea istorică a apariției, formării și dezvoltării conceptului de vinovăție în legislație, cercetând concepțiile de vinovăție în filozofie, psihologie și jurisprudență, în acest compartiment al tezei vom determina locul și funcțiile instituției vinovăției în drept, vom formula propria definiție juridică generală a vinovăției, vom caracteriza elementele principale ale vinovăției: esența, conținutul, forma, arătând interconexiunea lor și, în final, vom proiecta construcția teoretică a vinovăției în drept.

Definiția noțiunii de vinovăție în drept.

Pentru a clarifica natura vinovăției trebuie, înainte de toate, să vedem care sunt cele mai frecvente opinii cu privire la definiția vinovăției, precum și să identificăm elementele care influențează definirea termenului. Această activitate ne va ajuta în formularea unei definiții a vinovăției juridice, care ar putea fi utilizată pentru soluționarea sarcinilor teoretice generale și a celor de ramură.

Primul instrument indicat pentru definirea termenului îl reprezintă dicționarul. Aici trebuie să menționăm că acest instrument este utilizat nu doar de teoreticieni. De foarte multe ori în activitatea practică se recurge la DEX pentru definirea unor termeni care nu își găsesc o reglementare legală. De altfel, nici reglementările legale nu pot neglija autoritatea dicționarelor

atunci când utilizează termeni. Este de înțeles. utilizarea greșită a termenilor poate crea confuzie nu doar teoretică, dar și practică.

Conform DEX-ului, vinovăție înseamnă *faptul de a fi vinovat; faptă comisă de cel vinovat; starea celui vinovat; culpabilitate, vină* [76]. Pentru termenul de vină, dicționarul operează cu următoarea definiție - *Faptă care constituie o abatere de la ceea ce este (considerat) drept sau bun; greșeală, vinovăție; păcat; culpă* [76].

În Dicționarul explicativ al lui V. Dali sunt date câteva sensuri ale cuvântului „vină”: 1) început, cauză, sursă, motiv, scuză; 2) infracțiune, delict, crimă, păcat; 3) obligație, datorie. La rândul său, cu mai multe semnificații este folosit și derivatul de la el, cuvântul „vinovat”: 1) cel care s-a făcut vinovat, care a comis o anumită faptă ilicită; 2) cel care a fost motiv, cauză pentru ceva [236, p.204-205]. Aceasta este, probabil, explicația faptului că, în conștiința cotidiană, uneori în cea profesională și, uneori, chiar în conștiința științifică vinovăția este identificată, pe de o parte, cu crima, delictul, adică cu actul în sine, dar pe de altă parte - cu cauza, motivul. Adesea vina este percepută ca o legătură de cauzalitate dintre actul și consecințele lui negative, sau are loc confundarea cu unul din semnele faptei – cu ilegalitatea ei [365, p. 826].

În drept, vinovăția este o condiție a răspunderii juridice, indiferent de ramura de drept ce o îmbracă. Fundamentarea răspunderii juridice pe vinovăția autorului faptei reprezintă una din condițiile răspunderii juridice, fiind în general acceptat că aplicarea răspunderii în lipsa elementului vinovăției, ar anihila una din funcțiile recunoscute răspunderii juridice, funcția educativă [203, p. 23].

După cum se observă în cap. 1 din prezenta lucrare, în elucidarea conceptului de vinovăție există două teorii: teoria psihologică și teoria normativă.

Conform teoriei normative, se consideră că vinovăția reprezintă un reproș, iar obiectul reproșului este vinovăția în întregul ei [5, p. 29-31]. Totuși, într-o analiză asupra acestui aspect putem deduce că deși autorii acestei teorii o denumesc normativă, nu este greu de observat că în cuprinsul său sunt analizate, într-o formă indirectă, procese psihice care însoțesc și se manifestă la luarea hotărârii de acțiune, ca și în executarea acestei hotărâri. Astfel, teorie normativă nu poate abandona cu totul procesele psihice constitutive și este obligată să le ia în considerare și să le evalueze – în calitate de premise ale vinovăției. Indiferent cum ar fi vinovăția definită, va exista întotdeauna o anumită ordine, ea va ocupa locul următor, adică după faptă ilicită și se va examina în raport cu o faptă materială anterioară și în limitele acesteia și nu înaintea faptei. Această concepție normativă, care ar dori să golească de conținut psihic vinovăția, tot va trebui să ia în considerație procesele psihice individuale ale vinovăției [368, p. 278].

Iar conform teoriei psihologice, vinovăția reprezintă poziția psihică pe care un anumit om o are față de o anumită faptă și față de urmările acesteia; ea nu este ceva generic, ideal, abstract, ci,

dimpotrivă, ceva concret, manifestat în planul existențial al unei anumite fapte ilicite legate, psihologic, de făptuitorul ei.

Prof. D. Baltag [18, p.18-22] definește vinovăția ca fiind o stare subiectivă a individului, o atitudine psihică liber exprimată față de fapta sa ilicită și urmările ei, faptă care prezintă un grad de pericol social, precum și reprezentarea greșită pe plan intelectual a relației cauzale dintre actul de conduită și rezultatul material datorat acestui act, sau, deși nu a avut reprezentarea faptelor și urmărilor, a avut posibilitatea reală a acestei reprezentări. Iar cercetătorii I. Dogaru și P. Drăghici [86, p.237] definesc vinovăția ca „atitudine psihică a autorului faptei ilicite sau potrivitică regulilor de conviețuire atât față de acțiunea ori inacțiunea considerată astfel, cât și față de consecințele faptei sale (față de rezultatul produs).

Prof. C. Voicu [206] aprecia că „vinovăția, analizată ca element constitutiv și temei al răspunderii juridice, presupune recunoașterea capacității oamenilor de a acționa cu discernământ, de a-și alege modalitatea de a se comporta în raport cu scopul urmărit în mod conștient”. L. Biro și M. Basarab susțin că vinovăția constituie o caracterizare a întregii activități psihice a persoanei legată de săvârșirea faptei, definind-o ca un complex de stări de conștiință specifice, care preced și însoțesc actele exterioare (acțiune sau omisiune) și care sunt dirijate în vederea producerii anumitor urmări periculoase sau, chiar dacă nu sunt dirijate într-o anumită direcție, produc astfel de urmări, datorită ușurinței sau neglijenței [27, p. 88].

Cercetătorul rus A.I. Rarog definește vinovăția ca „atitudinea mentală a persoanei în formă de intenție și imprudență față de actul social periculos comis de ea, în care se manifestă orientarea antisocială, asocială sau socială insuficient pronunțată a persoanei în ceea ce privește cele mai importante valori sociale” [300, p. 10]. Într-o altă definiție „vinovăția este atitudinea mentală a subiectului față de acțiunile sale și consecințele acestora, exprimată în conștientizarea, anticiparea, dorința de apariție a efectelor nocive” [322, p. 307].

Autoarea T.M. Rassolova definește vinovăția „o astfel de atitudine mentală a unei persoane față de comportamentul său ilicit, care manifestă neglijență față de interesele societății sau indivizilor [302, p.498-499].

Necătând la varietatea abordărilor, putem distinge momentele care combină toate aceste definiții menționate în cadrul concepției psihologice:

- 1) vinovăția este atitudinea psihologică (conștient-volitivă) a unei persoane față de fenomene obiective,
- 2) este o atitudine psihologică nu doar față de fenomene, dar și față de consecințele acestora,
- 3) persoana este conștientă de efectele sociale negative ale acțiunilor sale și a consecințelor acestora.

Studiul problemei vinovăției a relevat diversitatea extremă a abordărilor față de definiția conceptului de vinovăție și clarificarea relației sale cu elementele aparte ale componenței

infracțiunii și, ca o consecință firească a acestui fapt, greutatea de formulare a unei definiții universale.

Astfel, unii autori cred că noțiunea de vinovăție ar trebui să includă legătura de cauzalitate, intenția și imprudența, motivele, personalitatea și mediul. După alți autori, vinovăția și latura subiectivă a infracțiunii sunt concepte identice [235, p. 41-59; 306; 265, p. 27, 152; 323, p. 309]. Este ușor de observat că, în aceste concepții categoria „vinovăție” a fost interpretată prea vast.

De fapt, putem afirma că definiția vinovăției în drept trebuie să reflecte caracteristicile de bază generale ale institutului social și juridic al vinovăției:

1. Vinovăția trebuie definită ca o atitudine psihologică a persoanei responsabile față de fapta comisă de ea și consecințele sale.

Atitudinea psihologică a persoanei responsabile, adică a persoanei care nu este subiect al tipului respectiv de infracțiuni (care nu a atins vârsta tipului respectiv de răspundere, iresponsabilă la momentul comiterii actului sau în incapacitate de exercițiu) față de actul comis și consecințele juridice nu contează. Prin urmare, în cazul în care la persoană este stabilită lipsa de caracteristici ale subiectului infracțiunii, problema vinovăției sale nu este pusă deloc.

2. Vinovăția trebuie să fie definită ca *o atitudine psihologică a persoanei față de actul ce-l comite și consecințele sale*, întrucât atitudinea psihologică ulterioară a persoanei față de actul *deja comis* nu face parte din conținutul vinovăției și nu afectează forma de vinovăție. Deseori, în doctrina juridică sunt împrumutate noțiuni din diferite științe, ceea ce îngreunează înțelegerea unui anumit termen juridic. În acest sens, spre exemplu, s-au împrumutat noțiuni din psihologie, la definirea noțiunii de vinovăție. Acest lucru este greșit, pentru că vinovăția în psihologie este sentimentul ce ia naștere *deja după* comiterea infracțiunii, dar nu atitudinea conștient-volitivă față de act și efectele sale *înainte* de comiterea lui sau *la momentul* comiterii. Astfel, abordarea psihologică a noțiunii de vinovăție în științele juridice nu este în deplină concordanță cu conceptul psihologic de vinovăție.

3. Conceptul de vinovăție trebuie să includă conștientizarea *faptei sale ilicite, care prezintă un grad de pericol social* și consecințelor sale.

Deseori în lucrările de specialitate, în definiția vinovăției este inclusă expresia „conștientizarea *ilegalității* actului de către subiectul infracțiunii” [294; 324]. Astfel, autorii respectivi consideră că în lipsa ilegalității vinovăția este de neconceput, iar problema privind ilegalitatea actului se clarifică înainte de momentul în care organele de drept vor începe să stabilească vinovăția persoanei în actul comis.

Sau, sunt cei ce consideră că, ilegalitatea este parte componentă a pericolului social al infracțiunii, de aceea nu este necesar să vorbim aparte despre această caracteristică [272, p. 35; 299, p. 31-32; 275, p. 39].

Iar cercetătorul rus, G.F. Tselnicker, chiar face o comparație a noțiunilor de „pericol social” și cel de „ilegalitate”, menționând că semnul de ilegalitate este prezent în toate faptele ilicite, fără excepție, în timp ce social periculoase sunt doar crimele, astfel încât termenul „ilegalitate” este mai potrivit pentru a caracteriza fapta ilicită decât termenul „pericol public” [320, p. 10]. În opinia noastră, această ultimă opinie ar fi cea mai corectă și trebuie inclusă în definiția noțiunii de vinovăție.

Însă, după cum știm, relațiile sociale sunt reglementate, pe lângă drept, și de alte norme sociale (moralitate, obiceiuri, norme religioase). Nerespectarea normelor sociale este, în principiu, un comportament social periculos, pentru că este cauzat un anumit prejudiciu societății și valorilor sale. Dacă luăm în considerare noțiunea de „pericol social” în sens larg, atunci orice act care încalcă normele sociale, dar nu încalcă normele de drept, poate fi considerat social periculos. Dacă folosim în sens restrâns această noțiune, atunci includerea ei în definiția noțiunii de vinovăție face definiția să aparțină exclusiv numai unei ramuri de drept și ne lipsește de posibilitatea utilizării ei în toate celelalte domenii de drept.

În opinia noastră, definiția vinovăției trebuie să combine aceste doua noțiuni. De aceea, considerăm că în noțiunea de vinovăție trebuie să se includă anume conștientizarea faptei sale ilicite, ce prezintă pericol social și consecințelor sale.

4. În atitudinea psihologică a persoanei față de fapta care prezintă un grad de pericol social și consecințele sale este exprimată atitudinea negativă subiectivă a persoanei față de valorile societății, ceea ce constituie esența vinovăției și determină gradul ei. Vinovăția este ideea care justifică aplicarea pedepsei.

În mod clasic, noțiunea de vinovăție poartă o sarcină etică: datorită vinovăției fapta ilicită nu este doar pedepsită de către stat, ci și condamnabilă de societate, fiindcă în ea se manifestă ignorarea de către persoana ce a săvârșit fapta ilicită a valorilor individului, societății și ale statului. Astfel, în spatele atitudinii psihologice a persoanei față de actul comis și efectele sale trebuie de văzut și atitudinea ei față de valorile societății care sunt lezate. Pentru protecția valorilor sociale este creat dreptul. Valoarea centrală a dreptului este omul, drepturile și libertățile sale.

Atitudinea negativă este importantă pentru definiția vinovăției, întrucât ea este temei pentru evaluarea negativă a comportamentului din partea societății și a statului. Gradul atitudinii negative a persoanei față de valorile societății se manifestă, pe lângă conștientizare și voință, în scopul și motivele faptei ilicite. Cantitativ ea este exprimată în forma de vinovăție a persoanei, ceea ce determină o măsură diferită de dezaprobare a persoanei, măsura de răspundere a sa.

Astfel, în definiția noțiunii de vinovăție este necesar să se introducă expresia „atitudinea negativă a persoanei față de valorile societății”, pentru că acest semn reflectă esența vinovăției și servește cel mai important criteriu pentru determinarea gradului ei.

În concluzie la cele analizate mai sus, putem formula propria definiție a noțiunii de vinovăție: **Vinovăția poate fi definită ca un ansamblu de procese psihice ale persoanei responsabile, care sunt anterioare și concomitente cu săvârșirea faptei, sub formă de intenție și imprudență, față de fapta sa ilicită, care prezintă un grad de pericol social și consecințele sale în care se manifestă atitudinea negativă subiectivă a ei față de valorile societății.**

Esența vinovăției. Considerăm oportun de a expune mai întâi caracteristica esenței vinovăției și apoi de a examina conținutul și formele vinovăției.

Esența vinovăției este ansamblul celor mai durabile proprietăți care caracterizează acest fenomen. Esența este strâns legată de scopul social al institutului de vinovăție, de aceea este pertinent să vorbim despre esența socială și politică a vinovăției.

Vinovăția nu este starea sau însușirea psihicului, ci reprezintă atitudinea psihică a persoanei față de fapta sa de conduită ilicită. Reiese că persoana nu poate fi recunoscută vinovată în afara faptei sau independent de fapta socialmente periculoasă și prevăzută de lege ca infracțiune, deci se apreciază drept nu numai o noțiune psihologică, dar și social-politică, atitudinea negativă față de principiile morale și interdicțiile juridice, față de valorile sociale ocrotite de lege [128, p. 131].

În ce privește natura vinovăției se pune întrebarea, ce anume determină evaluarea negativă a atitudinii psihologice a faptei dată din partea statului? Nu este posibilă evaluarea doar a atitudinii psihologice izolat de fapta *concretă* al subiectului, pentru că modul ilegal de gândire, după cum știm, practic nu poate fi pedepsit.

Problema privind esența socială a vinovăției a fost examinată în literatura de specialitate rusă. Astfel, esența vinovăției a fost definită ca starea de spirit psihologică a subiectului infracțiunii împotriva ordinii publice [281, p. 100-105]. În literatura științifică modernă se propune de a deduce esența vinovăției din formele sale: intenție și imprudență. Astfel, acționând în mod intenționat, persoana este conștientă de pericolul social a faptei sale, iar acționând prin imprudență - nu este conștientă, deși, trebuia și ar fi putut să fie conștientă, sau este conștientă, dar se așteaptă cu încredere la prevenirea consecințelor. Astfel, anume în atitudinea față de pericolul social al faptei comise se manifestă prejudiciul public al personalității infractorului [283, p. 31-36].

Astfel, cercetătorul E.V. Iurceac consideră că esența vinovăției este atitudinea negativă a persoanei față de valorile societății, exprimată în fapta ilicită. Ceea ce într-o societate este ilegal, în altă societate, între alte condiții egale, poate fi recunoscut ca merit pentru comunitate. În această abordare, o înțelegere corectă a esenței social-politice a vinovăției ajută legiuitorului la identificarea corectă a domeniului de aplicare a comiterii vinovate de fapte social periculoase, a

forme de vinovăție, precum și la stabilirea circumstanțelor care exclud vinovăția infracțiunii [329, p. 75-101].

Analizând toate aspectele cercetate mai sus, putem concluziona că esența vinovăției exprimă raportul dintre conduita individului și relațiile sociale ocrotite de lege în vigoare și încălcate de acest subiect, poziția acestuia în raport cu exigențele specifice pe care le presupune traiul oamenilor în societate. Prezenta poziție ne dă posibilitatea analizei acestei condiții a răspunderii juridice, în strânsă legătură cu celelalte condiții ale răspunderii juridice, dar și cu elemente ale conținutului faptei ilicite din diferite ramuri de drept (infracțiunea, delictul, contravenția). Această posibilitate poate avea loc numai în cazul când vinovăția poate fi studiată nu doar ca un raport psihic al persoanei ce săvârșește fapta ilicită, în formă de acțiune sau inacțiune, ruptă de relațiile sociale împotriva cărora este îndreptată fapta sa.

Aceste relații sociale care sunt ocrotite de lege, reprezintă, de fapt, aspectul principal, pe care autorul faptei ilicite, chiar înainte de a concepe și a „fabrica” fapta, trebuia să le cunoască ca cetățean, să ia o atitudine față de aceste relații, adică o anumită poziție psihică. Numai în cazul când autorul va cunoaște aceste relații sociale, el își va forma o anumită atitudine față de ele și va concepe fapta sub toate aspectele ei.

Conținutul vinovăției. O analiză sumară a definițiilor referitoare la vinovăție denotă că toate acestea - cu unele deosebiri de nuanță - încearcă să demonstreze că problema abordată este, în primul rând, de factură psihologică. Într-adevăr, vinovăția are un *conținut psihologic* și, în consecință, ea se poate pune și cerceta ca problemă numai în legătură cu acțiunile sau inacțiunile conștiente ale omului. E știut că orice acțiune sau inacțiune conștientă a individului uman se definește pe plan psihologic prin *voință* și *conștiință* [16, p.161]. Deci, conținutul vinovăției este determinat de cumulul dintre conștiință și voință, precum și de corelația dintre acestea.

Voința exprimă dorința manifestă a persoanei de a acționa sau nu într-un anumit fel ori indiferența acesteia față de eventualitatea producerii consecințelor socialmente negative ale faptei sale [16, p.163]. Sau sub aspect volitiv interesează dacă subiectul a voit, a fost indiferent, nu a voit să se producă rezultatul și consecințele acestuia [136, p.150]. Astfel, grație voinței, omul poate controla propriul comportament, poate ghida acțiunile sale, poate conforma comportamentul său standardelor general acceptate.

În ceea ce privește teoriile cu privire la voința juridică, acestea au evoluat de-a lungul timpului sub influența a două mari sisteme:

- sistemul francez (al voinței reale) și
- sistemul german (cel al voinței exteriorizate) [2, p. 328-329].

Tocmai de aceea, până în prezent, în doctrină există într-un mod corespunzător o varietate de concepții despre definirea acesteia. Astfel, într-o primă opinie, voința a fost definită ca un sistem de autoreglaj superior care implică o deliberare conștientă a forțelor proprii, prin stăpânirea

unora și începând cu mobilizarea și angajarea convergent-finalistă a altora [167, p. 77]. Într-o altă opinie [210, p. 10], voința constituie o capacitate a omului de punere în funcțiune a resurselor sale psihice care este orientată spre organizarea și efectuarea unui control asupra întregii activități în vederea realizării scopurilor propuse. În opinia profesorului V. Dongoroz [89, p. 16-18], voința este o categorie psihologică distinctă, ale cărei premise se află în potențialul psihic uman ce se desfășoară prin puterea de a învinge obstacol ele întâlnite, dar și prin stăruință de mobilizare pe măsura solicitărilor impuse. Cert însă este faptul că actul de voință, la realizarea ilicitului, are un rol hotărâtor și determinant.

Voinței trebuie, menționează H. H. Jescheck [349], să i se acorde prioritate, fiindcă numai reprezentarea rezultatului n-ar putea atrage răspunderea - dacă rezultatul n-a fost voit (urmărit ori acceptat) de subiect.

Într-o altă viziune [100, p.32], „elementul fundamental al vinovăției îl constituie voința conștientă a subiectului, acesta ar fi acel pilon în jurul căruia se valorifică procesele componente ale vinovăției (în această concepție voința este privită ca impuls volitiv, impuls conștient de a acționa sau de a nu acționa).

În literatura de specialitate (psihologico-juridică) s-a ajuns la concluzia că voința este o categorie psihologico-distinctă, dar aflată într-un raport de interdependență cu alte categorii psihologice pe care se clădește sistemul psihic uman, rezultantă a dezvoltării biologico-sociale [180, p. 326]. Realizarea scopurilor propuse și, deci, a voinței, implică folosirea tuturor resurselor psihice și morale, deliberarea, puterea omului de a planifica (prin plan elaborat conștient), organiza, realiza și controla activitatea care o desfășoară, puterea de a învinge obstacolele întâlnite, stăruința și mobilizarea pe măsura solicitărilor impuse [85, p. 16-18].

Voința cu care se acționează în vederea obținerii unui anumit efect trebuie să îndeplinească două condiții: - să fie conștientă, rațională și să fie liber exprimată. Făptuitorul are, astfel, posibilitatea de a face o alegere conștientă între săvârșirea unei fapte cu caracter antisocial și alte acțiuni - inacțiuni posibile, dar care nu lezează ordinea de drept [94, p. 179]. Astfel, grație voinței, omul poate controla propriul comportament, poate ghida acțiunile sale, poate conforma comportamentul său standardelor general acceptate.

Conștiința este considerată ca un proces psihic care presupune cunoaștere, o înțelegere sau o reprezentare, precum și o activitate intelectuală sau psihică ori o cunoaștere imediată în baza unui minim etic comun valabil pentru întreaga societate [335; 347]. Aceasta este de atenție, efort, clarificare și înțelegere sau un sentiment de responsabilitate morală, precum și sentiment al valorii [357, p. 457; 344, p. 121].

Conștiința se definește prin doi factori: unul de prevedere, iar altul de reprezentare [16, p.163]. Prevederea este prognozarea preliminară de către infractor a legăturii de cauzalitate între actul planificat și consecințele sale posibile, bazată pe cunoștințele lui și propria experiență de

viață. Precizia anticipării este afectată în mod direct de capacitatea intelectuală, starea mentală, nivelul de intuiție și alte caracteristici psihologice și fiziologice ale persoanei [329, p. 140-143]. Iar reprezentarea este conștientizarea pe planul lui intelectual a relației cauzale dintre actul său de conduită și rezultatul material datorat acestui act [16, p.163].

Aici se impune o întrebare: ce este primordial la formarea intenției – prevederea (anticiparea) sau reprezentarea (conștientizarea). Unii cercetători subliniază faptul că, fără reprezentare și înțelegerea naturii obiective și semnificației actelor comise și a consecințelor acestora este imposibilă și prevederea apariției acestor consecințe. Deci, nu este necesară delimitarea prevederii de reprezentare. Astfel, persoana vinovată de omor își dă seama că comite acte îndreptate spre provocarea de moarte a altei persoane, că în rezultatul acestor acțiuni va muri o persoană concretă, că fapta sa este social periculoasă. Anticiparea morții unei persoane în rezultatul unor acțiuni concrete se pare evidentă [248, p. 27].

Iar alți cercetători au o opinie opusă și spun că, pentru reprezentarea pericolului social al faptei este necesară o anticipare *prealabilă* a survenirii consecințelor social periculoase, și nu anticiparea este derivată din reprezentarea pericolului social, ci invers. Subiectul anticipează că acțiunile lui vor atrage după sine moartea violentă a unei persoane, și numai apoi își dă seama că viața umană este protejată de stat, pentru că este o valoare de importanță socială, și, prin urmare, este conștientă și că actul său este unul social periculos [272, p. 34].

Considerăm că ambele opinii sunt corecte, însă ar fi binevenit ca la formarea intenției, prevederea (anticiparea) să se completeze cu reprezentarea (conștientizarea).

Aceste procese psihice componente ale vinovăției, conștiința și voința, se desfășoară ca orice procese psihice, în forul lăuntric al subiectului și devin relevante prin manifestările exterioare ale acestuia [334, p. 359-361]. Aceste procese nu sunt altele decât cele care constituie substratul psihic comun al oricărei acțiuni umane, ceea ce diferă de o faptă morală, laudabilă, nu sunt așadar mecanismele neuro-fiziologice care stau la baza acțiunii, ci modul în care sunt ele dirijate, în vederea realizării finalității pentru care sunt puse în mișcare. Bazele neuro-fiziologice ale actului de voință în cazul ființei umane presupun analiza acțiunilor motorii - o rezultantă a contradicțiilor și relaxărilor musculare, care reprezintă expresia aspectului volițional al actelor de comportament [334, p. 359-361].

Însă în literatura de specialitate s-au cristalizat mai multe opinii științifice în legătură cu elementele componente ale vinovăției.

Una dintre aceste opinii, care are un caracter dominant, și care se identifică cu analiza efectuată anterior, include în conținutul vinovăției doi factori: unul intelectual și altul volitiv [34, p. 138]. Factorul intelectual cuprinde cunoașterea caracterului socialmente periculos al acțiunii sau omisiunii și prevederea urmărilor periculoase pentru societate; iar factorul volitiv, include în conținutul său voința de a realiza fapta respectivă, precum și dorința producerii în

realitate a urmărilor socialmente periculoase sau, în cazul nedorinței, acceptarea lor în mod conștient [27, p. 131]. Profesorul Gh. Antoniu stabilește că prezența factorului intelectual, în calitate de caracter al vinovăției, presupune conștiința”, având un rol fundamental în cadrul proceselor de cunoaștere și a celor voliționale” [6, p.47]. Omul trebuie să-și de-a seama că faptele sale sunt de natură să vatăme drepturile subiective ale celorlalți membri ai societății, adică trebuie să aibă conștiința caracterului antisocial al conduitei sale.

Factorul volitiv reprezintă o activitate psihică îndreptățită spre atingerea unor scopuri, care presupune deliberarea și decizie pentru un anumit comportament de urmat. Individul reacționează la mediul ambiant, iar prin actul său voluntar se exprimă nevoia acestuia, de a regula eventualele rupturi ale echilibrului dintre organism și mediu [159, p. 58-59]. Deci, factorul volitiv este precedat de factorul intelectual, acesta din urmă constituind premise celui dintâi [6, p.40].

Unii cercetători constată că formele și modalitățile vinovăției se disting pe baza unor criterii calitative care există atât între factorii intelectivi, cât și între cei volitivi, precum și după raportul în care se află acești doi factori unul față de altul [34, p. 173-174]. Iar alții, uniformizează manifestarea factorului intelectual la toate modalitățile vinovăției, prin formula generală de prevedere din partea infractorului a urmărilor socialmente periculoase [208, p. 72], fie prin cerința de prevedere a posibilității producerii lor [154, p. 902]. Se apreciază că acestea a fi potrivite, întrucât din ele s-ar putea deduce că sub aspect intelectual nu este nici o deosebire între formele și modalitățile vinovăției [138, p. 17] Drept urmare, întregul conținut al vinovăției se exprimă numai de către factorul intelectual sub forma prevederii sau a posibilității prevederii rezultatului [178, p.275]. În acest fel se mai apreciază că nu se înlătură atitudinea subiectului față de urmările socialmente-periculoase ale faptei sale din conținutul vinovăției, ci acestea se includ în factorul intelectual [138, p. 18].

După o altă concepție, întregul conținut al vinovăției ar fi acoperit numai de procesele psihice intelective ale persoanei ce săvârșește fapta ilicită, iar voința se referă doar la activitatea fizică a persoanei [158, p. 300-301]. I. Mircea, analizând pe larg rolul factorilor intelectual și volitiv, se referă numai la activitatea fizică a persoanei, pe când atitudinea autorului față de urmările faptei sale face parte din factorul intelectual. În context, potrivit acestei concepții, voința infractorului nu are nici un raport cu efectele acțiunii sau omisiunii socialmente periculoase, factorul volitiv limitându-se doar la voința subiectului de a comite fapta materială [138, p.17]. Se mai argumentează că dacă factorul volitiv ar ține de atitudinea subiectului față de urmările socialmente-periculoase, analiza procesului psihic, care premerge orice acțiune a omului, ar conduce la constatarea că există doi factori volitivi: unul privitor la activitatea fizică, factor care ar atrage imputarea faptului, astfel s-ar conchide existența și recunoașterea unei imputațiuni

obiective prin această recunoaștere, iar altul privitor la urmările prevăzute [138, p.301]. Dar o asemenea constatare ar contrazice realitatea, pentru că există un singur act de manifestare a voinței persoanei referitor la activitatea fizică, voința omului fiind organic legată de manifestarea persoanei pe plan extern prin actele sale; pe când atitudinea subiectivă a făptuitorului față de rezultatele sau efectele firești ale faptei privește, dimpotrivă, factorul intelectual.

Dar anume factorul volitiv implică libertatea de deliberare și de decizie a autorului faptei ilicite. Atunci când lipsește libertatea de deliberare și de decizie, putem vorbi de lipsa vinovăției.

În acest mod, cei doi factori din procesele psihice intelective și volitive ale subiectului coexistă în conținutul vinovăției și se influențează reciproc în toată fapta infracțională - luată ca entitate dialectică, care, după modul lor de manifestare și raportul în care se află unul față de altul, imprimă vinovăției un anumit conținut [151, p. 22].

Analiza momentelor intelectual și volitiv ale vinovăției completează în mod substanțial stabilirea motivului, scopului, componentei emoționale. Fără stabilirea motivului și scopurilor, uneori sunt practic imposibile determinarea cauzei comiterii infracțiunii, stabilirea concordanței motivaționale și raționamentului comportamentului infractorului.

Emoțiile joacă un rol diferit în comiterea unei fapte ilicite. În primul rând, ele pot acționa ca un motiv pentru comiterea infracțiunii (sentimentele de dragoste, ură, frică, violență, etc.). În al doilea rând, ele pot fi fundalul decurgerii proceselor intelectuale și volitive, deci, influențându-le. Starea emoțională este cauza apariției motivului infracțiunii. În al treilea rând, ele pot declanșa comiterea infracțiunii (starea de afect) [329, p. 111-121].

În practică, este clarificată neapărat componenta emoțională a acțiunilor sau inacțiunilor respective. Emoțiile, potrivit legislatorului, nu sunt circumstanțe esențiale necesare pentru stabilirea vinovăției. Excepție constituie afectul și, în unele cazuri, alte stări emoționale.

Dar, clarificarea naturii experiențelor subiective, atitudinii față de situația comiterii infracțiunii (în sensul larg al cuvântului), desigur, este relevantă pentru evaluarea vinovăției în fiecare caz. Omuciderea la comandă cu sânge rece sau uciderea unui tată alcoolic, tiran în familie, de către fiul adolescent; furtul pentru câștig sau pentru necesitatea de a ajuta o persoană bolnavă - constituie exemple de importanță a atitudinii emoționale a persoanei vinovate cu scopul individualizării răspunderii și pedepsei [305, p. 31].

Legătura motivului și vinovăției constă în faptul că motivul afectează conștientizarea de către persoană a faptei sale și anticiparea consecințelor ei nocive, afectează atitudinea volitivă față de acestea [227, p. 20]. Astfel, stabilirea motivului infracțiunii ajută la determinarea formei și gradului de vinovăție, și, în consecință, la individualizarea pedepsei. Motivul este și baza socială a vinovăției, fiindcă el servește pentru evaluarea morală și etică a actului, arată atitudinea făptuitorului față de valorile individului, ale societății, ale statului, caracterizează latura morală a comportamentului.

Psihologii care sunt direct implicați în studiul motivației comportamentului investesc conceptul „motiv” cu diverse fenomene, în legătură cu care există mai multe puncte de vedere cu privire la esența motivului. Aproape toți psihologii sunt unanimi în opinia că motivul ca motivație este sursa de acțiune, cel care generează acțiunea [213, p. 435].

În psihologie sunt delimitate motivele conștiente și inconștiente. Omul nu este conștient de motivul concret și, prin urmare, nu-și pune nici scop. Deseori el acționează fără să se gândească și apoi încearcă să înțeleagă motivele care l-au determinat să acționeze (comiterea infracțiunii în stare de afect). De asemenea, omul poate să nu fie conștient de motivele reale ale comportamentului său din cauza anumitei stări de autoapărare psihologică, eliminând din mintea sa factorii nedoriti care-l intrigă să comită infracțiunea. Motivele inconștiente ascunse sunt factorul ce contribuie la apariția unor motive conștiente [262, p. 55-56].

Cele mai multe dintre faptele ilegale sunt comise cu câteva motive. În același timp, unul dintre motive poate fi principal, dominant, dar de multe ori nu se poate determina exact care anume motiv a determinat subiectul să comită infracțiunea. Pentru a deveni o sursă de acțiune, motivul trebuie să fie format ca o motivație, caracteristică anumitor activități, în funcție de modul în care persoana evaluează circumstanțele în care se află, și modul în care ea vede scopul care-i stă în față [329, p. 117].

Mecanismul de apariție și realizare a motivului ar putea arăta în felul următor:

- 1) apare o anumită necesitate care nu poate fi satisfăcută liber în pofida unor cauze externe;
- 2) apare motivul de a ieși din această situație nefavorabilă creată;
- 3) acest motiv interacționează cu proprietățile calități negative ale persoanei, formând un lanț ilegal;
- 4) scopul se realizează prin comiterea unui act social periculos;
- 5) scopul este atins, motivul este realizat [277, p. 94-100].

Prin urmare, putem identifica principalele caracteristici ale motivului: el are un caracter volitiv și, cel mai des, conștient; la originea apariției motivului sunt nevoile umane, iar nevoile fizice și materiale de multe ori au prioritate față de cele spirituale; motivul comportamentului este în continuă schimbare sub influența factorilor interni și externi.

Din cele analizate mai sus, putem spune că scopul și motivul întotdeauna sunt mediate unul de altul.

Scopul - ca element absolut necesar al motivației umane și subordonat mobilului - îl ajută pe om la întărirea motivației, la alegerea mijloacelor de realizare a acțiunii în anumite condiții date și la înlocuirea unor mijloace cu altele, în cazul schimbării circumstanțelor concrete de executare fizică a faptei. Prin aceste organizări și dirijări pe plan mintal, scopul îndeplinește un rol subiectiv stimulator și orientativ al acțiunii umane [26, p. 122-124].

După opinia cercetătorului rus E.V. Iurceac, scopul este rezultatul dorit și presupus, condiționat de motiv, spre atingerea căruia tinde persoana când comite un act ilicit social dăunător [329, p. 104-105]. Scopul nu vine de la sine, și apare datorită apariției motivului. În practică este mai greu de determinat motivul decât scopul, întrucât motivul este impulsul interior care nu este îndreptat la un anumit obiect, capabil să satisfacă necesitățile subiectului. Scopul indică ce rezultat ar trebui atins pentru a satisface motivul [263, p. 101].

Scopul este format la etapa luării deciziei despre comiterea faptei ilicite, el este întotdeauna concret, dar rezultatul real al activității poate fi mai mult sau mai puțin diferit de scopul propus, prezentându-se ca un scop îndeplinit insuficient sau supra-îndeplinit. După clarificarea raportului dintre scopul inițial și rezultatul real obținut, putem concluziona cu privire la direcția intenției infractorului și amploarea punerii în aplicare a acesteia.

Astfel putem deduce o serie de însușiri ale scopului: scopul se bazează pe valorile anti-sociale ale faptei ilicite; scopul apare datorită apariției motivului; scopul se bazează pe percepția făptuitorului despre viitorul rezultat dăunător, este concret, dar nu întotdeauna realizat pe deplin de subiect.

La cercetarea vinovăției în practica de aplicare a legii este obligatorie stabilirea motivului, scopului, prezenței componentei volitive, caracteristicii emoționale a acțiunilor ilegale comise. Fără a stabili motivele și scopurile infracțiunii este imposibil să se determine direcția intenției, cauzele apariției sale, dacă este vorba de o intenție premeditată sau apărută brusc. În unele cazuri, lipsa unui motiv sau scop atrage lipsa componentei infracțiunii în general.

Așadar, în conținutul vinovăției, indiferent sub ce formă s-ar concretiza, se concentrează o totalitate de procese intelective, volitive și motivaționale, într-o continuă și variată legătură de condiționare și influențare reciprocă. Însă, dacă vinovăția se cuprinde în procesele psihice ale autorului infracțiunii, nu trebuie să o identificăm cu acestea [173, p. 9]. Ea, în funcție de fapta concretă, cu toate circumstanțele de executare, poate fi mai complexă decât procesele psihice care declanșează acțiunea cauzală respectivă, iar alteori mai limitată.

În eforturile de stabilire a conținutului vinovăției s-au conturat o serie de teorii. Cele mai relevante dintre ele sunt: teoria voinței, teoria mobilului, teoria reprezentării [91, p.230-231; 178, 275].

Potrivit teoriei voinței, voința de a săvârși un fapt nepermis demonstrează, prin ea însăși, vinovăția agentului. Deci, conținutul vinovăției este redus la manifestarea de voință.

Potrivit teoriei mobilului, factorul care exprimă conținutul vinovăției este voința, dublată de mobil, înțeles ca prefigurare mintală a rezultatului urmărit. Mobilul călăuzește voința și conturează formele vinovăției. Astfel, dacă există o concordanță deplină între mobil și rezultatul produs s-a acționat cu intenție, iar, în caz contrar, s-a acționat din culpă [22, p.105].

Potrivit teoriei reprezentării, în stabilirea conținutului vinovăției se impune să se distingă voința de conștiință, considerându-se că, reprezentarea urmărilor conduitei ilicite acoperă ea singură conținutul noțiunii de vinovăție. Formele vinovăției se determină prin prisma șanselor de realizare a acestor urmări [22, p.105].

Toate aceste teorii demonstrează preponderența conținutului psihologic al vinovăției, evitându-se referirea asupra conținutului juridic al vinovăției, asupra conținutului ei social-politic. Ori, așa cum am arătat, voința și conștiința asimilată în limbajul juridic, prezintă „un anume specific, în raport cu limbajul psihologic”. Pentru drept, conștiința are relevanță, numai în măsura în care ea se definește prin factorul prevedere și factorul reprezentare, iar voința interesează dreptul, numai în măsura în care ea are caracter conștient și este liber exprimată, adică, numai dacă este fructul unei gândiri normale, capabile să aleagă în cunoștință de cauză, între mai multe posibilități de a acționa [22, p. 106].

Mai mult, alăturat acestui conținut psihologic specific, vinovăția are și un conținut socio-politic [22, p. 105]. Semnificația socială a conținutului vinovăției se manifestă prin faptul că existența acesteia este strâns legată de conduită ilicită, care, la rândul ei, are o semnificație socială determinată de împrejurarea că prejudiciază interese și valori sociale pentru a căror apărare, la nevoie, se poate recurge la forța de constrângere a statului [16, p. 164]. Aspectul social-politic este evident în materia răspunderii penale, unde el apare ca fundamental în stabilirea pericolozității sociale a infractorului, motiv pentru care și sancțiunea penală trebuie să fie adaptată la pericolozitatea socială a faptei și făptuitorului [22, p. 106].

Așadar, conținutul psihologic și cel social ale vinovăției sunt inseparabile. Ele formează o unitate indisolubilă, iar această unitate dă vinovăției semnificația juridică de condiție și temei a răspunderii juridice [16, p. 164]. Același conținut o particularizează, transferând-o din domeniul psihologiei în domeniul dreptului, fiecare noțiune psihologică utilizată fiind aptă de a primi accepție juridică, așa cum am arătat deja [22, p. 106].

Profesorul D. Baltag exprimând, poziția subiectivă a persoanei față de consecințele negative pentru societate ale faptei sale, stabilește că vinovăția înglobează în conținutul său procesul psihic care precede sau însoțește consumarea conduitei ilicite. Un individ aflat în deplinătatea facultăților mintale este în măsură să conceapă și să aprecieze caracterul ilicit al acțiunii sale și urmările negative aferente ei. Pe de altă parte, deși existența omului în viața socială este relativ determinată, el are totuși posibilitatea să aleagă între multe feluri de a acționa [18, p.18]. Vinovăția implică libertatea subiectului de a acționa în mod conștient, caracterul deliberat al acțiunii sale, inclusiv asumarea riscului actului său. Pentru ca persoana responsabilă să devină subiect al răspunderii juridice, este necesar ca ea să fi avut posibilitatea de a decide în mod liber asupra săvârșirii faptelor sale, deci posibilitatea de a acționa cu discernământ și capacitatea de a-și dirija voința în raport cu un scop urmărit în mod conștient [136, p.239]. Astfel, cele două

atribute, care caracterizează și definesc existența ființei umane și care sunt în același timp și factorii conținutului vinovăției, sunt rațiunea și libertatea [16, p.19].

În cazul vinovăției, săvârșirea faptei ilicite presupune conceperea ei la nivel intențional, ideatic, înainte de a deveni realitate, pe planul rațiunii, conștiinței individuale, sub forma unor idei de comportament; în faza următoare se cântăresc argumentele în favoarea sau împotriva acțiunii, ajungându-se la final în favoarea deciziei de a săvârși sau de a se abține de la săvârșirea faptei antisociale. După finalizarea procesului decizional, se trece la manifestarea de voință, care rezidă în direcționarea energiei în vederea realizării conduitei propuse. Deci, vinovăția implică libertatea voinței individului, caracterul deliberat al acțiunii sale, asumarea riscului unui comportament, și anume acești doi factori - rațiunea și libertatea - sunt punctele de reper pe care se sprijină ideea de nevinovăție [18, p.19].

Formele vinovăției. Analiza formelor de vinovăție are o semnificație importantă nu doar teoretică, dar și practică. Pentru calificarea actului ilicit este importantă nu numai stabilirea vinovăției subiectului de comiterea actului, dar și stabilirea formei concrete de vinovăție, ceea ce permite diferențierea răspunderii juridice. Problema privind formele vinovăției este dezvoltată atât în teoria generală a dreptului, cât și în ramurile de drept și are un rol important la aplicarea legii, fiindcă are impact direct pentru decizia instanței de judecată. Conținutul vinovăției și forma de vinovăție sunt strâns legate între ele: forma de vinovăție este determinată de conținutul său.

Forma vinovăției este combinația de procese intelectuale și volitive care apar în mintea persoanei vinovate în raport cu proprietățile obiective semnificative din punct de vedere juridic ale actului ilicit, în interacțiune cu condițiile externe [242, p. 353]. Astfel, atitudinea psihică a autorului față de acțiunea sau inacțiunea sa ilicită și față de urmările acestora cunoaște o anumită gradualitate, determinată de intensitatea proceselor psihice angajate în formarea unei asemenea atitudini și de măsură în care s-a depășit cadrul de manifestare a voinței, dat de dreptul obiectiv. Această gradualitate face că atitudinea psihică negativă a autorului să îmbrace două mari forme: intenția și culpă [22, p. 106].

Astfel, intenția constituie forma fundamentală, generală și originară a vinovăției; ea reprezintă totodată regula sau forma obișnuită sub care se înfățișează vinovăția [6, p. 103].

De asemenea, intenția exprimă legătura imediată și cea mai strânsă dintre faptă și autor, ea este întotdeauna suficientă pentru a atrage răspunderea penală, iar reproșul pe care-l determină este cel mai puternic, pentru că se adresează unei comportări reprezentând contestarea cea mai directă a valabilității percepțului normei, un atentat nemijlocit la stabilitatea ordinii juridice. Intenția mai reprezintă forma cea mai importantă a vinovăției, întrucât presupune o implicare totală, volitivă și intelectuală (uneori și afectivă), a agentului în producerea rezultatului [6, p. 103].

Intenția este una dintre formele în care se poate manifesta vinovăția ca element al răspunderii juridice. În definirea intenției, majoritatea doctrinarilor au căzut de acord asupra

faptului că, intenția exprimă un fenomen complex, ce reclamă ambianța spirituală și morală ce precede și însoțește săvârșirea unui act ilicit [22, p. 107].

În toate ramurile dreptului, vinovăția este o condiție indispensabilă a răspunderii, iar cercetarea ei poate oferi o imagine reală în care se are în vedere intenția. Toate categoriile de fapte ilicite infracțiuni abateri disciplinare, contravenții sau delikte civile - sunt susceptibile a fi săvârșite cu intenție; de aceea exprimarea vinovăției în această formă este frecvent întâlnită la oricare dintre formele răspunderii juridice (penală, administrativă, civilă, disciplinară etc.). Cu toate acestea, pe plan juridic, cercetarea și explicarea intenției ca fenomen psihic s-a bucurat de atenția cuvenită numai în doctrina dreptului penal, iar în ce privește dreptul civil, administrativ și dreptul muncii, autorii s-au limitat doar la constatarea că și intenția este o modalitate a vinovăției. Explicația trebuie căutată în împrejurarea că, sub aspectul stabilirii răspunderii și alegerii sancțiunii corespunzătoare faptei ilicite comise, gradul de vinovăție al făptuitorului prezintă importanță practică numai în dreptul penal. Aceasta nu înseamnă însă că intenția este o categorie juridică pur penală și că cercetarea ei din punct de vedere teoretic ar fi superficială la formele nepenale ale răspunderii juridice [16, p. 165].

Astfel, prof. I. Oancea arată că „vinovăția, în cazul intenției, arată atitudinea conștiinței cu privire la: a) natura faptei, adică conștiința că fapta este permisă sau nepermisă, ilicită sau licită; b) valoarea causală a faptei, adică conștiința că prin acea faptă se cauzează anumite urmări reale” [149, p. 148]. Cercetătorul T. Padovani stabilește că, intenția reprezintă forma fundamentală, generală și originară a vinovăției, ea exprimând legătura imediată dintre faptă și autor, care asigură suficiența acțiunii de tragere la răspundere juridică, oricare ar fi forma ei. Intenția presupune o implicare totală, vitală, intelectuală, afectivă a agentului în producerea rezultatului [358, p. 242]. M.I. Enikeev oferă următoarea noțiune de intenție: „Intenția este o formă de vinovăție, care se caracterizează prin scopurile, metodele și rezultatele penale ale acțiunii” [243, p. 79]. Sau într-o altă formulare, intenția este forma cea mai gravă a vinovăției, pentru că presupune legătura cea mai strânsă între autor și urmările faptei sale, implică o mai accentuată lezare a valorii sociale ocrotite și este percepută ca atare de victimă și colectivitate [132, p. 20].

Din definițiile de mai sus putem deduce că la baza intenției stau o serie de procese psihice, care o compun, precum: procesele volitive, voința fiind un proces psihic component al intenției; procesele intelective, de natură a dirija procesul volitiv, precum: judecata, atenția, capacitatea de asociere, de prevedere, etc. și a conferi actului volitiv decizie, precizie, eficiență, - procese aflate în corelație [6, p. 117-134].

Analiza însușirilor intenției au dus la conturarea elementelor intenției cu relevanță, în special, în materia dreptului penal.

Astfel, Francisco Carrara, exponent al doctrinei clasice penale, abordând problema elementelor intenției, preciza că acestea sunt în număr de patru, și anume: cunoașterea legii;

prevederea rezultatului actului voit; libertatea de alegere și voința agentului de a acționa [16, p. 165].

Această idee este preluată și de Gh. Mihai și R. Motica, care menționează că intenția este o formă originară a vinovăției și se vedește prin cunoașterea de către subiect a legii juridice; prin prevederea rezultatului ce l-a voit; prin libertatea de alegere avută; prin hotărârea de a acționa [136, p. 154].

În doctrina penală, italiană pozitivistă, reprezentată de E. Ferri se consideră că, intenția are trei elemente: voința de a acționa, intenția și scopul [22, p. 109].

În doctrina penală românească [41, p. 134], se consideră că, intenția are următoarele componente: cunoașterea sau înțelegerea actului material și semnificația scopului urmărit; voirea conștientă și liberă a actului ilicit și rezultatul acestuia; cunoașterea caracterului antijuridic al acțiunii săvârșite și rezultatul urmărit.

Cercetătorul R. Pannain [359, p. 239], consideră că, pentru existența intenției sunt suficiente două elemente: previziunea și intenția. Nu poți voi ceva ce nu prevezi, poți însă prevedea ce nu voiești. Prevederea este elementul esențial care desparte intenția de praeter intenție și de culpă fără prevedere, în timp ce, intenția este propriul și adevăratul element definitoriu al dolului. Ea este proiectarea voinței către rezultatul ce depinde de conduită infracțională.

Doctrina furnizează și diversele clasificări ale intenției [130, p. 33; 22, p. 72]: **intenția simplă** – când făptuitorul, acționând contrar legii, prevede și voiește producerea consecințelor negative ale faptei sale și **intenția calificată** – atunci când intenției simple i se alătură urmărirea unui anumit scop special. Ea presupune deci, viclenia. De asemenea, **intenția este determinată**, când persoana voiește să producă un rezultat clar conceput în mintea sa; **intenția este nedeterminată** când persoana întrevade doar posibilitatea obținerii mai multor rezultate, pe care le acceptă să aibă loc; **intenția spontană** e specificată prin aceea că este urmată imediat de săvârșirea faptei, se naște instantaneu, iar **intenția premeditată** implică o chibzuință îndelungată asupra săvârșirii faptei, iar, uneori, chiar o activitate de planificare, ceea ce, din punct de vedere moral, implică noțiunea de perversitate; **intenția este unică** atunci când făptuitorul a hotărât să săvârșească o singură faptă și **este complexă**, când făptuitorul a hotărât să săvârșească mai multe fapte sau a urmărit producerea mai multor rezultate.

Apare și o altă clasificare a intenției: directă și indirectă, care se bucură de o consacrare în legislație, în special cea penală. **Intenția directă** consacrată pe plan legislativ și în art. 17 C.P. al R. Moldova, constă (ca și intenția indirectă) în aceea că făptuitorul își reprezintă acțiunea sau inacțiunea sa, precum și modul de înfăptuire a rezultatului prejudiciabil; în astfel de condiții, el urmărește producerea acestui rezultat, iar **intenția indirectă** este o a doua modalitate a căreia îi este caracteristic faptul că autorul, deși prevede rezultatul acțiunii sale el, nu-l urmărește, ci numai acceptă posibilitatea producerii lui. Ceea ce caracterizează intenția indirectă este

atitudinea indiferentă a făptuitorului față de rezultatul prejudiciabil (art. 18 din C.P. al R. Moldova) [16, p. 166].

În literatura de specialitate găsim diverse definiții ale intenției directe și a celei indirecte. Astfel, intenția directă dă expresie unei însușiri specifice umane de a cunoaște lumea înconjurătoare, de a cuprinde cu mintea consecințele viitoare ale acțiunii sau inacțiunii și de a dirija și orienta corespunzător conduita individuală spre realizarea unei finalități [349, p.273]. Într-o altă accepțiune, intenția directă presupune că persoana care a săvârșit infracțiunea era conștientă de faptul că acțiunea sau acțiunea ei poartă un caracter social periculos, că ea a prevăzut consecințele socialmente periculoase și a dorit survenirea lor [128, p.134].

La intenția directă, factorul intelectual constă în cunoașterea de către subiect a relațiilor sociale apărute de legea penală, factorul volitiv, însă, se manifestă prin atitudine ferm negativă față de relațiile sociale cunoscute, voința hotărâtă de a săvârși infracțiunea și prin dorința realizării rezultatelor socialmente periculoase [137, p. 39-40].

Chiar din formulările din lege și din doctrină, distingem două trăsături esențiale ale intenției directe: prevederea rezultatului și urmărirea producerii lui.

Prevederea rezultatului faptei reprezintă actul de conștiință, momentul intelectual al vinovăției, aceasta trebuie să fie efectivă și reală. Așadar, această trăsătură este una anticipată săvârșirii acțiunii, ea decurgând din experiența de viață a persoanei, din cunoașterea dovedită și verificată în practică, după care o acțiune săvârșită în anumite condiții produce cu necesitate un anumit rezultat, care implică cunoașterea legăturii de cauzalitate dintre acțiune și rezultatul generat din ea [132, p.76].

De asemenea, intenția directă are o voință cu caracter special, care nu este indiferentă, ci o voință care este îndreptată spre o anumită finalitate, spre atingerea unui rezultat, expresia dorinței făptuitorului de a produce rezultatul aflat în reprezentarea sa, sub acest aspect, intenția directă include și anumite elemente legate de scopul acțiunii. Aceste nuanțări sunt redată de legiuitorul român, care afirmă că intenția directă apare nu ca o simplă voință, ci ca o voință care să fi urmărit anume cauzarea unei vătămări [89, p. 239; 37, p.119].

Astfel putem concluziona că, intenția presupune nu numai prezența elementului volitiv și intelectual (cu componentele sale) în desfășurarea acțiunii (inacțiunii) subiectului care a produs rezultatul, dar și o anumită *corelare* a procesului volitiv și intelectual.

În ceea ce privește intenția indirectă, aceasta este definită ca fiind acea formă a vinovăției, când persoana conștientizează caracterul periculos al faptei (acțiunii sau inacțiunii săvârșite de ea), prevede consecințele ei social periculoase și admite în mod conștient survenirea lor [128, p.135]. Sau, intenția indirectă reflectă o anumită particularitate a acțiunii umane și anume de a produce, fie prin natura ei, fie prin modul de desfășurare, mai multe rezultate, indiferent dacă

toate își găsesc corespondent într-o normă de incriminare, sau numai unele dintre ele, celelalte fiind fără relevanță penală [6, p.120].

Sub aspectul factorului volitiv, intenția indirectă constă din atitudinea negativă, din nedorința producerii urmărilor respective, dar și din acceptarea survenirii lor. Ea se întâlnește, așadar, sub două aspecte: *unul negativ* - de a produce rezultatele periculoase pentru societate, prevăzute ca posibile, și *altul pozitiv* - de acceptare, dacă eventual ar fi cauzate prin fapta comisă [137, p.138; 135, p.71; 6, p.142; 209, p.175; 80, p.167]. Astfel, cel ce urmărește unul dintre rezultate prevede ca posibile și celelalte rezultate, pe care de asemenea le acceptă sub riscul producerii rezultatelor nedorite [209, p.225].

Referitor la infracțiunile comise în modalitatea intenției indirecte, atât în practica judiciară, cât și în doctrină [90, p. 216; 95, p. 1004; 209, p. 112; 80, p. 167; 152, p. 120], s-a apreciat că, deși nu este exclusă ipoteza comiterii unei singure infracțiuni cu intenție indirectă sau eventuală, de obicei cu un singur rezultat infracțional, uneori însă la aceasta, „fie prin natura ei sau prin modul de desfășurare, se pot produce două rezultate: *unul sigur* și *altul eventual*. Astfel încât față de ultimul autorul mai întâi prevede posibilitatea producerii rezultatului, nu-l voiește și nici nu-l urmărește, însă este acceptat și lăsa să se producă” [6, p.144]. Mai mult ca atât, corect s-a apreciat că „la intenție ca regulă se constată o legătură imediată și mult mai strânsă dintre acțiune, urmarea sau rezultatul produs (inacțiune) și autor” [358, p. 242].

Legea penală română (art. 19 Cod penal), referindu-se la procesele psihice caracteristice intenției și modalităților ei, se raportează la rezultatul faptei, nereferindu-se la posibilitatea de a opera cu noțiunile de intenție directă și indirectă în raport și cu celelalte cerințe ale modelului legal de incriminare, respectiv cu cele care configurează acțiunea (inacțiunea) incriminată. În legătură cu aceste cerințe, legea pretindea cunoașterea lor corectă de către agent, altfel o cerință esențială a legii nu este satisfăcută și, prin urmare, nu vor fi întrunite cerințele normei de incriminare [22, p. 110].

Și Codul penal italian [341], în articolul 42 din arată că, nimeni nu poate fi pedepsit pentru o acțiune sau omisiune prevăzută de lege, dacă nu a comis-o cu conștiință sau voință, iar articolul 43, prevede că infracțiunea se comite cu intenție când rezultatul vătămător sau periculos este voit și prevăzut că o consecință a propriei acțiuni sau inacțiuni.

În articolul 5 al C.P. al Federației Ruse se redă în mod expres principiul vinovăției penale, în care se prevede: „Persoana este supusă răspunderii penale numai pentru producerea unor fapte (acțiuni sau inacțiuni) socialmente periculoase și pentru producerea urmărilor și a rezultatelor social periculoase, în raport cu care a fost stabilită vinovăția acestuia”. Acest principiu face trimitere la un alt principiu al dreptului penal, principiul caracterului personal al răspunderii penale. Așa încât, principiul vinovăției presupune nu numai implicarea subiectului din punct de vedere fizic la comiterea infracțiunii ci și o participație psihică din partea acestuia. Cu alte

cuvinte, individul poate fi tras la răspundere penală, nu numai atunci când fapta infracțională este produsul propriilor sale acțiuni, dar și atunci când aceasta constituie un product al conștiinței și voinței sale [221].

Iar art. 24-26 al acestui cod detaliază conceptul vinovăției, astfel vinovat în comiterea infracțiunii se va considera persoana care într-un mod a comis fapta social periculoasă fie că aceasta s-a produs prin acțiune sau inacțiune, în mod intenționat sau din imprudență.

În S.U.A. în C.P.M., care a servit exemplu pentru legile și codurile penale ale multor state americane, sunt prevăzute condițiile și formele vinovăției. Secțiunea 2.02. a C.P.M. (Condiții generale ale vinovăției), pune în evidență condițiile minime ale vinovăției. Cu excepția celor menționate în Secțiunea 2.05, o persoană nu este vinovată de săvârșirea unei infracțiuni dacă ea nu a acționat intenționat (cu scop), cu bună-știință, din imprudență sau din neglijență, după cum legea o poate cere față de fiecare act al infracțiunii. C.P.M., spre deosebire de situația anterioară din Common Law, vine cu o analiză mai fină a formelor de vinovăție, clasificându-le în patru categorii. Conform C.P.M. o formă de vinovăție poate exista pentru fiecare element material al infracțiunii, adică pot exista diferite forme de vinovăție pentru diferite elemente ale aceleiași infracțiuni. Aceste diferite forme de vinovăție pentru fiecare element material al infracțiunii constituie analogul infracțiunii săvârșite cu două forme de vinovăție, prevăzute în C.P. al R. Moldova și C.P. al F.R. sau praeterintenția din dreptul francez sau al altor state [100, p. 71].

În Canada, pentru a se scăpa de lacunele în materia determinării vinovăției, a înaintat propuneri în scopul modificării C.P., textul propus conținând patru forme de vinovăție: intenția, indiferența, neglijența criminală și neglijența. În alte state, în special cele din cadrul sistemului de drept Common Law, conceptul de vinovăție și, respectiv, de răspundere penală, se prezintă sub trei forme sau regimuri: vinovăția intenționată, neintenționată și prezumată [100, p. 71].

În literatura de specialitate s-au conturat mai multe teorii asupra intenției. Între acestea amintim, teoria antijuridicității sau ilicității, teoria imoralității, teoria antisocialității.

Conform teoriei ilicității, promovată de cercetătorii G. Maggiore, L. Beling, K. Garaud, V. Manzini, la baza intenției stă conștiința ilicității faptei, adică conștiința agentului, că acționează contrar legii. Intenția vizează deci, un raport de contradicție între fapta săvârșită și lege, ea fiind incompatibilă cu buna-credință [359, p. 358].

Teoria a fost supusă criticii, arătându-se, pentru existența intenției nu este relevantă intenția violării legii, pentru că făptuitorul nu acționează în scopul de a viola legea, ci urmărește un rezultat inerent actului ilicit comis: „hoțul fură cu intenția de a poseda lucrul altuia, nu pentru a încălca legea” [359, p. 358].

Adepții teoriei imoralității, între care îl amintim pe H. Mayer [354, p.50], susțin că, esența intenției este conștiința imoralității actului.

Cercetătorul R. Pannain [359, p. 172], arată că, această concepție pornește de la premiza greșită, potrivit căreia normele dreptului ar coincide cu normele morale, ori nu toate normele morale sunt atrase, deopotrivă, de drept. Obiecția omite însă, împrejurarea că, absolut toate normele juridice au încărcătură morală, cu excepția celor cu caracter exclusiv tehnic, reduse însă ca număr.

Teoria antisocialității, susținută de E. Ferri, Fr. Berenini, D. Marsoci, identifică esența intenției cu conștiința antisocialității acțiunii, pentru existența intenției fiind suficient conștiința agentului, că lezează o relație socială pe care ar trebui să o apere. Criteriul a fost apreciat ca fiind prea rigid și sever pentru a fi luat în seamă în definirea intenției [22, p. 107].

Considerăm deci, că, cel puțin, din cauza aspectelor anterior menționate, adică sub aspectul diferențierilor constatate, nu ar fi posibilă o suprapunere a proceselor psihice ale intenției directe pe intenția indirectă. Iar problematica intenției directe și indirecte apare numai în legătură cu *rezultatul* acțiunii (inacțiunii), formele de vinovăție ca și modalitățile fiecărei forme exprimând poziția autorului în raport cu rezultatul acțiunii (inacțiunii).

Aceste referințe sau rațiuni nu se cer a fi apreciate doar de dragul unor simple dogme teoretice, ele au și o importanță practică deosebită, adică sub aspectul corectei diferențieri și al constatării imposibilității de grefare a acestor procese psihice specifice intenției.

Ca și intenția, culpa este un proces psihic, o atitudine a conștiinței agentului, la baza căreia stau o serie de procese de natură psihologică. Culpă constituie o formă aparte de legătură psihică a autorului cu fapta, caracterizată prin producerea de către agent a unui rezultat pe care nu l-a voit și pe care, cu mai multă diligență, l-ar fi putut evita [90, p. 118].

Spre deosebire de intenție, care a preocupat mai mult doctrina penală, culpa a reținut și continuă să rețină în egală măsură atenția tuturor autorilor care cercetează diferite forme ale răspunderii juridice [16, p. 166].

Cercetătoarea L. Barac [22], face o analiză completă a noțiunii de culpă. În concepția normativistă, culpa este privită ca fiind lipsită de un proces psihic real, căci rezultatul nu este dorit și prevăzut de subiect, culpa reflectând anumite carențe normative, abateri de la cerințele normei. Ori, în cazul culpei există o participare subiectivă a agentului, căci atitudinea nediligentă a agentului exprimă în realitate poziția psihică, o insuficientă atenție și capacitate de prevedere.

În altă ordine de idei, chiar în cadrul teoriei psihologice, culpa nu poate fi limitată numai la carențe ale voinței agentului în raport cu rezultatul, căci carențele voinței se extind și asupra voinței acțiunii, rezultatul nedorit fiind, în parte, produsul unei acțiuni nedorite, absorbită oarecum într-o acțiune voită. Deci, culpa relevă, nu numai carențe ale voinței, dar și ale proceselor intelective (cunoașterea și prevederea). De aceea, culpa nu poate fi explicată numai

printr-o deficiență a atenției, căci există fapte culpabile care se comit cu maximum de atenție (de exemplu, chirurgul neexperimentat care efectuează o operație complicată ce-i depășește puterile), și nici exclusiv prin neobservarea regulilor de diligență, căci o atare omisiune poate fi intenționată. Nici ideea evitabilității rezultatului nu poate fi absolutizată, căci nu orice rezultat evitabil se datorește culpei. Este nevoie să fi existat posibilitatea prevederii rezultatului [22, p. 112].

Însă, teoretic, culpa nu are o definiție unitară, care să fie unanim acceptată în toate ramurile de drept.

Astfel, în domeniul dreptului civil, T. Planiol definea culpa ca fiind „...neexecutarea unei obligații preexistente” [360, p. 215] care poate fi de natură legală, când izvorăște din lege, sau contractuală, când izvorăște din contract.

De altfel, în materie civilă, s-au conturat adevărate teorii în abordarea culpei, între care amintim teoria unității culpei și teoria dualității culpei [205, p. 136].

În teoria unității culpei, se susține că, în ambele situații se află un raport juridic preexistent: în cazul culpei contractuale, obligația preexistentă culpei, decurgând din violarea contractului, iar, în cazul culpei delictuale, obligația este de asemenea preexistentă, consistând din obligația de a nu face – așa că, culpa este generic definită ca fiind, violarea unei obligațiuni preexistente [22, p.114].

Teoria clasică a dualității culpei separă culpa contractuală de culpa delictuală, prima bazându-se pe pre existența raportului juridic și absența oricărui raport juridic în materie de culpă delictuală [22, p.114].

Prof. Gh. Antoniu [6, p.160], stabilește că culpa constituie o formă specifică de legătură psihică a autorului cu fapta, caracterizată, în accepțiunea sa cea mai generală, prin producerea de către agent a unui rezultat pe care nu l-a voit și pe care, cu mai multă diligență din partea sa (diligență care trebuia și putea fi manifestată), l-ar fi putut evita (*culpa autemesse quod cum a diligenți provideri potuerit non esse provisum*)

M. Costin [69, p. 183-189], consideră că, culpa ar rezulta din simplul fapt al cauzalității materiale.

O altă definiție este dată de R. Pannain [359, p. 383], care nu identifică noțiunea de culpă cu actul ilicit pentru care „culpa există atunci când rezultatul, deși prevăzut, nu este voit de agent și se realizează din cauza neglijenței, imprudenței, nedibăciei sau din pricina neobservării legii, regulamentelor, ordinelor sau disciplinei”.

O concepție similară o regăsim și la V. Roșca, care arată că: „culpa presupune lipsa reprezentării rezultatului acțiunii săvârșite, deși rezultatul trebuia și putea fi prevăzut”, iar culpa cu previziune constă în faptul că „...rezultatul faptei este prevăzut, însă producerea să se considere înlăturată datorită unor reprezentări greșite ale făptuitorului” [178, p. 276].

Astfel, culpa nu este o formă de proces psihic inferioară ori atenuantă a intenției (deși faptele ilicite comise din culpă se pedepsesc mai ușor decât cele comise cu intenție), ci constituie o formă specifică de proces psihic, de corelație între elementele volitive și intelective ale procesului psihic. De aceea nu s-ar putea concepe o absorbire a culpei în intenție, ca formă mai gravă; răspunderea pentru culpă trebuie întotdeauna prevăzută explicit; dacă legiuitorul nu a prevăzut anume posibilitatea ca o faptă să fie incriminată și atunci când este săvârșită din culpă, răspunderea culpoasă este exclusă și totodată, nu va exista nici un fel de răspundere penală a făptuitorului [6, p.160].

Acțiunea culpoasă implică atât o manifestare exterioară a agentului care, prin nerespectarea unor reguli de diligență, determină, fără voia sa, producerea unor rezultate periculoase, cât și o anumită implicare a proceselor intelective, individuale. Actul nonvoit al agentului trebuie să reflecte și o anumită poziție a subiectului pe planul *cunoașterii* realităților înconjurătoare și a *prevederii* rezultatului, poziții care explică de ce acțiunea și rezultatul voit de subiect au condus la o acțiune și la un rezultat ilicit nonvoite de acesta [6, p. 168].

Ca fenomen juridic, culpa este consacrată în legislația R. Moldova, atât de C.P, cât și de C. Civ. În alte legislații o definiție legală a culpei este rar întâlnită.

Astfel, art. 18 din C.P. al R. Moldova prevede că imprudența poate fi definită ca o formă de vinovăție ce se caracterizează prin aceea că făptuitorul prevede rezultatul faptei sale pe care însă nu-l acceptă, ci socotește fără temei că acesta nu se va produce sau nu prevede deloc rezultatul faptei, deși putea și trebuia să-l prevadă. Potrivit art. 1398 din C.Civ. al R.Moldova, delictul civil constă în faptă omului contrară legii și culpabilă, prin care se cauzează altuia un prejudiciu.

Cercetând definiția legală a culpei, dată în textele citate, constatăm că, în esență, conținutul acestui termen este identic în dreptul penal și civil, fiind interpretat ca: imprudență, neglijență, nesocotință etc. [16, p. 166].

Prof. D. Baltag consideră că această constatare nu trebuie însă să ne ducă la concluzia că între culpa penală și cea civilă nu există unele diferențieri. Ele se deosebesc, înainte de toate, prin sfera pe care o acoperă. După cum precizează M. N. Costin, „dacă în penal culpa există numai atunci când un rezultat infracțional se produce fără ca autorul faptului ilicit, care l-a generat să fi intenționat acest lucru, în civil, prin noțiunea de culpă se desemnează în mod frecvent și noțiunea de intenție ilicită, făcându-se distincție între culpa neintenționat - culpa propriu-zisă și culpa intențională. Pe de altă parte, dacă în dreptul civil este considerată culpă chiar și cea mai neînsemnată neglijență sau greșeală, care antrenează cauzarea unui prejudiciu, în dreptul penal, în schimb, pentru ca să existe culpă e necesar că neglijența sau imprudența etc. Să fi fost de așa natură încât să producă consecințele negative incriminate prin lege [69, p. 183].

În doctrina juridică există mai multe opinii în ce privește modalitățile culpei, ca formă a vinovăției. Gh. Mihai [136, p. 241] deosebește două modalități principale ale culpei: culpă cu

prevvedere, ce include ușurința, temeritatea, imprudența, și culpă simplă, ce cuprinde greșeala, neglijența, neatenția, imprudența. Într-o altă opinie, culpa poate fi cu previziune (imprudență) și fără previziune (neglijență) [207, p. 547]. În doctrina rusă sunt studiate două modalități: imprudența (ușurința) și neglijența [286, p. 520]. Cercetătoarea L. Barac consideră că principalele modalități ale culpei sunt: imprudența, neglijența, inabilitatea sau nepriceperea, neatenția [22, p. 115].

În lipsa unor precizări în textele de lege și a unui punct de vedere unitar în doctrina juridică asupra acestei probleme, prof. D. Baltag [16, p. 167] consideră că principalele modalități ale culpei sunt: imprudența (ușurința), neglijența și inabilitatea (nepriceperea).

Culpa prin imprudență (ușurința) este atunci când autorul faptei ilicite a prevăzut rezultatul posibil al faptei sale, nu a acceptat însă acest rezultat și nici nu l-a dorit, sperând în mod ușuratic că el nu se va produce. În concepția teoretică al lui R. Pannain, imprudența implică ca agentul să acționeze "... fără precauțiile pe care experiența comună de viață ne recomandă să le adoptăm în îndeplinirea anumitor acte și în întrebuințarea anumitor lucruri, înseamnă a acționa cu nesocotință, în contradicție cu normele de prudență" [359, p. 394-395]. În această formulare, imprudența apare ca o lipsă de diligență; a fi imprudent înseamnă a fi lipsit de diligența pe care legea o pretinde din partea tuturor acelorora cărora li se adresează. În ce privește limitele diligenței, în doctrina se face deosebire între persoane obișnuite - nepregătite într-un domeniu de activitate și profesioniști cărora li se cere o diligență specială, un maximum de prudență și precauțiune, întrucât cunoștințele lor tehnice le permit să prevadă și să ia măsurile corespunzătoare pentru a nu se produce rezultatul vătămător. Profesioniștilor li se poate imputa o imprudență atunci când nu se respectă regulile generale ale exercițiului profesiei – sau ale specialității în care lucrează [207, p. 548].

Culpa prin neglijență. Neglijența constă în „...omiterea luării precauțiilor cerute de îndeplinirea unei obligații de care este ținut agentul” [362, p. 214]. Deci, neglijența se realizează numai în legătură cu îndeplinirea unor acte pozitive pe care o persoană avea datoria să le efectueze.

Din definiția adoptată de lege pentru această modalitate a culpei rezultă următoarele condiții:

- Făptuitorul să nu fi prevăzut rezultatul acțiunii;
- Făptuitorul să fi avut obligația și posibilitatea de a prevedea, așa cum este cazul în care este uitat aragazul deschis, iar în urma unei puternice emanații de gaze se produce o explozie soldată cu pierderi de vieți omenești și cu importante pagube materiale [16, p. 167].

Caracteristic neglijenței este că agentul acționează având o cunoaștere suficient de profundă a condițiilor în care se desfășoară acțiunea și, implicit, a regulilor de diligență specifice domeniului. Agentul nici nu face un efort rațional ai mare spre a-și da seama de elementele periculoase ale acțiunii, nu acordă atenția necesară faptelor corelative ale celorlalte persoane, nu

face asocierile necesare între fenomenele din jurul său, spre a fi în măsură să evalueze corect pericolul pe care-l creează acțiunea și riscul intolerabil pe care și-l asumă. Aceste insuficiențe ale procesului de cunoaștere îl împiedică pe agent să evite ca acțiunea voită de el să evolueze, și să se transforme într-o acțiune nonvoită, iar rezultatul voit să degenereze într-unul nonvoit [6, p.170]

Culpa sub forma nepriceperii sau inabilității. Ele constau în inaptitudinea agentului de a exercita corect o profesiune sau activitate care presupune cunoașterea unor principii, reguli, procedee tehnice, o anumită abilitate profesională, un anumit nivel de cunoștințe de specialitate, în întrebuintarea unor mijloace adecvate activității, specialității respective. În cazul intenției, agentul pretinde că n-a văzut sau n-a înțeles ceea ce, în mod normal, putea și trebuia să vadă sau să înțeleagă [16, p. 93].

Nu este exonerat de răspundere și acela care nu s-a străduit să vadă sau să înțeleagă împrejurările pe care în mod normal trebuia să le înțeleagă. El se afla în culpă atunci când neînțelegerea unor împrejurări ce au condus la săvârșirea faptei ilicite se datorează lipsei de atenție din partea autorului [16, p. 168].

Pe lângă modalitățile de culpă examinate, în doctrină și în practica judiciară se cunosc și alte diferențieri ale culpei. Aceste diferențieri nu sunt în realitate decât diferite ipostaze în care se pot afla culpa – imprudență și neglijență.

Astfel, se distinge între culpa *in agendo*, când ușurința sau neglijența se referă la fapte constând dintr-o acțiune, și culpa *in omittendo*, când se referă la fapte din culpă constând dintr-o inacțiune; *culpa generică*, atunci când agentul se comportă ușuratic sau neglijent în raport cu activitățile obișnuite, nerespectând regulile comune de diligentă menite să prevină rezultatele periculoase și *culpa specifică* (profesională), atunci când presupune încălcarea regulilor de diligentă dintr-un domeniu specializat în raport cu care sunt necesare cunoștințe de specialitate din partea agentului. Culpă se mai poate înfățișa sub forma *nedibăciei*, adică a lipsei de abilitate profesională, de pregătire, de experiență; a *nebăgării de seamă*, adică a lipsei de atenție; a *indiferenței* (nepăsare). De asemenea, mai poate fi culpă *directă*, când se referă la o acțiune comisă chiar de agent, sau *indirectă*, când se referă la o acțiune săvârșită de agent prin intermediul altei persoane [6, p. 175].

Se pune, însă, problema criteriului de stabilire a vinovăției, în cazul culpei. Cum se va stabili că autorul faptei a socotit fără temei că rezultatul prejudiciabil nu se va produce, în cazul culpei cu prevedere? În ce mod se va constata că autorul n-a prevăzut rezultatul faptei prejudiciabile, deși trebuia și putea să-l prevadă, în cazul culpei fără prevedere? În acest domeniu s-au înfruntat două concepții. O concepție subiectivă – care militează pentru un criteriu subiectiv de apreciere. O concepție obiectivă – care promovează un criteriu obiectiv [94, p.186-199].

Concepția subiectivă consideră că imprudența și neglijența trebuie apreciate concret și subiectiv, pornindu-se de la însușirile și capacitățile individuale ale autorului faptei, ținându-se seama de vârstă, sex, temperament, caracter, însușirile fizice și psihice ale acestuia. Autorul este în culpă, dacă se poate deduce vinovăția lui raportat la conduita sa obișnuită.

De esența criteriului este faptul că vinovăția făptuitorului se stabilește în funcție de un model de comportament abstract, adică prin comparație cu diligența și prudența de care ar fi dat dovadă un tip uman abstract, stabilit ca etalon de comportament, în situația dată [176, p.135].

Unii autori au susținut că tipul abstract de comportament care trebuie luat ca bază de referință este *bonus pater familias*, adică omul cu capacitate medie, bunul proprietar, omul normal, prudent și disciplinat, rațional [177, p.77-78; 353, p. 324-325].

Din punctul nostru de vedere aceste două concepții nu pot fi aplicate decât împreună. Orice om nu poate fi judecat în abstract în dependență de necesitatea facilitării proceselor de luare a deciziilor. Ființa umană trebuie să simtă că s-a făcut dreptate. Iar acest sentiment poate fi oferit doar acolo unde justiția va ține seama de toate circumstanțele concrete ale fiecărei situații în parte. Cel ce ia decizii trebuie să fie ținut obligația de apreciere a faptelor, dar nu de necesitatea de a da soluții în funcție de anumite prezumții fie ele bazate chiar și pe construcții teoretice solide.

În continuare se va trece în revistă și o analiză privind formele vinovăției în unele ramuri ale drept.

Pentru prima dată vinovăția sub forma intenției și imprudenței a apărut în teoria dreptului penal sovietic în anul 1952. În acea perioadă se preciza că numai în caz dacă este clarificată intenția sau imprudența persoanei, care a comis o faptă social-periculoasă, i se poate aplica o pedeapsă penală. Se notifica totodată, că stabilirea laturii subiective a acțiunii infractorului este o condiție obligatorie pentru calificarea justă a infracțiunii. A. A. Tranin a propus ca vinovăția să fie considerată nu numai un element al infracțiunii, ci și o bază subiectivă a răspunderii penale [310, p. 112]. Astfel, în 1958, făcându-se bilanțul dezvoltării legislației penale sovietice privind definirea vinovăției, s-a apreciat că va fi trasă la răspundere penală și pedepsită numai persoana vinovată de săvârșirea infracțiunii, adică persoana care a comis în mod intenționat sau din imprudență o faptă social periculoasă, prevăzută de legea penală. Cu alte cuvinte este vorba de persoana care este responsabilă de acțiunile sale și de consecințele care apar. În fapt este prezumată și existența unei relevanțe sociale și juridice pentru individ [96, p. 8].

Astfel, pentru dreptul penal, forma vinovăției are o importanță crucială. Conform art. 6 al C.P., *persoana este supusă răspunderii penale și pedepsei penale numai pentru fapte săvârșite cu vinovăție. Răspunderii penale și pedepsei penale este supusă numai persoana care a săvârșit cu intenție sau din imprudență o faptă prevăzută de legea penală.*

Conform art. 17 Cod penal, *se consideră că infracțiunea a fost săvârșită cu intenție dacă persoana care a săvârșit-o își dădea seama de caracterul prejudiciabil al acțiunii sau inacțiunii sale, a prevăzut urmările ei prejudiciabile, le-a dorit sau admitea, în mod conștient, survenirea acestor urmări.*

De asemenea, în temeiul art. 18 C.P., *se consideră că infracțiunea a fost săvârșită din imprudență dacă persoana care a săvârșit-o își dădea seama de caracterul prejudiciabil al acțiunii sau inacțiunii sale, a prevăzut urmările ei prejudiciabile, dar considera în mod ușuratic că ele vor putea fi evitate ori nu își dădea seama de caracterul prejudiciabil al acțiunii sau inacțiunii sale, nu a prevăzut posibilitatea survenirii urmărilor ei prejudiciabile, deși trebuia și putea să le prevadă.*

Din aceste norme ale Codului penal însă nu putem deduce că întinderea răspunderii depinde de forma vinovăției. Un prim indiciu că întinderea răspunderii penale depinde de forma vinovăției ne este dat de art. 16 alin. (5) Cod penal care remarcă: *Infracțiuni deosebit de grave se consideră infracțiunile săvârșite cu intenție pentru care legea penală prevede pedeapsa maximă cu închisoare pe un termen ce depășește 12 ani.*

De faptul că forma vinovăției este importantă pentru determinarea întinderii răspunderii penale aflăm doar după analiza concretă a componentelor de infracțiuni incriminate de Codul penal. Astfel, aflăm că o serie de infracțiuni pot fi comise doar cu intenție, altele doar din imprudență și a treia categorie de infracțiuni pot fi comise atât intenționat cât și din imprudență (praeterintenția sau intenție depășită).

Discuțiile doctrinare asupra noțiunii de intenție depășită au făcut să apară în majoritatea legislațiilor penale moderne reglementarea acesteia. Astfel C.P. al R. Moldova, al Federației Ruse, sau cel Italian reglementează expres această instituție spre deosebire de legea franceză, germană și până nu demult și legea română, care nu le consacră într-un mod expres [132, p.236].

De apreciat însă ar fi faptul că deja Titlul II din Partea generală a C.P. român din 28 iunie 2004 la art. 20 intitulat „Vinovăția” se menționează: „Fapta prevăzută de legea penală care prezintă pericol social este săvârșită cu vinovăție când este comisă cu intenție, din culpă sau cu intenție depășită”, iar la alineatul al (4) al aceluiași articol se menționează: „Există intenție depășită când rezultatul mai grav produs printr-o acțiune sau inacțiune intenționată se datorează culpei făptuitorului.”

De altfel și C.P. al Federației Ruse din 1997 stabilește praeterintenția la articolul 27.

În legislația penală a R. Moldova această formă a vinovăției în C.P. din 12 iunie 2003 constituie o simplă traducere a articolului 27 din Codul penal al Federației Ruse din 1997. Aceasta este reglementată în partea generală la Capitolul II „Infracțiunea”, și care este denumită vinovăția cu două forme și care se definește în articolul 19 în felul următor: „Infracțiunea săvârșită cu două forme de vinovăție” unde se prevede: „Dacă drept rezultat al săvârșirii cu

intenție a infracțiunii se produc urmări mai grave care conform legii, atrag înăsprirea pedepsei penale și care nu erau cuprinse în intenția făptuitorului, răspunderea penală pentru atare urmări survine numai dacă, persoana a prevăzut urmările prejudiciabile dar considera în mod ușuratic că ele vor putea fi evitate, sau dacă, persoana nu a prevăzut posibilitatea survenirii acestor urmări deși putea și trebuia să le prevadă. În consecință această infracțiune se consideră una intenționată”.

Îmbinarea celor două forme ale vinovăției nu transformă infracțiunea în una intenționat-imprudentă. Infracțiunea comisă cu vinovăție dublă este caracterizată de următoarele trăsături:

- prezența a două consecințe ca rezultat al săvârșirii unei infracțiuni;
- îmbinarea diferitelor forme ale vinovăției față de aceste două consecințe;
- poate fi imprudentă doar față de semnele calificante ale faptei;
- infracțiunile săvârșite cu vinovăție dublă sunt atribuite de legiuitor la cele intenționate

[104, p.16].

Includerea în Codul penal a unei norme, referitoare la infracțiunile comise cu vinovăție dublă, are o mare importanță pentru calificarea corectă a unor fapte social periculoase, fiindcă ne permite să facem o delimitare clară între infracțiunile intenționate și cele săvârșite din imprudență.

Dar, stabilirea corectă și exactă a conținutului proceselor psihice ale praeterintenției sau ale intenției depășite prezintă o deosebită importanță teoretică și practică la delimitarea infracțiunii de vătămare corporală gravă (art.151 alin.(1) C.P. R.Moldova), prin care s-a pus în primejdie viața victimei (*modalitate pe care o apreciem ca fiind posibilă să se realizeze în forma vinovăției praeterintenționate*), de infracțiunea de tentativă la omor. Or, sancționarea lor în dreptul penal este substanțial diferită, întrucât producerea vătămarilor corporale grave, chiar realizate într-o formă consumată, oricum se pedepsește într-un mod mai blând decât tentativa la omor simplu cu intenție eventual [24, p.195].

În același context, e de menționat faptul că în cazul acestei forme a vinovăției praeterintenționate față de primul rezultat poate fi vorba atât despre o *intenție premeditată*, cât și despre una *provocată* față de primul rezultat infracțional care se dorește a fi provocat. În acest sens apreciem ca corectă remarcă asupra faptului că provocarea nu poate schimba conținutul intenției și forma acesteia, pe cale de consecință, nici încadrarea juridică a faptei. De exemplu, s-ar putea susține că, deși a lovit cu putere victima cu un cuțit în regiunea umărului, inculpatul, care se afla sub stăpânirea unei puternice emoții produse de actul provocator, nu și-a dat seama, din această cauză, că s-ar putea produce ca rezultat moartea victimei; deci, fapta săvârșită nu constituie infracțiunea de omor, ci infracțiunea de vătămare corporală intenționată gravă ce a cauzat moartea victimei. Într-o altă stare de fapt s-au tras concluzii similare, când s-a constatat că inculpatul, fiind sub influența alcoolului, într-o izbucnire de moment, a aruncat un taburet în

direcția patului unde se aflau două fiice ale sale. Picioarul metalic al taburetului a lovit una din fiice în cap, cauzându-i moartea. Inculpatul a aruncat taburetul de la o distanță mică, el nu l-a orientat spre capul victimei și nici nu a avut o țință anume, doar întâmplarea a făcut ca acesta să lovească în cap. Fapta lui a fost calificată, corect, ca vătămare corporală gravă care a provocat decesul victimei (art.151 alin.(4) C. P. R.Moldova) [129, p.41-42].

În ceea ce privește dreptul civil, există o unanimitate de opinii că răspunderea intervine doar pentru faptele comise cu vinovăție.

Conform legii civile, *cel care acționează față de altul în mod ilicit, cu vinovăție este obligat să repare prejudiciul patrimonial, iar în cazurile prevăzute de lege, și prejudiciul moral cauzat prin acțiune sau omisiune* (art. 1398 alin. (1) C. civ.). Pornind de la această prevedere legală, forma vinovăției nu influențează în niciun fel întinderea răspunderii civile.

Totuși, forma vinovăției civile are importanță chiar și pentru dreptul civil. Astfel, prejudiciul cauzat din intenția părții vătămate nu se repară (art. 1417 alin. (1) C. civ.). Înțelegem că această prevedere legală are în vedere doar faptele comise cu intenție de către partea vătămată, fie direct fie indirect, faptele comise din imprudență nefiind acoperite de normă legală. Altfel, legiuitorul ar fi utilizat termenul de vinovăție.

Această interpretare reiese din următoarea prevedere legală care stabilește că *dacă culpa gravă a persoanei vătămate a contribuit la producerea prejudiciului sau la agravarea lui, despăgubirea se reduce potrivit gradului de vinovăție a persoanei vătămate* (art. 1417 alin. (2) C. civ.).

Totuși, ar fi greșit să afirmăm că forma vinovăției nu interesează deloc atunci când vine vorba de persoana ce a comis prejudiciul. Astfel, aflăm că întinderea compensației morale atribuite victimei prejudiciului depinde și de gradul de vinovăției al autorului prejudiciului. Prin urmare, în astfel de cazuri, preocuparea judecătorului nu va consta doar în stabilirea existenței vinovăției în persoana autorului dar și a formelor vinovăției prin care a fost comisă fapta ilegală.

Interesant este că în dreptul civil părțile raportului juridic pot să excludă din domeniul răspunderii anumite forme ale vinovăției. Or, conform prevederilor art. 603 alin. (2) C. civ., *este nulă orice stipulație care îl eliberează anticipat pe debitor de răspundere în caz de dol sau **culpa gravă***. Prin urmare, trebuie să înțelegem că părțile unui contract pot prevedea că este exclusă răspunderea pentru cazul în care un eventual prejudiciu se va produce din neglijență. Dificultatea aplicării normei citate constă în faptul că legiuitorul nu stabilește ce înseamnă culpă gravă. Din acest punct de vedere ar fi utilă o definiție legală a expresiei culpă gravă.

Mai mult, ar trebui să remarcăm că legiuitorul recidivează în utilizarea unor noțiuni neacoperite legal. Astfel, dacă în norma citată mai sus se operează cu termenul de culpă gravă, într-un alt articol găsim termenul de vinovăției gravă. Este vorba de normă legală care stabilește cazurile de nulitate ale clauzelor standard – art. 719 lit. g) C. civ.: clauza prin care se exclude

răspunderea în cazul vătămării integrității corporale, al altei vătămări a sănătății și al **vinovăției grave**.

Nu este clar dacă respectiva normă se referă la orice formă gravă a vinovăției sau doar la culpa gravă. Interpretarea literală a normei ne-ar putea duce la concluzia că se are în vedere orice formă a vinovăției, adică atât a intenției, cât și a imprudenței.

Totuși, logica elementară ne impune să conchidem că o faptă comisă cu intenție deja constituie o vinovăție gravă, dacă e să utilizăm terminologia legală.

Rămânând pe același teren, trebuie să spunem că problema formelor vinovăției se complică atunci când vine vorba de **răspunderea persoanelor juridice**. Fiind o entitate ideală, înțelegem că o persoană juridică nu are procese psihice conștient volitive proprii. Totodată, legislația nu face nicio diferențiere între formele de vinovăție ale persoanei fizice și cele ale persoanei juridice. De aici și dificultatea teoretică în abordarea problemei.

Răspunderea penală a persoanei juridice a dobândit în Europa o nouă dimensiune mai ales după Congresul internațional de drept penal comparat care s-a desfășurat la Budapesta în anul 1978, precum și ca urmare a dezbaterilor consacrate în special criminalității economico-financiare sau concurențiale.

Plecând de la Recomandarea R(88) din 20 octombrie 1988 a Comitetului de Miniștri al Consiliului Europei prin care statele au fost invitate să admită răspunderea penală a persoanelor juridice, mai multe state, printre care și Republica Moldova, au decis reglementarea acestei instituții [156].

Pentru țara noastră, persoana juridică a devenit subiect al răspunderii penale odată cu adoptarea C.P. la 18 aprilie 2002, în vigoare din 12 iunie 2003.

Inițial, odată cu adoptarea noului C.P., doar persoana juridică care desfășura activitate de întreprinzător putea fi pasibilă de răspundere penală pentru comiterea unei infracțiuni (spre exemplu, societățile cu răspundere limitată, societățile pe acțiuni). Respectiv, persoanele juridice care nu desfășurau activitate de întreprinzător (de exemplu, fundațiile, asociațiile obștești) nu puteau figura în calitate de subiect al infracțiunii. Acest lucru nu excludea, însă, posibilitatea antrenării răspunderii penale a persoanei fizice pentru comiterea infracțiunii. De exemplu, pentru săvârșirea faptei de spălare a banilor, de către o asociație obștească, responsabil se făcea doar persoana fizică care a comis nemijlocit fapta de spălare a banilor, prin intermediul asociației, nu și asociația. Deseori, se întâmpla ca o persoană juridică necomercială să comită o infracțiune și trasă la răspundere penală să fie doar persoana fizică, ca în cele din urmă, persoana juridică necomercială, prin intermediul căreia a fost comisă infracțiunea, să rămână intactă. Nefiind supusă vreunei pedepse penale, aceasta activa în continuare, fără probleme.

Această soluție legislativă este una logică din moment ce recunoști că o entitate morală este responsabilă pentru propriile acțiuni. Mai mult, nu poți să recunoști că responsabilitatea penală

poate să intervină pentru comercianți în timp ce pentru necomercianți această responsabilitate să fie exclusă. Deci, cel puțin din punct de vedere teoretic, o asemenea abordare a fost total greșită.

De menționat că acum foarte mulți doctrinari recunosc că persoana juridică reprezintă o realitate juridică incontestabilă, o entitate dotată cu voință și conștiință proprie. Dar, în doctrină s-au consolidat de-a lungul timpului două teorii opuse, și anume: una afirmativă sau realistă, în care se susține necesitatea recunoașterii persoanei juridice ca fiind subiect al dreptului penal. Argumentele acestei teorii se bazează pe noile realități sociale și pe creșterea ratei criminalității în rândul persoanelor juridice. Conform acestei teorii, persoana juridică reprezintă o forță socială ce se poate manifesta și prin comiterea de infracțiuni, aceste acte ilicite se comit fiind consimțite de toți membrii colectivității sau cel puțin cu voința organului de conducere. Teza cealaltă, și anume – cea negativă, presupune că persoana juridică nu poate fi subiect activ al unei infracțiuni și se bazează pe teoria ficțiunii, potrivit căreia persoanele juridice nu au o existență proprie, ci sunt o creație a persoanei fizice bazată pe niște norme legale, deci ele nu pot săvârși infracțiuni. Unele dintre argumentele acestei teorii sunt: persoana juridică nu poate gândi și avea intenție, intenție au persoanele ce o compun; la fel, nu se poate concepe că o sancțiune penală să o suporte întreaga colectivitate, atunci când o parte din membrii săi sunt nevinovați, pentru că nu au fost consultați și nu au participat la săvârșirea infracțiunii. Conform principiului individualizării răspunderii penale, o persoană nu poate fi supusă de două ori urmăririi penale și pedepsei penale pentru una și aceeași faptă, dar, în cazul nostru, fondatorul persoanei juridice va fi tras la răspundere penală ca persoană fizică, însă va suporta și sancțiunile pentru persoana juridică ce este în proprietatea sa. Deci, după cum prevede această teorie, persoana juridică nu poate fi subiect al infracțiunii, pentru că nu are voință, iar intenția este cea a persoanei fizice [39, p.77-80].

Ca și în cazul persoanei fizice și la persoana juridică nu se poate ajunge la săvârșirea unei infracțiuni fără stabilirea legăturii psihice între persoana juridică și infracțiunea săvârșită. Legea nu face nici un fel de referire la condițiile subiective ale acestei răspunderi. Astfel urmează că stabilirea imputației sau a culpabilității să se facă pe baza principiilor generale a dreptului penal.

Unul dintre aceste principii este acela că vinovăția persoanelor juridice nu se poate confunda cu aceea a persoanei fizice care a săvârșit infracțiunea sau faptul că infracțiunea săvârșită de persoana fizică sub forma de vinovăție stabilită de legea penală nu induce neapărat și răspunderea persoanei juridice. Însă fără existența unei infracțiuni săvârșite de persoana fizică nu se poate vorbi nicicând de răspunderea penală a persoanei juridice.

Un alt principiu aplicabil în materie este acela că vinovăția persoanei juridice nu poate fi determinată prin aplicarea mecanică a dispozițiilor din C.P. privind vinovăția și formele acesteia.

Imputabilitatea subiectivă sau culpabilitatea poate fi definită ca fiind atitudinea psihică a persoanei juridice, care prin organul său individual sau colectiv de conducere, a cunoscut sau

încurajat sau numai a încuviințat săvârșirea cu intenție, de către persoana fizică a infracțiunii legate de obiectul său de activitate. În cazul infracțiunilor din culpă, atitudinea persoanei juridice este culpabilă atunci când se constată în sarcina ei lipsă de supraveghere sau de control care a făcut posibilă săvârșirea acelei infracțiuni [38, p.126]. Trebuie să fie examinat mecanismul de formare a voinței proprii a persoanei juridice și de funcționare a procesului decizional din cadrul acesteia, precum și dacă persoana juridică în discuție a cunoscut în mod real, a voit, a încurajat sau încuviințat săvârșirea unei infracțiuni ori dacă aceasta a fost comisă împotriva voinței persoanei juridice și cu excluderea oricărei culpe.

În cazul în care nu poate fi identificată persoana fizică răspunzătoare, însă persoana juridică a fost recunoscută culpabilă de comiterea faptei incriminate de C.P., răspunderea penală va reveni exclusiv persoanei juridice.

În urma acestor analize și opinii în contradictoriu, putem deduce funcțiile vinovăției în drept:

1. Din punct de vedere ideologic, vinovăția este ideea care justifică (legitimează) constrângerea de stat în cazurile respective, oferă echitabilitate și proporționalitate funcției punitive a dreptului, punând forța influenței punitive în funcție de forma și gradul de vinovăție.

2. Vinovăția este unul dintre principalele elemente ale componenței infracțiunii, condiția și principiul răspunderii juridice și a pedepsei, împiedică tragerea nediferențiată la răspundere juridică a oricăror subiecți care au cauzat daune. Vinovăția este un criteriu de individualizare a pedepsei.

3. Când viața umană și libertatea individului au dobândit cea mai mare valoare, instituția de vinovăție lucrează pentru a crește importanța individului, pentru a exclude oricare tragere arbitrară la răspundere juridică, ceea ce este imposibil de realizat fără o evaluare adecvată a atitudinii persoanei față de actul comis.

Concluzionând, putem afirma cu certitudine că, lipsa de unanimitate în opiniile pe care o ridică problema vinovăției nu contribuie la slăbirea interesului științific față de ea, ci doar îl intensifică. Prin urmare, având în vedere cele relatate mai sus, studiul nostru al aspectelor teoretice de vinovăție pare justificat și oportun.

2.4. Concluzii la capitolul 2

Urmărind calea istorică a apariției, formării și dezvoltării conceptului de vinovăție, cercetând concepțiile de vinovăție în teologie, filozofie, psihologie și jurisprudență, în acest capitol, ne permitem formularea următoarelor concluzii, relative la abordarea teoretico-științifică și identificarea conceptului de vinovăție:

1. Istoria formării și dezvoltării institutului vinovăției în drept este determinată de procesul evoluției principiilor răspunderii individuale și vinovate.
2. Odată cu dezvoltarea societății încet, dar sigur s-a desfășurat procesul de autonomie a individului și creșterea valorii sale, ceea ce a condus în mod inevitabil la trecerea de la răspunderea colectivă la cea individuală și, în consecință, studierea detaliată a vinovăției a devenit o condiție necesară și obligatorie pentru impunerea răspunderii juridice.
3. În ciuda faptului că vinovăția este un concept juridic, este imposibil de a dezvălui conținutul său numai prin utilizarea metodelor juridice. Vinovăția omului și problemele de vinovăție demult fac obiectul discuțiilor în tratatele teologice și filosofice, tratatele în domeniul psihologiei și psihoanalizei.
4. În teologie se vorbește despre păcat, efecte ale păcatului și legătura acestora cu vinovăția. Unul dintre motivele pentru care acest subiect părea atât de confuz consta în absența câtorva simple definiții. Se pare că nu se spune nimic despre deosebirea dintre păcatul în sine și vinovăția persoanei.
5. Ideea despre cauza divină a apariției conceptului de vinovăție ca evaluare a păcatului existenței ulterioare (concepție filosofică), odată cu dezvoltarea gândirii filosofice este susținută prin confruntarea cu voința umană (morală) individuală a persoanei și își găsește suportul în dualismul manifestării sale. Dualismul în înțelegerea esenței vinei (vinovăției) conduce concepțiile filozofice la concluzia despre necesitatea evaluării morale (sociale) universale a laturii empirice a actului uman și a elementului inteligibil (volitiv, liber, conștient, interior).
6. În știința psihologică modernă vinovăția este examinată, în primul rând, ca un sentiment care apare după comiterea actului. Astfel, am dedus, că noțiunea juridică de vinovăție, dată din punct de vedere al conceptului psihologic al vinovăției dominant în știință, nu este în concordanță totală cu conceptul de vinovăție în psihologie.
7. În componența condițiilor răspunderii juridice pot fi incluse următoarele dintre ele: *conduita sau fapta ilicită; rezultatul dăunător al acestei conduite; legătura causală dintre conduita ilicită și rezultatul socialmente dăunător; vinovăția autorului faptei ilicite;*
8. Vinovăția, este condiție a răspunderii juridice, este o condiție distinctă și esențială a răspunderii cu un caracter de sine stătător și precis determinat. Potrivit principiului răspunderii doar pentru faptele comise cu vinovăție, orice subiect de drept poate fi sancționat numai atunci când este vinovat și numai în limitele vinovăției sale.
9. Din perspectiva configurării construcției teoretice a vinovăției în drept, am identificat, printr-un studiu a doctrinei juridice și a cadrului normativ, următoarele elemente de bază ale vinovăției (*esența, conținutul și forma*) și relațiile dintre ele.
10. Esența vinovăției este ansamblul celor mai durabile proprietăți care caracterizează acest fenomen. Esența este strâns legată de scopul social al institutului de vinovăție

11. Vinovăția ar trebui să fie examinată în unitatea de formă și conținut, fiindcă conținutul vinovăției este de neconceput în afara unei forme fixe, iar forma, la rândul ei, nu are nicio valoare dacă nu este forma conținutului.
12. Vinovăția are un conținut psihologic. Altfel spus conținutul vinovăției este determinat de cumulul dintre conștiință și voință, precum și de corelația dintre acestea. Prin urmare, putem spune că conținutul vinovăției este elementul care precede sau însoțește exteriorizarea actului ilegal.
13. Formă a vinovăției este modalitatea prin care se manifestă conținutul acesteia. Altfel spus, forma vinovăției este exteriorizarea modului de percepere de către autor a faptei comise și a consecințelor acesteia.
14. Diferențierea formelor de vinovăție permite organului de aplicare a dreptului, stabilirea gradului de vinovăție, aspect relevant în determinarea felului sau limitelor răspunderii juridice.
15. Cercetând abordările existente în doctrina contemporană privind esența, conținutul și formele vinovăției, raportat la faptul că definiția vinovăției juridice trebuie să reflecte caracterele sau trăsăturile specifice doar ei, ne-au ajutat în formularea unei definiții proprii a vinovăției în Teoria generală a dreptului. Astfel, pledăm pentru următoarea definiție: **Vinovăția poate fi definită ca un ansamblu de procese psihice ale persoanei responsabile, care sunt anterioare și concomitente cu săvârșirea faptei, sub formă de intenție și imprudență, față de fapta sa ilicită, care prezintă un grad de pericol social și consecințele sale, în care se manifestă atitudinea negativă subiectivă a ei față de valorile societății.**
16. În prezentul capitol al studiului doctoral, am tins la elaborarea instrumentarului de identificare a categoriei de vinovăție în drept, a modalității de realizare structurală a acesteea, de natură să contribuie la clarificarea pentru teoreticienii și practicienii din domeniul dreptului a esenței, conținutului și formelor vinovăției, orientând utilizarea și valorificarea lor în Teoria generală a dreptului, dar și în ramurile de drept.
17. Identificarea tuturor caracteristicilor definitorii ale vinovăției ne-a condus la determinarea locului și rolului vinovăției în sistemul condițiilor subiective ale răspunderii juridice, argumentându-se reconsiderarea vinovăției, condiție a răspunderii juridice.
18. Tratarea diferitelor modalități de interpretare a noțiunii de „vinovăție” este esențială întrucât doar astfel putem identifica acele abordări care corespund într-o mai mare măsură misiunii de a evidenția rolul vinovăției în realitatea juridică a societății. Putem afirma că variantele de interpretare și înțelegere a vinovăției, anterior expuse, nu se exclud ci, dimpotrivă, se completează reciproc reprezentând un moment esențial în încercarea de cunoaștere a acestui fenomen complex.

3. MODALITĂȚI DE MANIFESTARE A VINOVĂȚIEI ÎN SISTEMUL DE DREPT CONTEMPORAN

3.1. Particularitățile vinovăției în dreptul constituțional

În literatura de specialitate se menționează că „orice ramură a dreptului nu poate funcționa normal fără a avea o formă specifică de răspundere juridică (o instituție proprie a răspunderii juridice)” [271, p.21]. Nu este exclusă o asemenea instituție nici pentru dreptul constituțional. Mai mult decât atât, se consideră că fără recunoașterea răspunderii constituționale ca formă distinctă a răspunderii juridice este imposibilă funcționarea normală a Constituției, crearea unui mecanism eficient de protecție a ei [287, p.20]. Dificultatea, în mare parte, rezidă în faptul că textul constituțional (în multe țări, de exemplu, R. Moldova, România, Federația Rusă etc.) nu prevede o asemenea formă de răspundere. În același timp, specificul dreptului constituțional de a fi format în marea sa parte din norme juridice cărora le lipsește sancțiunea, determină mulți autori în domeniu să considere răspunderea autorităților supreme în stat, reglementată de Constituție, doar ca o răspundere politică [66, p. 4].

Prin urmare, e deosebit de important să delimităm răspunderea constituțională de cea politică.

Potrivit lui V.A. Vinogradov, în virtutea faptului că dreptul constituțional reglementează, în principal, relațiile politice, răspunderea constituțională are un conținut politic, iar măsurile ei - caracter politic [224 p.3]. În viziunea lui Gh. Costachi și O. Arseni, cu care suntem de acord, o asemenea trăsătură nu trebuie absolutizată și generalizată, întrucât răspunderea constituțională se apropie mult de răspunderea politică în ceea ce privește subiecții, temeiurile survenirii ei, consecințele negative etc., dar nu se identifică cu ea. Distincția constă în faptul că răspunderii politice nu-i sunt proprii trăsăturile răspunderii juridice, care intervin în cazurile de încălcare a normelor juridice. În schimb, răspunderea constituțională, fiind o formă a răspunderii juridice, dispune de trăsături caracteristice acesteia [66, p.4].

În studiile de specialitate, abordarea trăsăturilor răspunderii constituționale a generat o polarizare de opinii. Astfel, pentru început se poate de menționat, că în doctrina juridică autohtonă, actualmente, nu este configurată concepția răspunderii constituționale, atestându-se doar încercări robuste de recunoaștere și argumentare a acesteia ca formă distinctă a răspunderii juridice [66, p.4].

Cu precădere, asemenea încercări sunt atestate la nivelul Teoriei Generale a Dreptului, unde specialiștii fie se limitează doar la enunțarea acesteia în clasificarea răspunderii juridice, fie expun deja anumite argumente în favoarea existenței ei în studii speciale dedicate răspunderii juridice [309, p.1].

Totuși, în studiile de specialitate, deseori apare problema de ordin terminologic, adică folosirea termenilor de răspundere constituțională și răspundere juridică constituțională. Ținem să facem o distincție între acești doi termeni.

Astfel, V.O.Lucin [274, p.278], susține că răspunderea constituțională este cea reglementată de normele Constituției și legile constituționale, pe când răspunderea juridică constituțională, în calitate sa de instituție complexă a dreptului constituțional, este prevăzută și de alte izvoare, inclusiv legi și acte subordonate legilor.

Un alt autor A.V.Zinoviev [246, p.4-5] menționează că răspunderea constituțională este cea care survine în cazul încălcării Constituției, fiind prevăzută de normele dreptului constituțional și se răsfrânge asupra statului, organelor de stat, funcționarilor publici și a organelor administrației publice locale, pe când răspunderea juridică constituțională presupune răspunderea juridică pentru încălcarea Constituției de către alți subiecți de drept în cadrul altor ramuri de drept (penal, contravențional etc.). De asemenea, autorul susține că răspunderea constituțională poate fi urmată de răspunderea juridică constituțională și divizează subiecții răspunderii în reprezentanți ai puterii publice și toți ceilalți subiecți de drept.

Alți autori, consideră [219, p.65] că mai corect este a utiliza sintagma „răspundere juridică constituțională”, pentru că îmbinarea „răspunderea constituțională” înseamnă răspundere prevăzută de normele Constituției în cazul încălcării obligațiilor constituționale. Dacă ne referim la răspunderea juridică constituțională, ea este prevăzută de normele dreptului constituțional, fiind aplicabilă pentru încălcarea obligațiilor prevăzute de acestea. Astfel, având în vedere că dreptul constituțional are ca sursă nu numai Constituția, este evident caracterul vast al noțiunii de răspundere juridică constituțională în comparație cu cea de răspundere constituțională.

Astfel, tragem concluzia că răspunderea constituțională înglobează toate momentele de răspundere fixate în normele constituționale, iar răspunderea juridică constituțională este o formă distinctă a răspunderii juridice care dispune de un sistem propriu de sancțiuni prin care se realizează. O asemenea distincție este logică, având în vedere Constituția ca bază a legislației ce conține prevederi referitoare la formele de răspundere juridică ramurală și care nu pot fi recunoscute ca fiind constituționale.

Referitor la răspunderea juridică constituțională, profesorul D. Baltag, stabilește că ea este insuficient studiată în literatura juridică. La etapa actuală nu s-a conturat încă o concepție unică referitoare la noțiunea și esența răspunderii juridice constituționale [17, p.4-8]. Această situație este determinată, în primul rând, de faptul că însuși conceptul de răspundere juridică constituțională se bazează pe conceptul general teoretic al răspunderii juridice referitor la care există multe controverse între cercetători. La etapa actuală se constată că răspunderea constituțională este recunoscută ca formă a răspunderii juridice doar de unii autori, fără a exista însă o analiză științifică detaliată care ar argumenta existența ei.

Profesorul D. Baltag [17, p.4] susține, în urma cercetării răspunderii constituționale că, în doctrină, s-au conturat două curente. Părtașii primului curent (restrictiv) sunt adepții răspunderii constituționale în calitatea ei de răspundere juridică pentru o faptă ilicită. Evidențiind specificul faptei anticonstituționale, a sancțiunilor constituționale, a procedurii de realizare a răspunderii etc., adepții acestei viziuni își fundamentează opinia strict pe premisa metodologică, motivând că răspunderea constituțională apare în virtutea comiterii unei fapte ilicite, a cărei componentă structurală pare să fie chiar, deocamdată, nedeplină (până la ora actuală nu este soluționată problema vinovăției în cadrul componentei faptei ilicite constituționale, mai ales atunci când drept făptuitor apare un organ colegial al puterii publice) [326, p.23].

Celui de-al doilea curent (extensiv) îi este specifică o abordare mult mai extinsă. Adepții sunt părtașii unificării sensului faptei anticonstituționale și a celei ce exprimă exercitarea incompetență sau ineficiență a puterii, lipsa rezultatelor ce denotă eficiență și calitate etc. [247, p.20, 42, 34]. Astfel, se încearcă într-o singură noțiune unificarea răspunderii pentru ilicitatea comisă cu responsabilitate, numită managerială, de natură „pozitivă” sau altfel spus - preventivă [230, p.97].

Astfel, concluzia care se impune este că nu poate exista răspundere constituțională în lipsa faptei ilegale. Pentru a identifica cazurile în care se aplică răspunderea constituțională, este necesar a constata existența delictului constituțional ca temei al acesteia. Pentru elucidarea esenței și particularităților delictului constituțional, considerăm important să menționăm că, cercetătorii au apelat la componenta faptei ilicite (delictului), elaborată în teoria generală a dreptului și dezvoltată, mai cu seamă, în teoria dreptului penal ca componentă de infracțiune. Utilizând schema dată, constituționaliștii caută să stabilească obiectul, latura obiectivă, subiectul și latura subiectivă a delictului constituțional [225, p. 58; 67, p.6].

În opinia lui V. A. Vinogradov [225, p.58], obiectul delictului constituțional este format din acele relații sociale la care poate să atenteze subiectul răspunderii constituționale ce comite delictul, prin care cauzează sau poate cauza un anumit prejudiciu [225, p. 58]. Astfel, în principal, obiecte ale raporturilor juridice constituționale sunt valorile sociale supreme, dintre care nominalizăm: bazele orânduirii constituționale, omul, drepturile și libertățile lui, interesele societății și ale statului, puterea și autoadministrarea publică, suveranitatea națională și de stat, democrația, pluralismul ideologic și politic etc. J. I. Ovsepean [290, p. 10.], abordează acest subiect într-un mod original și susține că, în componenta delictului constituțional, la fel ca și în cazul componentei de infracțiune, poate fi atestat obiectul general caracteristic tuturor delictelor constituționale, obiectul generic, obiectul nemijlocit și obiectul material. În calitate de obiect material al delictului pot fi: actele normativ-juridice, obiecte și fenomene reale, valori sociale în funcție de care normele constituționale determină sferile de competență ale instituțiilor de stat,

competența organelor și funcționarilor publici, drepturile și libertățile indivizilor, activitatea (funcționarea) și acțiunea (comportamentul) participanților la raporturile juridice constituționale.

Latura obiectivă reprezintă latura externă a delictului constituțional, caracterizând însăși fapta și consecințele ce prejudiciază obiectul delictului [274, p. 290; 273, p. 13; 244, p. 31; 225, p. 59]. Asume latura obiectivă ne permite să facem o diferențiere între delict. Legislația constituțională, dintre toate elementele componente, determină, în mare parte, anume semnele laturii obiective, descriind detaliat regula de comportament. Ca elemente obligatorii ale laturii obiective în literatura juridică, de regulă, sunt recunoscute: fapta (acțiunea sau inacțiunea), ilegalitatea și caracterul dăunător, consecințele dăunătoare și legătura de cauzalitate dintre acestea. La categoria semnelor facultative sunt atribuite locul, timpul, metoda (sistematic, periodic) și alte circumstanțe de comitere a faptei ilegale, acestea fiind recunoscute proprii și delictului constituțional. Astfel, datorită acestei scheme, delictul constituțional poate fi comis atât prin acțiune (marea majoritate), cât și prin inacțiune. Inacțiunea poate fi necorespunzătoare comportamentului adecvat prevăzut de normele constituționale doar în condițiile în care subiectul este obligat a săvârși anumite acțiuni, dar nu le-a săvârșit. În funcție de forma activă sau pasivă de comitere a delictului, sunt determinate condițiile și măsurile răspunderii constituționale [67, p.7]. Însă în opinia cercetătorilor M. P. Avdeencova și Iu. A. Dmitriev, specificul laturii obiective a delictului constituțional rezidă în faptul că elementul obligatoriu al acesteia se prezintă a fi doar fapta ilicită (acțiunea sau inacțiunea), în timp ce survenirea consecințelor negative nu întotdeauna este obligatorie. Consecințele social - periculoase și legătura de cauzalitate între faptă și consecințe sunt astfel elemente facultative ale laturii obiective [211, p. 15]. Astfel, nu trebuie negată existența acestora în componența delictului constituțional.

Un moment destul de important pentru elucidarea esenței delictului constituțional este caracterul sancționabil al faptei, ceea ce presupune obligativitatea reglementării legislative a răspunderii pentru comiterea faptei antisociale. O anumită faptă poate fi social-periculoasă (dăunătoare), să atenteze la relațiile sociale, să contravină dispozițiilor normelor juridice, însă dacă în actele legislative ale statului nu este prevăzută o formă concretă de răspundere constituțională pentru comiterea ei, atunci ea nu poate fi considerată ca fiind delict constituțional [212, p. 174]. Cercetătorii Gh. Costache, O. Arsenii au propria viziune asupra problemei analizate, pe care și noi o susținem, unde caracterul sancționabil al faptei este un aspect foarte semnificativ pentru instituția răspunderii constituționale în general, întrucât anume în această direcție trebuie să se orienteze legiuitorul autohton pentru ca să dezvolte instituția dată la nivel național. Prin esență, reglementarea faptelor pasibile de răspundere constituțională va constitui un stimul important pentru dezvoltarea instituției date sub aspect teoretic și practic [67, p.7].

Subiectul este un alt element al componenței delictului constituțional, care poartă răspundere constituțională pentru devierea comportamentului său de la modelul stabilit de dispoziția normei

constituționale. Însă, în literatura de specialitate nu există unanimitate nici până în prezent, asupra cercului de subiecți al delictului constituțional, În opinia lui D. T. Șon [325, p. 38-39], cercul organelor și persoanelor asupra cărora se răsfrânge răspunderea constituțională este destul de îngust, comparativ cu cercul subiecților altor forme de răspundere. În cazul dat este vorba de răspunderea organelor supreme în stat, a organelor locale, a deputaților, demnitarilor și funcționarilor publici, adică a acelor structuri și persoane care iau cele mai importante hotărâri în stat. Dar sunt cercetători [241, p. 15; 325, p. 64] care critică această poziție și susțin că cercul subiecților răspunderii constituționale este cu mult mai larg. Astfel, V. A. Vinogradov, consideră că aceștia sunt foarte variați în comparație cu subiecții altor forme de răspundere juridică, calitatea dată având-o: statul și elementele sale componente (subiecții federației, formațiunile autonome); organele de stat (șeful statului, parlamentul, guvernul etc.); funcționarii publici; organele administrației publice locale; indivizii (cetățenii, cetățenii străini, persoanele fără cetățenie, persoanele cu mai multe cetățenii). Acești subiecți pot fi obligați să răspundă pentru comportamentul lor. De asemenea, ei pot suporta influența negativă a normelor constituționale, în cazul devierii de la comportamentul adecvat. Prin esență, acestea și sunt premisele capacității juridice a subiecților de a comite delikte constituționale și de a răspunde pentru ele [326, p. 64].

Latura subiectivă a delictului constituțional presupune atitudinea persoanei față de fapta sa ce nu corespunde comportamentului adecvat din sfera constituțională și consecințelor acesteia [244, p.33]. La categoria semnelor laturii subiective a delictului sunt atribuite: vinovăția, motivul și scopul. Referitor la recunoașterea vinovăției, drept condiție pentru survenirea răspunderii constituționale, în doctrină sunt atestate diferite opinii. Astfel, unii autori acceptă aplicarea răspunderii pentru fapte ilegale obiective, adică fără a se stabili vinovăția subiectului [325, p. 38-39]. Dar sunt și cei ce neagă însă categoric existența răspunderii fără vinovăție [259, p. 49]. Iar alți autori [244, p. 34; 274, p.293; 258 p. 22, 27] recunosc drept o particularitate a dreptului constituțional faptul că, doar în unele cazuri, răspunderea constituțională survine indiferent de existența sau forma vinovăției.

În literatura de specialitate este analizată și o altă opinie, potrivit căreia în dreptul constituțional vinovăția dispune de un anumit specific, condiționată de particularitățile relațiilor reglementate constituțional, majoritatea cărora sunt de natură politică. În acest context V. O. Lucin susține că, în dreptul constituțional, vinovăția nu poate fi redusă la accepțiunea tradițională de atitudine psihică a subiectului față de fapta sa și consecințele acesteia. Ea se asociază, în principal, cu posibilitatea subiectului de a-și îndeplini în modul corespunzător obligațiile constituționale și de a preveni sau a evita comiterea delictului constituțional. Deci vinovăția subiectului rezidă în neluarea tuturor măsurilor necesare pentru prevenirea comiterii delictului în condițiile în care avea posibilitate s-o facă [274, p. 292;]. V. A. Vinogradov, consideră că specificul vinovăției este determinat și de funcția de restabilire a ordinii constituționale. Astfel,

pentru restabilirea ordinii constituționale, atitudinea subiectivă a subiectului ce a atentat asupra ei, de regulă, nu are semnificație esențială. Anume din acest punct de vedere, în dreptul constituțional, formele vinovăției, doar uneori, au însemnătate juridică, fiindcă pentru survenirea răspunderii, în majoritatea cazurilor, este suficientă prezența oricărei forme de vinovăție. Mai mult decât atât, în multe cazuri vinovăția nu constituie un element necesar al răspunderii constituționale, care poate fi aplicată și în lipsa acesteia [225, p. 65]. În același timp, în dreptul constituțional forma vinovăției are importanță, în special, pentru subiecții individuali.

Sub aspectul răspunderii juridice constituționale, în R. Moldova, putem analiza câteva norme juridice prevăzute de Constituția R. Moldova [63, art. 81, al.3; art. 89] și de Legea cetățeniei R. Moldova [123, art.23], unde putem vorbi de vinovăția subiecților individuali ai dreptului constituțional.

Potrivit art. 81, alin. (3) din Constituția R. Moldova este prevăzut că Parlamentul poate hotărî punerea sub acuzare a Președintelui Republicii Moldova, cu votul a cel puțin două treimi din numărul deputaților aleși, în cazul în care *săvârșește o infracțiune*.

Conform, art. 77 din Constituția R. Moldova, Președintele R. Moldova este șeful statului, reprezentantul națiunii, unul din organele prin care acesta își exercită suveranitatea națională. Președintele nu e titularul suveranității, ci doar un mandatar. Astfel, el va trebui să dea socoteală în fața poporului, pentru exercițiul puterilor ce-i sunt conferite. Existența puterii este indisolubil legată de obligația de a răspunde și de a suporta consecințele propriilor acte [332, p.9-11]. Totuși, ne aflăm în fața unei dileme ce a ocupat centrul vieții politice în epoca modernă, cum pot fi conciliate răspunderea șefului statului cu libertatea sa de acțiune, cu independența și puterile proprii necesare îndeplinirii mandatului. Răspunderea Președintelui îmbracă două forme: răspunderea politică și răspunderea penală. Răspunderea politică, noțiune greu de definit, sugerează obligația de a răspunde pentru actele de putere publice ce țin de raportul dintre guvernanți și guvernați [332, p.9].

Revenind la articolul 81, alin. 3, din Constituția R. Moldova, putem afirma că aici totuși este vorba de o *răspundere penală*, și nu de o *răspundere politică*, întrucât condiția este de săvârșire a unei infracțiuni prevăzute de C.P. al R. Moldova, nefiind specificat direct tipul de infracțiune comisă. Analizând acest moment, atragem atenția la faptul că infracțiunea poate fi de orice tip și de orice ordin specificat în legislația penală. Considerăm, că aici nu este vorba de ilegalitățile comise de Președinte ce țin de neglijarea normelor constituționale, fapt atestat în art. 89 al Constituției. De aici și concluzionăm cu ideea că ne aflăm în prezența unei răspunderi penale, și nu politice.

Deși condamnarea Președintelui pentru infracțiune, în esență, este o procedură de recunoaștere a încălcării Constituției, constituanta a delimitat aceste două forme de demitere prin proceduri separate. Astfel, dacă orice încălcare a Constituției de către Președinte poate fi

constatată numai cu votul a două treimi din numărul deputaților aleși, atunci pentru săvârșirea unei infracțiuni este necesară și sentința Curții Supreme de Justiție. Astfel este respectat, în raport cu persoana ce exercită funcția de Președinte, principiul *prezumției nevinovăției*, expus de art.21 din Constituție, în aspectul obligativității recunoașterii vinovăției persoanei numai „în cursul unui proces judiciar public, în cadrul căruia i s-au asigurat toate garanțiile necesare apărării sale [157, p. 311].

La fel, un alt moment important în privința vinovăției în cazul săvârșirii unei infracțiuni de către Președintele R. Moldova este cel cu privire la constatarea tipului de infracțiune care poate fi comisă de către Președintele R. Moldova. Considerăm că infracțiunea poate face parte din orice categorie, nu este neapărat ca aceasta să fie din sistemul de infracțiuni contra drepturilor politice, de muncă și ale altor drepturi constituționale ale cetățenilor, întrucât legiuitorul nu a specificat direct infracțiunea. Astfel, putem enumera următoarele tipuri de infracțiuni care ulterior ar putea fi comise de către Președintele R. Moldova: *Infracțiuni contra drepturilor politice, de muncă și ale altor drepturi constituționale ale cetățenilor*, de exemplu: încălcarea egalității în drepturi a cetățenilor (art. 176 Codul penal); împiedicarea exercitării libere a dreptului electoral sau a activității organelor electorale (art. 181 Cod penal); coruperea alegătorilor (art. 181¹ Cod penal), ș.a., dar și alte tipuri de infracțiuni inclusiv din domeniul *Infracțiunilor contra păcii și securității omenirii, Infracțiuni de război, Infracțiuni contra vieții și sănătății persoanei, Infracțiuni contra libertății, cinstei și demnității persoanei, Infracțiuni privind viața sexuală, Infracțiuni contra patrimoniului, Infracțiuni contra familiei și minorilor, Infracțiuni contra sănătății publice și conviețuirii sociale, Infracțiuni ecologice, Infracțiuni economice, Infracțiuni informatice și infracțiuni în domeniul telecomunicațiilor, Infracțiuni în domeniul transporturilor, Infracțiuni contra securității publice și a ordinii publice, Infracțiuni contra justiției, Infracțiuni contra bunei desfășurări a activității în sfera publică, Infracțiuni de corupție în sectorul privat, Infracțiuni contra autorităților publice și a securității de stat, Infracțiuni militare.*

Forma vinovăției poate fi privită sub toate aspectele prevăzute de legislația penală și ca efect, consecință a săvârșirii infracțiunilor respective, Președintele R. Moldova, poate fi pus sub acuzare de către Parlament cu votul a cel puțin două treimi din numărul deputaților aleși, ulterior demis de drept la data rămânerii definitive a sentinței de condamnare.

În planul dreptului constituțional, vinovăția apare ca o formă a corelației dintre fapta ilicită și autor, în cazul de față, corelația dintre infracțiune, care, după cum s-a constatat mai sus, poate îmbrățișa orice formă, și autorul - Președintele R. Moldova. Această corelație este de natura punerii în evidență a resorturilor psihice adânci care explică manifestarea individuală în raport cu un anumit sistem de valori, ocrotite prin norma juridică constituțională. Acest sistem de valori se bazează pe o mare responsabilitate al Președintelui R. Moldova, întrucât el este șeful statului și

cel care conform Constituției, reprezintă țara pe plan internațional și asigură garanția de suveranitate, independență națională, unitate și integritate teritorială a țării. Responsabilitatea acestuia o putem deduce și din jurământul ce-l depune, și anume că Președintele se obligă să respecte Constituția și legile țării, să apere democrația, drepturile și libertățile fundamentale ale omului, suveranitatea, independența, unitatea și integritatea teritorială a R. Moldova. Astfel, considerăm că forma vinovăției se bazează pe acea răspundere constituțională și penală pe care o deține Președintele precum și pe acea sarcină și obligativitate ce o are față de întregul popor.

În calitate de exemplu, putem menționa și art. 89 al Constituției R. Moldova. Această normă reglementează *procedura de suspendare din funcției a Președintelui Republicii Moldova în special sub aspectul vinovăției acestuia în momentul săvârșirii unor ilegalități*, dar și consecințele ce apar în urma comiterii și anume *demiterea de către popor, prin referendum, în cazul săvârșirii unor fapte grave prin care încalcă prevederile Constituției*, după constatarea acestora de către Curtea Constituțională și suspendarea Președintelui de către Parlament, cu votul a două treimi din deputați. Astfel, prin demitere se rezolvă un conflict între legislativ și șeful statului, în cazul săvârșirii a unor fapte prin care se încalcă prevederile Constituției. După părerea noastră, în situația dată, se evită pericolul contaminării răspunderii penale cu cea politică.

În continuare vom exemplifica unele aspecte ale răspunderii Președintelui, în unele țări străine. În lipsa unor mecanisme adecvate, în Franța, locul răspunderii politice a șefului statului tinde să fie luat de răspunderea penală. Pe fondul unui mai larg proces de “penalizare” a vieții politice, conflicte ce țin de domeniul politicului sunt din ce în ce mai des tratate prin prisma dreptului penal [333, p.18-28; 143, p. 149-150]. Astfel exemplul Franței este edificator, în acest sens. Acest proces de răspundere se manifestă în țările Americii de Sud, unde în lipsa unei răspunderi politice, Președintele poate fi tras la răspundere penală. Modelul este cel al celebrei proceduri americane de impeachment, conceput ca tehnică destinată să prevină derivatele prezidențialismului [333, p.18, 30; 190, p. 150]. Șeful statului, în republicile latino-americane, poate răspunde penal pentru actele sale fie în fața puterii legislative, fie a unei camere special desemnate, fie a unei instanțe judiciare. Condamnările pronunțate împotriva unor președinți în exercițiu (F. Collor de Mello în Brazilia în 1992; C.A. Perez în Venezuela și Serrano Elias în Guatemala în 1993, precum și procedurile împotriva unor foști sau actuali președinți, A. Pinochet în Chile sau A. Garcia și A. Fujimori în Peru) atestă o adevărată “cultură” a răspunderii penale a șefului statului în țările Americii latine [356, p.74].

Dacă ne referim la vinovăția reflectată în articolul prezentat mai sus, considerăm că atitudinea psihică a autorului faptei ilicite și păgubitoare și anume cea al Președintelui, la momentul săvârșirii ilegalității sau la momentul imediat anterior săvârșirii acesteia față de fapta respectivă și față de urmările acestei fapte duce la sancționarea Președintelui R. Moldova sub o formă a răspunderii constituționale. Fapta ilicită presupune ca antecedent un proces psihic

complex, de conștiință și de voință, proces care se sfârșește prin manifestarea în exterior, prin obiectivarea sub forma acțiunii ori inacțiunii.

La fel, considerăm că vinovăția în cazul dat constituie ansamblul proceselor psihice care stau la baza relației dintre autor și fapta comisă. În prim-plan sunt puse procesele psihice (voința, cunoașterea, reprezentarea), procesele de natură a releva apartenența faptei autorului, cât și caracterul conștient și voit al acțiunii și al rezultatului. În această concepție, răspunderea autorului faptei se justifică prin aceea că Președintele R. Moldova și-a folosit defectuos capacitatea psihică de înțelegere, prevedere, dirijare a voinței, cauzând astfel un prejudiciu țării pe care o guvernează.

O altă latură cercetată și constatată în această privință este cea cu privire la importanța Președintelui într-un stat și anume faptul că este reprezentantul acestuia, astfel accentuăm teoria reprezentării. Potrivit teoriei reprezentării, în stabilirea conținutului vinovăției se impune a se distinge voința de conștiință al Președintelui R. Moldova, considerându-se că reprezentarea urmărilor conduitei ilicite ce acoperă ea singură conținutul noțiunii de vinovăție. Formele vinovăției se determină prin prisma șanselor de realizare a acestor urmări. Se observă faptul că această teorie relevă preponderent conținutul psihologic al vinovăției Președintelui R. Moldova, evitându-se referirea asupra conținutului juridic al vinovăției, asupra conținutului ei socio-politic ce-l deține Președintele în societate. Pentru drept, conștiința are relevanță numai în măsura în care ea se definește prin factorul de prevedere legală și factorul de reprezentare a statului, iar voința interesează dreptul numai în măsura în care ea are caracter conștient și este liber exprimată, adică numai dacă este fructul unei gândiri normale, capabile să înțeleagă în cunoștință de cauză, între mai multe posibilități de a acționa [144, p. 25].

Un alt aspect ce urmează a fi analizat în acest subcapitol este cel al vinovăției în cazul retragerii cetățeniei Republicii Moldova. În primul rând, e de menționat că cetățenia reprezintă acea calitate a persoanei fizice ce exprimă relațiile permanente social-economice, politice și juridice dintre persoana fizică și stat, dovedind apartenența sa la stat și atribuind persoanei fizice posibilitatea de a fi titularul tuturor drepturilor și îndatoririlor prevăzute de Constituție și de legile R. Moldova [143, p.178-179]. În aceeași accepțiune, cetățenia este situația juridică rezultată din apartenența unei persoane fizice la un stat determinat, caracterizată prin faptul că aceasta are plenitudinea drepturilor și obligațiilor prevăzute de Constituție și legi, inclusiv drepturile politice, obligația de fidelitate față de patrie și cea de apărare a ei [127, p. 10]. Natura juridică a cetățeniei presupune stabilirea apartenenței cetățeniei la una dintre categoriile juridice, iar principiile care stau la baza cetățeniei rezultă din normele constituționale privind cetățenia și din Legea cetățeniei Republicii Moldova nr. 1024 din 02.06.2000, cu modificările și completările ulterioare.

Urmează a fi analizat și aspectul pierderii cetățeniei, care poate avea loc numai în condițiile prevăzute de legislația națională. Teodor Cârnaț, menționează că în practica constituțională sunt cunoscute următoarele modalități: renunțarea la cerere potrivit unei proceduri determinate (renunțare voluntară); retragerea cetățenie în temeiul legii sau al unei hotărâri judecătorești cu caracter de sancțiune pentru condiția cauzatoare de prejudicii intereselor statului său, când naturalizarea a fost obținută prin fraudă, etc. [43, p. 231]. În ceea ce privește momentul renunțării benevole sau voluntare aici nu se atestă o formă a vinovăției, întrucât nu este prezentă fapta culpabilă sau o încălcare făcută de către subiectul în cauză, este vorba despre o formă de manifestare a voinței persoanei de a renunța la cetățenie.

Spre deosebire de renunțare, retragerea cetățenie R. Moldova apare ca o sancțiune care se aplică unei persoane. În conformitate cu art. 23 al Legii cetățeniei Republicii Moldova nr. 1024 din 02.06.2000, cetățenia R. Moldova poate fi retrasă printr-un decret al Președintelui R. Moldova persoanei care:

- a) a dobândit cetățenia R. Moldova în mod fraudulos, prin prezentarea informației false sau prin ascunderea unui fapt pertinent dovedit de instanța de judecată;
- b) s-a înrolat benevol în forțe armate străine;
- c) a săvârșit fapte deosebit de grave prin care se aduc prejudicii esențiale statului, dovedite de instanța de judecată.

În ceea ce privește primul temei de retragere a cetățeniei și anume: *dobândirea cetățeniei R. Moldova în mod fraudulos, prin prezentarea informației false sau prin ascunderea unui fapt pertinent dovedit de instanța de judecată*, considerăm că vinovăția se manifestă prin intenție directă exprimată prin acțiunea de a ascunde, a înșela vicios având drept scop obținerea cetățeniei. În cazul de față scopul este de dobândire a cetățenie prin prezentarea informațiilor, actelor false, ca efect fiind produs prejudiciu statului și valorilor care stau la baza unui stat și al unei cetățenii; nu în zadar se vorbește de importanța unei cetățenii într-un stat de drept. Astfel, consecințele fiind destul de grave, precum și paguba adusă la adresa statului duce spre ideea de a implementa o sancțiune pe potrivă, o sancțiune constituțională, fapt exprimat de forța coercitivă a statului.

Cel de-al doilea temei de retragere a cetățeniei, mai exact atunci când un cetățean al R. Moldova *s-a înrolat benevol în forțe armate străine*, presupune o eventuală trădare față de stat. Calificăm drept existența unei forme de vinovăție exprimată printr-o atitudine antipatriotică intenționată, întrucât este vorba de o înrolare benevolă, nu forțată în armata unui alt stat. Atestăm elementul benevol de înrolare în armata străină, respectiv se evidențiază o formă a vinovăției directe și intenționate, subiectul nefiind silit de un terț în realizarea acțiunilor sale. Aici la fel se atestă retragerea cetățeniei văzută ca o sancțiune constituțională stabilită în vederea protejării valorilor unei statalități.

Cel de-al treilea temei de retragere a cetățeniei este în situația în care cetățeanul R. Moldova *a săvârșit fapte deosebit de grave prin care se aduc prejudicii esențiale statului, dovedite de instanța de judecată*. Considerăm că eventual, prin faptele deosebit de grave prin care se aduc prejudicii esențiale statului se includ și seria de infracțiuni prevăzute de C.P. al R. Moldova printre care din domeniul: Infracțiunilor contra păcii și securității omenirii, Infracțiunilor de război, Infracțiunilor contra sănătății publice și conviețuirii sociale, Infracțiunilor ecologice, Infracțiunilor contra securității publice și a ordinii publice, Infracțiunilor contra justiției, Infracțiunilor contra bunei desfășurări a activității în sfera publică, Infracțiunilor de corupție în sectorul privat, Infracțiunilor contra autorităților publice și a securității de stat, Infracțiuni militare, în special exemple concrete precum: Trădarea de Patrie (articolul 337 C.P. al R. Moldova), Spionajul, (articolul 338 C.P. al R. Moldova), Uzurparea puterii de stat (articolul 339 Cod Penal al R. Moldova), Rebeliunea armată (articolul 340 C.P. al R. Moldova), Chemările la răsturnarea sau schimbarea prin violență a orânduirii constituționale a Republicii Moldova (articolul 341 C.P. al R. Moldova), Atentarea la viața Președintelui Republicii Moldova, a Președintelui Parlamentului sau a Prim-ministrului (articolul 342 C.P. al R. Moldova), Diversiunea (articolul 343 C.P. al R. Moldova), Divulgarea secretului de stat (articolul 344 C.P. al R. Moldova), Pierderea documentelor ce conțin secrete de stat (articolul 345 C.P. al R. Moldova), Acțiunile intenționate îndreptate spre ațâțarea vrajbei, diferențierii sau dezbinării naționale, etnice, rasiale sau religioase (articolul 346 C.P. al R. Moldova), Profanarea simbolurilor de stat (articolul 347 C.P. al R. Moldova), Eschivarea pe timp de război de la îndeplinirea prestațiilor (articolul 356 C.P. al R. Moldova), Neexecutarea intenționată a ordinului (articolul 364 C.P. al R. Moldova), ș.a.

În literatură și legislația română sunt prevăzute temeiuri asemănătoare de retragere a cetățenie și anume:

- 1) persoana care aflată în străinătate săvârșește fapte deosebit de grave prin care vatămă interesele statului român sau lezează prestigiul României;
- 2) aflată în străinătate, se înrolează în forțele armate ale unui stat cu care România a rupt relațiile diplomatice sau cu care este în stare de război;
- 3) a obținut cetățenia română prin mijloace frauduloase [117, p. 295].

Trebuie de remarcat faptul că temeiurile de retragere a cetățeniei din legislația R. Moldova și cea din România se aseamănă, dar totuși au și anumite distincții. Analiza dispozițiilor din legea cetățeniei române permite formularea unor concluzii cu privire la cazurile în care se poate retrage cetățenia română. În primul rând, se constată că nu se poate retrage cetățenia română decât persoanelor care se află în afara granițelor țării. Cetățeanului român care domiciliază pe teritoriul României nu i se poate retrage cetățenia română decât atunci când a obținut-o în mod fraudulos [144, p. 152]. În legislația R. Moldova nu se atestă o astfel de mențiune, se enunță doar

faptul că se retrage cetățenia atunci când persoana a săvârșit fapte deosebit de grave prin care se aduc prejudicii esențiale statului, dovedite de instanța de judecată. Retragera cetățeniei în România se pronunță prin hotărârea Guvernului, la propunerea Ministrului Justiției, pierderea operând de la data publicării în M. O. [179, p. 181].

Astfel, că fiind vorba de o sancțiune, retragera cetățeniei se pronunță numai împotriva persoanei vinovate, aflate în una din situațiile prevăzute de lege și menționate mai sus și nu produce nici un efect juridic asupra cetățeniei copiilor sau soțului acestuia. Având în vedere principiul constituțional din art. 17 alin. 2) al Constituției R. Moldova, conform căruia *nimeni nu poate fi lipsit în mod arbitrar de cetățenia sa și nici de dreptul de a-și schimba cetățenia*, constatăm că potrivit Legii cetățeniei Republicii Moldova nr. 1024 din 02.06.2000, retragera cetățenie constituie sancțiune.

Generalizând, ținem să subliniem că, prin abordarea subiectului dat, se face atât dovada existenței instituției răspunderii constituționale, cât și a specificului acesteia, care o face distinctă de celelalte forme de răspundere juridică. Și deși unul din principiile constituționale este principiul răspunderii pentru vinovăție, problema vinovăției nu prea este dezvoltată în acest sector important al dreptului și nu poate fi soluționată în mod tradițional.

3.2. Vinovăția – trăsătură principală a laturii subiective a infracțiunii, faptă incriminată în dreptul penal

Vinovăția penală a constituit de-a lungul timpului o problemă de interes deosebit atât pentru doctrina penală, cât și pentru practica judiciară națională. Chiar dacă are o evoluție în timp, nici până în prezent nu s-a definitivat un concept unic în această materie.

D.Baltag și G. C. Ghernaja, făcând o analiză a conceptului de vinovăție în dreptul penal menționează că problema cu privire la vinovăție ca temei al răspunderii penale este una centrală în știința dreptului penal [19, p. 12].

Astfel, studiarea aspectelor teoretice ale vinovăției este una dintre cele mai importante sarcini ale științei dreptului penal. Nu putem nega și importanța practică a studierii acestui subiect, pentru că doctrina despre vinovăție are o influență semnificativă și asupra activității legislatorului, și asupra procesului de formare a practicii judiciare în cauzele penale, și asupra interpretării reglementărilor legale.

Abordarea teoretică a vinovăției penale a stârnit și mai stârnește discuții aprinse. Totuși, literatura de specialitate este unanimă în aprecierea că vinovăția are un caracter subiectiv pronunțat.

Astfel, opinia conform căreia toate faptele ilicite, indiferent de natura lor și de formă de răspundere pe care o generează pot antrena răspunderea numai în măsura în care autorul lor are o

anumită poziție subiectivă față de consecințele negative produse de ele [16, p. 18], este general acceptată.

Totodată, este de observat că deși C.P. al Republicii Moldova nu ne oferă o definiție a vinovăției, conținutul subiectiv al acesteia poate fi dedus dintr-o serie de articole.

Astfel, conform art. 6 alin. (1) C.P. al R.Moldova, *persoana este supusă răspunderii penale și pedepsei penale numai pentru fapte săvârșite cu vinovăție*. Iar conform articolului 20 al aceluiași cod, *fapta se consideră săvârșită fără vinovăție dacă persoana care a comis-o nu își dădea seama de caracterul prejudiciabil al acțiunii sau inacțiunii sale, nu a prevăzut posibilitatea survenirii urmării ei prejudiciabile și, conform circumstanțelor cauzei, nici nu trebuia sau nu putea să le prevadă*.

Într-o abordare generalizată, vinovăția penală este privită în literatura de specialitate ca o atitudine psihică a persoanei față de infracțiunea comisă și de urmările ei.

Prin urmare, componenta subiectivă a vinovăției este recunoscută atât la nivelul literaturii de specialitate, cât și la nivel legislativ.

Totuși, chiar dacă în plan teoretic problema este mai mult sau mai puțin lămurită, la nivel practic situația se prezintă puțin diferit.

Astfel, la nivel practic, termenii de vinovat, nevinovat, vinovăție, etc., sunt atribuiți fără a se avea în mod neapărat în vedere atitudinea psihică a persoanei în raport cu fapta comisă. Altfel spus, în limbajul practicienilor noțiunea de persoană vinovată este atribuită tuturor persoanelor care au săvârșit o faptă pedepsită penal.

În treacăt fie spus, chiar și DEX-ul are aceeași abordare. Astfel, conform Dicționarului explicativ al limbii române, termenul de *vinovăție* este explicat ca fiind faptul de a fi vinovat, *faptă comisă de cel vinovat*, starea celui vinovat, culpabilitate, vină [76].

Revenind la abordarea practică a termenului de vinovăție trebuie să fie spus că instanțele naționale utilizează expresia de persoană vinovată/nevinovată referindu-se la infracțiune în ansamblu, fără a pune accent pe elementul subiectiv al infracțiunii.

Astfel, în una din deciziile sale [72] instanța supremă a statuat că *pentru a declara persoana vinovată de săvârșirea infracțiunii prevăzută de art. 217 Cod penal este necesară prezentarea probelor care ar demonstra că plantele atribuite, după calitățile lor, la substanțele narcotice au fost semănate ori cultivate ilegal de către persoană*.

Într-o altă decizie [73] a sa, Curtea Supremă a stabilit că *instanța de apel corect a conchis că învinuirea nu a prezentat suficiente probe directe, utile și veridice care în ansamblul lor ar corobora între ele și care ar confirma integral vinovăția inculpatei în săvârșirea infracțiunii imputate*.

Așadar, din punct de vedere practic, termenul de vinovăție este utilizat într-un sens mult mai larg, în sens că prin termenul de vinovăție se desemnează toate aspectele vinovăției. Altfel spus,

atunci când o persoană este declarată vinovată de comiterea unei infracțiuni, se are în vedere că au fost lămurite atât aspectele obiective, cât și cele subiective ale infracțiunii.

Aici ar fi de remarcat că nici legea penală și nici cea procesual penală nu sunt străine de o asemenea abordare. Cel mai elocvent exemplu în acest sens este principiul prezumției nevinovăției care nu vizează doar aspectul subiectiv, ci și fapta în ansamblul ei.

Vinovăția penală, din punct de vedere al formei, aparține fenomenelor juridice, iar din punct de vedere al fondului - fenomenelor psihice.

Cercetătorii Gh. Antoniu, I. Oancea, V. Dongoroz, C. Bulai etc. susțin faptul că nu există o faptă infracțională în cazul unei simple gândiri sau a altor procese psihice, fără manifestări externe [3, p. 105; 151, p. 105]. Astfel, cel puțin în raport cu legislația penală română, cât și în doctrina românească de specialitate - vinovăția penală capătă o dublă semnificație și anume: de trăsătură esențială a infracțiunii și subelement principal al laturii subiective a infracțiunii. Astfel, nu trebuie să confundăm vinovăția în aceste două ipoteze anunțate. Ca trăsătură esențială a infracțiunii trebuie să se constate că fapta care constituie elementul material al infracțiunii a fost săvârșită cu vinovăție. Vinovăția va constitui elementul principal al laturii subiective, atunci când fapta infracțională fie că a fost comisă în forma intenției sau culpei, sau ale intenției depășite, fie în toate aceste forme ale vinovăției. Or, important este ca la ea să existe vinovăția infracțiunii în forma cerută de lege.

C. Bulai indică la faptul că în doctrina penală s-a definit vinovăția ca fiind „atitudinea psihică a persoanei, care săvârșind cu voință neconstrânsă o faptă ce prezintă pericol social, a avut în momentul executării reprezentarea faptei și a urmărilor socialmente periculoase ale acesteia sau, deși nu a avut reprezentarea faptei și a urmărilor, a avut posibilitatea reală, subiectivă a acestei reprezentări [38, p. 121]. În același context, autorul C. Bulai, într-o altă lucrare de a sa susține că, de fapt, această aptitudine sau capacitate (discernământ) este o premisă a vinovăției [37, p. 208].

L. Barac afirmă că răspunderea penală are la bază vinovăția, deci este subiectivă, în materie de răspundere penală, vinovăția având valoare de temei, spre deosebire de celelalte forme de răspundere juridică, unde vinovăția apare ca o condiție a răspunderii [22, p. 98]. Iar autoarea C. Popa, vede în vinovăție latura subiectivă a încălcării dreptului [163, p. 284]. În acest sens, ea remarcă că în ramura dreptului penal și procesual penal există prezumția că persoana este nevinovată, iar principiul este cel al nevinovăției acesteia; consecința ce rezultă din acest principiu este că, organul de cercetare penală sau organul de urmărire penală (uneori și partea vătămată) trebuie să dovedească vinovăția autorului faptei ilicite. Răspunderea penală este personală și operează numai față de autorul faptei ilicite a cărei vinovăție, sub una din formele ei, a fost dovedită.

Autorul rus I. Grunțov ajunge la concluzia că definiția vinovăției penale trebuie să prezinte aspectele psihologice și social-psihologice ale conținutului acesteia. Reieșind din cele relatate, vinovăția penală este atitudinea intelectuală și volitivă a subiectului față de fapta comisă de el și consecințele acesteia, care exprimă atitudinea negativă (tipică pentru intenție), sau neglijență sau insuficient de atentă (tipică pentru neglijență) față de valorile sociale protejate de lege [233, p. 58].

V. Dongoroz și alți cercetători români constată că, pentru a fi în măsură să exprime relevanța penală a vinovăției, subiectul trebuie să aibă aptitudinea de a se autodetermina în cunoștință de cauză sau capacitatea bio-psihică de a acționa în conștiință de cauză. Vinovăția este, așadar, expresia sintetică a întregului aspect subiectiv, deoarece privește doar unele manifestări psihice care sunt caracteristice și specifice laturii subiective a infracțiunii [89, p. 383].

A. Mariț, la fel apreciază aspectul distinct al vinovăției penale ca trăsătură a infracțiunii și ca subelement al laturii subiective a infracțiunii [130, p. 45-47].

Unicul temei al răspunderii penale, în opinia noastră, este infracțiunea, adică unitatea elementelor obiective și subiective ale acesteia. Așadar, nu orice formă a ilicitului este susceptibil de a declanșa răspunderea penală, doar infracțiunea, forma cea mai severă a ilicitului, poate constitui temei al răspunderii penale. Aceasta implică preexistența normei juridice, în temeiul căreia fapta este incriminată ca infracțiune – fapt abstract și săvârșirea unei acțiuni sau inacțiuni prin care se aduce atingere preceptului normei de incriminare, infracțiunea conturându-se astfel ca un fapt real, perturbator al ordinii sociale și care reclamă reacția socială pentru restabilirea ordinii sociale încălcate [44, p. 124]. Fapta săvârșită trebuie să fie imputabilă și să nu fie justificată. Imputabilitatea este situația juridică în care se găsește o persoană care săvârșește o faptă prevăzută de legea penală cu vinovăție [4, p. 10]. Caracterul imputabil al faptei reclamă că fapta prevăzută de legea penală să fie săvârșită cu vinovăție de către persoana față de care se exercită acțiunea penală. Făptuitorul trebuie să fie responsabil, ceea ce implică aptitudinea psihică de a înțelege semnificația și consecințele faptelor sale (factorul intelectual) și de a fi stăpân pe ele (factorul volitiv). Imputabilitatea unei fapte tipice și nejustificate, nu se poate reține, chiar dacă făptuitorul este responsabil, decât în ipoteza în care acesta a cunoscut situațiile sau împrejurările de care depinde caracterul ilicit al activității sale, raportat la momentul săvârșirii faptei ilicite și dacă acesta avea facultatea de a se supune preceptului normei de incriminare [44, p. 124].

Astfel, vinovăția este trăsătura principală, obligatorie a laturii subiective a oricărei infracțiuni și nu trebuie identificată cu însăși infracțiunea [199, p. 296]. Prin urmare, dacă lipsește vinovăția, atunci nu există nici componenta infracțiunii. Însă, fiind stabilită vinovăția, nu poate fi elucidată cauza din care persoana vinovată a comis infracțiunea. Răspunsul îl putem obține cu ajutorul unor astfel de trăsături ale laturii subiective a infracțiunii, cum sunt: mobilul și

scopul. Nici mobilul și nici scopul nu fac parte din conținutul atitudinii psihice a persoanei față de fapta prejudiciabilă pe care o comite și urmările acesteia, ele aflându-se în afara limitelor factorilor intelectual și volitiv ca elemente ale vinovăției. Mobilul și scopul constituie baza psihologică care generează vinovăția. Aceste procese psihice au origine preinfracțională și devin elemente ale activității psihice a persoanei care săvârșeste infracțiunea. Spre deosebire de mobil și scop, vinovăția nu există în afara infracțiunii. Ca fenomen juridico-penal vinovăția apare și se manifestă doar în timpul comiterii infracțiunii [102, p. 54].

În acest context, cercetătorul român Vintilă Dongoroz scrie: „... Aceste forme de vinovăție (intenția și culpă) trebuie să însoțească săvârșirea faptei; vor exista deci fapte săvârșite cu intenție, fapte săvârșite din culpă și fapte săvârșite cu forma mixtă - cu intenție și din culpă (praeterintenție) [89, p. 479].

Mobilul și scopul infracțiunii, care nu fac parte din conținutul vinovăției, creează o astfel de atitudine psihică a persoanei față de faptă și urmările acesteia, în care se manifestă esența vinovăției [102, p. 54].

În rândul penaliștilor care recunosc că latura subiectivă a infracțiunii este caracterizată de vinovăție, mobil și scop ca elemente de sine stătătoare, se observă două variante.

După prima variantă, pe care o considerăm mai justă, latura subiectivă a oricărei infracțiuni include în structura sa vinovăția, mobilul și scopul. Vinovăția, fiind nucleul laturii subiective a infracțiunii, nu cuprinde întregul conținut al acesteia. Diferă importanța juridico-penală a trăsăturilor laturii subiective. Dacă vinovăția este semnul principal (obligatoriu) al oricărei componente de infracțiune, atunci mobilul și scopul sunt semne facultative, adică acelea care nu caracterizează toate componentele, ci numai unele, legiuitorul indicându-le suplimentar în procesul descrierii acestora pe lângă semnele principale, astfel punând în evidență specificul lor. Dacă mobilul și scopul nu sunt indicate în calitate de semne obligatorii ale componente de infracțiunii, ele urmează a fi luate în seamă, întrucât ajută la calificarea unor fapte ca infracțiuni, dar mai ales la individualizarea pedepsei în calitate de circumstanțe care atenuează sau agravează răspunderea făptuitorului [32, p.199-200; 266, p.291-292; 254, p.180-181].

Potrivit variantei a doua, latura subiectivă a infracțiunii, include, de regulă, doar vinovăția și doar în anumite cazuri, alături de vinovăție, cuprinde mobilul și scopul. Mobilul și scopul sunt componente ale laturii subiective a infracțiunii numai atunci când sunt semne obligatorii ale componente de infracțiune. Așadar, latura subiectivă se compune din elementul subiectiv (vinovăție) la care sunt atașate, uneori, una sau mai multe condiții sau cerințe esențiale. Aceasta se referă la mobilul și la scopul infracțiunii. În asemenea situații, pentru existența laturii subiective a infracțiunii este necesar să se constate că făptuitorul a fost determinat de un anumit mobil ori că a urmărit un anumit scop prin săvârșirea faptei. În această ordine de idei, profesorul

Vasile Dobrinioiu scrie: „Elementul de bază - uneori singurul - ce intră în structura laturii subiective a oricărei infracțiuni este vinovăția” [83, p.169].

O opinie interesantă referitoare la conceptul de vinovăție penală este expusă de către autoarea G. Cojanu. Astfel, cercetătoarea ajunge la concluzia că pentru anumite infracțiuni (în cazul respectiv fiind vorba de actele de diversiune), pentru ca persoana să fie atrasă la răspundere penală, nu este suficientă prezența vinovăției, pentru că răspunderea este angajată ca urmare a comiterii faptei cu anumite forme de vinovăție. Conform autoarei, o asemenea deosebire se impune pentru că existența vinovăției ca trăsătură esențială nu întotdeauna presupune și existența vinovăției ca semn al laturii subiective. Aceasta înseamnă că poate exista vinovăție ca trăsătură esențială a infracțiunii, fără să existe vinovăție ca semn subiectiv al infracțiunii. Indiferent însă de apartenența acesteia, vinovăția exprimă o anumită atitudine psihică periculoasă a făptuitorului față de faptă și urmările ei. Fără a fi definită de legea penală, în opinia doctrinară vinovăția penală reprezintă acea atitudine mentală cu caracter antisocial a persoanei ce săvârșește o faptă penală, prevăzută și pedepsită de legea penală, care fie că a avut în momentul conceperii și executării ei atât capacitatea de a se exprima liber, cât și înțelegerea semnificației antisociale a faptei comise și a urmărilor acesteia, fie că deși nu a avut reprezentarea faptei și nici a urmărilor acesteia, putea și trebuia să și le reprezinte în condițiile unei atitudini normal diligente [58, p. 46].

Prin urmare putem sesiza existența unei multitudini de aspecte pe care le poate îmbrăca vinovăția. Anume acesta este, credem, motivul pentru care în doctrinele mai multor țări au fost conturate a serie de teorii referitoare la vinovăție.

1. Teoria neuro-fiziologică și psihologică care apreciază corelației dintre fapta ilicită și autor prin intermediul proceselor psihice ca unele componente ale vinovăției se desfășoară ca *orice proces psihic, în forul lăuntric al subiectului* și devin relevante prin manifestările exterioare ale acestuia. Aceste *proces* nu sunt altele decât cele care constituie *substratul psihic comun* al oricărei acțiuni umane, ceea ce diferă de o faptă morală, lăudabilă nu sunt așadar „mecanisme” neuro-fiziologice care stau la baza acțiunii, ci *modul în care sunt ele dirijate*, în vederea realizării finalității pentru care sunt puse în mișcare [6, p. 20-21]. Aceste *proces* psihice ale vinovăției nu prezintă un conținut specific, ele merită să fie cunoscute chiar într-o formă sumară, atât sub aspect *neuro-fiziologic* cât și *psihologic*:

- *Bazele neuro-fiziologice ale actului de voință* în cazul ființei umane presupun analiza *acțiunilor motorii* care sunt o resultantă a contradicțiilor și relaxărilor musculare care, reprezintă *expresia aspectului volitional al actelor de comportament* [242, p. 359-361].
- *Bazele psihologice ale actului de voință* reprezentând acea *activitate psihică îndreptată* spre atingerea unor *scopuri proprii* și condusă *conștient*, depășindu-se eventualele obstacole ținând de

procesele interne, ori de factori exteriori organismului care de fapt s-ar opune realizării scopului [146, p. 216].

Așa încât, dacă n-ar exista această *intervenție a conștiinței*, toate mișcările ar fi reflexe, iar *voința ar fi o liberă trecere de impulsuri*. Iar în așa fel, *scopul* propus spre realizare nu organizează mișcarea, ci îi conferă o direcție, *un plan* după care se desfășoară mișcarea [172, p. 283-287]. Pe lângă reacția așteptată, persoană poate să introducă și acte *spontane*, consecința unei excitații interne [6, p. 37].

Referitor la *bazele neuro-fiziologice ale proceselor intelective (de conștiință)* se apreciază că omul ia cunoștință de proprietățile elementare ale materiei ca urmare a acțiunii obiectelor și fenomenelor lumii înconjurătoare asupra organelor de simț ce creează excitația declanșatoare a proceselor de contracție (în celulele musculare) sau cele de secreție (în neuroni și celule glandulare). În cadrul proceselor de sinteză și de integrare a tuturor proceselor psihice (inclusiv cele de *cunoaștere* și cele *volitionale*) care au loc *la nivelul scoarței*, și un rol important sub acest aspect îl are *conștiința* [6, p. 37].

Iar în ceea ce privește *bazele psihologice ale proceselor intelective (cognitive)* se menționează că *luând naștere* anumite procese psihice, procesele de cunoaștere a lumii înconjurătoare și a propriului nostru corp, actul voluntar este inseparabil de cunoașterea obiectului asupra căruia se acționează: conduita conștientă este întotdeauna precedată și orientată de un *proces cognitiv*; mai mult, acest proces își subordonează și fenomenele motivațional-afective, trăirile, trebuințele, dorințele conștientizate care stau la baza hotărârii de a acționa [6, p. 37-40].

2. Teoria reprezentării prevede ca voința acțiunii este considerată ca un simplu *impuls* dat mișcării corporale și care se epuizează odată cu aceasta și nu influențează producerea rezultatului [89, p. 138].

Susținătorii teoriei voinței [349, p. 218, 263] dimpotrivă, susțin că trebuie să i se acorde prioritatea, întrucât numai *reprezentarea rezultatului* n-ar putea atrage răspunderea penală dacă rezultatul n-a fost voit (urmărit ori acceptat) de subiect acceptată integral nici concluzia după care vinovăția ar presupune un act de voință al autorului, pentru că într-o asemenea afirmație nu se relevă un aspect esențial și anume caracterul voinței agentului de a face ceva contrar preceptului normei (contrar datoriei pe care o avea de a se comporta potrivit dispoziției din normă), în cazul în care comportarea subiectului nu ar fi contrară datoriei prescrise de normă, ea nu ar putea fi considerată ca având la bază *intenția* sau *culpă* [331, p. 294].

În felul acesta, teoria voinței acțiunii și a rezultatului concepând actul intenționat ca voit atât în ce privește acțiunea (inacțiunea) cât și rezultatul aflat în reprezentarea înfăptuitorului, restabilește egalitatea de influență a *elementului volitiv* și *intelectiv* din conținutul intenției [368, p. 277-278].

3. Teoria normativă demonstrează că vinovăția *nu este o realitate psihologică*, ci un *concept normativ exprimând un raport de contradictorialitate între voința subiectului și norma de drept*. Această concepție normativă este una dominantă astăzi în doctrina germană, italiană, elvețiană sau spaniolă. Într-o asemenea viziune, *vinovăția nu mai este un concept global* care generalizează trăsăturile comune ale *intenției și culpei*, ci de data aceasta ele sunt apreciate că aparțin *laturii obiective a conținutului încriminării*. Ele totodată sunt concepute și ca *elemente subiective ale acțiunii volitive*. Or, tocmai de aceea nici *intenția*, dar nici *culpa* nu mai constituie *vinovăția*, adică, acestea nu mai sunt apreciate ca forme ale acesteia, ci sunt apreciate ca *elemente necesare, însă nu și suficiente pentru existența ei* [6, p. 25].

Deși autorii acestei teorii o denumesc „normativă”, nu este greu de observat că în cuprinsul ei sunt analizate într-o formă ocolită *tot procesele psihice* care însoțesc și se manifestă la *luarea hotărârii* de acționa ca și *în executarea acestei hotărâri*. Dar acordând totodată o atenție mai redusă, în cadrul vinovăției acestor proceselor psihice constitutive, deși chiar această teorie normativă nu le poate abandona cu totul, prin logică firească a lucrurilor este obligată să le ia în considerare și să le evalueze ca *premise ale vinovăției*. Ca urmare, vinovăția ar fi o judecată de valoare asupra comportamentului agentului, un reproș aparține celui care-l observă pe agent, și nu făptuitorului al cărui proces psihic interesează [349, p. 383-386].

Teoria normativă transpune accentul analizei de la procesele psihice implicate în săvârșirea faptei la procesele psihice de natură să explice comportarea făptuitorului, atitudinea sa internă față de ordinea juridică. Dacă, sub aspectul concepției psihologice, organul judiciar verifică modul în care făptuitorul și-a folosit însușirile psihice pentru a declanșa acțiunea, stabilind dacă acesta a acționat intenționat sau din culpă și dacă a îndeplinit cerințele normei de incriminare, atunci, sub aspectul teoriei normative, organul judiciar se va întreba cum s-a putut întâmpla ca agentul să comită intenționat sau din culpă fapta respectivă, ce procese ale conștiinței nu au funcționat ori au funcționat defectuos și ce laturi ale personalității făptuitorului se dovedesc a fi deficitare. Faptul că teoria normativă examinează procesele psihice care caracterizează intenția și culpa nu în cadrul vinovăției, ci pe o cale ocolită, și anume - ca elemente subiective ale acțiunii și, deci, ca premise ale vinovăției și nu ca forme de existență ale acesteia - nu schimbă, esențial, situația [102, p.54]. În această ordine de idei, profesorul G.Antoniou scrie: „Dacă în urma acestei analize instanța va constata că agentul este vinovat de fapta pusă în sarcina sa, pentru că a comis o faptă cu intenție sau culpă (acestea examinate în cadrul acțiunii) și că din lipsa unor temeiuri de excludere a vinovăției se poate face un reproș în acest sens făptuitorului, ori va constata (după ce a stabilit existența faptei) că agentul este vinovat, deoarece există procesele psihice ale intenției sau culpei, definite de lege, în fapta sa, și lipsesc totodată temeiurile care să excludă vinovăția, situația nu se modifică prea mult” [6, p.22].

4. Teoria caracterologică desprinde ideea că vinovăția, ca proces psihic, *nu poate fi tratată ca o caracteristică a personalității autorului (teoria caracterologică), ca un simptom al periculozității sociale* a agentului, ci trebuie analizată în strânsă legătură cu manifestarea exterioară prin care se dezvăluie procesul psihic și care *poate să nu fie neapărat expresia unei personalități socialmente periculoase*. O atare corelație n-ar putea fi stabilită, de regulă, nici în cazul infracțiunii care prezintă un pericol grav și cu atât mai puțin în cazul infracțiunii care prezintă un pericol redus sau mediu, în realitate, *o faptă incriminată se sancționează în raport cu interesele generale de a ocroti anumite valori sociale, și nu în raport cu personalitatea antisocială a făptuitorului* [131, p.118; 368, p. 279].

În *doctrina germană* conform conceptului **vinovăției de autor**, pe lângă conceptul de vinovăție în sens larg, se folosește, de unii autori, și conceptul de *vinovăție de autor (Täterschuld)*, care ar exprima caracteristicile psihice ale agentului, starea sa subiectivă. Vinovăția în acest caz constituie *un reproș* nu la adresa manifestării sale exterioare greșit îndreptată spre înfrângerea legii, ci *la adresa personalității individului* pentru înclinarea sa spre infracțiune. Unii autori (**Mezger**) se referă la o **vinovăție pentru conduita de viață**, alții (**Welzel**) o caracterizează ca o *lipsă de control a funcțiilor superioare asupra vieții interioare*, iar identificarea unor asemenea trăsături ar justifica agravarea legală a sancțiunii. S-a replicat [349, p. 300] că acest tip de vinovăție ar fi o ficțiune, întrucât presupune la agent *capacitatea de a-și construi o fizionomie psihică diferită*, ceea ce ar pretinde diferențierea cazurilor când subiectul *poate să depășească tendințele înăscute ale caracterului, trăirile sale ereditare, anomaliile bio-psihice*, de cazurile în care subiectul nu are o atare posibilitate, în realitate nu se poate stabili în ce limită agentul are sau nu o atare posibilitate și nici judecătorul n-ar putea să efectueze o atare investigație [131, p.118-119].

5. Teoria ignoranței evitabile tinde să nege conceptul de vinovăție, prin exagerarea rolului de *prevențiune generală și specială al pedepsei*, negându-se *caracterul retributiv* al acesteia.

Dacă vinovăția este legată de reproșul care ar putea fi făcut subiectului, înseamnă că ea încetează să mai fie luată în considerare în măsura în care se face dovada că subiectul *nu putea să acționeze altfel decât a acționat*, în acest caz pedeapsa nu s-ar mai putea aplica drept răsplată (retribuție) pentru *o voință rea, ci numai în scop de prevențiune specială sau generală*. Vinovăția devine, astfel, un concept inutil. Pentru a evita această contradicție, autorii teoriei analizate admit că, totuși, *omul normal, mijlociu, poate să aleagă între bine și rău, poate să-și determine în mod efectiv voința*, aceasta nefiind în mod necesar condiționată, în felul acesta se admite posibilitatea reproșului, dar numai pentru *o conduită care s-a situat împotriva datoriei de a respecta legea*, ceea ce, de asemenea, înlătură funcția tradițională a vinovăției [331, p. 297].

6. Teoria cauzală a acțiunii prevede, acțiunea era definită ca o *mișcare corporală și dominată de voință* care produce o *modificare în lumea exterioară* [352, p. 130; 346, p. 190]. De

esența acestei teorii era deci existența unei *manifestări exterioare dominate de voință*, fără a interesa însă conținutul ei (ce a dorit efectiv autorul), acesta fiind analizat *exclusiv în cadrul laturii subiective*. Spre exemplu, există acțiune în cazul unui conducător auto care lovește un pieton, întrucât există o modificare în lumea exterioară (vătămare corporală a pietonului) determinată de o mișcare corporală (conducerea vehiculului) dominată de voință (conducerea fiind, fără îndoială, un act voluntar). Este relevant pentru definiția acțiunii conținutul voinței (dacă șoferul a dorit să lovească pietonul sau doar să se plimbe cu mașina) [368, p. 280].

7. Teoria finalistă consideră că *acțiunea este o activitate orientată spre atingerea unui scop*. Această teorie aduce o modificare importantă în ceea ce privește *structura infracțiunii*. Astfel, *intenția nu mai aparține în acest caz vinovăției, ci se integrează în structura acțiunii, devenind un element al acesteia*. Se apreciază astfel că omul poate prevedea consecințele posibile ale acțiunii sale, își poate alege dintre acestea anumite obiective și își poate dirija acțiunea în vederea atingerii lor [186, p. 339-340].

Teoria analizată *și-a dovedit însă limitele în cazul infracțiunilor din culpă*, în acest caz, este limpede că acțiunea nu e îndreptată spre producerea rezultatului, astfel că s-a considerat, într-o primă fază, că acțiunea din *culpă avea o finalitate potențială*. Ulterior s-a recunoscut că în cazul infracțiunilor din culpă există o acțiune finală (conducerea unui autoturism, realizarea unei intervenții chirurgicale), dar finalitatea acesteia este irelevantă pentru dreptul penal, în acest caz, ceea ce interesa era doar *modul de realizare a acțiunii finale* (viteza excesivă, efectuarea intervenției fără un prealabil examen al pacientului etc.).

Însă nu există unanimitate de păreri nici asupra sferei de cuprindere a vinovăției, într-o anumită viziune, *vinovăția presupune un subiect care să aibă capacitatea de a înțelege și voi*. Prin urmare, *persoanele care n-au vârsta corespunzătoare și starea psihică normală nu pot comite o faptă cu vinovăție*. S-a replicat însă că, în realitate, *vinovăția este un concept juridic și nu moral*: vinovăția în sensul unei atitudini psihice cu conținut moral ar presupune raportarea conduitei agentului la obligațiile morale care îi revin și care derivă din normă, pe când *vinovăția în sens juridic există chiar și atunci când agentul nu cunoaște norma penală, fiind numai prezumat că o cunoaște* [346, p. 297].

În *doctrina penală română*, de asemenea, s-a exprimat părerea după care *starea psihică specifică intenției poate exista și la incapabili* (de exemplu, un paranoic poate ucide victima deliberat), iar împotriva persoanelor incapabile se pot lua măsuri de siguranță. Implicite se desprinde concluzia că *și în cazul persoanelor incapabile putem identifica procesele psihice specifice vinovăției* [91, p. 311].

Ideea că și împotriva *persoanelor incapabile* se pot lua unele măsuri de sancționare de natură penală a condus în *doctrina germană* la elaborarea unei *teorii noi asupra vinovăției*. În această concepție *procesele psihice nu aparțin vinovăției, concept discutabil, ci acțiunii*

agentului, modului său de comportare, manifestare care, în mod indiscutabil, există și în cazul incapacabililor.

8. Teoria socială a acțiunii consideră acțiunea ca fiind orice *conduită umană socialmente relevantă*. Acestei teorii i s-a reproșat că are un conținut prea general, astfel că nu permite identificarea caracteristicilor comportamentului în cazul fiecărei categorii infracționale, iar relevanța socială a comportamentului este ambiguă [131, p.127].

9. Teoria conceptului negativ de acțiune consideră că *acțiunea este cauzarea unui rezultat individualmente evitabil*. Acestei teorii i s-a reproșat în primul rând faptul că implică o apreciere cu privire la vinovăție [352, p. 131; 346, p. 191], în lipsa căreia nu se poate stabili caracterul evitabil [368, p. 281].

10. Teoria actelor derivate dintr-o inerție a voinței relatează faptul că vorbind în acest context despre controversele asupra vinovăției nu se desfășoară *numai pe un plan global general*, dar și în legătură cu *procesele psihice componente* ale acestei instituții juridico-penale.

Se știe că, într-o anumită viziune, elementul fundamental al vinovăției îl constituie *voința conștientă* a subiectului, *voința este privită ca un impuls volitiv*, ca un *impuls conștient* de a acționa sau de a nu acționa. Dacă voința presupune un proces volitiv conștient, înseamnă că n-ar putea fi considerate acte voite de subiect acele *acte automate, reflexe, instinctive* sau de obicei și care *nu par a fi spuse unui control al conștiinței* (de pildă, actul reflex al făptuitorului care, împins înapoi în momentul când trenul pornește în viteză, lovește o persoană din spate). Aderând la o atare poziție, în doctrina germană *actele instinctive, reflexe, automate sunt considerate ca neavând la bază voință conștientă și, ca atare, nu au relevanță penală* [349, p. 201-202].

Într-o altă concepție se susține [331, p. 310-312] că *aparțin voinței și actele care nu trec prin zona lucidă a conștiinței*. Unele din aceste acte, cu un efort de energie, ar putea fi inhibitate (de ex. Actele reflexe ca tusea, strănutul). Prin urmare, pot fi atribuite vinovăției nu numai actele care își au originea într-un *efort conștient*, dar și cele care derivă dintr-o *inerție a voinței*. Ca atare, ar putea să existe o răspundere penală *nu numai pentru actele conștiente, dar și pentru actele care au nevoie de un efort volitiv pentru a fi evitate*.

În prezent, în doctrina penală, vinovăția este examinată atât sub aspect psihologic, cât și sub aspect normativ, fiindcă nu întâmplător legea penală stabilește ca condiție necesară a răspunderii penale nu orice atitudine psihică față de faptă și urmări, ci doar atitudinea exprimată prin intenție sau culpă. Anume aceste forme ale raportului psihic exprimă atitudinea antisocială (la infracțiunile săvârșite cu intenție), disprețuitoare sau insuficient de precaută (la infracțiunile din culpă) a persoanei vinovate față de interesele (valorile) apărute de legea penală, adică față de interesele persoanei, ale societății și ale statului [102, p.54]. Suntem de acord cu această opinie și o considerăm justă.

Expresia „atitudinea negativă a făptuitorului față de interesele sau valorile sociale” în literatura de specialitate, nu poate fi acceptată în cazul celor mai multe infracțiuni comise din culpă, fiindcă orientările sociale ale persoanelor care săvârșesc infracțiunile cu intenție diferă de ale acelor care comit astfel de fapte din culpă. Gradul de deformare a orientărilor sociale la persoanele care comit infracțiuni din culpă este mult mai redus decât la persoanele care săvârșesc infracțiuni cu intenție. De regulă, orientările sociale ale subiecților infracțiunilor din culpă sunt mult mai apropiate de orientările cetățenilor care nu comit infracțiuni, decât de orientările persoanelor care săvârșesc intenționat infracțiuni [102, p.54].

Astfel, esența socială a vinovăției constă în manifestarea în infracțiunea concretă a atitudinii deformate față de principalele valori sociale, atitudine care, în cazul intenției, este, de regulă, negativă (antisocială), iar în cazul culpei - disprețuitoare (asocială) sau insuficient de precaută (insuficient exprimată social) [300, p.26; 261, p.142; 301, p.149].

Vinovăția penală, potrivit acestei definiții, reprezintă atitudinea psihică a făptuitorului față de faptă și urmări, iar partea estimativă a definiției, adică esența socială a acesteia, este dedusă pe baza formelor vinovăției (intenției sau culpei). Potrivit lui I. Graur, intenția reprezintă acea formă a vinovăției, prin care acțiunea ilicită este orientată în mod voit, deliberat, spre a produce efectul dorit. Ea presupune cunoașterea caracterului antisocial al faptei; acceptarea urmărilor ei negative; dorința subiectului de a obține realizarea scopului ilicit. Iar condiția pentru răspunderea penală trebuie să fie exteriorizarea intenției. Culpă este o formă ușoară a vinovăției în care autorul faptei ilicite nu prevede consecința faptelor sale, deși trebuia să le prevadă sau, prevăzându-le, spera în mod ușuratic că acestea nu se vor produce. Deci, culpa nu conține dorința realizării scopului nemijlocit ilicit, ci acceptarea posibilității sau riscului producerii lui. Pentru faptele săvârșite din culpă, răspunderea juridică este mai ușoară, conchide autorul [105, p. 73].

Prin urmare, înseamnă că în timpul pregătirii sau săvârșirii infracțiunii, făptuitorul conștientizează nu numai latura faptică, dar și importanța socială a acesteia, adică atitudinea față de alte persoane, societate, legile acesteia, morală, normele etice și regulile de conviețuire socială. Astfel, conștientizarea de către persoană a caracterului prejudiciabil al acțiunilor sale cuprinde atât latura faptică, cât și cea socială [330, p.15].

Anume interacțiunea aspectelor faptic și social din psihicul persoanei care comite infracțiunea ne permite să apreciem în mod diferit fenomenele identice după latura faptică.

Autorii Gh. Gladchi și C. Greu au încercat să efectueze o caracterizare exhaustivă a vinovăției penale și au evidențiat următoarele trăsături caracteristice vinovăției penale: 1) vinovăția reprezintă o anumită atitudine psihică față de fapta prejudiciabilă săvârșită și urmările prejudiciabile ale acesteia; 2) atitudinea psihică este un proces care se desfășoară în timp, adică are un început și un anumit sfârșit. Această atitudine psihică trebuie să însoțească pregătirea sau

săvârșirea nemijlocită a faptei și nicidecum nu cuprinde raportul psihic față de infracțiunea deja comisă; 3) atitudinea psihică este un proces ce se desfășoară în spațiu, adică această atitudine este limitată de fapta prejudiciabilă, urmările prejudiciabile ale acesteia și cadrul normativ al legii penale. Deci, atitudinea psihică privește fapta în întregul ei (acțiune sau inacțiune și urmări); 4) vinovăția este atitudinea psihică față de o infracțiune concretă. Aceasta înseamnă că vinovăția nu este o noțiune abstractă, ci există doar în cazul în care se comite o anumită faptă infracțională, adică persoana nu poate fi recunoscută vinovată în general, dar vinovată în săvârșirea unei infracțiuni concrete; 5) vinovăția este o noțiune generală care cuprinde două forme - intenția și culpa (imprudența); 6) vinovăția există doar în raport cu infracțiunea săvârșită. În principiu, intenția și culpa sunt prezente în orice comportament uman, dar importanța juridico-penală au numai în cazurile când se săvârșește o faptă prejudiciabilă prevăzută de legea penală. [102, p. 54].

Întrucât, în literatura de specialitate penală apar multiple viziuni, uneori controversate, privind conceptul vinovăției, îl determină, sau mai bine zis, obligă pe legiuitor să formuleze o definiție clară în acest sens, definiție care astăzi nu este prezentă în C.P. al R. Moldova. Este necesară și importantă această definiție pentru a determina natura vinovăției ca fenomen psihic care se manifestă la comiterea infracțiunii; pentru a clarifica conținutul și esența vinovăției; pentru a stabili cu ce se află în raport atitudinea vinovată - cu fapta, cu urmările acesteia sau cu infracțiunea în întregime; pentru a clarifica dacă vinovăția este o manifestare numai a conștientului ori a inconștientului psihic, sau este un produs al interacțiunii acestor două procese psihice; pentru determinarea importanței vinovăției în incriminarea subiectivă.

Revenind la aspectele generale ale vinovăției penale, trebuie să amintim aici și de principiul prezumției nevinovăției, întrucât acesta fiind într-o strânsă legătură cu conceptul analizat are și o importanță practică deosebită.

Astfel, conform regulilor statornice, orice persoană trebuie să se bucure în condiții egale de prezumția de nevinovăție. Adică orice persoană se consideră nevinovată până la proba contrară. Aici sunt relevante reglementările internaționale și interne ale statelor ce se referă la dreptul la un proces echitabil asigurat oricărei persoane ce urmează a fi judecată. În așa fel, dreptul la un proces echitabil, reglementat de art.6 al Convenției Europene a Drepturilor Omului (semnată pe 4 noiembrie 1950), exprimă dreptul fiecăruia la judecarea în mod echitabil, în mod public și într-un termen rezonabil a cauzei sale, de către o instanță independentă și imparțială, instituită de lege, care va hotărî, fie asupra încălcării drepturilor și obligațiilor sale cu caracter civil, fie asupra temeiniciei oricărei acuzații în materie penală îndreptate împotriva sa. Hotărârea trebuie să fie pronunțată în mod public, dar accesul în sala de ședință poate fi interzis presei și publicului pe întreaga durată a procesului sau a unei părți a acestuia în interesul moralității, al ordinii publice ori a securității naționale într-o societate democratică, atunci când interesele minorilor

sau protecția vieții private a părților la proces o impun, sau în măsură considerată absolut necesară de către instanță atunci când, în împrejurări speciale, publicitatea ar fi de natură să aducă atingere intereselor justiției.

În conformitate cu reglementările ulterioare ale Convenției Europene a Drepturilor Omului, orice persoană acuzată de o infracțiune este prezumată nevinovată până ce vinovăția sa va fi legal stabilită.

Prezumția nevinovăției vine la rândul ei să asigure corectitudinea și imparțiala judecare a cauzei de către magistrat. Doar în condițiile în care se va porni de la ideea necesității probării vinovăției unei persoane se va putea ajunge la respectarea și asigurarea celorlalte drepturi ale persoanei aduse în fața justiției și la asigurarea calității actului de justiție. În mod contrar, desconsiderarea acestui principiu poate afecta în mod direct calitatea actului particular de justiție și calitatea justiției în general. Nu putem face abstracție de faptul că legea fundamentală - Constituția R. Moldova - nu face excepție de la regula enunțată mai sus, precum că toate statele lumii au consacrat prezumția de nevinovăție în actele normative fundamentale ale lor, prezumția nevinovăției fiind consacrată în art.21, care statuează: „orice persoană acuzată de un delict este prezumată nevinovată până când vinovăția sa va fi dovedită în mod legal, în cursul unui proces judiciar public, în cadrul căruia s-au asigurat toate garanțiile necesare apărării lui”.

Concluziile despre vinovăția persoanei în săvârșirea infracțiunii nu pot fi întemeiate pe presupuneri. Toate dubiile în probarea învinuirii care nu pot fi înlăturate în condițiile legii se interpretează în favoarea persoanei în a cărei privință a fost pornit proces penal.

În legătură cu afirmațiile de mai sus trebuie făcută o precizare. Atât actele internaționale, cât și cele naționale, atunci când vorbesc de prezumția nevinovăției, nu i-au în considerare doar aspectul subiectiv. Astfel, orice persoană acuzată de o infracțiune se bucură de privilegiul ca atât elementele subiective, cât și cele obiective urmează a fi demonstrate de cel ce acuză. Prin urmare, termenul de vinovăție inclus în conceptul prezumției de nevinovăție este mult mai larg ca în cazul utilizării clasice a termenului.

După toate cele analizate în acest subcapitol, la elaborarea conceptului de vinovăție penală trebuie să fie luate în considerație o serie de aspecte ale acestuia:

1. *Aspectul psihologic*, ce constă în utilizarea cunoștințelor despre mecanismul și conținutul proceselor psihice la săvârșirea infracțiunii, precum și a noțiunilor psihologice (intenție, culpă, factorii intelectual și volitiv, conștiință, voință, atitudine psihică etc.) la dezvăluirea esenței vinovăției. Bineînțeles că, ar fi de dorit să se ia în calcul faptul că vinovăția penală este o noțiune juridică și nu trebuie psihologizată prea mult.

2. *Aspectul juridico-penal* ne explică că vinovăția reprezintă atitudinea psihică a persoanei față de fapta prejudiciabilă săvârșită și urmările prejudiciabile ale acesteia, ce se manifestă sub formă de intenție sau imprudență.

3. *Aspectul social*, ce este reflectat în atitudinea persoanei care săvârșește infracțiunea, manifestată față de valorile sociale importante ocrotite de legea penală. Săvârșind infracțiunea, făptuitorul manifestă o atitudine negativă (la comiterea faptei cu intenție) sau disprețuitoare sau insuficient de precaută (la săvârșirea faptei din imprudență (culpă)) față de valorile principale ale societății.

În concluzie la acest subcapitol, ar trebui să remarcăm un nivel destul de înalt de elaborare teoretică a problemei vinovăției în dreptul penal, argumentându-se prin vastitatea cercetărilor efectuate în acest domeniu. Astfel deducem că, vinovăția făptuitorului în comiterea infracțiunii este stabilită în urma aprecierii atât a factorilor psihici, cât și a factorilor sociali și juridici care determină învinuirea acestuia. Existența vinovăției nu este estimată arbitrar de către judecător, ci este condiționată de verificarea de către instanță a anumitor circumstanțe subiective și obiective. Iar doctrina penală despre vinovăție are o influență semnificativă și asupra activității legislatorului, și asupra procesului de formare a practicii judiciare în cauzele penale, și asupra interpretării reglementărilor legale.

3.3. Vinovăția – trăsătură caracteristică a contravenției, faptă ilicită în dreptul contravențional

În materia dreptului contravențional este statuată regula că faptele încadrate în noțiunea de contravenție sunt mai ușoare. Adică faptele contravenționale sunt mai puțin periculoase pentru societate decât infracțiunile. Totuși, în materie de probațiune, regula generală este, că urmează a fi aplicate aceleași proceduri. În același timp, putem observa că prevederile Codului contravențional (în continuare C.C.) [51] sunt mult mai laconice decât cele ale C.P.P. [52] în privința reglementărilor procedurale.

În contextul descris, se poate menționa că dreptul contravențional abordează problema vinovăției mult mai laconic, deși, ca și în dreptul penal, domină așa-numita abordare „psihologică” a înțelegerii vinovăției. Posibil, acest lucru poate fi explicat printr-o anumită similitudine a contravențiilor administrative și a infracțiunilor penale. În teoria dreptului contravențional, vinovăția în mod tradițional se examinează ca un element al componenței contravenției administrative și, în general, este caracterizată la fel ca și vinovăția în dreptul penal.

Dar, înainte de a face analiza de mai departe, să dăm definiția unor noțiuni, la care vom face trimiteri pe parcursul lucrării. **Răspunderea administrativă** pentru contravențiile prevăzute de prezentul Cod apare, dacă prin caracterul lor aceste contravenții nu atrag după sine, în conformitate cu legislația în vigoare, răspunderea penală [51]. Sau într-o altă definiție, răspunderea contravențională este o formă de răspundere juridică, reglementată de normele

dreptului contravențional, ea se ocupă de date reale și concrete că: contravenția, persoanele ce pot fi trase la răspundere, cauzele care înlătură caracterul contravențional al faptei, sancțiunile contravenționale, organele competente de a aplica sancțiunea [175]. Sau: *răspunderea contravențională este un raport juridic de constrângere, adică forma răspunderii juridice identificată cu raportul juridic contravențional de constrângere, stabilit între stat și contravenient, al cărui conținut îl constituie dreptul statului de a aplica măsuri de asigurare și sancțiuni vinovatului de comiterea contravenției și obligația corelativă a acestuia de a suporta măsurile respective* [98, p. 94].

Natura juridică a răspunderii contravenționale se manifestă, în primul rând, prin faptul că ea:

- 1) este o răspundere legală;
- 2) are o autonomie instituțională și funcțională;
- 3) este individuală și personală;
- 4) **se bazează pe criteriul vinovăției** [61, p. 49].

Așadar, în cadrul dreptului contravențional, la fel ca și în dreptul penal o trăsătură distinctă și importantă pentru constatarea contravenției este vinovăția.

La fel ca orice altă formă a răspunderii juridice, răspunderea pentru contravenții, trebuie fundamentată, în fiecare caz în parte, pe existența unei vinovății a făptuitorului. În general, atât dreptul românesc [114, p. 300], cât și cel autohton (moldovenesc) [98, p. 95] nu au acceptat, în nici una dintre formele răspunderii juridice, conceptul răspunderii obiective, adică al unei răspunderi deduse exclusiv din materialitatea faptei săvârșite, chiar dacă aceasta ar avea caracter antisocial, făcându-se abstracție de existența vinovăției.

Caracterul autonom al răspunderii pentru contravenții impune deci o teoretizare aparte a unei vinovății specifice, cu o altă motivație și o altă semnificație socio-juridică decât cea a vinovăției penale construite pe intenție (directă sau indirectă) ori culpă. Natura juridică a faptei contravenționale fiind alta decât cea proprie infracțiunii, este logic ca vinovăția contravențională să se fundamenteze pe alte categorii juridice decât ale intenției și culpei, instituții juridice ale dreptului penal substanțial [61, p. 50-51].

Prin urmare, dacă nu poate fi o răspundere obiectivă și nici nu poate fi bazată pe existența unei intenții sau culpe, vinovăția contravențională trebuie să izvorască dintr-o realitate proprie a faptei aflate într-un raport de cauzalitate cu conduita autorului unei fapte contravenționale.

Deosebirea dintre comportamentul civic general și cel care ar putea genera răspunderea contravențională constă în faptul că cel de-al doilea este impus întotdeauna printr-o prescripție normativă legală, care avertizează persoana fizică asupra necesității adoptării unei conduite general convenabile, ceea ce îi conferă acesteia caracterul de obligație socială și legală. De aici rezultă două consecințe importante pentru starea de legalitate în domeniul contravențional: mai întâi, norma de comportament trebuie să preexiste oricărei norme legale de sancționare

contravențională și, în al doilea rând, norma de sancționare devine activă numai în cazul nerespectării normei de comportament la care ea se referă [61, p. 51]. Promovarea unei astfel de viziuni asupra vinovăției contravenționale urmărește nu atât o separare cât mai etanșă a răspunderii pentru contravenții de răspunderea penală, cât mai ales asigurarea unui cadru adecvat unei funcționalități mai directe a formei de manifestare sociojuridică a mecanismului propriu de exteriorizare în mediul social. O asemenea etanșeitate nici nu ar fi posibilă, deoarece abordarea în acest mod a problemelor nu exclude, după cum se va vedea, orice semnificație și orice valorificare, atât în cadrul general al acestora, cât și în cadrul analizei concrete a conceptului vinovăției contravenționale, a elementelor intenționale sau culpabile în săvârșirea contravenției [196, p. 158].

Gradul de vinovăție a făptuitorului nu are, în principiu, nici un rol în stabilirea răspunderii civile, întrucât măsura acesteia este dată de cuantumul prejudiciului suferit de păgubit, nu de condițiile de personalitate ale păgubitorului. Gradul de vinovăție poate avea relevanță doar în cazul în care fapta ilicită este săvârșită de mai multe persoane, situație când fiecare dintre ele va fi ținută solidar cu celelalte la dezdăunare [16, p. 278]. În ceea ce privește răspunderea contravențională, aceasta nu poate avea loc fără prezența laturii subiective. Latura subiectivă – ca element al conținutului constitutiv al contravenției – se referă la aptitudinea psihică a făptuitorului față de fapta săvârșită și consecințele ei. Elementul principal al laturii subiective este vinovăția și formele ei. În cazul unor contravenții, pentru completarea laturii subiective, în textele de incriminare a acestora sunt prevăzute și alte condiții referitoare la scop și la motiv [196, p. 158].

Fără vinovăție nu există componenta contravenției, deci lipsește temeiul juridic pentru aplicarea pedepsei contravenționale. Forma vinovăției – comiterea premeditată a contravenției sau comiterea contravenției din imprudență – contribuie la realizarea principiului individualizării pedepsei contravenționale și cu mult mai rar, la calificarea juridică corectă a faptei antisociale comise. De regulă, aceasta are loc atunci când trimiterea la forma vinovăției se conține în însăși dispoziția normei materiale a dreptului contravențional. De exemplu: art. 49 alin. (2) C.C. al R. Moldova, art. 78 C.C. al R. Moldova, art. 93 alin. (2) C.C. al R. Moldova, art. 104, 126, 129 C.C. al R. Moldova [110, p. 113].

Referindu-se la vinovăția persoanei în dreptul contravențional, A. Țiclea argumentează că întrucât legislația contravențională nu definește vinovăția aceasta nu poate avea alte forme și modalități decât cele stabilite de legea penală [191]. Conform art.19 C.P. al României [57], există vinovăție atunci când fapta care prezintă pericol social este săvârșită cu intenție sau din culpă.

Contravenția este săvârșită cu intenție atunci când făptuitorul, prevede urmările faptelor sale și urmărește producerea lor prin comiterea acelei fapte (intenție directă), sau prevede rezultatul

faptei sale și deși nu urmărește să se producă, acceptă posibilitatea producerii lui (intenția indirectă) [191, p. 6].

La fel ca și în cazul infracțiunilor, contravenția poate fi comisă din intenție și din imprudență.

După o părere doctrinară în materie contravențională [170], vinovăția este ca o stare subiectivă a autorului faptei ilicite, în momentul încălcării ordinii de drept, exprimând atitudinea psihică, negativă, a acestuia față de interesele și valorile sociale ocrotite de normele juridice. Astfel fapta ilicită după părerea autorului de asemenea este comisă prin două metode cu *intenție (directă și indirectă*, este directă atunci când făptuitorul a prevăzut rezultatul negativ, urmărind producerea lui prin comiterea faptei respective, iar cea indirectă de asemenea este prevăzut rezultatul faptei și făptuitorul continuă să-l producă dar fără urmărire) sau *din culpă* (atunci când făptuitorul a prevăzut rezultatul faptei sale, dar nu l-a acceptat, socotind fără temei că el nu se va produce aceasta este *culpa în comitendo* și a doua culpă este numită *culpa în omitendo* unde făptuitorul nu prevede rezultatul negativ al faptei deși trebuie să-l prevadă.

Conform prevederilor legale, constituie contravenție fapta - acțiunea sau inacțiunea - ilicită, cu un grad de pericol social mai redus decât infracțiunea, săvârșită cu vinovăție, care atentează la valorile sociale ocrotite de lege, este prevăzută de prezentul cod și este pasibilă de sancțiune contravențională [51].

Din definiția dată de legiuitor observăm că o trăsătură distinctă caracteristică contravenției este fapta săvârșită cu vinovăție, concept ce se raportează la atitudinea psihică a persoanei [196, p. 159].

Simplă constatare a prevederii faptei social periculoase în legea contravențională nu este suficientă pentru calificarea acesteia drept contravenție. O asemenea calificare poate fi dată numai în măsura în care fapta a fost săvârșită cu vinovăție. Atât acțiunea cât și inacțiunea social periculoase prevăzute în lege trebuie să reprezinte o manifestare psihică conștientă și volitivă a persoanei. Făptuitorul poate fi supus răspunderii contravenționale numai pentru fapte săvârșite cu vinovăție (art.14 din C.C. al R. Moldova) [110, p. 101].

Contravenția, ca orice faptă contrară ordinii de drept, constituie o manifestare a conduitei umane exteriorizată în cadrul social, adică o acțiune umană realizată sub controlul voinței și rațiunii, în condițiile în care făptuitorul avea libertatea de a alege această conduită negativă în raport cu ordinea de drept. Existența acestei posibilități de alegere, ca realitate obiectivă, fundamentează vinovăția subiectului care comite acțiunea respectivă [110, p. 101].

Intenția este cea mai răspândită formă a vinovăției atât în practica judiciară, cât și în legislație. Intenția directă se consideră numai în cazul în care o persoană care a săvârșit o contravenție își dădea seama de caracterul prejudiciabil al acțiunii sau inacțiunii sale, a prevăzut urmările ei prejudiciabile și le-a dorit. Intenția indirectă se consideră în cazul când persoana care

a săvârșit contravenția își dădea seama de caracterul prejudiciabil al acțiunii sau inacțiunii sale, a prevăzut urmările ei prejudiciabile și a admis, în mod conștient, survenirea acestor urmări [109, p. 545].

Dacă, drept rezultat al săvârșirii cu intenție a contravenției, se produc urmări mai grave care, conform legii, atrag înăsprirea sancțiunii contravenționale și care nu erau cuprinse de intenția persoanei care a săvârșit-o, răspunderea contravențională pentru aceste urmări survine numai dacă persoana a prevăzut urmările prejudiciabile, dar consideră în mod ușuratic că ele vor putea fi evitate, sau dacă persoana nu a prevăzut posibilitatea survenirii acestor urmări, deși trebuia și putea să le prevadă. În consecință, contravenția se consideră intenționată [33].

Contravenția se consideră săvârșită din imprudență atunci când persoana prevede urmările și consecințele ei, dar credea că ele vor fi evitate în mod ușuratic sau nu și-a dat seama și nu a prevăzut posibilitatea survenirii urmărilor prejudiciabile [175]. O contravenție intenționată este atunci când persoana care a săvârșit-o își dădea seama de consecințele prejudiciabile și le-a prevăzut dorind în mod conștient survenirea lor [51]. Comiterea contravențiilor reprezintă manifestarea de voință exteriorizată a fiecărui contravenient, adică acțiunea lui făcând abuz de drepturi și libertăți pierzând frica. Un alt factor poate fi dorința de a primi ceva, care îl influențează la încălcarea legii. Deși contravenția este comisă din imprudență conform legislației contravenționale ale R. Moldova, persoana care a comis-o este considerată contravenient și se sancționează în baza legii ca și cea premeditată.

Imprudența, la rândul ei, are două forme: sineîncrederea și încrederea exagerată în sine. Se consideră că fapta este comisă prin imprudență, forma sineîncredere, atunci când persoana prevede caracterul social periculos al acțiunii sau inacțiunii sale, prevede consecințele social periculoase, însă nu le dorește și face tot posibilul pentru a le evita. În cazul sineîncrederii, persoana, prevăzând caracterul social periculos al faptei sale și consecințele acesteia (elementul intelectual), nu dorește survenirea urmărilor (elementul volitiv). Persoană comite o contravenție prin imprudență (forma neglijenței contravenționale) atunci când nu prevedea caracterul social periculos al acțiunii sau inacțiunii sale, însă a avut obligația și posibilitatea să le prevadă [103, p. 540].

Neglijența constituie unica formă a vinovăției în cazul în care persoana nu prevede caracterul social periculos al faptei [109, p. 540].

Descrierea intenției în C.C. [51] combină cele două tipuri ale ei: directă și indirectă, iar descrierea imprudenței include neglijența și frivolitatea.

Structurile ambelor forme de vinovăție în C.C., în general, coincid cu structurile similare din C.P. [55].

Principala diferență este că, în dreptul contravențional sunt delimitate numai formele de vinovăție, iar delimitarea ulterioară a formelor în tipuri nu este realizată.

Similitudinea formulărilor legislative ale formelor de vinovăție este determinată prin coincidența caracteristicilor importante de conținut ale momentelor intelectual și volitiv. Cât în legea contravențională, atât și în legea penală vinovăția reprezintă atitudinea conștient-volitivă a subiectului față de faptă și consecințele ei [196, p. 161].

Cu toate acestea, pe lângă asemănări, există și diferențe, care ies la iveală la compararea definițiilor concrete. Astfel, dacă, ca urmare a săvârșirii cu intenție a contravenției se produc urmări mai grave care, conform legii, atrag înăsprirea sancțiunii contravenționale și care nu erau cuprinse de intenția persoanei care a săvârșit-o, răspunderea contravențională pentru atare urmări survine numai dacă persoana a prevăzut urmările prejudiciabile, dar considera în mod ușuratic că ele vor putea fi evitate, sau dacă persoana nu a prevăzut posibilitatea survenirii acestor urmări, deși trebuia și putea să le prevadă. În consecință, contravenția se consideră intenționată [111, p. 7].

Contravenția se consideră săvârșită cu intenție dacă persoana care a săvârșit-o își dădea seama de caracterul prejudiciabil al acțiunii sau inacțiunii sale, a prevăzut urmările ei prejudiciabile, a dorit sau a admis în mod conștient survenirea acestor urmări [51, art. 14].

Comparând aceste definiții, este ușor de observat diferențe fundamentale.

Cea mai importantă diferență o constituie totuși semnul ce se referă la pericolul social al faptei. În cazul contravențiilor, pericolul este redus. Diferența, în opinia noastră, este destul de firească, pentru că reflectă specificul infracțiunilor penale și contravențiilor administrative.

Necătând la aceste diferențe, putem spune că, în general, formulările legislative ale intenției în C.C. și C.P. sunt apropiate una de alta.

Forma imprudentă a vinovăției în C.C. se caracterizează printr-o anumită atitudine a subiectului față de consecințele negative ale actului comis de el. Imprudența are loc atunci când persoana a prevăzut posibilitatea de apariție a consecințelor negative ale acțiunilor (inacțiunii) sale, dar fără motive suficiente era încrezută că le va preveni, fie că nu a prevăzut apariția acestor consecințe, deși ar fi trebuit și ar fi putut să le prevadă.

Pe baza definițiilor de frivolitate și neglijență propuse de legislator, ce se conțin în C.P., vom încerca să modelăm definiția comună a formei imprudente de vinovăție pentru a o compara cu cea de mai sus.

Actul este comis cu imprudență, dacă persoana a prevăzut posibilitatea apariției consecințelor social periculoase ale acțiunilor (inacțiunii) sale, dar fără motive suficiente prea încrezut a contat pe prevenirea lor sau nu a prevăzut posibilitatea de apariție a consecințelor social periculoase, deși cu atenția și previziunea necesare ar fi trebuit și ar fi putut să le prevadă.

La compararea celor două definiții este izbitoare similitudinea lor evidentă.

În general, trebuie remarcat faptul că diferențe în descrierea formelor de vinovăție în dreptul penal și cel administrativ cu siguranță există, dar ele nu sunt atât de semnificative. Mai mult

decât atât, deficiențele identificate în definiția de imprudență dată în Codul penal, ce țin de inexactitatea indicării momentului de manifestare a procesului „mental” și lipsa mențiunii despre atitudinea subiectului față de actul ilicite (social periculos) în sine, despre care am discutat mai devreme, pot fi observate și în formularea normei respective a C.C.

O particularitate a legislației contravenționale este ponderea mare a componentelor de astfel de acte ilegale, latura obiectivă a cărora este exprimată în încălcarea unor reguli sau regulamente (infrațiuni cu componentă materială). Caracteristicile lor includ o legătură de cauzalitate între acțiune și consecințele ei. Această particularitate, deși este menționată, nu este desfășurată în dispoziția normei de drept administrativ. Apare o întrebare firească: în ce mod încălcarea regulilor și altor norme conduce la cauzarea prejudiciului? Prin urmare, devine problematică reconstituirea imaginii complete a contravenției administrative în forma în care a fost comisă în realitate, adică în unitatea acțiunii și rezultatului acesteia. Deficiențele în descrierea laturii obiective a delictului cu componentă materială, la rândul său, creează obstacole în calea de soluționare a unei din cele mai importante sarcini - stabilirea formei concrete de vinovăție [196, p. 162].

Alături de vinovăție, latura subiectivă a anumitor contravenții cuprinde un motiv și un scop anumit [21, p. 18].

Motivul constă în faptul că el întotdeauna este legat de anumite imbolduri datorită cărora se naște dorința de a săvârși contravenția [21, p. 18].

Scopul este închipuirea consecințelor dorite, spre a căror realizare tinde persoana [21, p. 18].

Deosebirea dintre motiv și scop este următoarea: motivul contravenției răspunde la întrebarea ce a determinat persoana să săvârșească contravenția, iar scopul contravenției arată consecințele dorite, spre a căror realizare tinde persoana [21, p. 18].

Deci, făptuitorul poate fi supus răspunderii contravenționale numai pentru fapte săvârșite cu vinovăție (art.14 din C.C. al R.Moldova).

În cazul în care fapta a fost săvârșită fără vinovăție în stare de iresponsabilitate (art.20 din C.C. al R.Moldova), în condițiile extremei necesități (art.22), legitimei apărări (art.21), constrângerii fizice și/sau psihice (art.23), riscului întemeiat (art.24), cazului fortuit (art.25 din C.C. al R.Moldova), nu poate fi vorba despre o contravenție [110, p.101].

În concluzie, putem afirma că aplicarea răspunderii contravenționale nu poate avea loc fără a stabili culpabilitatea făptuitorului ei. Simpla constatare a prevederii faptei social-periculoase în legea contravențională nu este suficientă pentru calificarea acesteia drept contravenție. O asemenea calificare poate fi dată numai în măsura în care fapta a fost săvârșită cu vinovăție. Astfel, rolul vinovăției și-a găsit importanța și în dreptul contravențional, aceasta fiind o trăsătură esențială, evidențiată și reglementată de legiuitor în noțiunea de contravenție, pasibilă de sancțiune contravențională.

3.4. Vinovăția sau culpa – element esențial al răspunderii juridice civile

Prin exercitarea libertății sale, omul își construiește propria personalitate, dar, în același timp, trebuie să își asume și răspunderea faptelor sale. Astfel, omul care acționează în mod conștient răspunde pentru propriile sale acte și consecințele lor, fiind obligat la restabilirea echilibrului social distorsionat. Adevărata responsabilitate este întotdeauna asociată ordinului justiției comutative, care tinde la instaurarea unei reacții juridice menite să înlăture consecințele faptului prejudiciabil. Relația dintre etică, morală și drept se axează astfel pe ideea vinovăției autorului faptei ilicite [28, p.151]. Dar fapta ilicită și vinovăția sunt unele din condițiile răspunderii juridice, care la rândul lor îmbracă diverse forme. Din cadrul acestor forme ale răspunderii juridice se desprinde răspunderea civilă care reprezintă o categorie fundamentală, o instituție complexă, a dreptului civil [1, p.23]. Instituția răspunderii civile se remarcă prin vasta sa aplicabilitate, fiind invocată în toate activitățile desfășurate de om în societate, care impun prudență și diligență pentru prevenirea și evitarea prejudiciilor [28, p.151].

Răspunderea civilă este foarte importantă în societate la momentul actual pentru că relațiile sociale au progresat în mod considerabil în ultimii ani aducând după sine modificări și în domeniul raporturilor juridice civile.

Ca formă a răspunderii juridice, *răspunderea civilă*, printre numeroasele definiții care ni se oferă în literatura de specialitate, poate fi definită ca fiind o formă a constrângerii de stat care constă în obligația oricărei persoane de a repara prejudiciul cauzat prin fapta sa ilicită prevăzută de lege sau de contract [12, p. 403]. Ca instituție juridică, *răspunderea civilă* reprezintă ansamblul normelor de drept prin care se reglementează obligația tuturor persoanelor de a repara prejudiciul cauzat altuia prin fapta contractuală sau extracontractuală, în vederea restabilirii situației anterioare [12, p.403].

Într-o altă opinie, se poate preciza că răspunderea civilă este o formă a răspunderii juridice, care constă într-un raport juridic obligațional, conform căruia o persoană are datoria de a repara prejudiciul cauzat alteia prin fapta sa sau prejudiciul de care este ținut răspunzător prin dispozițiile legale [2, p.15-21; 94, p. 7-8; 201, p. 97-98].

În doctrina clasică, s-a apreciat că răspunderea civilă se prezintă sub două forme, în funcție de izvorul obligației de reparare a prejudiciului: răspunderea delictuală și răspunderea contractuală.

Răspunderea delictuală reprezintă obligația celui care a cauzat altuia un prejudiciu, printr-o faptă ilicită extracontractuală care îi este imputabilă, de a repara paguba astfel pricinuită [94, p.7]. În cazul răspunderii delictuale, se naște un raport obligațional abia în momentul săvârșirii faptei ilicite care a avut drept urmare producerea unui prejudiciu. În Codul civil [49], răspunderea delictuală este reglementată în mod separat în art. 1398-1431.

Răspunderea contractuală constă în obligația debitorului, parte într-un raport contractual, de a repara prejudiciul cauzat creditorului ca urmare a neexecutării corespunzătoare a obligațiilor asumate sau a executării acestora cu întârziere [94, p.7]. Astfel, pentru angajarea răspunderii contractuale este necesar să existe un contract valabil încheiat, o adevărată “lege a părților”, prin care acestea, prin voința lor, au stabilit regulile antrenării răspunderii încă la momentul nașterii raportului juridic. În C. Civ. [49], răspunderea contractuală este prevăzută la efectele neexecutării obligațiilor, art. 602-623.

Reglementarea răspunderii civile delictuale și contractuale are drept scop primordial restabilirea echilibrului social distrus prin săvârșirea unei fapte care a avut drept consecință producerea injustă a unui prejudiciu altei persoane [28, p.151].

Analizând legislația civilă în vigoare [49, art. 215, 275], tragem concluzia că pentru aplicarea oricărei forme de răspundere civilă este necesară existența unui concurs de împrejurări, printre care și prezența următoarelor condiții: fapta ilicită sau neexecutarea, executarea necorespunzătoare sau prin întârziere a obligațiilor; prejudiciul, raportul de cauzalitate dintre fapta ilicită, neexecutarea sau executarea necorespunzătoare și prejudiciu, și **vinovăția** [198, p.406]. Deși fiind foarte mult timp în structura condițiilor de aplicare a răspunderii juridice, la aplicarea răspunderii juridice civile nu se ținea cont de vinovăție, adică nu se stabilea corelația dintre fapta ilicită și atitudinea psihică a autorului față de ea. Ca urmare, în doctrină au apărut diverse opinii controversate cu privire la această condiție și chiar se opina că nu mai este necesară la aplicarea răspunderii juridice civile. Fiind a patra condiție a răspunderii juridice civile, astăzi atât în doctrina Republicii Moldova, cât și în practica judiciară ea este adeseori diminuată, iar legislația, deși o reglementează, doar că nu în măsură necesară, deoarece practica mondială tot mai des recurge la o aplicare mai vastă a răspunderii juridice civile, fiind cea mai umană [59, p.106].

Astfel, în C. Civ. al R. Moldova nu există reglementări exprese referitoare la particularitățile vinovăției civile și nici a vinovăției, condiție a răspunderii juridice civile. Dar, conform art. 603 C. civ. al R. Moldova persoana poartă răspundere civilă numai pentru dol (intenție) sau culpă în formă – de neglijență sau imprudență. Dolul are loc atunci când autorul prevede rezultatul faptei sale și îl dorea. Imprudența (ușurința) are loc atunci când autorul prevede rezultatul faptei sale, dar nu-l acceptă, socotindu-l fără temei, că nu se va produce. Neglijența - are loc atunci când, autorul nu prevede rezultatul faptei sale dar trebuia și putea să le prevadă.

Noțiunea de forme ale vinovăției civile poate fi privită din două puncte de vedere. Mai întâi, din perspectiva diferitelor instituții ale dreptului civil, există vinovăție civilă contractuală, vinovăție civilă delictuală, vinovăție civilă la încheierea actului juridic civil, vinovăție în cadrul modurilor de dobândire a drepturilor reale, vinovăție civilă în exercitarea posesiei, vinovăție în materia succesiunii legale și a celei testamentare. În al doilea rând, vinovăția poate fi abordată

din perspectiva propriu-zisă a formelor sale de manifestare, punându-se accent pe elementele sale de structură (intelectiv și volitiv). Din această perspectivă, se au în vedere gradele vinovăției, adică formele intenționate, respectiv formele neintenționate [176, p.30].

Angajarea răspunderii juridice numai atunci când sunt comise faptele cu vinovăție reprezintă o necesitate socială și impunerea răspunderii trebuie să aibă în vedere elementul educativ. În acest sens, persoanele trebuie să manifeste o atitudine diligență, în raport cu ceilalți membrii ai societății, trebuie să existe o încredere, o siguranță a acțiunii oamenilor, având în vedere aceea că numai faptele vinovate sunt de natură să atragă angajarea răspunderii civile [2, p.115]. În domeniul raporturilor juridice civile, atunci când participanții la aceste raporturi nu respectă regulile introduse de ele pe cale de acord de voință, sau de legiuitor pe cale de reglementare, se pune problema aprecierii acțiunilor (inațiunilor) subiecților din perspectiva valorilor pe care societatea le consideră valabile la un moment dat, astfel, pornindu-se de la un element obiectiv – fapta omului și rezultatul acesteia, care este, cum arătăm, întotdeauna concret, obiectiv și, în orice caz, comensurabil (chiar dacă doar cu caracter convențional, ca în cazul prejudiciului moral) – este necesar a se vedea în ce măsură această faptă este imputabilă cuiva. Mai mult, este necesar a se investiga și atitudinea subiectivă, psihică a făptuitorului, față de faptă și urmările sale. Aceasta este, în mod practic, problema vinovăției.

Literatura juridică definește vinovăția ca reprezentând *„atitudinea psihică pe care autorul a avut-o la momentul săvârșirii faptei ilicite sau la momentul imediat anterior săvârșirii acesteia, față de faptă și urmările acesteia”* [184, p.176; 71, p. 211; 115, p. 134; 161, p. 229]. Definiția formulată în doctrină este deosebit de valoroasă, fiindcă surprinde esența problemei, a fenomenului, făcând referire, pe de o parte, la fundamentul de ordin intelectual și volitiv al oricărei acțiuni umane („atitudinea subiectivă”), iar pe de altă parte, realizând legătura acestui „subiectiv” al omului cu fapta sa și urmările acesteia, deci cu elementul obiectiv. În doctrina juridică sunt analizați cei doi factori componenți ai vinovăției, anume factorul intelectual sau de conștiință și factorul volitiv [367, p. 264].

Primul se realizează printr-un proces psihic intern, de reprezentare a scopurilor, mijloacelor și posibilităților pentru a realiza scopurile propuse, cu îmbinarea motivațiilor unei conduite posibile de înfățișare psihică a raporturilor de cauzalitate dintre acțiunile și urmările acestora și considerarea intereselor individului, cu interesele celorlalți participanți la viața socială [45, p. 65]. În cadrul factorului intelectual sunt avute în vedere gradul de dezvoltare a puterii de cunoaștere în general, deci, gradul de dezvoltare a științei la un anumit moment care dă posibilitatea oamenilor să înțeleagă fenomenele, legitățile, raporturile obiective de cauzalitate și ajută la preîntâmpinarea unor fapte antisociale. În aceste context sunt de amintit expertizele științifice, tehnice și de altă natură, pe baza cărora se poate stabili situația într-o anumită conjunctură producerii unor fapte ilicite [184, p.183].

Cel de-al doilea factor, anume factorul volitiv, implică libertatea de deliberare și de decizie a autorului faptei ilicite sau care converge într-un act psihic de deliberare, de luare a deciziei în raport de comportamentul ce va fi adoptat. Atunci când lipsește libertatea de deliberare și de decizie, putem vorbi de lipsa vinovăției [184, p.183].

Iată, deci, că vinovăția este o atitudine subiectivă a omului față de o anumită faptă concretă și față de urmările acesteia și nu o atitudine subiectivă, generică, teoretică, ideală [176, p. 8]. Esențial pentru corecta definire a vinovăției, este necesar de a se observa că, evident, vinovăția înseamnă o atitudine psihică față de fapta ilicită și urmările acesteia, însă o anumită atitudine psihică și anume, o atitudine subiectiv negativă, de ignorare a regulilor juridice instituite de societate, considerate valabile și acceptate ca valoroase la un anumit moment dat, în sistemul general axiologic al aceluia moment [166, p.195].

Ioan-Dorel Romoșan [176, p. 9] a fost primul care a făcut o cercetare integrală și multiaspectuală a vinovăției în dreptul civil din România. În lucrarea menționată se constată că în dreptul civil vinovăția este un element esențial al răspunderii, ea transformă ilicitul în imputabil, însă datorită complexității extraordinare a vieții sociale căreia îi vine în întâmpinare norma juridică civilă, nu se poate explica întotdeauna și evidenția suficient de clar prezența factorului subiectiv reproșabil în cadrul conduitelor umane [176, p.8-9]. Dar și alți savanți [94; 2, p.121; 116, p. 27; 169] ca M. Eliescu, Ion M. Anghel, Francisc Deak, Marin F. Popa, Tudor R. Popescu, Petre Anca, Traian Ionașcu, Eugen A. Barasch și alții, cercetând răspunderea juridică civilă, fac unele referințe și în legătură cu noțiunea de vinovăție în dreptul civil. Constantin Stătescu și Corneliu Bârsan [185, p.196-198], fac o analiză minuțioasă a vinovăției – condiție sau element al răspunderii juridice delictuale, și în linii mai generale se referă la vinovăție în răspunderea juridică civilă contractuală. În doctrina românească clasică, majoritatea autorilor au definit vinovăția ca fiind: „*Atitudinea psihică a autorului faptei ilicite și păgubitoare față de fapta respectivă și față de urmările acestei fapte, în momentul săvârșirii acesteia*” [185, p.196-198; 161, p. 225].

Deci, vinovăția reprezintă o condiție distinctă și esențială a răspunderii civile, cu un caracter de sine stătător și precis determinat. Astfel, răspunderea poate fi angajată numai față de făptuitorul care se face vinovat de comiterea faptei prejudiciabile. Acest fapt a fost văzut și în Codul civil din Quebec [339], conform căruia: “Orice persoană are îndatorirea de a respecta regulile de conduită, stabilite în concordanță cu circumstanțele, uzanța sau legea, astfel încât să nu cauzeze altuia un prejudiciu. În situația în care o persoană cu discernământ eșuează în îndeplinirea acestei îndatoriri, aceasta este responsabilă pentru toate prejudiciile cauzate altei persoane, fiind obligată la repararea lor în natură, indiferent dacă sunt corporale, morale sau materiale. În anumite cazuri, o persoană este de asemenea obligată să repare prejudiciul cauzat prin fapta altuia sau de către lucrurile aflate sub paza sa”. Totuși acest articol omite să facă vreo

referire la vinovăția făptuitorului, ca o condiție esențială pentru angajarea răspunderii, în cadrul articolului cu care demarează reglementarea acestei instituții. Se menționează doar că persoana în cauză va fi obligată să răspundă în măsura în care a avut *discernământul faptei sale*, efectiv sau prezumat de lege, în momentul comiterii acesteia. Aceasta presupune că, prin însușirile sale psihice, intelective și volitive, autorul faptei a putut să își dea seama de caracterul ilicit și urmările dăunătoare pe care le-ar putea produce, având posibilitatea de a le preveni sau evita. În aceste condiții, capacitatea delictuală a persoanei responsabile reprezintă condiția esențială pentru angajarea răspunderii delictuale, întrucât numai persoana care a acționat cu discernământ poate fi considerată a fi vinovată de faptele sale. În absența discernământului, nu se poate reține imputabilitatea comportamentului acestei persoane, astfel că nu sunt întrunite elementele constitutive ale răspunderii, existând riscul ca victima inocentă să suporte în mod injust aceste consecințe [28, p.151].

Studiind literatura de specialitate și legislația în vigoare, s-a observat că formele vinovăției din dreptul civil au servit drept temei de discuții privind utilizarea noțiunii de vinovăție, pentru că s-a stabilit că această noțiune este însoțită sau înlocuită de mai multe cuvinte, și anume: *culpă*, *vinovăție*, *greșeală*, care în diferite state au diferite sensuri. Astfel, apare necesitatea unei unificări de ordin terminologic, pentru o aplicare mai corectă a răspunderii juridice civile [119, p.45]. Împrumutarea termenului de “vinovăție” din domeniul dreptului penal a fost privită cu rezerve de către literatura de specialitate [145, p.24-26], apreciindu-se că ar fi fost poate mai potrivită noțiunea de “culpă” instituită în mod tradițional în materia dreptului privat [30, p.35]. Singurul efect cert al acestei preluări îl constituie “bulversarea limbajului juridic civil” [145, p.62], care va conduce inevitabil la redeschiderea controverselor existente asupra conținutului și finalității acestei noțiuni. În jocul mecanismului răspunderii, culpa reprezintă un element esențial îndelung studiat și aprofundat de către literatura de specialitate. Se poate afirma faptul că fundamentarea răspunderii civile depinde de modul de interpretare al acestei noțiuni. De-a lungul timpului au fost conturate o serie de definiții, fiecare aducând o contribuție substanțială la delimitarea specificului culpei. Coordonatele s-au situat între atitudinea psihică a făptuitorului față de faptă și urmările ei sau anormalitatea comportamentului său prejudiciabil [28, p.151]. Cu privire la definirea culpei, în doctrina franceză [360, p.283], s-a apreciat că aceasta ar consta în încălcarea unei obligații preexistente, iar R. Demogue [344, p.327-328] a analizat culpa din trei perspective: un element material, fapta constând în comportamentul fizic sau intelectual al omului, un element uman, fiind fapta unei persoane pentru care aceasta este ținută să răspundă, și un element sociologic constând în reacția societății cu privire la comportamentul prejudiciabil al făptuitorului. Cel din urmă autor, consideră culpa ca fiind „*conjuncția celor trei elemente, fiecare dintre acestea fiind un aspect specific*”. Dacă am vorbi despre elementul material, atunci putem pune accentul pe fapta materială care provoacă prejudicii și care constă într-un anumit

comportament al omului care poate fi conceput nu numai ca o acțiune, ci și ca o inacțiune. Acțiunea poate fi fizică, psihologică, intelectuală, iar inacțiunea poate să constea într-o omisiune, în neexecutarea unei obligații legale sau într-o abținere, când nu există obligația legală de a acționa [64, p.27].

În ceea ce privește elementul uman sau cum îl denumesc alți autori [64, p.27] elementul psihologic, sau, simplu spus, voința este acel element uman sau acea voință care permite deosebirea diferitelor culpe și care determină imputabilitatea culpei unui anumit autor: **culpa intențională**, caracterizată prin intenția de a dăuna. De regulă, când o asemenea culpă este dovedită, cercetarea celorlalte elemente devine, practic, lipsită de interes, întrucât, dacă pârâtul nu reușește să administreze proba unei fapte justificative, se prezumă atât raportul de cauzalitate, cât și caracterul ilicit); „**culpă de neiertat**”, prin care se înțelege culpa care implică conștiința probabilității producerii unei pagube și acceptarea acestei situații indiferent de motiv sau, în concepția adoptată de jurisprudență, culpa voluntară și de gravitate excepțională; **culpa gravă**, prin care se înțelege culpa asimilată dolului și este constatată de obicei la profesioniști; **culpa neintenționată**, întâlnită în material cvasidelictelor, constă în neglijență sau imprudență. Ea prezintă anumite grade de apreciere și anume *culpa lată (culpa gravă)*, *culpa levis (culpa ușoară)*, și *culpa levissima (culpa foarte ușoară)*).

Următorul element este elementul ilicit (sociologic). În doctrina franceză [338; 344] mai recent sunt formulate cel puțin trei puncte de vedere. Pentru unii, esențial ca autorul faptei să fi ieșit din sfera dreptului. Pentru alții, este necesar ca autorul să fie impietat asupra dreptului subiectiv al altuia și, în sfârșit, a treia opinie, care pare să predomină, trebuie ca autorul să se fi abătut de la comportarea pe care ar fi avut-o un bun părinte de familie, deci un model abstract de comportament [367, p.268].

Tot în literatura juridică franceză [338, p.2294], definiția culpei delictuale a fost influențată de structura tripartită a instituției răspunderii, condiționată de: existența unui prejudiciu, săvârșirea unei culpe și raportul de cauzalitate. În acest sens, s-a subliniat faptul că singură culpa este condiția caracteristică a răspunderii pentru fapta proprie, celelalte două elemente regăsindu-se în toate cazurile de răspundere.

În doctrina germană și în doctrina din alte țări cu orientare juridică germanică [119, p. 47], a fost afirmată teoria “relativității aquiliei-ne”, cu referire la distincția dintre caracterul relativ sau absolut al culpei civile. Potrivit acestei teorii, încălcarea obligației instituite într-o normă de conduită nu este culpabilă și, în consecință, generatoare de răspundere cu privire la anumite persoane care nu au discernământul faptelor lor, față de care trebuie asigurată protecția. Această teorie și-a găsit ecou în doctrina din alte țări de orientare germanică, cum sunt Suedia, Turcia și Austria, fără a fi consacrată legislativ. De asemenea, a fost acceptată în Olanda și a avut o “bună primire” în Common Law (SUA și Anglia) [119, p. 47].

Cercetătorul Nicolae Popa pune semnul egalității între vinovăție și culpă, menționând că „vinovăția sau culpa constă în atitudinea psihică a persoanei care comite o faptă ilicită, față de fapta sa și de consecințele acesteia” [165, p.246]. Același autor concretizează că, în dreptul civil, de fapt culpa desemnează într-un sens larg vinovăția sub toate formele ei, în sens restrâns culpa sau greșeala desemnează însă o formă a vinovăției.

Doctrinarii ruși, discutând despre vinovăție în calitate de condiție a răspunderii juridice civile, sunt preocupați de problema prezumției vinovăției. Astfel, opiniile privind acest subiect se împart în mai multe direcții. Majoritatea consideră că în dreptul civil vinovăția se prezumă [289, p. 319; 220, p. 20]. Unii susțin că în C. Civ. al Federației Ruse [232] există norme speciale care prevăd necesitatea dovedirii vinovăției. Alții consideră că ea trebuie să fie prevăzută prin lege și nu e necesar să fie dovedită în procedura judiciară [217, p. 14; 321; 267, p. 25-26].

În ceea ce privește noțiunea de “greșeală”, trebuie remarcat faptul că Principles of European Tort Law [345] conservă această noțiune în cadrul art. 4.102, conform căruia: “orice persoană care încalcă, cu intenție sau din neglijență, standardul cerut angajează răspunderea pentru greșeală”. Nu mai puțin, termenul de “greșeală” înglobează generic atât greșeala intenționată, adică dolul, viclenia sau intenția, cât și greșeala neintenționată, adică culpă.

Și în doctrina juridică românească s-a pus problema înlocuirii termenului de vinovăție cu acela de greșeală, întrucât Codul civil român [50] vorbește despre greșeală în cadrul acesteia putând să includem fapta săvârșită cu intenție, cât și aceea săvârșită din culpă prin forma neglijenței sau a imprudenței [94, p. 170-171; 48, p. 142].

Astfel, Mihai Eliescu considera că răspunderea se întemeiază pe imputabilitatea greșelii, care are semnificația că cel ce a pricinuit paguba avea o voință luminată de rațiunea care îi permitea să prevadă urmările faptei sale, să deosebească binele de rău, „greșeala” - noțiune utilizată pentru desemnarea laturii subiective a răspunderii delictuale - implică, în primul rând, un factor intelectual și apoi unul volitiv, prin urmare, un proces de conștiință și apoi unul de voință” [94, p.320-321].

Respectând ordinea tradițională a lucrurilor, folosim însă termenii de *vinovăție* și de *culpă* (după cercetătorii E. Cojocari și L.R.Boilă, redactorii Codului civil al Republicii Moldova nu dau dovadă de consecvență și coordonare, utilizând aceste două noțiuni, ca fiind sinonime în materia răspunderii delictuale și contractuale [59, p. 106; 28, p. 151], neînălăturând, însă, posibilitatea înlocuirii acestora de către legiuitor între o viitoare reglementare, cu un alt termen mai apropiat, adecvat situației reale.

Problematica culpei civile dobândește în prezent noi semnificații: unii autori [350, p. 17-20; 369, p. 400-413; 28, p. 151] sunt partizani ai teoriei privind diminuarea rolului culpei în vederea susținerii unor fundamente obiective, ceea ce ar pune în discuție reducerea rolului funcției preventiv-educative a răspunderii, iar alții dezvoltă ideea potrivit căreia trebuie recalificat

conținutul culpei civile în sensul de a renunța la tradiționala *atitudine psihică* a făptuitorului, orientându-se spre un element obiectiv, anormalitatea comportamentului său prejudiciabil. În acest context, cercetătoarea E. Cojocari, stabilește că, se conturează necesitatea recunoașterii unei culpe devenite „obiective”, care și-a pierdut rolul normativ, valențele sale morale, fiind subordonată imperativului major al reparării prejudiciului suferit de victimă, chiar și în absența conștiinței făptuitorului. O adevărată „ofensivă” declanșată împotriva culpei civile sub pretextul simplificării și eficientizării procesului de antrenare a răspunderii civile, cu prețul ignorării valorilor etico-morale instituite prin fundamentarea răspunderii subiective [59, p. 106]. În fața acestor dispute, culpa, în opinia unor autori, rămâne „eterna Doamnă a răspunderii civile”, continuând să exercite o influență dominantă în unele domenii, precum cele privind respectul vieții private și a ființei umane, protejarea dreptului de proprietate, a dreptului de proprietate intelectuală, activitatea de concurență neloială, răspunderea profesioniștilor în exercitarea „propriei lor arte, măiestrii”, în relațiile de vecinătate etc. [30, p. 35; 29, p. 33-34; 59 p. 106].

În doctrina multor state, cum ar fi România, Franța, R. Moldova, Federația Rusă, faptele ilicite sunt grupate în mai multe categorii. În doctrina română și cea din R. Moldova clasificarea faptelor generatoare de răspundere civilă delictuală se face în baza diferitelor criterii. Astfel, în funcție de izvorul cauzator de fapte ilicite delictuale, deosebim răspunderea civilă delictuală pentru fapta proprie, răspunderea civilă delictuală pentru fapta altei persoane, răspunderea civilă delictuală pentru fapta produsă de lucruri, răspunderea civilă delictuală pentru fapta ilicită produsă de animale. Specifică doar pentru R.Moldova este răspunderea civilă delictuală pentru fapta producătoare de prejudicii prin produse defectuoase [120, p. 45].

În categoriile indicate legiuitorul prevede cerințe concrete, dar variate referitoare la vinovăție. În conținutul C.Civ. al R.Moldova [49] se prevede că cel care acționează față de altul în mod ilicit, cu vinovăție, este obligat să repare prejudiciul patrimonial, iar în cazurile prevăzute de lege – și prejudiciul moral cauzat prin acțiune sau omisiune. Deci, vinovăția trebuie să existe în toate cazurile de cauzare a prejudiciului în rezultatul unei acțiuni ilicite. Astfel, pentru aplicarea răspunderii civile delictuale pentru fapta proprie a acestei persoane fizice sau juridice este necesar de a stabili existența vinovăției în orice formă a ei [119, p. 45]. Deci, observăm că în unele categorii, vinovăția este directă, iar în alte categorii vinovăția acestora se prezumă, adică în primele categorii se referă direct la persoana care a cauzat prejudiciul și evident că față de această persoană se va aplica și răspunderea juridică civilă delictuală, iar în alte categorii răspunderea juridică civilă delictuală se va aplica față de alte persoane [198, p. 409].

Răspunderea civilă delictuală se mai poate clasifica și după fundamentul său în răspundere delictuală subiectivă și răspundere delictuală obiectivă. Învederăm faptul că divizarea răspunderii delictuale în obiectivă și subiectivă este realizată doar doctrinar. Problema răspunderii civile delictuale obiective și subiective impune, cu precădere, clarificări din perspectivă terminologică,

problemă care poate fi rezolvată relativ simplu, pornind de la criteriul după care se face această delimitare, respectiv fundamentarea răspunderii. Astfel, răspunderea subiectivă are drept fundament ideea de vinovăție. În acest caz interesează atitudinea psihică pe care autorul a avut-o la momentul săvârșirii faptei ilicite sau la momentul imediat anterior săvârșirii acesteia în raport cu fapta și consecințele acesteia, adică latura subiectivă, una din condițiile obligatorii pentru antrenarea răspunderii. Răspunderea delictuală obiectivă este denumită astfel întrucât prejudiciul care a fost cauzat urmează a fi reparat de către subiectele prevăzute de lege, indiferent de vinovăția acestora în cauzarea prejudiciului [44, p. 35-36].

La rândul său, vinovăția civilă contractuală poate fi definită ca fiind atitudinea subiectivă reproșabilă a debitorului obligației contractuale față de fapta sa ilicită (și urmările acesteia) constând în neexecutarea, executarea necorespunzătoare sau cu întârziere a obligației care îi incumbă. Vinovăția este latura subiectivă a faptei debitorului contractual și constituie componenta subiectivă a răspunderii civile contractuale. La fel ca în cazul răspunderii civile delictuale, vinovăția apare, și în acest caz, ca un proces complex în care se împletesc factorii intelectivi cu cei volitivi. Prin urmare, și în cazul vinovăției contractuale, debitorul contractual trebuie să aibă conștiința semnificației faptei sale ilicite și a urmărilor acesteia, precum și libertatea de deliberare și decizie [176, p. 144].

Răspunderea contractuală la capitolul vinovăției are o reglementare expresă mai amănunțită decât cea delictuală, adică aplicarea acesteia depinde de forma sau gradele vinovăției. O altă particularitate a vinovăției din cadrul relațiilor contractuale este necesitatea existenței unui contract încheiat în conformitate cu toate prevederile legale de valabilitate a acestuia. Astfel, contractul de fapt este principala particularitate care este o vinovăție modulată de contract, adică ea depinde de condițiile de validitate a contractului. Și aici este important că, gradele de vinovăție variază de la contract la contract [118, p. 32].

În legătură cu aceste afirmații se poate de concluzionat că cele două forme ale răspunderii civile au la bază *culpe* diferite, care imprimă în fiecare caz reguli speciale în care poate fi antrenată obligația reparației [28, p. 151]. Adică, în cazul răspunderii delictuale, vina se raportează la fapte ce contravin unor norme de conduită generale, în timp ce în cazul răspunderii contractuale, vina este legată de neîndeplinirea unor clauze contractuale. De asemenea, s-a mai afirmat că și culpa delictuală se deosebește de culpa contractuală, în sensul că prima se antrenează pentru orice culpă și uneori chiar fără culpă, iar cea de a doua numai în situația în care culpa are o anumită gravitate; la fel, în materie delictuală, culpa în principiu trebuie dovedită, până când în spațiul contractual este, de regulă, prezumată.

Culpa, greșeala sau vinovăția trebuie să fie însă dovedită de victima prejudiciată. Această condiționare, mai ales în unele ipoteze de răspundere delictuală, conduce la serioase inconveniențe și dificultăți, dovada culpei fiind o sarcină grea pentru cel care pretinde reparația;

dificultatea probei rezultă din aceea că, mai ales, culpa propriu-zisă - imprudența și neglijența - este un element psihic, o atitudine internă a autorului faptei, nesusceptibilă de observare directă. Pentru depășirea acestor dificultăți și pentru a rămâne tot pe terenul concepției subiective, în anumite cazuri, s-a considerat că greșeala sau culpa este prezumată de lege. În acest fel, victima este suficient să dovedească celelalte condiții obiective ale răspunderii civile, după care cel chemat să răspundă se presupune automat că este în culpă [77].

Tot aici, ar trebui să remarcăm că răspunderea delictuală poate surveni inclusiv ca urmare a comiterii unei infracțiuni. În acest din urmă caz, culpa, vina penală este confundată cu vina civilă.

Referitor la răspunderea juridică civilă și al culpei civile se expune și cercetătoarea A.M. Cerchez, care afirmă că, răspunderea juridică civilă întemeiată pe principiul precauției este o răspundere fără prejudiciu. Principiul reparațiunii, element esențial al legislației europene, este greu de adaptat construcției clasice a răspunderii civile, exclusiv reparatorie [45, p. 39]. Principiul reparațiunii, este definit ca fiind poziționarea unei persoane în raport cu o acțiune cu privire la care se poate presupune că ar genera un pericol grav pentru mediu sau pentru sănătatea celor din jur, consacră astfel obligația juridică de a evita și limita riscurile susceptibile de a pune în pericol viața, sănătatea oamenilor dar și mediul înconjurător [162, p. 381]. Astfel, răspunderea civilă, din perspectiva acestui nou fundament, este una prospectivă, anticipativă și preventivă, nu reparatorie, de tip clasic. Se conturează astfel ipoteze de angajare a răspunderii civile pentru prejudicii viitoare, grave și ireversibile. Răspunderea civilă preventivă, fundamentată pe principiul precauției, tinde la ocrotirea unor elemente vitale umanității, comunităților de oameni, biosferei sau unor valori greu de evaluat și ireversibile prin dispariția sau distrugerea lor. Din perspectiva acestui nou principiu se impune o nouă abordare și a elementelor răspunderii civile delictuale. Relativ la culpă, se admite că aceasta este incidentă doar în acele ipoteze în care se constată în sarcina persoanei vinovate sau responsabile a omisiunii de a lua toate măsurile de prevenire când există riscul producerii unui fapt prejudiciabil. Angajarea răspunderii se datorează pasivității persoanei responsabile în fața unor pericole potențiale, atitudine concretizată în lipsa de implicare sau diligență, de natură să prevină producerea lor. Asistăm astfel la o fundamentare obiectivă a culpei. În această materie, urmarea consacrării principiului precauției ca temei al răspunderii civile delictuale, etica se transformă și ea, fiecare dintre noi având obligația de a ne reevalua atitudinea în fața imprevizibilului, ceea ce determină conturarea unei noi concepții privind culpa [44, p.95].

În fine, remarcăm că în literatura de specialitate s-a încercat a pune în discuție și problema vinovăției mixte [189]. În dreptul civil, însă, având în vedere faptul că formele de vinovăție nu prezintă în toate cazurile importanță pentru determinarea cuantumului răspunderii, problema vinovăției mixte este tratată cu totul altfel. Specialiștii în materie civilă susțin că vinovăția mixtă

tratează acea situație, când la cauzarea daunei contribuie și cel ce o cauzează și victimă – cel ce suferă dauna. Din start este necesar de concretizat că vinovăția mixtă în dreptul civil nu privește doar o singură persoană. După cum reiese din cele spuse mai sus, aceasta privește o așa-zisă „conurență de vinovății”, care duc la un prejudiciu unic, ale cărui conținut și formă sunt direct dependente de existența sau de lipsa acestei concurențe.

Această abordare nu și-a găsit încă ecou în literatura noastră de specialitate și constituie și astăzi un subiect de discuție cu soluții, uneori, destul de controversate, dar considerăm că merită atenție. Astfel, unii autori nu susțin ideea recunoașterii unei vinovății mixte, argumentând aceasta prin faptul că formele vinovăției, sub fiecare aspect al acesteia, sunt determinate de lege și, respectiv, pot fi determinate cu certitudine în fiecare caz în una din formele indicate, excluzând orice formă mixtă [189].

Prin urmare, putem spune că problema vinovăției civile trezește cel puțin la fel de multe polemici precum o face vinovăția penală. Tocmai din acest motiv, vinovăția civilă are și trebuie să aibă un impact important pentru studierea vinovăției în calitate de concept general al dreptului. Problema vinovăției civile dobândește, în prezent, o importanță specială și are, totodată, șansa unor soluționări progresiste, acomodată soluțiilor consacrate în marile sisteme de drept contemporane. Astfel, în dreptul civil vinovăția este un element esențial al răspunderii, care transformă ilicitul în imputabil, însă datorită complexității extraordinare a vieții sociale căreia îi vine în întâmpinare norma juridică civilă, nu se poate explica întotdeauna și evidenția suficient de clar prezența factorului subiectiv reproșabil în cadrul conduitelor umane.

3.5. Caracteristicile vinovăției – element constitutiv al laturii subiective în cadrul răspunderii juridice a dreptului muncii

În teoria dreptului muncii, conceptul de vinovăție și formele sale practice nu au fost studiate și acest lucru nu putea să nu afecteze calitatea legislației muncii.

Astfel, autoarea T. Ivancova menționează că „este necesar de evidențiat faptul, că în teoria generală a dreptului, dreptul penal, dreptul administrativ, dreptul muncii prin culpă se înțelege săvârșirea unei fapte ilicite fără intenție, adică prin imprudență sau neglijență. În toate aceste ramuri de drept, latura subiectivă a răspunderii juridice este exprimată prin termenul generic de „vinovăție”, noțiune care desemnează, deopotrivă, intenția și culpa propriu-zisă [118, p.31].

Cu toate acestea, în ciuda studiului slab al acestui fenomen, în știință, conceptul de „vinovăție” și conceptul de „culpă” apar în mod repetat în actualul Cod al muncii.

Spre exemplu, art. 94 al C.M. al R. Moldova [53], stabilește că *persoanele vinovate de încălcarea normelor privind obținerea, păstrarea, prelucrarea și protecția datelor personale ale salariatului poartă răspundere conform legislației în vigoare*. Articolul 146 alin. (2) C. M.

prevede că *persoanele cu funcție de răspundere din bănci, autorități publice și unități, vinovate de neachitarea la timp a salariilor, poartă răspundere materială, disciplinară, administrativă și penală, în condițiile legii.*

De asemenea, în actualul Cod al muncii este prevăzută și noțiunea de culpă. A se vedea spre exemplu art. 86 (k) comiterea de către salariatul care mănuieste nemijlocit valori bănești sau materiale a unor *acțiuni culpabile* dacă aceste acțiuni pot servi temei pentru pierderea încrederii angajatorului față de salariatul respectiv;), art. 262 ((2) În cazurile prevăzute de legislația în vigoare, conducătorul unității repară prejudiciul cauzat unității ca urmare a *acțiunii sau inacțiunii sale culpabile.*), art. 264 (În caz de încetare a contractului individual de muncă încheiat cu conducătorul unității în baza ordinului (dispoziției, deciziei, hotărârii) organului abilitat sau al proprietarului unității (art. 263 lit.b)), în lipsa unor *acțiuni sau inacțiuni culpabile*, conducătorul este preavizat în scris cu o lună înainte și i se plătește o compensație pentru încetarea contractului individual de muncă înainte de termen, în mărime de cel puțin 3 salarii medii lunare.), art.328 ((1) Partea contractului individual de muncă repară prejudiciul material pe care l-a cauzat celeilalte părți în urma *acțiunii sau inacțiunii sale ilegale și culpabile*, dacă prezentul cod sau alte acte normative nu prevăd altfel.), art. 338 ((1) Salariatul poartă răspundere materială în mărimea deplină a prejudiciului material cauzat din vina lui angajatorului în cazurile când: c) prejudiciul a fost cauzat în urma *acțiunilor sale culpabile* intenționate, stabilite prin hotărâre judecătorească;), art. 388 ((4) Concedierea salariaților care au fost aleși în organele sindicale, indiferent de faptul dacă au fost eliberați sau nu de la locul de muncă de bază, nu se admite timp de 2 ani după expirarea mandatului, cu excepția cazurilor de lichidare a unității sau de comitere de către salariații respectivi a unor *acțiuni culpabile*, pentru care legislația în vigoare prevede posibilitatea concedierii.) etc.

O analiză a normelor enunțate ne duce la concluzia că legislația muncii, atunci când utilizează termenii de vinovăție sau culpă, se raportează la noțiunile respective stabilite prin legislația civilă, penală și contravențională.

Poate fi remarcat faptul că, dreptul muncii nu conține o definiție clară a vinovăției. Cu toate acestea, noțiunea de vinovăție sau culpă este una dintre cele mai dificile probleme, în ceea ce privește stabilirea condițiilor de răspundere [20, p.44].

La fel ca și mai înainte, în unele articole din C.M. consacrate problemelor răspunderii se conține o trimitere la alte acte juridice normative, prin urmare, vinovăția este examinată sub aspectul de ramură concret ceea ce, probabil, este cel puțin o soluție parțială a problemei.

C.M. al R.Moldova prevede 2 forme ale răspunderii: răspunderea disciplinară și răspunderea materială (care la rândul ei este de 2 feluri: repararea prejudiciului material și a celui moral cauzat salariatului și răspunderea materială a salariatului pentru prejudiciul cauzat angajatorului).

Astfel, în cazul încălcării normelor dreptului muncii, salariatul poate răspunde atât material, cât și disciplinar, în timp ce angajatorul poate fi atras doar la răspundere materială.

Vinovăția în dreptul muncii, așa cum a scris în timpul său autorul rus A. M. Khvostov, are propriile sale caracteristici: în unele cazuri, este mai aproape de vinovăția penală (de exemplu în cazul săvârșirii unei abateri disciplinare), iar în altele – asemănătoare cu culpa civilă (în cazul în care sunt provocate pagube materiale angajatorului sau salariatului) [317, p. 20].

S-ar părea logic că, răspunderea disciplinară ar trebui să se bazeze pe prezumția de nevinovăție, consacrată în dreptul public. Partea care a suferit un prejudiciu trebuie să dovedească vinovăția părții care a cauzat prejudiciul. Cu toate acestea, în privința răspunderii materiale nu este destul de logic includerea această prezumții, fiindcă ea are o altă natură. Prin urmare, după M.E. Dzarasov [238, p. 72], trebuie remarcat faptul că legislația muncii ar trebui modificată în vederea asigurării, prin analogie cu dreptul civil, a prezumției de vinovăție persoanei care a săvârșit un prejudiciu la locul de muncă.

În cele ce urmează, vom analiza particularitățile vinovăției din perspectiva răspunderii disciplinare și a răspunderii materiale în dreptul muncii.

Vinovăția în cazul răspunderii disciplinare. Legislația R.Moldova nu definește răspunderea disciplinară. Dar, se acceptă unanim că această răspundere intervine în cazurile în care un salariat săvârșește cu vinovăție o abatere disciplinară [192, p.190]. Din textele legale, rezultă, însă, elementele esențiale – definatorii, ale răspunderii disciplinare fără a căror existență cumulată nu poate exista o atare răspundere. Acestea sunt: calitatea de salariat; existența unei fapte ilicite; săvârșirea faptei cu vinovăție; – un rezultat dăunător și legătura de cauzalitate între fapta și rezultat [192, p.191].

Referitor la problema abordată, A. Țiclea menționează că vinovăția constă în atitudinea psihică negativă a subiectului față de fapta sa, în conștiința – mai clară sau mai difuză – a încălcării unor relații sociale [192, p. 194]. Vinovăția implică caracterul deliberat al acțiunii subiectului prin asumarea riscului ce decurge din comportamentul prin care s-a nesocotit prevederea legală [182, p. 109].

În cazul răspunderii disciplinare, potrivit autorilor români [182, p. 110; 92, p. 578], vinovăția poate îmbrăca fie forma intenției – directă sau indirectă, fie forma culpei – cu ușurință sau neglijență.

În opinia lui V.I. Mironov [279, p. 525], „vinovăția angajatului care a comis o abatere disciplinară poate fi exprimată sub formă de intenție directă sau indirectă. Aceasta înseamnă că trebuie demonstrat faptul că angajatul a dorit în mod intenționat sau a permis survenirea consecințelor negative pentru angajator. Alte forme de vinovăție în comiterea unei abateri disciplinare, de regulă, nu există. Astfel, în opinia cercetătorului sus-numit, excepție fac cazurile în care abaterea disciplinară e săvârșită de salariatul a cărei funcție este asociată cu activitatea

legată de un izvor de pericol sporit pentru lumea înconjurătoare (exploatarea vehiculelor, a instalațiilor, mecanismelor, folosirea energiei electrice, a substanțelor explozibile, efectuarea lucrărilor de construcții etc.), adică care este un izvor de pericol sporit. Acești salariați pot săvârși o abatere disciplinară sub formă de neglijență sau încredere exagerată, adică, angajatul poate prezice ocurența consecințelor nefavorabile pentru angajator, dar consideră că va fi în măsură să le evite [279, p. 525-526].

În același timp, salariatul nu poate fi considerat vinovat de neexecutarea sau executarea necorespunzătoare a atribuțiilor, din motive independente de voința acestuia (de exemplu, din cauza lipsei de materiale necesare în vederea îndeplinirii atribuțiilor de serviciu, din cauza calificării necorespunzătoare a angajatului, în legătură cu boala lui etc.) [293, p. 383].

Vinovăția intenționată presupune atitudinea psihică a făptuitorului rezultând din prevederea rezultatului faptei sale (acțiune sau inacțiune), îndreptată spre încălcarea regulilor de conduită profesională. Neglijența ca o formă a vinovăției apare atunci când angajatul nu prevede consecințele acțiunii sale ilicite, deși ar fi putut să le prevadă, sau atunci când el a prevăzut aceste consecințe, dar necugetat a sperat că le va preîntâmpina.

I. Sorică, în monografia referitoare la răspunderea disciplinară a salariaților, menționează că „spre deosebire de dreptul penal, în cadrul căruia diferențierea între formele și gradele vinovăției este de mare importanță pentru însăși incriminarea anumitor fapte, în conformitate cu principiul că majoritatea infracțiunilor sunt sancționate numai atunci când sunt săvârșite cu intenție, în materie disciplinară această diferențiere nu produce efecte atât de categorice. Încălcările aduse regulilor de disciplină pot fi sancționate de fiecare dată, orice formă ar îmbrăca vinovăția” [182, p. 110].

Distincția făcută cu privire la formele vinovăției prezintă interes pe planul răspunderii disciplinare numai în ceea ce privește alegerea/dozarea sancțiunii disciplinare ce urmează să se aplice. În acest sens, la momentul individualizării sancțiunii juridice, angajatorul trebuie să aibă în vedere o serie de criterii, printre care și gradul de vinovăție al salariatului [182, p. 110].

Astfel, în opinia doctrinarului român Sanda Ghimpu, gradul de vinovăție a angajatului în săvârșirea unei abateri disciplinare are un rol însemnat, mai ales în cazul desfacerii disciplinare a contractului de muncă. O abatere disciplinară săvârșită de un angajat în condițiile în care el își dă seama de rezultatele periculoase ale faptei sale și de urmările produse sau chiar dacă nu dorește aceste urmări, acceptă eventualitatea lor, va prezenta un grad mai accentuat de pericol social decât acea abatere săvârșită din culpă (de pildă, când angajatul nu prevede urmările faptei sale, deși trebuia sau putea să le prevadă) [101]. În acest sens, fapta unui angajat, care în mod voit, dându-și seama de consecințele faptei, refuză să lucreze sau, pentru a se răzbuna pe un alt angajat, îi sustrage o piesă spre a-l împiedica să-și înceapă munca, va demonstra un pericol mai grav decât acela a angajatului care, din neatenție, a încălcat disciplina muncii.

Dar, chiar în situația acelor angajați care încalcă din culpă (ușurință sau neglijență) disciplina muncii, în stabilirea sancțiunii se va ține seama de gradul culpei: *culpa lată, levis* sau *levissima*, fiecare reflectând trepte diferite de gravitate a faptei în raport de poziția subiectivă a angajatului față de consecințele faptei produse. De mare însemnătate este și cercetarea mobilului, precum și a scopului urmărit de angajat prin săvârșirea abaterii [101].

Legislația R.Moldova, spre deosebire de C.M. al României, lasă la discreția angajatorului individualizarea sancțiunii disciplinare: „La aplicarea sancțiunii disciplinare, angajatorul trebuie să țină cont de gravitatea abaterii disciplinare comise și de alte circumstanțe obiective” [53, art. 206, alin. (5)]. Astfel, art. 250 C.M. al României prevede expres faptul că angajatorul stabilește sancțiunea disciplinară aplicabilă în raport cu gravitatea abaterii disciplinare săvârșite de salariat, avându-se în vedere: a) împrejurările în care fapta a fost săvârșită; b) gradul de vinovăție a salariatului; c) consecințele abaterii disciplinare; d) comportarea generală în serviciu a salariatului; e) eventualele sancțiuni disciplinare suferite anterior de către acesta.

Se pune întrebarea care este capacitatea unei comisii de disciplină constituită la nivelul angajatorului (în situația în care ea poate fi constituită, prin raportare la numărul salariaților unui angajator) de a stabili vinovăția unui salariat în formele și gradele sale (intenția – directă, indirectă; culpa – neglijența, ușurința)? Cu siguranță este foarte limitată, întrucât această capacitate aparține, în general, specialiștilor în drept penal, iar în materie contravențională sancțiunea se aplică în funcție de gradul de pericol social al faptei săvârșite (în timp ce la aplicarea sancțiunilor contravenționale complementare se ia deasemenea în considerare natura și gravitatea faptei). Pentru identitate de rațiune (teoretică și practică), în materia răspunderii disciplinare este suficient să se ia în considerare gradul de pericol produs prin săvârșirea abaterii disciplinare și natura abaterii disciplinare, pentru că este mai ușor de cuantificat consecințele faptei salariatului, decât gradul și forma de vinovăție a acestuia în săvârșirea faptei.

Așadar, putem afirma cu certitudine că răspunderea în dreptul muncii intervine doar pentru cazul în care o faptă este comisă cu vinovăție. Mai mult, gradul de răspundere depinde și de gradul și forma vinovăției. Această sarcină este pusă, însă, în seama organelor decidente.

Proba vinovăției în materia răspunderii disciplinare aparține angajatorului care trebuie să facă dovadă că salariatul a încălcat normele legale, regulamentul intern, contractul individual de muncă, contractul colectiv de muncă aplicabil, ordinele și dispozițiile legale ale conducătorilor ierarhici [188, p. 354].

Practica judiciară a României în materie evidențiază că culpa salariatului trebuie dovedită, și nu prezumată pentru a putea fi îndeplinite condițiile angajării răspunderii disciplinare.

Prin urmare, în cazul în care obligația impusă de angajator – obligație considerată de către acesta a fi fost încălcată cu vinovăție de către salariat și ca urmare, antrenându-se răspunderea disciplinară a acestuia – este abuzivă, nu poate fi reținută culpa salariatului în neîndeplinirea

acestei obligații de vreme ce, având în vedere natura abuzivă a obligației, răspunderea disciplinară nu mai poate să-și atingă scopul, culpa salariatului fiind în această ipoteză practic inexistentă [182, p. 126-127]. De exemplu, în situația în care angajatorul nu și-a îndeplinit obligația de a-l instrui pe salariatul său despre procedurile pe care acesta trebuia să le folosească la încărcarea și descărcarea combustibilului lichid, deși salariatul a săvârșit o faptă producătoare de prejudiciu, vinovăția sa nu există și, prin urmare, nu există nici răspundere patrimonială. Prin urmare, rezultă că este posibil ca, obiectiv, în sens de acțiune sau inacțiune, salariatul să săvârșească o eroare în executarea anumitor operațiuni care intră în sfera obligațiilor sale de serviciu (de manipulare, de cuplare, de pornire, sau dimpotrivă, de oprire a unui utilaj ș.a.) dar, într-o asemenea ipoteză, dacă în pofida obligațiilor legale care revin angajatorului, salariatul nu a fost instruit în mod corespunzător, nu poate fi reținută vinovăția sa.

În opinia autorilor români V. Dorneanu și Gh. Bădica [92, p. 578], vinovăția ca element subiectiv al răspunderii disciplinare, este necesar să fie stabilită pentru a putea spune că o persoană a săvârșit o abatere disciplinară. Este nevoie deci să se stabilească nu numai faptul încălcării unei obligații de serviciu, ci și acela că o persoană a încălcat obligația din vina sa. Salariații au obligația să respecte programul de muncă și să folosească integral și cu maximum de eficiență timpul de muncă. Se pot ivi însă cazuri în care o persoană părăsește locul de muncă mai înainte de sfârșitul programului de muncă, dar după ce anunță în prealabil șeful ierarhic. S-ar putea spune, dacă nu se analizează vina persoanei, că aceasta a săvârșit o abatere disciplinară prin părăsirea locului de muncă. Analizându-se însă motivul plecării, se poate constata că persoana nu are nici o vină, deoarece a plecat pentru un motiv care nu-i poate fi imputabil.

Vinovăția în cazul răspunderii materiale din dreptul muncii. Potrivit art.327 alin.(1) C.M., răspunderea materială a uneia dintre părțile contractului individual de muncă față de cealaltă parte intervine numai în cazul în care a fost cauzat un prejudiciu material sau moral, ori în mod cumulativ: material și moral, în dependență de calitatea procesuală a părților și circumstanțele cauzei, în legătură cu exercitarea obligațiilor asumate prin contractul individual de muncă. În opinia autorilor E. Boișteanu, N. Romandaș, „răspunderea materială în dreptul muncii reprezintă una dintre formele răspunderii juridice, care impune obligația uneia dintre părțile contractului individual de muncă (angajatorul sau salariatul) de a repara, în condițiile legii, prejudiciul cauzat celeilalte părți în legătură cu exercitarea obligațiilor asumate prin contractul individual de muncă” [31, p. 660].

Răspunderea patrimonială este o răspundere reparatorie asemănător răspunderii civile, contractuale sau delictuale și răspunderii materiale. Răspunderea este patrimonială întrucât salariatul vinovat de producerea unei pagube angajatorului este obligat să acopere respectivul prejudiciu, reîntregind patrimoniul afectat, cu bunurile aparținând patrimoniului său, în primul

rând salariul. Astfel, răspunderea patrimonială este fundamentată pe vinovăția sau culpa celui în cauză [44, p. 118].

Trebuie să remarcăm faptul că în situația în care prejudiciul a fost cauzat în timpul derulării contractului individual de muncă, iar după cauzarea prejudiciului raportul de muncă a încetat, partea vinovată de producerea prejudiciului nu va fi absolvită de răspundere materială (art.327 alin.3 CM). În situația când prejudiciul a fost cauzat salariatului de către angajator în timpul suspendării contractului individual de muncă, acesta va putea fi tras la răspundere materială, inclusiv deplină, conform prevederilor art.338 alin.(1) pct.g) din CM.

După cum s-a menționat și mai sus, răspunderea materială în dreptul muncii este de 2 tipuri: repararea de către angajator a prejudiciului material și a celui moral cauzat salariatului și răspunderea materială a salariatului pentru prejudiciul cauzat angajatorului.

Vinovăția constituie elementul subiectiv al răspunderii, toate celelalte condiții având caracter obiectiv; presupune atât discernământul autorului, capacitatea sa de a-și reprezenta legătura dintre faptă și rezultatul negativ, antisocial, ilicit al acesteia, cât și voința liberă în desfășurarea conduitei sale [193, p. 414].

Spre deosebire de dreptul civil, unde există cazuri de răspundere fără culpă (răspundere „obiectivă”), răspunderea materială în dreptul muncii este de neconceput dacă nu se face dovada vinovăției celui care a cauzat prejudiciul [192, p. 215]. Pentru ca răspunderea celui care a cauzat prejudiciul să fie angajată este necesar ca fapta să fie imputabilă autorului ei, autorul să fi avut o vină atunci când a săvârșit-o, să fi acționat cu vinovăție. Vinovăția este atitudinea psihică pe care autorul a avut-o în momentul săvârșirii faptei [95, p. 20].

Acesta presupune întotdeauna, indiferent de forma ei, un anumit nivel de cunoaștere, de conștiință a semnificației sociale a faptelor [184, p. 196]. Este expresia unei stări subiective, constituind atitudinea psihică a persoanei încadrate, autoare a faptei ilicite păgubitoare, față de acțiunea ori inacțiunea ei și consecințele acesteia, implicând conștiința încălcării unor relații sociale. Vinovăția presupune atât discernământul autorului, capacitatea sa de a-și reprezenta legătura dintre fapta și rezultatul negativ, antisocial, ilicit al acesteia, cât și voința liberă în desfășurarea conduitei sale.

Gravitatea vinovăției nu constituie un criteriu pentru stabilirea cuantumului despăgubirilor. Autorul prejudiciului răspunde integral, chiar și pentru culpa cea mai ușoară. Gravitatea culpei poate fi luată în considerare în stabilirea întinderii despăgubirilor. În situația în care în producerea prejudiciului suferit de victimă se rețin, atât culpa autorului, cât și culpa proprie a victimei. Dacă prejudiciile au fost rezultatul causal la faptei ilicite a autorului, ele vor trebui să fie reparate de acesta integral, indiferent dacă le-a prevăzut sau nu în momentul săvârșirii faptei; autorul răspunde atât pentru prejudiciile previzibile, cât și pentru cele neprevizibile.

În cazul deteriorării intenționate a bunurilor, partea vinovată nu poate să nu prevadă consecințele comportamentului său ilegal și în mod conștient provoacă dauna. Prin urmare, cauzarea intenționată a prejudiciului material implică o răspundere mai severă. În funcție de forma vinovăției, legislația stabilește o răspundere diferită – parțială sau totală.

Răspunderea patrimonială a salariatului pentru prejudiciul cauzat angajatorului. Elementul esențial al răspunderii patrimoniale în dreptul muncii îl reprezintă vinovăția. Deci, vinovăția reprezintă elementul subiectiv al răspunderii reparatorii, constând în atitudinea salariatului față de consecințele negative ale faptei săvârșite. Vinovăția este expresia unei stări subiective, constituind atitudinea psihică a autorului faptei ilicite păgubitoare (în cazul nostru a salariatului), față de acțiunea ori inacțiunea ei și consecințele acesteia, implicând conștiința încălcării unor relații sociale, atitudine existentă în momentul săvârșirii faptei [99, p. 84].

Potrivit Laurei Georgescu, răspunderea patrimonială presupune cu necesitate vinovăția autorului faptei ilicite cauzatoare a prejudiciului. Așadar, lipsa laturii subiective (vinovăția) înlătură răspunderea, chiar dacă fapta, obiectiv, există și a cauzat un prejudiciu [99, p. 84].

În dreptul muncii persistă regulă generală a prezumției de nevinovăție a angajatului pentru daunele provocate angajatorului, din moment ce, obligația de a demonstra faptul provocării daunelor, precum și prezența celelalte condiții de răspundere (inclusiv vina angajatului) sunt atribuite angajatorului. În prezent, excepția de la această regulă e stabilită numai pentru lucrătorii care poartă responsabilitatea materială deplină, stabilită în baza următoarelor situații: a) între salariat și angajator a fost încheiat un contract de răspundere materială deplină pentru neasigurarea integrității bunurilor și altor valori care i-au fost transmise pentru păstrare sau în alte scopuri (art.339 CM); b) salariatul a primit bunurile și alte valori spre decontare în baza unei procuri unice sau în baza altor documente unice; c) prejudiciul a fost cauzat în urma acțiunilor sale culpabile intenționate, stabilite prin hotărâre judecătorească; d) prejudiciul a fost cauzat de un salariat aflat în stare de ebrietate alcoolică, narcotică sau toxică, stabilită în modul prevăzut la art.76 lit.k) CM; e) prejudiciul a fost cauzat prin lipsă, distrugere sau deteriorare intenționată a materialelor, semifabricatelor, produselor (producției), inclusiv în timpul fabricării lor, precum și a instrumentelor, aparatelor de măsurat, tehnicii de calcul, echipamentului de protecție și a altor obiecte pe care unitatea le-a eliberat salariatului în folosință; f) în conformitate cu legislația în vigoare, salariatului îi revine răspunderea materială deplină pentru prejudiciul cauzat angajatorului în timpul îndeplinirii obligațiilor de muncă; g) prejudiciul a fost cauzat în afara exercițiului funcțiunii.

Conducătorii unităților și adjuncții lor, șefii serviciilor contabile, contabilii-șefi, șefii de subdiviziuni și adjuncții lor poartă răspundere materială în mărimea prejudiciului cauzat din vina lor dacă acesta este rezultatul: a) consumului ilicit de valori materiale și mijloace bănești; b) irosirii (folosirii nejustificate) a investițiilor, creditelor, granturilor, împrumuturilor acordate

unității; c) ținerii incorecte a evidenței contabile sau al păstrării incorecte a valorilor materiale și a mijloacelor bănești; d) altor circumstanțe, în cazurile prevăzute de legislația în vigoare.

Totodată, art. 337 alin. (3) C.M. prevede că salariații în vârstă de până la 18 ani poartă răspundere materială deplină doar pentru cauzarea *intenționată* a prejudiciului material, precum și pentru prejudiciul cauzat în stare de ebrietate alcoolică, narcotică ori toxică, stabilită în modul prevăzut la art.76 lit.k), sau în urma comiterii unei infracțiuni.

În general, răspunderea patrimonială nu este condiționată în vreun fel de formele vinovăției (intenție directă, intenție indirectă, culpa din ușurință, culpa din neglijență), regula fiind că salariatul va fi ținut să acopere prejudiciul produs prin fapta sa ilicită chiar și în situația culpei foarte ușoare.

Vinovăția sub formă de **intenție** implică atitudinea psihică a făptuitorului rezultând din prevederea rezultatului faptei sale și urmărirea lui, ori prevederea rezultatului faptei sale, neurmărirea dar acceptarea lui în caz că se produce. De exemplu angajatorul a fost amendat pentru neprezentarea în termen a dării de seamă contabile sau electricianul a unit incorect cablurile electrice, provocând un scurtcircuit, soldat cu arderea mai multor computere.

Neglijența ca o formă de vinovăție apare atunci când autorul prejudiciului nu prevede consecințele actelor sale ilicite sau omisiuni, deși el el ar fi putut să le prevadă, sau atunci când el a prevăzut aceste consecințe, dar necugetat a sperat să le prevină [293, p. 396]. De exemplu, să admitem faptul că salariatul lucrează în calitate de șofer. În atribuțiile sale de serviciu nu intră și obligația de a ambala marfa transportată pentru angajator. Însă, dat fiind faptul că marfa transportată de către acesta a fost în mod considerabil avariata, presupunem că salariatul a acționat cu neglijență, din cauză că nu a respectat obligația de a asigura menținerea integrității atât a mijlocului de transport pe care îl conduce, cât și a mărfii transportate (obligație strict prevăzută în fișa postului). Dat fiind faptul că salariatul, în mod culpabil nu a prevăzut consecințele ancorării necorespunzătoare a mărfii transportate, nu poate invoca riscul normal al serviciului drept cauză ce înlătură caracterul ilicit al faptei sale, deci se face vinovat de neglijență.

Există însă și situații de excepție când se impune luarea în considerare a **gradului de vinovăție**. Astfel, art. 340 al C.M. stabilește că la repararea benevolă a prejudiciului material, gradul de vinovăție al fiecărui membru al colectivului (brigăzii) se determină prin acordul dintre toți membrii colectivului (brigăzii) și angajator. La stabilirea prejudiciului material de către instanța de judecată, gradul de vinovăție al fiecărui membru al colectivului (brigăzii) se determină de judecată. Conform art. 344 alin. (1) C.M., ținând cont de gradul și forma vinovăției, de circumstanțele concrete și situația materială a salariatului, instanța de judecată poate să micșoreze mărimea prejudiciului ce urmează a fi reparat de acesta.

Analizând trăsăturile vinovăției salariatului în raporturile de muncă, L. Georgescu menționează că vinovăția presupune discernământul salariatului, deci capacitatea acestuia de a-și reprezenta legătura dintre fapta sa și rezultatul păgubitor și voința liberă a salariatului în momentul săvârșirii faptei; ca și în dreptul civil, răspunderea patrimonială este angajată în egală măsură pentru toate formele vinovăției, fie că sunt săvârșite cu intenție (directă sau indirectă), din imprudență sau neglijență [99, p. 85]. Prin urmare, atitudinea psihică presupune existența unui factor intelectual, dar și volitiv. Factorul intelectual, de conștiință, constă în procesul de cunoaștere a semnificației sociale și consecințelor faptei. Culpă ca atitudine a conștiinței față de rezultatul faptei nu se reduce la un proces psihologic limitat ca obiect la prevederea sau neprevăderea, urmărirea sau neurmărirea rezultatului ci la un conținut social [29, p. 67]. Factorul volitiv, este cel al libertății de deliberate și de luare a unei decizii. Așadar, dacă nu este exprimarea unui act deliberat, este înlăturată răspunderea. Prin urmare, factorul intelectual reprezintă premiza factorului volitiv și aceștia aflându-se într-o strânsă legătură și obiectivându-se în săvârșirea unei fapte ilicite, alcătuiesc latura subiectivă a răspunderii, vinovăția (vina, culpă) [87, p. 283].

În practica judiciară s-a statuat că la stabilirea culpei salariatului trebuie să se țină seama atât de sarcinile prevăzute în fișa postului, cât și de existența calității sau a împuternicirii de a le realiza. Așadar, salariatul trebuie să fi avut condiții normale de lucru și să fi exercitat în mod real, fără opreliști, atribuțiile din fișa postului său [188, p. 705].

În cadrul raportului juridic de muncă, salariații minori răspund în aceleași condiții ca și persoanele majore, având aceleași drepturi și obligații. Astfel este exclusă răspunderea civilă a părinților pentru pagubele provocate unității de persoane minore aflate în serviciul ei, activitatea acestora din urmă scăpând supravegherii părinților. Totuși, părinții ori reprezentanții legali ai minorului răspund civil față de unitate dacă au semnat un contract-angajament de școlarizare care nu a fost respectat, răspundere ce derivă din nerespectarea obligațiilor asumate prin acel contract. În acest caz răspunde civil, alături de părinți sau reprezentanții săi legali, și minorul școlarizat dacă la data încheierii sau pe parcursul derulării contractului de școlarizare nu avem încheiat un contract de muncă cu unitatea (nu se afla în serviciul ei) [99, p. 91-92].

Stabilirea vinovăției implică o comparație a modului în care persoana în cauză trebuie să acționeze în raport cu cerințele legii și modul de acțiune efectivă, prin luarea în considerare a tuturor împrejurărilor în care s-a produs fapta păgubitoare, a tuturor factorilor obiectivi și subiectivi care au generat-o. De exemplu, în cazul provocării de rebuturi lucrătorii răspund patrimonial numai dacă acestea sunt cauzate din vina lor și depășesc limitele maxime admisibile. În ipoteza producerii de rebuturi care se încadrează în limitele maxime admisibile, muncitorii vinovați nu răspund material, ci doar nu primesc salariul aferent muncii prestate pentru operația care a determinat rebutul [99, p. 92].

Atunci când paguba a fost cauzată de mai multe persoane, este necesar să se stabilească vinovăția fiecăruia în parte, măsură în care fiecare a contribuit la producerea prejudiciului.

L. Georgescu menționează că printre criteriile de care trebuie să se țină seama în aprecierea gravității faptei, a părții de vină a fiecărui participant și, în consecință, a gradului de contribuție la acoperirea pagubelor cauzate împreună de mai mulți salariați, se enumeră: postul deținut; gradul de subordonare al făptuitorului unul față de celălalt; gradul de participare la cauzarea prejudiciului în funcție de atribuțiile ce-i reveneau fiecăruia; măsura în care făptuitorii au luat sau nu măsuri pentru preîntâmpinarea și evitarea pagubei; existența relei-credințe în săvârșirea faptei [99, p. 92-93].

În ceea ce privește proba vinovăției unui salariat, de regulă aceasta se face de către angajator, acesta fiind cel care, pe baza probelor administrate va stabili pe lângă valoarea prejudiciului și vinovăția angajatului, sau cota-parte din vină ce revine fiecărui salariat în cazul unei culpe comune. Pe cale de excepție, în cazul gestionarilor, simplă constatare a unor lipsuri în gestiune creează în sarcina acestora o prezumție relativă de vinovăție, prezumție ce poate fi răsturnată prin orice mijloc de probă care să dovedească inexistența lipsurilor în gestiune sau care să dovedească existența unor cauze obiective care să excludă culpa gestionarului.

Culpa comună între salariat și angajatorul persoană juridică nu este de conceput, pentru că întotdeauna când s-ar putea pune teoretic această problemă, în realitate se regăsește vinovăția altui salariat sau a unei alte persoane fizice care realizează o activitate pentru persoana juridică păgubită (de regulă a unei persoane din conducerea persoanei juridice respective). Este însă posibil ca, în anumite situații, în fapt culpa comună să existe între salariat și angajatorul persoană fizică [188, p. 705].

Răspunderea patrimonială a angajatorului. Pentru tragerea la răspundere a angajatorului este necesară constatarea existenței cumulative a 4 elemente, unul dintre care este existența culpei angajatorului. Aceasta este în mod relativ prezumată, angajatorul având posibilitatea să demonstreze existența unei împrejurări cu caracter de forță majoră, care nu i se impută, conform normelor legale [113].

Trebuie de menționat faptul că obligația de reparare atât a prejudiciului material, cât și a celui moral, cauzat salariatului de către angajator apare doar în cazurile: a) neîndeplinirii de către angajator a obligațiilor asumate prin contractul individual de muncă; b) privarea ilegală a salariatului de posibilitatea de a munci (această obligație survine în cazurile prevăzute de art. 330 alin. (1) C.M. al R. Moldova); c) refuzul neîntemeiat de angajare a persoanei.

Răspunderea patrimonială a angajatorului implică în mod necesar vinovăția organelor de conducere ale acestuia sau a prepușilor săi, prin încălcarea obligațiilor ce le revin din lege, din contractele colective sau individuale de muncă. Fiind în domeniul dreptului privat, nu se pune

problema stabilirii unei anume forme de vinovăție, simpla culpă fiind suficientă pentru stabilirea răspunderii [92, p. 592].

De regulă, stabilirea culpei unității implică o comparație cu modul în care unitatea în cauză trebuia să acționeze pentru a răspunde cerințelor legii.

În ce privește sarcina probațiunii în conflictele de muncă, inclusiv în cele în care angajatorul a prejudiciat salariatul, acesta trebuie să dovedească legalitatea și temeinicia măsurilor pe care le-a dispus.

Răspunderea patrimonială a angajatorului față de salariat nu este o răspundere personală a celui vinovat de producerea pagubei prin fapta sa. Reglementarea prin lege a răspunderii unității pentru prejudiciul cauzat prin fapta ilicită săvârșită de organele sale constituie o măsură de protecție a salariatului, care are posibilitatea să obțină despăgubiri de la unitatea la care lucrează.

Angajatorul are însă posibilitatea de a se îndrepta împotriva propriilor salariați în măsura în care despăgubirile acordate îi diminuează patrimoniul [92, p. 593].

Spre deosebire de legislația R.Moldova, C.M. al Federației Ruse [311], în art. 235, prevede și răspunderea materială a angajatorului în cazul prejudicierii bunurilor care aparțin salariatului. În acest sens, vinovăția angajatorului în cauzarea prejudiciului bunurilor care aparțin salariatului se prezumă, dacă bunul folosit cu acordul sau știrea angajatorului și în interesul acestuia a fost pierdut sau deteriorat. În acest caz, se prezumă și săvârșirea de către angajator a unei acțiuni culpabile, din moment ce el nu a îndeplinit obligația asigurării securității bunurilor personale a salariatului, utilizate în procesul muncii. Bineînțeles că în această situație există de asemenea, o legătură de cauzalitate între apariția pagubele angajaților și acțiunile culpabile și ilegale ale angajatorului, așa-cum daunele au fost cauzate în legătură cu executarea atribuțiilor de serviciu ale salariatului. De aceea, salariatului care folosește, cu acordul sau știrea angajatorului și în interesul acestuia bunurile personale, i se compensează prejudiciul, dacă angajatorul nu va dovedi că paguba a apărut fără vina sa. Adică, obligația de a dovedi absența circumstanțelor, a căror dovadă se prezumă prin utilizarea bunurilor angajatului la locul de muncă, revine angajatorului. Nerespectarea acestei obligații de către angajator atrage după sine dreptul angajatului de a primi compensații pentru daunele cauzate bunurilor personale utilizate în îndeplinirea sarcinilor de serviciu.

Conform art. 5 lit. d) CM a R. Moldova, angajatorul este obligat să asigure dreptul fiecărui salariat la condiții echitabile de muncă, inclusiv la condiții de muncă care corespund cerințelor securității și sănătății în muncă. În acest sens, vinovăția angajatorului este prezumată în caz de producere a accidentului de muncă salariatului. Astfel, în conformitate cu art. 18 a Legii securității și sănătății în muncă nr. 186 din 10.07.2008 [125], în caz de deces al lucrătorului în urma unui accident de muncă sau a unei boli profesionale, unitatea care poartă vina pentru accidentul de muncă sau pentru boala profesională repară prejudiciul material persoanelor care

au dreptul la aceasta, în modul și în mărimea stabilită de lege, și, în plus, le plătește, din contul mijloacelor proprii, o indemnizație unică, luându-se ca bază salariul mediu anual al celui decedat, înmulțit la numărul anilor compleți pe care acesta nu i-a trăit până la vârsta de 62 de ani, dar nu mai puțin de 10 salarii medii anuale.

Acțiunea culpabilă (inacțiunea) a angajatorului prin încălcarea drepturilor de muncă ale salariaților, de asemenea, nu trebuie dovedită. La rândul său, angajatorul, în acest caz, poate fi exonerat de plata despăgubirilor pentru prejudiciul moral cauzat salariatului, în cazul în care dovedește că, atingerea integrității morale și (sau) psihice a salariatului au avut loc fără vina sa, în special, în cazul în care acestea au apărut ca urmare a cazului de forță majoră sau din vina salariatului.

În lipsa unor prevederi legale în materia vinovăției în dreptul muncii și practica judecătorească face trimitere la reglementările de drept civil. Astfel, în recomandarea nr. 66 a Plenului Curții Supreme de Justiție [174] se menționează că pentru a angaja răspunderea patrimonială pentru daune morale este necesar să se dovedească elementele răspunderii civile, respectiv fapta ilicită a angajatorului, prejudiciul și legătura de cauzalitate. Adică, angajatorul este obligat, în temeiul normelor și principiilor răspunderii civile contractuale, să îl despăgubească pe salariat în situația în care acesta a suferit un prejudiciu material sau moral din culpă angajatorului în legătură cu îndeplinirea obligațiilor de muncă sau ca rezultat al privării ilegale de posibilitatea de a munci. Interesant de observat în acest sens, este ca Plenul C.S.J. nu menționează cu titlu expres că vinovăția ar reprezenta o condiție a răspunderii angajatorului. Acest fapt ne duce la gândul că practica judecătorească înclină să prezume existența acestui element atunci când angajatul a suferit un prejudiciu în procesul muncii.

În această ordine de idei, consideram ca acest aspect urmează a fi menționat în mod expres în Codul muncii.

Pe baza analizei acestor reglementări putem face următoarele concluzii. Pe de o parte, pentru legislator formele de vinovăție sunt categorii destul de reale cu care se leagă apariția răspunderii juridice. Acest lucru este confirmat și de cercetarea încălcărilor concrete de muncă depistate în cadrul controalelor la întreprinderi [223, p. 109-117]. Pe de altă parte legiuitorul, în mod logic, ar trebui să indice la forma intenționată de vinovăție, în timp ce acesta se limitează la faptul că numește un tip concret de contravenție (infracțiune) săvârșită cu un anumit scop, și, astfel, reduce poziția anterioară la o formulare generală.

Este greu de înțeles logica legislatorului atunci când vorbește despre formele de vinovăție, dar nu numește semnele lor, nu indică cum o anumită formă sau un anumit tip influențează natura răspunderii juridice. Legiuitorul recunoaște într-un fel doar intenția, fără diferențierea ei în tipuri și un tip de neglijență (neglijența gravă). În același timp, așa cum am subliniat în mod repetat, în legislație lipsesc chiar și definițiile conceptelor care sunt folosite cel mai des. În

contextul celor relatate nu este surprinzător faptul că Codul muncii nu conține definiția de vinovăție a persoanei juridice, deși organizația, ca și persoana fizică, se prezintă în calitate de angajator și, prin urmare, poate fi subiect al încălcărilor legislației muncii.

Situația în care legislatorul folosește conceptele de „vinovăție”, „culpă”, „intenție”, „neglijență gravă”, spune despre formele și gradele de vinovăție, dar nu dezvăluie nici una din noțiunile utilizate, pare destul de absurdă și împiedică cu siguranță dezvoltarea raporturilor de muncă.

Deci, în ramurile de drept indicate, aspectele teoretice ale vinovăției aproape că nu au obținut o reflectare adecvată. Chiar și legislatorul, inclusiv, face dificilă utilizarea acestei categorii, căci nu acordă atenția suficientă soluționării problemei definirii conceptului de vinovăție, nu oferă caracteristica formelor sale. Problemele nerezolvate la nivel legislativ complică în mod inevitabil procesul de aplicare a legii.

Luând în considerare cele menționate putem concluziona că în dreptul muncii conceptul de vinovăție și formele sale practic nu au fost studiate și acest lucru nu putea să nu afecteze calitatea legislației muncii, iar legislația muncii atunci când utilizează termenii de vinovăție sau culpă se raportează la noțiunile respective stabilite prin legislația civilă, penală și contravențională. Acesta este probabil și motivul pentru care, definiția ca atare a conceptului de vinovăție, precum și caracteristica formelor sale în lege sunt absente. Soluționarea problemei vinovăției și în această ramură a dreptului va contribui în mare măsură la soluționarea unei alte probleme, nu mai puțin importante, ce ține de instituția răspunderii care, în cele din urmă, va aduce modificări reale în sistemul de valori social-juridice ale societății noastre.

3.6. Concluzii la Capitolul 3

Răspunderea juridică constituie un subiect a cărui tratare provoacă dificultăți, dar și interesează toate disciplinele juridice de ramură, având o deosebită importanță practică, fiindcă orice problemă juridică finalizează cu răspunderea.

Printr-un studiu amplu a doctrinei juridice și a cadrului normativ privind vinovăția, în dreptul intern, în contextul transformărilor intervenite, pe tărâm legislativ, am identificat vinovăția și formele ei în diferite ramuri ale dreptului, prin prisma evoluției și funcționării ei, a locului și rolului acesteia în construcția normativă de drept a răspunderii juridice. Din moment ce este unanim recunoscut că vinovăția trebuie să reprezinte un element obligatoriu pentru angajarea răspunderii juridice, acceptăm că vinovăția trebuie să reprezinte un subiect de preocupare pentru fiecare ramură din drept nu doar la nivel teoretic, dar, mai ales, la nivel practic. Astfel, în urma analizei complexe asupra capitolului 3, am formulat următoarele concluzii:

1. În ciuda faptului că principiul răspunderii pentru vinovăție este universal pentru dreptul intern, pentru toate ramurile sale, în conformitate cu reglementarea juridică a sferei date, el se manifestă în diferite moduri.

2. Pentru a arăta caracteristicile instituțiilor vinovăției în domeniul dreptului privat și al dreptului public, am demonstrat faptul că vinovăția în drept public și privat este diferită și depinde de obiectivele și mecanismele de stabilire și aplicare a măsurilor de responsabilitate legală, precum și de scopul răspunderii juridice, la rândul său, pe acelea ale căror interese sunt protejate de normele relevante de drept.

3. Susținem opinia, potrivit căreia, trăsătura caracteristică a răspunderii în ramurile dreptului public este prezența principiului responsabilității numai pentru fapte săvârșite cu vinovăție: pe lângă dreptul penal, contravențional, responsabilitatea în prezența vinovăției infractorului este consacrată în normele altor ramuri de drept, vinovăția fiind unul dintre semnele prejudiciilor de drept.

4. Am identificat caracteristica esențială a vinovăției în dreptul privat și anume, că starea psihologică a persoanei, scopul, emoțiile practic nu afectează gradul de vinovăție, iar forma vinovăției, de regulă, nu afectează cuantumul răspunderii.

5. Absența vinovăției în ramurile dreptului privat exonerează persoana de la răspundere juridică, dar nu o eliberează de răspundere, la fel ca în sectoarele dreptului public.

6. În urma analizei acestui capitol, apare necesitatea de consolidare legislativă a conceptului de vinovăție în toate ramurile de drept și de a face ajustările corespunzătoare la definițiile existente;

7. Soluționarea problemei vinovăției în ramurile dreptului va contribui în mare măsură la soluționarea unei alte probleme, nu mai puțin importante, ce ține de instituția răspunderii care, în cele din urmă, va aduce modificări reale în sistemul de valori social-juridice ale societății noastre;

8. La elaborarea conceptului de vinovăție, în legislația actuală, este necesar să fie luate în considerație următoarele aspecte ale acestuia: psihologic, juridic și social.

9. Pornind de la premisa existenței unei insuficiente abordări a instituției juridice cercetate în teza de doctorat, grefată pe dorința de cercetare, documentare, comprehensiune și înlăturare a lipsurilor constatate, am identificat următoarele aspecte: lipsa unei definiții legale a vinovăției îngreunează lucrul practicienilor. Practica judiciară, din rațiuni pragmatice, înglobează în noțiunea de vinovăție atât elementele subiective, cât și pe cele obiective. Această trăsătură este dictată în mare parte de existența prezumției de nevinovăție. Or, această prezumție impune celui ce acuză să demonstreze toate elementele componente ale unei încălcări. Adică acesta este pus în

situația să demonstreze atât rezultatul acțiunii ilegale, cât și resorturile interioare ale făptuitorului.

10. Identificarea vinovăției, analizarea și stabilirea esenței fiecărei forme a vinovăției, condiție a răspunderii juridice, prezintă interes, având în vedere continua reconfigurare a realității sociale, care implică reevaluări a unor fenomene juridice, apreciate ca definitiv tranșate. În acest capitol am subliniat conceptul și esența vinovăției în unele ramuri ale dreptului, am evidențiat principalele ipoteze actuale, tendințele de modificare a conceptului de vinovăție, am reflectat principalele lacune depistate în cadrul cercetării științifice, cu trasarea elementelor de perspectivă în scopul optimizării și determinării principalelor direcții de perfecționare a reglementărilor juridice ale vinovăției.

11. Identificarea locului și rolului vinovăției, condiție inherentă a răspunderii juridice în construcția normativă de drept a acesteia, contribuie la perfecționarea interpretării și aplicării dreptului, reflectând legăturile, dar și interdependențele existente între diferite norme și instituții juridice.

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

Scopul principal al investigației noastre îl constituie cercetarea multilaterală și complexă a conceptului de vinovăție din perspectivele teoriei generale a dreptului, prin determinarea conținutului, esenței, formelor acestuia, pentru a formula propriile concluzii. În același timp, ne-am propus efectuarea unui studiu complex de analiză juridică comparativă a apariției, evoluției și dezvoltării conceptului de vinovăție, atât în baza reglementărilor existente în Republica Moldova, cât și în baza reglementărilor din alte state. O importanță deosebită se acordă identificării locului și rolului vinovăției în sistemul condițiilor subiective ale răspunderii juridice. În urma cercetării și generalizării materiei expuse în teză, formulăm următoarele concluzii:

1. Analiza dimensiunilor teoretice în doctrina juridică, în materia de vinovăție, a necesității de reevaluare a locului și rolului vinovăției în sistemul condițiilor subiective ale răspunderii juridice ne permite să concluzionăm că toate aceste dimensiuni, fie individual, fie în complexitatea lor sunt văzute, în general, din perspectiva celor două teorii: *teoria psihologică* și *teoria normativă*: dacă, sub aspectul concepției psihologice, organul de drept verifică modul în care făptuitorul și-a folosit însușirile psihice pentru a declanșa acțiunea, stabilind dacă acesta a acționat intenționat sau din culpă și dacă a îndeplinit cerințele normei de incriminare, atunci, sub aspectul teoriei normative, organul de drept se va întreba cum s-a putut întâmpla ca făptuitorul să comită intenționat sau din culpă fapta respectivă, ce procese ale conștiinței nu au funcționat ori au funcționat defectuos și ce laturi ale personalității făptuitorului se dovedesc a fi deficitare. Prin definiția „normativă” a vinovăției se obține numai o parte de adevăr. Cealaltă parte o oferă întrucâtva definiția „psihologică”, potrivit căreia vinovăția este o „legătură psihică între autor și fapta ilicită”. Astfel, principial, punctul de vedere al teoriei normative este corect. Dezvoltarea acestuia nu este însă posibilă fără integrarea elementelor pozitive ale teoriei psihologice.

Însă, în doctrina juridică, termenul „vinovăție” are sensuri diferite, în funcție de faptul despre care subiect de drept este vorba: conceptul de vinovăție a individului și conceptul de vinovăție a persoanei juridice. Persoanei juridice nu-i poate fi aplicată direct noțiunea de vinovăție ca o atitudine psihologică a subiectului față de actul său social periculos și consecințele lui nocive. Prin urmare, acestea tipuri de concepte ale vinovăției, nu sunt identice între ele.

Deasemenea, există științe care sunt preocupate de cealaltă latură a problemei – vinovăția victimei. Sub aspect teoretic o asemenea analiză este deosebit de interesantă, fiindcă din punctul de vedere al științei criminologice vinovat de comiterea unei fapte antisociale se face nu doar autorul faptei, dar și victima [200, p. 136].

Identificarea tuturor caracteristicilor definitorii ale vinovăției ne-a condus la determinarea locului și rolului vinovăției în sistemul condițiilor subiective ale răspunderii juridice, argumentându-se reconsiderarea vinovăției, condiție a răspunderii juridice.

2. Cercetarea istorică a condițiilor răspunderii juridice cu privire specială asupra vinovăției ne-a influențat la deducerea următoarelor concluzii: stabilirea condițiilor răspunderii juridice a generat controverse în literatura de specialitate mai veche, dar și în cea modernă, care și a dat naștere la mai multe opinii. Formarea ideilor despre vinovăție a trecut mai multe etape - de la etapele timpurii de formare a dreptului spre elaborarea unei doctrine complexe despre vinovăție în perioadele următoare de dezvoltare a omenirii [364, p. 707-718; 366, p. 838-847]. Problema vinovăției pare a fi epuizată și soluționată definitiv doar la prima vedere. De fapt, având o simplitate externă înșelătoare, ea provoacă dificultăți serioase în cunoaștere. Corectitudinea acestei concluzii este confirmată, în special, de greutățile care apar la definirea vinovăției - condiție sau temei a răspunderii juridice.

3. Analiza comparativă a vinovăției în calitate de concept filosofic, religios, psihologic și juridic ne-au permis să ajungem la următoarele concluzii: în teologie nu se face deosebire dintre păcatul în sine și vinovăția persoanei. Baza filosofică a teoriei cauzei subiective a vinovăției este concluzia despre *voința liberă* a individului și se face legătura directă dintre noțiunea de vinovăție cu starea internă a omului și atitudinea sa față de fapta ilegală comisă și valorile societății care sunt prejudiciate. În acest sens, vinovăția în filozofie este examinată ca un proces intern și ca atitudine negativă a individului față de valorile sociale demne de condamnare [195, p. 37-44]. În psihologie, vinovăția este înțeleasă ca un proces mental, provocat de comiterea de către o persoană a anumitor acțiuni care, în opinia sa, au încălcat ordinea socială. Decurgerea acestui proces este asociată cu perioada ce urmează imediat după comiterea unui act negativ.

4. În cadrul procesului de fundamentare teoretică a conceptului de vinovăție, dezvăluirii esenței, conținutului și formelor acestei categorii juridice am ajuns la următoarele concluzii: construcția teoretică a conceptului de vinovăție este modelul relațiilor sociale creat cu ajutorul gândirii abstracte, elementele cărora sunt strâns legate între ele și care ajută la identificarea prin determinare a naturii ei juridice. Esența vinovăției este ansamblul celor mai durabile proprietăți care caracterizează acest fenomen și care este strâns legată de scopul social al institutului de vinovăție. Vinovăția ar trebui să fie examinată în unitatea de formă și conținut, întrucât conținutul vinovăției este de neconceput în afara unei forme fixe, iar forma, la rândul ei, nu are nici o valoare dacă nu este forma conținutului. Astfel, vinovăția are un conținut psihologic, determinat de cumulul dintre conștiință și voință, precum și de corelația dintre acestea. Prin urmare putem conchide că conținutul vinovăției este elementul care precede sau însoțește exteriorizarea actului ilegal. Iar formă a vinovăției este modalitatea prin care se manifestă conținutul acesteia. Altfel spus, forma vinovăției este exteriorizarea modului de percepere de către autor a faptei comise și a consecințelor acesteia. De altfel, putem stabili că diferențierea formelor de vinovăție permite organului de aplicare a dreptului stabilirea gradului de vinovăție, aspect relevant în determinarea felului sau limitelor răspunderii juridice. Tratarea diferitelor

modalități de interpretare a noțiunii de „vinovăție” este esențială întrucât doar astfel putem identifica acele abordări care corespund într-o mai mare măsură misiunii de a evidenția rolul vinovăției în realitatea juridică a societății. Putem afirma că variantele de interpretare și înțelegere a vinovăției, anterior expuse, nu se exclud ci, dimpotrivă, se completează reciproc reprezentând un moment esențial în încercarea de cunoaștere a acestui fenomen complex [365, p. 826-837].

5. Cercetarea vinovăției în plan comparativ în diferite ramuri ale dreptului, cu determinarea trăsăturilor caracteristice ne-au permis să distingem următoarelor concluzii: din moment ce este unanim recunoscut că vinovăția trebuie să reprezinte un element obligatoriu pentru angajarea răspunderii juridice, acceptăm că vinovăția trebuie să reprezinte un subiect de preocupare pentru fiecare ramură din drept nu doar la nivel teoretic, dar mai ales, la nivel practic. Pentru a arăta caracteristicile instituțiile vinovăției în domeniul dreptului privat și ale dreptului public, am demonstrat faptul că vinovăția în drept public și privat este diferită și depinde de obiectivele și mecanismele de stabilire și aplicare a măsurilor de responsabilitate legală, precum și de scopul răspunderii juridice, la rândul său, pe acelea ale căror interese sunt protejate de normele relevante de drept. Astfel, soluționarea problemei vinovăției în ramurile dreptului va contribui în mare măsură la soluționarea problemei, ce ține de instituția răspunderii care, în cele din urmă, va aduce modificări reale în sistemul de valori social-juridice ale societății noastre [196, p. 156-163; 197, p.31-29; 198, p.405-411; 199, p.295-298; 367, p.262-272; 368, p.275-283].

6. Cercetând conceptul de vinovăție, pornind de la reglementările legale și ținând cont de practică judecătorească, ne-am permis să concluzionăm că, în legislația Republicii Moldova, vinovăția ca una din condițiile răspunderii juridice este prevăzută în Constituție, Codul civil, Codul penal, Codul contravențional, Codul muncii etc., dar aceste prevederi sunt fragmentare, nu sunt suficiente și trebuie perfecționate. Lipsa unei definiții legale a vinovăției îngreunează lucrul practicienilor. Practica judiciară, din rațiuni pragmatice, înglobează în noțiunea de vinovăție atât elementele subiective, cât și pe cele obiective. Această trăsătură este dictată în mare parte de existența prezumției de nevinovăție. Or, această prezumție impune celui ce acuză să demonstreze toate elementele componente ale unei încălcări. Adică acesta este pus în situația să demonstreze atât rezultatul acțiunii ilegale, cât și resorturile interioare ale făptuitorului [196, p. 156-163; 197, p.31-29; 198, p.405-411; 199, p.295-298; 367, p.262-272; 368, p.275-283]. Identificarea locului și rolului vinovăției, condiție inherentă a răspunderii juridice în construcția normativă de drept a răspunderii juridice contribuie la perfecționarea interpretării și aplicării dreptului, reflectând legăturile, dar și interdependențele existente între diferite norme și instituții juridice.

Problema științifică soluționată constă în elaborarea instrumentarului de identificare și fundamentare științifică a categoriei de vinovăție din punct de vedere al Teoriei generale a

dreptului, ceea ce a condus la determinarea locului și rolului vinovăției în sistemul condițiilor subiective ale răspunderii juridice, argumentându-se reconsiderarea vinovăției, condiție al răspunderii juridice, pentru că toate faptele ilicite, indiferent de natura lor și forma de răspundere pe care o generează, pot antrena răspunderea numai în măsura în care autorul lor are o anumită poziție subiectivă față de consecințele negative produse de ele.

În baza rezultatelor prezentului studiu și în scopul abordării conceptuale a vinovăției, condiție inerentă a răspunderii juridice, formulăm următoarele **recomandări**:

1. Definiția *vinovăției în drept* trebuie să reflecte caracteristicile de bază generale ale institutului social și juridic al vinovăției: Vinovăția trebuie definită ca *o atitudine psihologică a persoanei responsabile față de fapta comisă de ea și consecințele sale*; vinovăția trebuie să fie definită ca *o atitudine psihologică a persoanei față de actul ce-l comite și consecințele sale*; conceptul de vinovăție trebuie să includă conștientizarea *faptei sale ilicite, care prezintă un grad de pericol social* și consecințelor sale; în atitudinea psihologică a persoanei față de fapta care prezintă un grad de pericol social și consecințele sale *este exprimată atitudinea negativă subiectivă a persoanei față de valorile societății*, ceea ce constituie esența vinovăției și determină gradul ei.
2. Astfel, recomandăm propria definiție a noțiunii de vinovăție: **Vinovăția poate fi definită ca un ansamblu de procese psihice ale persoanei responsabile, care sunt anterioare și concomitente cu săvârșirea faptei, sub formă de intenție și imprudență, față de fapta sa ilicită, care prezintă un grad de pericol social, și consecințele sale în care se manifestă atitudinea negativă subiectivă a ei față de valorile societății.**
3. În legătură cu investigațiile întreprinse în cadrul prezentei lucrări, propunem unele **recomandări** ce pot fi luate în considerație la perfecționarea Codului Muncii al R. Moldova, după cum urmează:
 - 1) Recomandăm următoarea definiție pentru vinovăția ca element subiectiv al răspunderii materiale în dreptul muncii: **Art. 1. Vinovăția reprezintă elementul subiectiv al răspunderii materiale, constând în atitudinea salariatului sau a angajatorului (prin intermediul organelor de conducere ale acestuia sau a prepușilor săi) față de consecințele negative ale faptei săvârșite în timpul îndeplinirii obligațiilor de serviciu sau în legătură cu serviciul.**
 - 2) Recomandăm următoarea definiție pentru vinovăția ca condiție esențială a răspunderii disciplinare: **Art. 1. Vinovăția reprezintă o condiție esențială a răspunderii disciplinare, ce constă în atitudinea psihică negativă a salariatului față de consecințele negative ale faptei săvârșite în timpul îndeplinirii obligațiilor de serviciu sau în legătură cu serviciul.**
 - 3) Recomandăm introducerea termenilor „culpă” sau „vină” la definirea răspunderii materiale a angajatorului sau salariatului: **Art. 329. Angajatorul este obligat să repare integral prejudiciul material și cel moral cauzat salariatului din culpa angajatorului în legătură cu îndeplinirea de**

*către acesta a obligațiilor de muncă, în cazul discriminării salariatului la locul de muncă sau ca rezultat al privării ilegale de posibilitatea de a munci, dacă prezentul cod sau alte acte normative nu prevăd altfel. Art. 333. (1) Salariatul este obligat să repare prejudiciul material cauzat angajatorului **din vină**, dacă prezentul cod sau alte acte normative nu prevăd altfel.*

4) Propunem ca în Codul muncii să fie indicată norma care să prevadă ca în cazul suferirii unui prejudiciu de către angajat în activitatea de muncă, vinovăția angajatorului să fie prezumată: **Art. 329 (3) Culpă angajatorului este prezumată, până la proba contrarie. Angajatorul este absolvit de răspundere dacă demonstrează că a fost împiedicat să-și execute obligațiile rezultate din contractul individual de muncă printr-o cauză care nu-i poate fi imputată.**

Planul de cercetări în perspectivă. Noile condiții și relații social-politice condiționează foarte mult schimbarea modului de abordare și de perfecționare în continuare a instituției vinovăției ca una din condițiile răspunderii juridice. Cele expuse ne permit să afirmăm că problema analizei esenței, conținutului, funcțiilor și formelor vinovăției juridice este și rămâne destul de actuală și pentru viitor atât din punct de vedere teoretic, dar mai ales practic. Aceasta determină necesitatea cercetării instituției date în cadrul unor lucrări viitoare, cercetări, care vor deveni foarte actuale în realizarea stabilirii locului și rolului vinovăției în sistemul condițiilor juridice. Bineînțeles, cercetarea în direcția definirii unor definiții clare și complete a vinovăției în legislația națională sunt necesare pentru a clarifica esența și conținutul vinovăției. Aceste definiții sunt necesare și pentru ramurile de drept, care deja au consacrat printre normele sale unele aspecte ale vinovăției (dreptul penal, dreptul civil), cât și pentru ramurile de drept care nu au propriile norme ce reglementează vinovăția (dreptul contravențional, dreptul muncii, dreptul fiscal, dreptul vamal etc). O altă problemă propusă spre cercetarea de viitor ar fi cea a vinovăției persoanei juridice, pentru că în conformitate cu tendințele moderne, ar fi binevenită o analiză mai amplă și elaborarea unei definiții de vinovăție a persoanei juridice, precum și a formelor sale, deoarece această problemă devine din ce în ce mai acută, pentru că anume incertitudinea în interpretarea acestor categorii împiedică legislatorul să atingă un nou nivel de reglementare.

Considerăm că ideile expuse în teză sunt destul de binevenite pentru inițierea unor cercetări complexe mai ales a normelor juridice din diferite ramuri de drept, ce reglementează vinovăția persoanei la săvârșirea faptei ilicite. Obiectivul principal în acest caz, fără îndoială, trebuie să constituie modificarea corespunzătoare a legislației în vigoare, pentru că, astfel, vinovăția să devină un element obligatoriu pentru angajarea răspunderii juridice.

Concluzia finală și generalizată asupra studiului realizat este că, de-a lungul istoriei, instituției vinovăției i s-a conferit un loc important. Totuși, acesta nu este un argument pentru stoparea cercetărilor viitoare, întrucât evoluția societății, a relațiilor sociale, modificării normelor juridice etc. determină analiza teoretică și implementarea în practică a normelor instituției vinovăției, condiție inherentă a răspunderii juridice.

BIBLIOGRAFIE

A. Referințe bibliografice în limba română

1. Albu I., Ursa V. Răspunderea civilă pentru daune morale. Cluj Napoca: Dacia, 1979. 347 p.
2. Anghel I. M., Deak Fr., Popa M. F. Răspunderea civilă. București: Științifică, 1970. 449 p.
3. Antoniu G. ș.a. Explicațiile noului Cod penal, Vol. 1 articolele 1-52. București: Universul Juridic, 2015. 586 p.
4. Antoniu G., Bulai C. Dicționar de drept penal și procedură penală. București: Hamangiu, 2011. 960 p.
5. Antoniu G., Bulai C. Practica judiciară penală. Vol. 2. București: Academiei, 1990. 332 p.
6. Antoniu Gh. Vinovăția penală. București: Academiei Române, 1995. 280 p.
7. Aquinas Thomas, „Summa Theologica” partea II. 1076 p. / <http://www.ldwilkersonministries.org/uploads/Summa Theologica Aquinas t1875518755-8.pdf> (Vizitat la data de 20.07.2016)
8. Aramă E. Istoria dreptului românesc, Chișinău: Reclama, 2003. 200 p.
9. Armașu A. Teoriile lui Sigmund Freud <https://ru.scribd.com/doc/19138076/Teoriile-Lui-Freud> (vizitat 20.04.2012)
10. Avornic Gh. ș.a.Tratat de teoria Generală a statului și dreptului. Vol.II. Iași: Vasiliana, 2015. 561 p.
11. Avriganu T. Contribuții moderne la teoria infracțiunii. În Revista de drept penal, 2001, nr. 2, p. 9-16.
12. Baieș S., Băieșu A., Cebotari V., Crețu I., Volcinschi V. Drept civil. Drepturile reale. Teoria generală a obligațiilor. Volumul II. Chișinău: Cartier juridic, 2005. 528 p.
13. Baltag D. Abordarea științifică a conceptului răspunderii juridice în știința teoretico-juridică contemporană. În Revista națională de drept, 2007, nr.2, p. 27-33.
14. Baltag D. Probleme actuale în cunoașterea esenței și conținutului răspunderii juridice. În. Studii juridice universitare, 2009, III-IV, U.L.I.M. p.17-31.
15. Baltag D. Teoria generală a dreptului. Curs universitar. Chișinău: Tipografia Centrală, 2010. 535 p.
16. Baltag D. Teoria răspunderii și responsabilității juridice. Chișinău: Tipogr. Centrală, 2007. 440 p.
17. Baltag D. Unele aspecte ale răspunderii juridice constituționale. În: Legea și viața, 2007, nr.8, p.4-8.
18. Baltag D. Vinovăția – temei sau condiție a răspunderii juridice? În: Revista Națională de Drept, 2006, nr.6, p. 18-22.
19. Baltag D., Ghernața G. C. Teoria răspunderii și responsabilității juridice. Responsabilitatea și răspunderea juridică a judecătorilor în exercitarea justiției. Chișinău: Centrul editorial U.L.I.M., 2012. 304 p.
20. Baltag D., Stahi T. Raportul dintre răspunderea patrimonială în dreptul civil și răspunderea materială în dreptul muncii. În Studii Juridice Universitare, U.L.I.M., 2016, nr. 1-2, p. 35-46.
21. Bantuș L. Illicitul contravențional, Chișinău: Reclama, 2001. 108 p.
22. Barac L. Răspunderea și sancțiunea juridică, București: Lumina Lex, 1997. 375 p.
23. Barbăneagră A. ș. a. Codul penal al R. Moldova, Comentariul, Chișinău: ARC, 2003. 835 p.
24. Basarab M. Drept penal. Partea Generală. București: Lumina Lex, 2001. 415 p.
25. Bădescu M. Concepte fundamentale în teoria și filosofia dreptului. Vol. 1. Teoria răspunderii și sancțiunii juridice București: Lumina Lex, 2001. 132 p.

26. Băncilă O. Unitate și diversitate în problema cauzalității. În: Revista de Filologie, București, 1965, nr. 8, p. 121-131.
27. Biro L., Basarab M. Drept penal. Partea generală. București: Didactică și Pedagogică, 1963. 198 p.
28. Boilă L. B. Vinovăția, fundament al răspunderii civile, în ambele sale forme, în textele noului Cod civil, ca și în ale celui precedent. În Revista "Dreptul", 2012, nr.1, p.151-185.
29. Boilă L. R. Răspunderea civilă delictuală subiectivă. Ed. a 2-a, București: C.H. Beck, 2009. 496 p.
30. Boilă L.R. Culpă – eterna doamnă a răspunderii civile delictuale. În "Revista română de drept privat", 2010, nr.2, p.12-57.
31. Boișteanu E., Romandaș N. Dreptul muncii. Manual. Chișinău: Tipografia Centrală, 2014. 736 p.
32. Botnaru S. ș.a. Drept penal. Partea Generală. Vol. I. Ediția a III-a. Chișinău: Cartier, 2006, 620 p.
33. Botomei V. Răspunderea administrativă: Aspecte practico-științifice în plan comparat – R.M. și România. Teză de doctor. Chișinău, 2013. 250 p.
34. Braunștein B. Drept penal al R.P.R. Partea specială. Partea I. Iași: Universitatea „Al.I. Cuza”, 1959. 238 p.
35. Brînză S. Evoluția reglementărilor privind protecția penală a proprietății pe teritoriul R. Moldova. Chișinău: ARC, 2001. 328 p.
36. Bujor V. Aviz asupra tezei „Victimologie criminologică: probleme teoretice, metodologice și aplicative” prezentată de dl Gheorghe Gladchi în vederea obținerii titlului științific de doctor habilitat în drept. În Revista de criminologie, drept penal și criminalistică, 2006, nr. 2, p. 120-125.
37. Bulai C. Manual de drept penal. Partea generală. București: All, 1997. 655 p.
38. Bulai C., Bulai B.N. Manual de drept penal. Partea generală. București: Universul Juridic, 2007. 680 p.
39. Buruiană O., Botnaru S. Răspunderea penală a persoanei juridice. În Studia Universitates Moldaviae, Universitatea de Stat din Moldova, 2015, nr. 8, p. 77-80.
40. Butoi T. ș.a. Victimologie, Curs Universitar – perspectiva psihologiei victimale asupra cuplului penal victimă – agresor. București: Penguin Book, 2004. 217 p.
41. Buzea N. Infracțiunea și culpabilitatea. Doctrină, legislație, jurisprudență. Alba Iulia: Sabin-Solomon, 1944. 387 p.
42. Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene proclamată de către Comisia Europeană, Parlamentul European și Consiliul Uniunii Europene la data de 7 decembrie 2000, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0389:0403:ro:PDF> (vizita 06.05.2017)
43. Cârnaț T. Drept constituțional, ed. a II-a, Chișinău: Print-Caro, 2010. 513 p.
44. Cerchez A. M. Formele răspunderii juridice în dreptul intern. Teză de Doctor, Chișinău, 2016, 175 p.
45. Cerchez A. M. Metode și forme de racordare a formelor răspunderii juridice autohtone la standardele și valorile europene. În: „Закон и жизнь”, Chișinău, 2015, nr. 4. p. 39-42.
46. Cernea E., Molcuț E. Istoria statului și dreptului românesc. București: Universul Juridic, 2006. 352 p.
47. Cioclei V. Mobilul în conduita criminală, București: C.H. BECK, 1999. 336 p.
48. Ciutacu F., Jora C. Drept civil. Teoria Generală a obligațiilor. București: Themis Cart, 2003. 630 p.
49. Codul civil al R. Moldova aprobat prin Legea R. Moldova nr.1107- XV din 06.06.2002. În: M.O. al R.Moldova 82-86/661, 22.06.2002.

50. Codul civil al României aprobat prin Legea nr.287/2009 din 25.06.2009, În:M.O. al României, nr.511 din 24 iulie 2009.
51. Codul contravențional aprobat prin Legea nr.218/24.10.2008 R. Moldova. În: M.O. al R. Moldova, nr.36 din 16.01.2009, în vigoare cu data de 31.05.2009.
52. Codul de Procedură Penală al R. Moldova, Legea Nr. 122 din 14.03.2003. În M.O. Nr. 248-251 din 05.11.2013. art Nr: 699. Data intrării în vigoare: 12.06.2003.
53. Codul muncii al R.Moldova, Nr. 154 din 28.03.2003. În: M.O. al R. Moldova 29.07.2003, nr. 159-162, art nr: 648.
54. Codul Muncii al României. În M.Of. al României, 2003, în vigoare de la 18.05.2011. <http://lege5.ro/Gratuit/gi2tknjxgq/codul-muncii-din-2003> (vizitat 01.03.2017)
55. Codul penal al R. Moldova aprobat prin Legea R. Moldova 985 din 18.04.2002. În: M.O. al R. Moldova, 13.09.2002, 128-129/1012.
56. Codul penal al R. Moldova, Comentariu. Centrul de drept al avocaților. Chișinău: Sarmis, 2009. 860 p.
57. Codul penal al României din 17 iulie 2009. În M.O. nr. 510 din 24 iulie 2009.
58. Cojanu G. Vinovăția - semn principal al laturii subiective a actelor de diversiune. În Revista Națională de Drept, 2013, nr.7, p. 46-50.
59. Cojocari E., Ivancova T. Caractere specifice vinovăției – condiție a răspunderii juridice civile. În Studia Universitatis (Seria Științe Sociale), 2015, nr. 3, pag.105-109.
60. Cojocari E., Mihalache I. Condițiile generale ale răspunderii juridice civile a căraușului în contractul de transport aerian. În Revista Națională de Drept, 2010, nr. 3, pag.15-28
61. Comarnițcaia E. Răspunderea contravențională ca modalitate a constrângerii statale în domeniul asigurării ordinii de drept. Teză de doctor în drept. Chișinău, 2012. 161 p.
62. Comentariul Codului Civil al R. Moldova. Chișinău: Tipografia Centrală, 2006. 1265 p.
63. Constituția R. Moldova, adoptată prin Legea de la 29.07.94. În: M.O. R.Moldova nr.1, 18.08.1994.
64. Cosmovici P. M. Drept civil Drepturi reale. Obligații. Codul civil. Ediția a III-a. București: All Beck, 1998. 646 p.
65. Costache Gh., Arsenii O. Abordarea terminologică a răspunderii constituționale și sursele acesteia. În: Legea și viața, 2009, nr. 10, p. 5-9.
66. Costache Gh., Arsenii O. Reflecții asupra instituției răspunderii în dreptul constituțional. În: Legea și viața, 2009, nr.5, p. 4-8.
67. Costache Gh., Arsenii O. Temeiurile răspunderii constituționale – particularități și semnificație. În: Legea și viața, 2009, nr. 12, p. 4-8.
68. Costin M. N. Răspunderea juridică în dreptul R .S. România. Cluj Napoca: Dacia, 1974. 220 p.
69. Costin M. Noțiunea de conduită ilicită și criteriile ei de determinare. În Revista romana de drept, 1970, nr. 10, p. 67-80.
70. Craiovan I. Tratat elementar de teoria generală a dreptului. București: Universul Juridic, 2009. 536 p.
71. Deak Fr. Curs de drept civil: Dreptul obligațiilor. București: Învățământului, 1960. 525 p.
72. Decizia Colegiului penal al Curții Supreme de Justiție al R.M. din 06.03.2013, nr. 1ra-303/2013 / http://jurisprudenta.csj.md/search_case_lawp.php?id=16 (Accesat la data de 16.03.2016)
73. Decizia Colegiului penal al Curții Supreme de Justiție al R.M. din 17.07.2012, nr. 1ra-548/2012 / http://jurisprudenta.csj.md/search_case_lawp.php?id=30 (Accesat la data de 16.03.2016)
74. Declarația franceză a drepturilor omului și cetățeanului din 1789. https://ro.wikipedia.org/wiki/Declara%C8%9Bia_drepturilor_omului_%C8%99i_ale_cet%C4%83%C8%9Bianului (vizitat 01.03.2017)

75. Declarația Universală a Drepturilor Omului Adoptată la New York, la 10 decembrie 1948 de Adunarea Generală a O.N.U., Aderat la Declarație prin Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova. nr.217-XII din 28 iulie 1990.
76. Dicționar explicativ al limbii române, ediția a II-a revăzută și adăugită, Academia română, Institutul de lingvistică Iorgu Iordan – Al. Rosseti: Univers Enciclopedic Gold, 2016. 1376 p.
77. Dicționar juridic online LegeaAZ. Definiția Fundamentelor răspunderii civile <http://legeaz.net/dictionar-juridic/fundamentele-raspunderii-civile> (vizitat 25.12.2016)
78. Dicționar juridic online Wikipedia. Complexul Oedip. https://ro.wikipedia.org/wiki/Complexul_Oedip (vizitat 20.04.2012)
79. Dicționar juridic online Wikipedia. Donald Winnicott. https://en.wikipedia.org/wiki/Donald_Winnicott (vizitat 20.04.2012)
80. Dincu A. Drept penal. Partea Generală. Vol. I. București: Universitatea din București 1975. 384 p.
81. Djuvara M. Eseuri de filosofie a dreptului. București: Trei, 1997. 320 p.
82. Djuvara M. Teoria generală a dreptului (enciclopedia juridica): drept rațional, izvoare si drept pozitiv. București: All, 1995. 606 p.
83. Dobrinoiu V. și a. Drept penal. Partea Generală. Ed. a 4, revăzută și adăugită. București: Europa Nova, 1999. 576 p.
84. Dogaru I. Elemente de drept obligațional. Curs. Partea a III-a. Craiova: 1971. 320 p.
85. Dogaru I. Valențele juridice ale voinței. București: Științifică și enciclopedică, 1986. 326 p.
86. Dogaru I., Drăghici P. Drept civil. Teoria generală a obligațiilor. București: C.H. Beck, 2014. 856 p.
87. Dogaru Ion, Drăghici P. Bazele dreptului civil, Vol. III, Teoria generală a obligațiilor, București: C.H. Beck, 2009. 704 p.
88. Doltu I. Presupunția și nevinovăția în legislația românească și în unele legislații ale statelor Europei. În: Dreptul, 1998, nr.4, p.74-85.
89. Dongoroz V. Drept Penal. Reeditarea ediției din 1939. București: Asociația Română de Științe Penale și Editura Societății Tempus, 2000. 614 p.
90. Dongoroz V. ș.a. Explicații teoretice ale codului penal. Partea generală. București: C.H. Beck, 1966. 388 p.
91. Dongoroz V. Tratat de drept penal, București: SOCEC & Co, 1939. 772 p.
92. Dorneanu V. Bădica Gh. Dreptul muncii. București: Lumina Lex, 2002. 699 p.
93. Drimba O. Istoria culturii și civilizație, vol. I, București: SAECULUM I.O. și VESTALA, 1998. 464 p.
94. Eliescu M. Răspunderea civilă delictuală. București: Academiei, 1972. 515 p.
95. Feller S. Intenția și culpa în dreptul penal (latura subiectivă a infracțiunii) // Justiția nouă, 1949, nr.7-8, p.1004-1015;
96. Florea C. N. Vinovăția și pedeapsa penală. Chișinău: Cartea Moldovenească, 1987. 139 p.
97. Freud S. Eu și Id-ul. L: Academia, 1924. 224 p.
98. Furdui S. Dreptul contravențional. Chișinău: Cartier Juridic, 2005. 248 p.
99. Georgescu L. Răspunderea patrimonială a lucrătorilor – răspundere civilă contractuală: drept intern și comparat. București: Universul juridic, 2011, 272 p.
100. Georgian D. Vinovăția penală: Concept și caracterizare. Teză de doctor în drept. Chișinău, 2016. 175 p.
101. Ghimpu S. Câteva aspecte ale desfacerii disciplinare a contractului de muncă în lumina legii organizării și disciplinei muncii în unitățile socialiste de stat. În Revista Română de Drept, nr. 7 din 1970, <http://www.costelgilca.ro/doctrina/document/1/43/> (Vizitat 20.09.2016)
102. Gladchi Gh., Greu C. Conceptul și esența vinovăției penale. În: Revista Națională de Drept, 2008, nr.2, p.54-58.

103. Gladchii Gh. Victimologie criminologică: probleme teoretice, metodologice și aplicative. Teză de doctor în drept. Chișinău, 2005. 353 p.
104. Grama M., Botnaru S. Participarea la infracțiunile săvârșite cu vinovăție dublă. În Revista Națională de Drept, 2003, nr.5, p. 15-20.
105. Graur I. Probleme conceptuale ale răspunderii juridice ca formă a răspunderii sociale. În Revista Națională de Drept, 2006, nr. 11, p. 73-77.
106. Guiu M. K. Vinovăția - aspecte și perspective. În Dreptul, 2003, nr. 1, p. 132-147.
107. Guiu M.K. Elementul subiectiv și structura infracțiunii: (Doctrină, jurisprudență, comentarii). București: Juridică, 2002. 144 p.
108. Guștiuc A. ș.a. Istoria universală a statului și dreptului (perioada medievală). Vol. 2. Chișinău: Elena, 2001. 243 p.
109. Guțuleac V. Drept administrativ. Chișinău: Cartier, 2013. 600 p.
110. Guțuleac V. Tratat de drept contravențional. Chișinău: Tipografia Centrală, 2009. 318 p.
111. Guțuleac V., Harbuz A. Temeiul juridic de aplicare a răspunderii contravenționale. În Legea și viața, 2016, nr. 2, p. 4-8.
112. Hanga Vl. Mari legiuitori ai lumii. București: Lumina Lex, 1994. 319 p.
113. Hotărîrea Plenului Curții Supreme de Justiție a R. Moldova cu privire la practica aplicării de către instanțele judecătorești a legislației ce reglementează obligația uneia dintre părțile contractului individual de muncă de a repara prejudiciul cauzat celeilalte părți, 03.10.2005, nr.11. În Buletinul Curții Supreme de Justiție a R. Moldova, 2006, nr.2, pag.9.
114. Hotca M. A. Drept contravențional: partea generală. București: Editas, 2003. 437 p.
115. Ionașcu T. Curs de drept civil. Teoria generală a obligațiilor. București, 1950-1951, 263 p.
116. Ionașcu T., Barasch E.A. Răspunderea civilă delictuală. Culpă ca element al răspunderii. În: Revista Studii și Cercetări Juridice, nr.1, 1970, p.35-39.
117. Ionescu C. Instituții politice și drept constituțional. București: Economică, 2002. 448 p.
118. Ivancova T. Particularitățile vinovăției - condiție a aplicării răspunderii juridice civile contractuale. În: Legea și viața, 2012, nr.2, p.31-37
119. Ivancova T. Vinovăția - condiție a răspunderii civile delictuale în doctrina contemporană a diferitor state. În: Legea și viața, 2012, nr.3, p.45 – 49.
120. Ivancova T. Vinovăția – condiție de aplicare a răspunderii juridice civile, Teză de Doctor, Chișinău, 2015, 189 p.
121. Kant I. Metafizica moravurilor. București: Antet, 2013. 318 p.
122. Kant I. Scrieri moral-politice. București: Științifică, 1991. 494 p.
123. Legea cetățeniei R. Moldova nr. 1024 din 02.06.2000. În M.O. , 10.08.2000, Nr. 98-101, art Nr: 709.
124. Legea lui Manu: cod de legi civile și religioase ale Indiei antice, traducere de Ioan Mihălcescu, București: Lumina Lex, 1993. 336 p.
125. Legea securității și sănătății în muncă nr. 186 din 10.07.2008. În: M.O. al R. Moldova, 05.08.2008, nr. 143-144 .
126. Leibniz G.W. Opere filosofice. Vol. I. trad. de C. Floru. București: Științifică, 1972. 663 p.
127. Lupașcu Z., Marian O. Cetățenia și drepturile cetățenești. În legea și viața, 2014, nr. 7, p. 10-15
128. Macari I. Drept penal. Partea generală. Chișinău: CE USM, 2002. 398 p.
129. Mariș A. Asemănări și deosebiri dintre procesele psihice ale infractorului la comiterea infracțiunii cu două forme ale vinovăției (praeterintenție sau intenție depășită) în raport cu cele ale intenției infracționale. În Revista Națională de Drept, 2005, nr.9, p. 37-43.
130. Mariș A. Drept penal. Partea generală: Legea penală. Teoria infracțiunii. Participația penală. Chișinău: Tipografia Centrală, 2002. 351p.
131. Mariș A. Evoluția conceptelor și a reglementărilor cu privire la vinovăția penală. Chișinău: Poligrafică, 2005. 288 p.

132. Mariț A. Formele, modalitățile și gradele de manifestare a vinovăției penale, Chișinău: Tipografia Centrală, 2005. 304 p.
133. Mariț A. Noi orientări asupra formelor vinovăției penale și a delimitării intenției de imprudență sau culpa penală în doctrina europeană. În *Legea și viața*, 2005, nr.9, p. 16-23
134. Matei H. C. Lumea antică. Mic dicționar bibliografic. Chișinău: Universitas, 1993. 272 p.
135. Mateuț Gh. Drept penal. Partea Specială. Sinteză și practică judiciară. Vol.1. București: Lumina Lex, 1999. 239 p.
136. Mihai Gh., Motica R. Teoria generală a dreptului. București: All Beck, 2001. 276 p.
137. Mircea I. Considerații despre conținutul vinovăției. *Seria Jurisprudența*. Cluj, 1970. 429 p.
138. Mircea I. Temeiul răspunderii penale în R.S.R. București: Științifică și Enciclopedică, 1987. 167 p.
139. Mircea I. Vinovăția în dreptul penal român. București: Lumina Lex, 1998. 192 p.
140. Mîrzac (Mititelu) D. Principiul răspunderii pentru fapta săvârșită cu vinovăție și principiul prezumției nevinovăției. În: *Legea și viața*, 2010, nr.1, p.51-56.
141. Molcuț E., Oancea D. Drept roman. București: Șansa, 1993. 342 p.
142. Moraru E. Răspunderea politică – practică internațională. În Conferința științifică internațională „Probleme actuale ale istoriei, teoriei dreptului și științelor administrației publice”(1-2 octombrie), Chișinău, 2010, p.148-151.
143. Muraru I. Drept constituțional și instituții politice. Vol. I. București: ACTAMI, 1997. 491 p.
144. Muraru I., Tănăsescu S. Drept constituțional și instituții politice, ed. a XV-a revăzută și completată. București: C.H. Beck, 2006. 214 p.
145. Neculaescu S. Noul Cod civil, între tradiție și modernitate în ceea ce privește terminologia juridică normativă. În „Dreptul”, 2010, nr.12, p.24-26.
146. Neveanu P. P. Dicționar de psihologie. București: Albatros, 1978. 783 p.
147. Noul Testament // <http://www.bibliaortodoxa.ro/noul-testament.php> (vizitat 01.06.2014)
148. O.G. nr. 2/2001 privind regimul juridic al contravențiilor, publicată în M. Of. al RO., Partea I, nr. 410/25.07.2001, aprobată prin Lg. nr. 180/2002.
149. Oancea I. Drept penal. București: ALL, 1994. 352 p.
150. Oancea I. ș.a. Explicații teoretice ale Codului penal român. Partea generală. Vol. I. București: Academiei R.S.R., 1969. 289 p.
151. Oancea I. ș.a. Explicații teoretice ale Codului penal Român prevederi ale legislației la soluționarea litigiilor izvorâte din raporturile de antrepriză și prestări servicii. București: Academia R.S. România, 1972. 1035 p.
152. Oancea I. Tratat de drept penal. Partea Generală. București: All, 1996. 352 p.
153. Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice din 16.12.1966. Ratificat prin Hotărârea Parlamentului R. Moldova nr.217-XII din 28.07.1990.
154. Papadopol V. Cu privire la latura subiectivă a unora din infracțiunile contra persoanei și la consecințele erorii de fapt asupra legăturii cauzale. În: *Legalitatea populară*, 1956, nr. 8. p. 902-904.
155. Pavlovici N. C. Prezumția de nevinovăție – Scurt istoric. Definiție și terminologie. <https://www.juridice.ro/431769/prezumtia-de-nevinovatie-scurt-istoric-definitie-si-terminologie.html> (vizitat 06.05.2017)
156. Păvăleanu V. Răspunderea penală a persoanei juridice în România și în dreptul comparat. În *Revista de Drept Penal*. 2013. nr. 2. / http://www.umk.ro/images/documente/publicatii/conferinta2013/vasile_pavaleanu.pdf (vizitat 25.10.2016)
157. Pârțac Nina ș.a. Constituția R. Moldova. Comentariu. Chișinău: Arc, 2009. 574 p.
158. Petrovici S. Unele aspecte ale noțiunii de vinovăție în dreptul penal socialist. În: *Studii și Cercetări Juridice*, 1958, nr. 1, p. 300-301.

159. Piaget J. Psihologia inteligenței. București: Cartier. 2008, 202 p.
160. Pogoneț G. Răspunderea juridică – un fenomen social. În Revista Administrarea publică, 2004, nr. 1-2, p. 79-87.
161. Pop L. Drept civil. Teoria generală a obligațiilor. Iași: Lumina Lex, 1998. 512 p.
162. Pop L., Popa F.I., Vidu S.T. Tratat elementar de drept civil. Obligațiile. București: Universul Juridic, 2012. 889 p.
163. Popa C. Teoria generală a dreptului. București: Lumina Lex, 2001. 320 p.
164. Popa D., Botomei M. Conștiința juridică, răspundere juridică. În Revista națională de drept, 2010 nr. 4, p. 44-50.
165. Popa N. Teoria generală a dreptului. București: Lumina Lex, 1992. 300 p.
166. Popa N. Teoria generală a dreptului. Cluj-Napoca: C.H. Beck, 2014. 272 p.
167. Popescu P. Dicționar de psihologie. București: Albatros, 1978. 231 p.
168. Popescu S. Teoria generală a dreptului. București: Lumina Lex, 1998. 366 p.
169. Popescu T. R., Petre A. Teoria generală a obligațiilor. București: Științifică, 1968. 555 p.
170. Preda M. Drept administrativ- partea generală. București: Lumina Lex, 2000. 395 p.
171. Priebe D. A păcătui sau a nu păcătui // <http://www.resursecrestine.ro/predici/59095/a-pacatui-sau-a-nu-pacatui> (vizitat 28.02.2016).
172. Rădulescu-Motru C. Responsabilitate penală. În Revista de drept și de științe penale, 1940, nr. 1-2, p. 283-287.
173. Râpeanu G. Obiectiv și subiectiv în dreptul penal. În: Revista Română de Drept, 1967, nr. 7. p. 9-15.
174. Recomandarea nr. 66 a Plenului Curții Supreme de Justiție cu privire la încasarea prejudiciului moral în litigiile de muncă. În Buletinul Curții Supreme de Justiție al R. Moldova, 08.05.2014.
175. Regimul juridic al răspunderii contravenționale. <https://dreptmd.wordpress.com/teze-de-an-licenta/regimul-juridic-al-raspunderii-contravenionale/> (vizitat 09.08.2014)
176. Romoșan I. D. Vinovăția în Dreptul Civil Român, București: ALL BECK, 1999. 351 p.
177. Rosetti-Bălănescu I., Băicoianu Al. Drept civil român, vol.II. București: C.H. Beck, 2008. 800 p.
178. Roșca V. Culpă cu previziune și intenția indirectă. În Studii și Cercetări Juridice, 1968, nr. 2, p. 275-278.
179. Rusu I. Drept constituțional și instituții politice. București: Lumina Lex, 2004. 560 p.
180. Savu C. Locul și rolul volițional în viața juridică. În: Revista de științe juridice, Craiova, 2001, nr. 20, p. 326-328.
181. Smochină A. Istoria universală a statului și dreptului (epoca antică și medievală). Chișinău: Tipografia Centrală, 2002. 220 p.
182. Sorică I. Răspunderea disciplinară a salariaților. București: Wolters Kluwer, 2010. 256 p.
183. Statutul de la Roma al Curții Penale Internaționale, ratificat prin Legea nr. 212 din 09.09.2010. În M.O. al R. Moldova nr. 190 din 29.09.2010
184. Stătescu C. Bîrsan C. Drept civil. Teoria generală a obligațiilor. București: ALL Beck, 1995. 492 p.
185. Stătescu C., Bîrsan C. Drept civil, Teoria generală a obligațiilor. ediția a IX-a revizuită și adăugită. București: Hamangiu, 2008. 492 p.
186. Streteanu F. Drept penal partea generală. București: ROSETTI, 2003. 378 p.
187. Stroe C., Culic N. Momente din istoria filosofiei dreptului. București: Ministerului de Interne, 1994. 174 p.
188. Ștefănescu I. Tr. Tratat de dreptul muncii, București: Lumina Lex, 2003. 740 p.
189. Trofimov I. Vinovăția mixtă în dreptul civil. În Materialele conferinței științifico-practice internaționale „Rolul pedepsei în societatea de tranziție”, Chișinău, 2002, p. 29-35.

190. Turuianu C. Discuție în legătură cu eventuala modificare a reglementării imunității parlamentare și a șefului statului
191. Țiclea A. Constatarea și sancționarea contravențiilor: Teorie. Practica judiciară. București: Atlas Lex, 1996. 445 p.
192. Țiclea A. Dreptul muncii. Curs universitar. București: Global Lex, 2007. 533 p.
193. Țiclea A. ș.a. Dreptul public al muncii. București: Wolters Kluwer, 2010. 487 p.
194. Ursu V. Aspecte generale ale dezvoltării istorice a conceptului de vinovăție în Rusia. În *Legea și viața* 2016, nr. 9, p. 26-31.
195. Ursu V. Evoluția conceptului de vinovăție cu valoare juridică în teologie și filosofie, în contextul istoric. În *Legea și viața* 2015, nr. 9, pag. 37-44.
196. Ursu V. Tendințe în abordarea științifică a categoriei de vinovăție în dreptul contravențional. În *Studii Juridice Universitare* 2017, nr. 1-2, pag. 156-163.
197. Ursu V. Unele aspecte ale evoluției formelor vinovăției civile în *Jurnalul juridic național: Teorie și practică*, 2015, nr. 4(14), pag. 31-39.
198. Ursu V. Vinovăția – un element esențial al răspunderii civile delictuale în concepția doctrinei naționale și a doctrinelor străine. În *Universitas Europaea XXI : Știința universitară în contextual integrării europene — Promovarea drepturilor omului în contextul integrării europene: teorie și practică: Conf. șt. teoretico-practică intern.*, Chișinău: U.L.I.M., 2013, pag. 405-411.
199. Ursu V. Vinovăția penală. În *Conferința Tehnico-științifică a Colaboratorilor, Doctoranzilor și Studenților*, 15-23 noiemb. Chișinău: Tehnica-UTM, 2014. pag. 295-298.
200. Ursu V. Vinovăția victimei - problemă a cauzalității criminalității. În *Conferința Științifică Internațională a doctoranzilor „Tendințe contemporane ale dezvoltării științei: viziuni ale tinerilor cercetători”*: Teze, Chișinău: Artpoligraf, 2014, p. 136.
201. Văduva D., Tabacu A. *Drept Civil. Teoria generală a obligațiilor*. București: Paralela 45, 2002. 126 p.
202. Vechiul Testament // <http://www.bibliaortodoxa.ro/vechiul-testament.php> (vizitat 12.02.2015)
203. Verdeș C. E. Răspunderea juridică. Relația dintre răspunderea civilă delictuală și răspunderea penală. București: Universul Juridic, 2011. 516 p.
204. Verdeș C. E. Tendințe în abordarea teoretică a răspunderii juridice. Privire specială asupra răspunderii civile delictuale și răspundere penală. *Rezumatul Tezei de doctor*. București, 2010. 51 p.
205. Vlachide P.C., Repetiția principiilor de drept civil. București: Europa Nova, 1994. 320 p.
206. Voicu C. *Teoria Generală a Dreptului*. București: Universul Juridic, 2008. 418 p.
207. Vonică R. P. *Introducere generală în drept*. București: Lumina Lex, 2000. 599 p.
208. Vurdea I. Degradarea în dauna avutului obștesc. În: *Legalitatea Populară*, 1958, nr. 11, p. 72-74.
209. Zolyneac M. *Drept penal. Vol. I* Iași: Chemarea, 1994. 170 p.
210. Zorgo B. *Ce este voința?* București: Enciclopedică Română, 1969. 161 p.

B. Referințe bibliografice în limba rusă

211. Авдеевкова М.П., Дмитриев Ю.А. Конституционно-правовая ответственность в России. В: *Право и жизнь. Независимый правовой журнал*. Москва: Манускрипт, 2002, № 45, с. 5-57
212. Александрова Н.А. Конституционное (государственное) право России. Учебно-методический комплекс по специальности Юриспруденция. Челябинск: ЮУрГУ, 2005. 643 с.

213. Алексеева А.П. Краткий философский словарь. 2-е изд. М: ТК Велби, Проспект, 2004. 496 с.
214. Амосов Н. М. Моделирование мышления и психики. Киев: Наукова думка, 1965. 231 с.
215. Аннерс Э. История европейского права. Москва: Наука, 1999. 393 с.
216. Аристотель. О душе. Собрание в 4 томах. Т.1. Москва: МЫСЛЬ, 1976. 399 с.
217. Бабаев В.К. Презумпции в советском праве. Учебное пособие. Горький: ГВШ МВД СССР, 1974. 147 с.
218. Батырова К.И. Всеобщая история государство и право. Москва: Юристъ, 2003. 496 с.
219. Безуглов А.А., Солдатов С.А. Конституционное право Российской Федерации. Москва: Профобразование, 2003. 896 с.
220. Богданов Д. Вина как условие гражданско-правовой ответственности анализ теории и судебной практики. В: Российский судья, 2008, №4, с.20-22.
221. Бородин С. В. с.а. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Юристъ, 2000. 864 с.
222. Вандышев В. В. Виктимология: что это такое? Ленинград, 1978, 35 С.
223. Варов В. О типичных нарушениях законодательства о труде. В: Хозяйство и право, 2003, № 6, с. 66-74.
224. Виноградов В.А. Проблемы охраны (защиты) Конституции Российской Федерации и конституционно-правовая ответственность. В: Конституционное и муниципальное право, 2003, № 1, с. 2-4.
225. Виноградов В.А. Состав конституционного деликта. В: Законодательство, 2003, №10, с. 58-69.
226. Волженкин Б. В. Уголовная ответственность юридических лиц: Серия "Современные стандарты в уголовном праве и уголовном процессе". СПб., 1998. 40 с.
227. Волков Б.С. Мотивы преступлений. Уголовно-правовое и социально-психологическое исследование. Казань: Казан. ун., 1982. 152 с.
228. Гегель Г.В.Ф. Энциклопедия философских наук. Том 3. Философия духа. Москва: Мысль, 1977. 471с.
229. Гегель Г.Ф.В. Философия права. Москва: Мысль, 1990. 524 с.
230. Гончаров И.В. Конституционно-правовая ответственность органов государственной власти субъектов Российской Федерации. Москва: Академия управления М.В.Д. России, 2002. 102 с.
231. Гравский В. Г. Всеобщая история права и государства. Москва: Норма-Инфра, 2000. 245 с.
232. Гражданский кодекс Российской Федерации, Принят Государственной Думой 21 октября 1994 года, http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_5142/ (vizitat 22.03.2016)
233. Грунтов И. История и современные подходы в понимании содержания вины в отечественной науке уголовного права и законодательстве. В: Судовы веснік, 2007, N. 4, с. 58-62.
234. Дагель П.С. Вина потерпевшего в уголовном праве. В: Советская юстиция, 1967, N. 6, с. 25-34.
235. Дагель П.С. и Котов Д.П. Субъективная сторона преступления и ее установление. Воронеж: Воронежского университета, 1974. 243 с.
236. Даль В. Толковый словарь русского языка. Современная версия. Москва: Эксмо-Пресс, 2001. 736 с.
237. Дженкова Е.А. Концепты «стыд» и «вина» в русской и немецкой лингвокультурах: Диссертация кандидата филологических наук. Волгоград, 2005. 237с.

238. Дзарасов М. Э. Проблема вины в трудовом праве. В: Вопросы правоведения, 2011, N. 3 / <http://www.center-bereg.ru/n994.html>. (vizitat 15.09.2016)
239. Дзарасов М.Э. Вина в российском трудовом праве. В: Вопросы трудового права, 2006, №2, с. 70-74.
240. Добренёва В.И. Американская социологическая мысль: Тексты. М.: Междунар. университет бизнеса и управления, 1996. 560с.
241. Духно Н.А., Ивакин В.И. Понятие и виды юридической ответственности. В: Государство и Право, 2000, №6, с. 12–18.
242. Еникеев М.И. Общая и юридическая психология. СПб.: Питер, 2004. 320 с.
243. Еникеев М.И. Психолого-юридическая сущность вины и вменяемости // Советское государство и право. 1989. № 12. с. 76-82.
244. Забровская Л.В. Конституционно-правовая ответственность в ретроспективном формате. В: Закон и Право, 2003, №3, с. 29-34.
245. Зеленцов А. Б., Игнатова М. А. О некоторых вопросах вины в уголовном праве Италии. В: Уголовная Политика: Теория и Практика, 2012, № 2, с. 103-107
246. Зиновьев А.В. Конституционная ответственность. В: Правоведение, 2003, № 4, с. 4-16.
247. Зражевская Т.Д. Проблемы правовой ответственности государства, его органов и служащих. В: Государство и право, 2000, №3, с.24-29.
248. Иванов Н.Г. Умысел в уголовном праве. В: Российская юстиция, 1995, № 12, с. 27-31.
249. Иванцов П.П. Проблема ответственности юридических лиц в российском уголовном праве: Диссертация кандидата юридических наук. СПб, 2000. 194 с.
250. Изард К.Э. Психология эмоций. СПб: Питер, 1999. 464 с.
251. Кант И. Сочинения в шести томах. Том 4. Москва: Мысль, 1965. 544 с.
252. Кашанина Т.В. Юридическая техника: Учебник. 2-е изд., пересмотр. М. Норма. Инфра-М, 2001. 496 с.
253. Кибак Г.А. Гражданское право: Краткий курс лекций. Кишинев: СЕР USM, 2003, 374 р.
254. Ковалев М.И. и др. Уголовное право. Общая часть: Учебник для вузов. Москва: Норма, Инфра-М, 1998. 516 с.
255. Кодекс Российской Федерации об административных правонарушениях, принят Государственной Думой 20 декабря 2001 года, Одобрен Советом Федерации 26 декабря 2001 года.
256. Кожевников О. А. Юридическая ответственность в системе права: Диссертация кандидата юридических наук. Тольятти, 2003. 194 с.
257. Козлова Н.В. Юридическое лицо с точки зрения закона и правовой науки. В: Вестник Моск. ун-та. Сер. 11. Право, 2002, № 5, с.32-56.
258. Колюшин Е.И. Конституционное (государственное) право России. Москва: Дом Городец, 2006. 416 с.
259. Краснов М.А. Публично-правовая ответственность представительных органов за нарушения закона. В: Государство и Право, 1993, №6, с. 46-56.
260. Кудрявцев В. Н. Объективная сторона преступления. Москва: Госюриздат. 1960. 244 с.
261. Кудрявцев В. Н., Наумов А. В. Российское уголовное право. Общая часть. Москва: Спартак, 1997. 278 с.
262. Кудрявцев В.Н. Борьба мотивов в преступном поведении. М.:Норма, 2007. 128 с.
263. Кудрявцев В.Н. Генезис преступления. Опыт криминологического моделирования. М.: Инфра-М, Форум, 1998. 216 с.
264. Кудрявцев В.Н., Наумов А. В. Российское уголовное право. Часть Общая. Москва: Спарк, 2000. 478 с.

265. Кузнецов Э.В., Сальников В.П. Наука о праве и государстве. Москва,СПб.: Герда, 1999. 411 с.
266. Кузнецова Н.Ф., Тяжкова И.М. Курс уголовного права. Часть Общая. Том 1: Учение о преступлении. Москва: Зерцало, 1999, 624 с.
267. Кузнецова О.А.. Презумпции в гражданском праве. Автореферат на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Екатеринбург, 2002, 23 с.
268. Лебедева Т.Ю. Вина как форма инкультурации личности: Автореф. дис. канд. философских наук. Нижний Новгород, 2010. 29 с.
269. Лейбниц Г. Сочинения в 4-х томах. Том 4. Москва: Мысль, 1989. 554 с.
270. Леонтьев А.Н. Потребности, мотивы и эмоции. М: МГУ, 1971. 40 с.
271. Липинский Д.А. Регулятивная функция конституционной ответственности. В: Конституционное и муниципальное право, 2003, N 4, с. 9-15.
272. Лунеев В.В. Субъективное вменение. М.: Спарк, 2000. 70 с.
273. Лучин В.О. Конституционные деликты. В: Государство и право, 2000, N 1, с. 10-15.
274. Лучин В.О. Конституция Российской Федерации. Проблемы реализации. Москва: Юнити-Дана, 2002. 687 с.
275. Марцев А.И. Общие вопросы учения о преступлении. Омск: Ом. юрид. ин-та МВД России, 2000. 136 с.
276. Марчуков С. Альянс от безысходности. В: Самарское обозрение. 2002. 9 сентября. http://www.garweb.ru/conf/rospatent/20030211/smi/msg.asp?id_msg133390.htm (vizitat 04.03.2015)
277. Маслова Е. В. Философско-логический аспект факультативных признаков субъективной стороны состава преступления. В: Юридическая наука и практика: Вестник Нижегородской академии МВД России, 2012, №4(20), с. 94-100.
278. Матвеев Г.К. Основания гражданско-правовой ответственности. Москва: Юридическая литература,1970. 312 с.
279. Миронов В.И. Трудовое право: Учебник для вузов, СПб.: Питер, 2009. 866 с.
280. Михеев Р.И., Корчагин А.Г., Шевченко А.С. Уголовная ответственность юридических лиц: за и против. Владивосток: Дальневост. Ун., 1999. 76 с.
281. Молчанов Б.А., Анциферова Ю.С. Обоснование вины как признака субъективной стороны состава преступления в трудах юристов XIX – начала XX века. В: Правовое государство: теория и практика, 2014, №2, с. 100-105.
282. Муздыбаев К. Переживание вины и стыда. СПб.: Институт социологии РАН, 1995. 39 с.
283. Назаренко Г.В. Вина в уголовном праве. Монография Орел: Правоведение, 1996. 96 с.
284. Наумов А.В. Уголовный закон в период перехода к рыночной экономике. В: Советское государство и право, 1991, № 2, с. 28-35.
285. Наумов А. Предприятие на скамье подсудимых. В: Советская юстиция, 1992, № 17-18, с. 3-8.
286. Нерсисянц В. С. Общая теория права и государства. Учебник для юридических вузов и факультетов. Москва: НОРМА ИНФРА, 1999. 552 с.
287. Несмеянова С.Э. К вопросу о конституционной ответственности. Конституционное и муниципальное право № 4/2002. С. 20-22.
288. Никифоров А.С. Об уголовной ответственности юридических лиц. В: Уголовное право: новые идеи. М.: ИГП РАН,1994. С. 43-49 .
289. Новицкий И.Б., Лунц Л.А. Обязательственное право. Москва: Юридическая литература, 1950. 319 с.
290. Овсепян Ж.И. Критерии конституционной ответственности. В: Северо-кавказский юридический вестник, Ростов-на-Дону, 2001, № 4, С. 3-30.

291. Ойгензихт В.А. Юридическое лицо и трудовой коллектив: сущность, поведение, ответственность. Душанбе, 1988. 115 с.
292. Орлов Ю. М. Восхождение к индивидуальности. М.: Просвещение, 1991. 287 с.
293. Орловский Ю.П., Нуртдинова А.Ф. Трудовое право России . Учебник. М.: КОНТРАКТ, ИНФРА-М, 2008. 608 с. ,Р. 383
294. Пашенцев Д.А., Гарамита В.В. Вина в гражданском праве. М.: Юркомпания, 2010. 143 с.
295. Платон. Собрание сочинений в 4-х томах. Том 3. Москва: Мысль, 1994. 654 с.
296. Плотников А.И. Объективное и субъективное в уголовном праве (Оценка преступления по юридическим признакам). Оренбург: ОГАУ, 1997. 140 с.
297. Полубинский В.И. Правовые основы учения о жертве преступления. Учебное пособие Горький: ВШ МВД СССР, 1979. 83 с.
298. Поляков А.В. Общая теория права. С. Петерб.: Издательский Дом Санкт-Петербургского государственного университета, 2004. 863 с.
299. Рарог А.И. Общая теория вины в уголовном праве. М.: Статут, 2005. 376 с.
300. Рарог А.И. Субъективная сторона и квалификация преступлений. Москва: Профобразование, 2001. 133 с.
301. Рарог А.И. Уголовное право Российской Федерации. Часть Общая. Москва: Юристь, 2001. 496 с.
302. Рассолова Т.М. Гражданское право. Учебник для студентов вузов, обучающихся по специальности «Юриспруденция». Серия «Dura lex, sed lex». Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2012. 847с.
303. Сатушиев А.Х. Актуальные проблемы концепции вины в уголовном праве и вопросы их преемственности. Юристь – Правоведь, 2007, №4. с. 35-39
304. Сахаров А.Б. Уголовное-правовая безопасности условий труда в СССР. Москва: Юридическая Литература, 1958. 186 с.
305. Ситковская О.Д. Уголовный кодекс Российской Федерации: психологический комментарий. М.: Волтерс Клувер, 2009. 109 с.
306. Спиридонов Л.И. Теория государства и права. Москва: Проспект, 1997. 301 с.
307. Столин В.В. Самосознание личности. М.: Издательство Московского Университета, 1983.284 с.
308. Тихонов К. Ф. Субъективная сторона преступления. Саратов: Приволжское ,1967. 103 с.
309. Токаренко В.А. Юридическая ответственность (вопросы теории). Автореф. дис. д-ра права. Кишинев: Сириус, 2002. 24 с.
310. Транин А. А. Уголовное право. Часть общая. Москва: 1929. 311 с.
311. Трудовой кодекс Российской Федерации от 30.12.2001 N 197-ФЗ (ред. от 03.07.2016). http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34683/ (vizitat 01.03.2017)
312. Уголовный кодекс Республики Беларусь. 9 июля 1999 г. № 275-З. <http://xn----ctbcgfviccvibf9bq8k.xn--90ais/> (vizitat 01.03.2017)
313. Уголовный Кодекс Украины принят Верховной Радой Украины 5 апреля 2001 г. <http://pravoved.in.ua/section-kodeks/134-yku.html> (vizitat 01.03.2017)
314. Франк Л.В. Об изучение личности и поведение потерпевшего (нужна ли Советская виктимология?). В: Вопросы уголовного права, уголовного процесса и криминологий, Душанбе, 1966, с. 24-35.
315. Харламов А. Н. Вина и ответственность как предмет этического исследования. Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук, Санкт-Петербург, 2015. 154 с.
316. Хачатуров Р.Л., Ягутян Р.Г. Юридическая ответственность. Тольятти: Международная академия бизнеса и банковского дела, 1995. 200 с.

317. Хвостов А. М. Вина в советском трудовом праве. Минск: Беларусь, 1970. 120. с.
318. Хохлов Е.Б., Бородин В.В. Понятие юридического лица: история и современная трактовка. В: Государство и право, 1993 № 9, с.152-159.
319. Хужин А. М. Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. В: Вопросы теории и практики, 2011, № 2 (8): в 3 ч., Ч. П., с. 196-200
320. Цельникер Г.Ф. Вина в российском праве(общетеоретический и исторический аспекты). Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Самара, 2004 г. 235 с.
321. Цуканов Н.Н. О критериях правовой презумпции. Законотворческая техника в современной России: состояние, проблемы, совершенствование. Сборник статей. Н.Новгород, 2001. 504 с.
322. Черданцев Ф. Теория государства и права. Москва: Юрайт, 1999. 429 с.
323. Черниловский М. Хрестоматия по всеобщей истории государства и права. Москва: Гардарика, 1998. 413 с.
324. Шепель Т.В. О легальном определении вины в гражданском праве. В: Современное право. 2006. №7. С. 76-79
325. Шон Д.Т. Конституционная ответственность. В: Государство и Право, 1995, nr.7, с. 35-43
326. Шон Д.Т. Проблемы конституционно-правовой ответственности (по материалам конференций юридического факультета, МГУ), Вестник МГУ. Серия 11. В: Право 2001, №.3, с.15-23.
327. Энгельс Ф. Анти-Дюринг. Москва: Госполитиздат, 1950. 375 с.
328. Юрчак Е. В., Эволюция понятия вины в историческом контексте. В: Современные исследования социальных проблем, 2013, N.10, с. 438-456.
329. Юрчак Е.В. Вина как общеправовой институт. Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Москва, 2015. 276 с.
330. Якушин В.А.. Субъективное вменение и его значение в уголовном праве. Тольятти: ТолПИ, 1998. 296 с.

C. Referințe bibliografice în limbile engleză, franceză, spaniolă, italiană și germană

331. Antolisei F. Manuale di diritto penale. Parte generale. Milano: Giuffrè, 1994. 788 p.
332. Avril P. Pouvoir et responsabilite. În Mélanges G. Burdeau:Le pouvoir. Paris: L.G.D.J. 1977. pp. 9-23.
333. Beaud O. La responsabilite politique face a la concurrence d' autres forms de responsabilite. În Revue Pouvoirs, 2000, nr.92, p.17-30.
334. Bettiol G. Diritto penale, parte generale, Ottava edizione. Padova: CEDAM, 1973. 877 p.
335. Bless F. W. The psychic aspects of the compromise, Washington. 1967, 462 p.
336. Bordessoule De Bellefeuille P., Hass M. La mise en diuiger d'autrui. În Rev. penit. et de droit pénal, 1996, p. 289-295.
337. **Boulloc B., Gaston Șt., Levasseur G.** Droit pénal general. Dalloz-Sirey. 2005. 702 p.
338. Carbonnier J. Droit civil. Les biens. Les obligations, Paris: Quadrige/Puf, 2004, 2573 p.
339. Code civil du Québec / <http://legisquebec.gouv.qc.ca/fr/showdoc/cs/CCQ-1991> (vizitat 12.05.2013)
340. Code pénal français promulguées le 22 juillet 1992. <http://codes.droit.org/CodV3/penal.pdf> (vizitat 01.03.2017)
341. Codice penale italiano. Testo coordinato ed aggiornato del Regio Decreto 19 ottobre 1930, n. 1398. <http://www.uwm.edu.pl/kpkm/uploads/files/codice-penale.pdf> (vizitat 01.03.2017)

342. Código Penal de Colombia. Ley 599 de 24.07.2000. În DIARIO OFICIAL. AÑO CXXXVI. N. 44097. 24, JULIO, 2000. PAG. 1
343. Código penal Republica de El Salvador. Decreto N° 1030. La Asamblea Legislativa de la Republica de el Salvador. https://www.oas.org/dil/esp/Codigo_Penal_El_Salvador.pdf (vizitat 12.02.2017)
344. Demogue R. Traite des obligations en general, vol. III, Paris: Rousseau, 1923, 367 p.
345. European Group on Tort Law, Principles of European Tort Law. Vienna: Springer, 2005.
346. Fianca G., Musco E. Diritto penale, parte generale. Bologna: Zanichelli, 1999. 414 c.
347. George Mandler. The quorelation of the penal guiltiness and the alarm of the sour. San Francisco, 1975. 214 p.
348. Internet Encyclopedia of Philosophy // <http://www.iep.utm.edu/aquinas/> (vizitat 01.03.2015)
349. Jescheck Hans Heinrich, Lehrbuch des Strafrechts. Allgemeiner Teil, vierte Auflage, Duncker and Humblot, Berlin, 1988, 838 p.
350. Jourdain P. Les principes de la responsabilite civile, 3^e edition, Paris: Dalloz, 1996. 184 p.
351. Kindhäuser Urs, López Díaz Claudia Rindbhauser. U. Derecho penal de la culpabilidad y conducta peligrosa. Bogota: Universidad Extrado de Columbia, 1996, 140 p.
352. Mantovani F. Diritto penale, parte generale, seconda edizione. Padova: Cedam, 1988. 412 p.
353. Marty G. et Raynaud P. Droit civil, Tome II. Les Biens. Paris: Sirey, 1966. 460 p.
354. Mayer H. Rechtsnormen und Kulturnormen in strafrechtliche Abhandlung, *Breslau: Schletter, 1903.* 136 p.
355. Mazeaud H., Maeaud L., Txjnc A. Traité théorique et pratique de la responsabilité civile délictuelle et contractuelle, t. III, 5e éd. În Revue internationale de droit compare, 1961. Volume 1, Nr. 1, p. 358-379.
356. Moderne Fr. States Les avatars du présidentielisme dans les états latinoaméricains. În Revue Pouvoirs, 2001, nr. 98, pag. 63-84.
357. Monro Ch. H. trans. The digeste of Justinian, vol. II, Cambridge: University Press, 1909, 433 p.
358. Padovani T. Diritto penale. Milano: Giuffre, 1990, 327 p.
359. **Pannain R.** Manuale di diritto penale. Vol. II. parte speciale tomo primo. Torino: Utet, 1957. 628 p.
360. Planiol M. Etudes sur la responsabilite civile, Paris: Sirey, 1950. 283 p.
361. Savatier R. Traité de la responsabilité civile en droit français, Vol. I., Paris: Libr. générale de droit et de jurisprudence, 1939. 610 p.
362. Schleiermacher's Glaubenslehre. Dr. Gess's Uebersicht uber das theologische System Schleiermachers. Muller's Lehre Von der Sunde, vol. I. pp. 412-437. Bretschneider's Dogmatik, pp. 14-38 of Appendix to vol. I. Morell's Philosophy of Religion. http://www.voxdeibaptist.org/Doctrina_Pacatului_Hodge.htm (vizitat 25.02.2014)
363. Starck B. Droit civil. Obligations. Responsabilite delictuelle. Paris: ITEC, 1988. 582 p.
364. Ursu V. Concepts and historical references regarding the criminal guilt in ancient times. În Proceedings of the International Conference European Union's Hystory, Culture And Citizenship 8th edition, Bucharest: Publishing House, 2015, p. 707-718.
365. Ursu V. The concept of guilt: its notion and essence. În Proceedings of the International Conference European Union's Hystory, Culture And Citizenship 9th edition, Bucharest: Publishing House, 2016, p. 826-837.
366. Ursu V. The evolution of the guilt notion in the medieval period at some european nations, în Proceedings of the International Conference European Union's Hystory, Culture And Citizenship 9th edition, Bucharest: Publishing House, 2016, p. 838-847.

- 367.** Ursu V. Theoretical and practical analysis of guilt as an essential condition or element of the civil legal liability. În Proceedings of the International Conference European Union's History, Culture and Citizenship 7th edition, Bucharest: Publishing House, 2014, pag. 262-272.
- 368.** Ursu V. Theories regarding the criminal guilt in the foreign doctrine conception. În Proceedings of the International Conference European Union's History, Culture and Citizenship 6th edition, Bucharest: Publishing House, 2013, pag. 275-283.
- 369.** Viney G. La faute. În Traite du droit civil", sub direcția lui J.Ghestin, Librairie Generale de Droit et de Jurisprudence, Paris, 2006, 653 p.
- 370.** Von Liszt Franz. Traite de droit penal allemand (trad. Fr.). Paris: Giard & Brière, 1911-1913, 498 p.
- 371.** Welzel H. El nuevo sistema del derecho penal. Una introducción a la doctrina de la acción finalista. Montevideo. BuenosAires: Julio César Faira, 2004. 201 p.
- 372.** Welzel H. Das neue Bild des Strafrechtssystems. Göttingen: O. Schwartz, 1961. 81 p.

DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII

Subsemnata Ursu Viorica, declar pe răspundere personală că materialele prezentate în teza de doctorat sunt rezultatul propriilor cercetări și realizări științifice. Conștientizez că, în caz contrar, urmează să suport consecințele în conformitate cu legislația în vigoare.

Semnătura

Ursu Viorica

CURRICULUM VITAE

INFORMAȚII PERSONALE : **Ursu Viorica**

Sexul feminin
Data nașterii 19.03.1976
Cetățania: Republica Moldova
Naționalitatea: româncă



EDUCAȚIE ȘI FORMARE

1997 – 2001	Universitatea de Stat din Republica Moldova, Facultatea drept, profilul – juridic, specializarea – drept economic
2002 - 2003	Masterat, Academia de Poliție “Ștefan cel Mare” al M.A.I, or.Chișinău, Republica Moldova, specializarea – drept civil
2010 – 2012	Universitatea Tehnica a Moldovei, Facultatea Inginerie, Economie si Business, specializarea – Business si Administrare
2012– 2016	Doctorand Universitatea Liberă Internațională, 551.01 Teoria statului și dreptului; istoria statului și dreptului; istoria doctrinelor politice și de drept
2013 – 2015	Masterat, Universitatea Tehnica a Moldovei, Facultatea Inginerie, Economie si Business, specializarea – administrare afacerilor

EXPERIENȚA PROFESIONALĂ

2003 – prezent	Universitatea Tehnică a Moldovei, Catedra Drept Patrimonial, lector superior ▪ titular obiecte: Dreptul civil (partea generală); Drept financiar-fiscal; Drept comunitar; Drept contravențional; Dreptul vamal; Drepturile patrimoniale (program de masterat). ▪ evaluarea și analiza rezultatelor seminarelor și examenelor; ▪ elaborarea, perfecționarea și actualizarea curriculum-ului la discipline predate, îndrumărilor metodice, suporturilor de curs, dosarelor titularului disciplinei, biletelor examinaționale și altor materiale didactice; ▪ realizarea activității de cercetare; ▪ elaborarea raportului privind activitatea didactică și de cercetare și participarea la
-----------------------	---

alte activități specifice universității și în interesul învățământului (conferințe naționale și internaționale).

ACTIVITATE EDITORIALĂ:

2007 – prezent membru al Colegiului de redacție la Analele științifice ale Catedrei Drept Patrimonial, Facultatea Cadastru, Geodezie și Construcții, Universitatea Tehnică din Moldova

ALTE COMPETENȚE

Mediator – atestat 2013 eliberat în temeiul Hotărârii Consiliului de mediere nr.2 din 26.10.2013

DEȚINĂTOR AL PREMIILOR

2013 Diplomă de gradul III la Premiile Senatului UTM, compartimentul „Cel mai bun manual universitar al anului 2013, UTM”.

2014 Medalie cu prilejul aniversării a 50 de ani de la fondarea UTM

LISTA LUCRĂRILOR
ȘTIINȚIFICE, ȘTIINȚIFICO-METODICE, DIDACTICE

ale dlui/dnei **Ursu Viorica**

drd. Universitatea Liberă Internațională din Moldova

LUCRĂRI ȘTIINȚIFICE

1. Articole în reviste din Registrul Național al revistelor de profil, categoria C:

1. Ursu V. Unele aspecte ale evoluției formelor vinovăției civile. În: Jurnalul juridic național: Teorie și practică, n.4 (14), 2015, p. 31-39 (0,56 c.t.).
2. Ursu V. Evoluția conceptului de vinovăție cu valoare juridică în teologie și filosofie, în contextul istoric. În: Legea și viața nr. 9, 2015, p. 37-44 (0,5 c.t.).
3. Ursu V. Aspecte generale ale dezvoltării istorice a conceptului de vinovăție în Rusia. În: Legea și viața nr. 9, 2016, p. 26-31 (0,38 c.t.).
4. Ursu V. Tendințe în abordarea științifică a categoriei de vinovăție în dreptul contravențional. În: Studii Juridice Universitare, U.L.I.M., nr. 1-2, 2016, pag. 156-163 (0,5 c.t.).

2. Materiale/ teze la forurile științifice:

2.1. Conferințe internaționale:

1. Ursu V. Theories regarding the criminal guilt in the foreign doctrine conception. În: Proceedings of the Internațional Conference European Union's Hystory, Culture and Citizenship 6th edition, Bucharest: Publishing House, 2013, p. 275-283 (0,56 c.t.).
1. Ursu V. Theoretical and practical analysis of guilt as an essential condition or element of the civil legal liability. În: Proceedings of the Internațional Conference European Union's Hystory, Culture and Citizenship 7th edition, Bucharest: Publishing House, 2014, p. 262-272 (0,7 c.t.).
2. Ursu V. Concepts and historical references regarding the criminal guilt in ancient times. În: Proceedings of the Internațional Conference European Union's Hystory, Culture And Citizenship 8th edition, Bucharest: Publishing House, 2015, p. 707-718 (0,75 c.t.).
3. Ursu V. The concept of guilt: its notion and essence. În: Proceedings of the Internațional Conference European Union's Hystory, Culture And Citizenship 9th edition, Bucharest: Publishing House, 2016, p. 826-837 (0,75 c.t.).
4. Ursu V. The evolution of the guilt notion în the medieval period at some european nations. În: Proceedings of the Internațional Conference European Union's Hystory, Culture And Citizenship 9th edition, Bucharest: Publishing House, 2016, p. 838-847 (0,6 c.t.).

2.2. Conferințe internaționale în republică:

1. Ursu V. Vinovăția – un element esențial al răspunderii civile delictuale în concepția doctrinei naționale și a doctrinelor străine. În: Universitas Europaea XXI: Știința universitară în contextual integrării europene — Promovarea drepturilor omului în contextul integrării europene: teorie și practică: Conf. șt. teoretico-practică intern., Chișinău: U.L.I.M., 2013, p. 405-411 (0,44 c.t.).
2. Ursu V. Vinovăția victimei - problemă a cauzalității criminalității. În: Conferința Științifică Internațională a doctoranzilor „Tendințe contemporane ale dezvoltării științei: viziuni ale tinerilor cercetători”: Teze, Chișinău: Artpoligraf, 2014, p. 138 (0,4 c.t.).

2.3. Conferințe naționale:

1. Ursu V., Vinovăția penală. În: Conferința Tehnico-științifică a Colaboratorilor, Doctoranzilor și Studenților, 15-23 noiembrie, Chișinău: Tehnica-UTM, 2014, p. 295-298 (0,25 c.t.).